

TETRATEUCHUS
EVANGELICUS
SIVE
COMMENTARIUS
IN
QUATUOR EVANGELIA
JESU CHRISTI.

OPUS
CORNELII JANSENII
LEERDAMENSIS,
*Sacrae Theol. Doct. & Profess. Lovaniensis,
Episcopi Iprensis.*

PARS SECUNDA.

Cum Permissu Cæs. Reg. Majestatis.

LABACI
Litteris & sumptibus IGNATHI MERK.
M. DCC. XCIV.

EVANGELIUS
COMMENTARIUS
IN
QUATUOR EVANGELIA
JESU CHRISTI

ZASEBNA KNJIZNICA
ANTON - OMAN
PUŠTAL SV. PETER

10761

VRA B 246/2

D. 11013015409

E V A N G E L I U M

JESU CHRISTI

SECUNDUM MARCUM.

PRÆFATIO.

Duo sunt in Scripturis nomine Marci celebres, de quibus dubitari potest, utrum scripserint hoc Evangelium. Primus est Joannes, filius Mariæ, cognomine Marcus, de quo frequens mentio est in Actis Apostolorum, ut cap. 12. v. 12. itemque Luc. 13. & 15. Alter vocatur Marcus consobrinus Barnabæ, ad Coloss. 4. v. 10. Sed quia Act. 15. v. 37. & 39. Marcus rejicitur a Paulo, & adhæret Barnabæ, tanquam socius itineris ejus in Cyprum patriam Barnabæ: hinc maxima conjectura est, eundem fuisse consobrinum Barnabæ. Nam quamvis ibi a Paulo repellatur, & e contrario ad Coloss. 4. & 2, ad Thi-

PRÆFATIO.

moth. 4. v. 11. & in epistola ad Philem. vocetur adjutor Pauli, potuit tamen semel rejectus postea iterum assumi. Eundem igitur istum putat Hieron. in Comment. Epist. ad Philem. fuisse Evangelii conditorem: cui & Niceph. lib. 2. Hist. cap. 15. assentitur. Sed certe rerum gestarum, ac temporum series plane suadet esse alium. Nam ille adhæsit Barnabæ & Paulo, tum Ierosolymis, tum postea Romæ: Marcus vero Evangelista Petro; & eodem tempore, quo alter aderat Paulo, rexit Ecclesiam Alexandrinam, ut non obscure Basil. in fine libri 5. contra Eunomium. Itaque Marcus Evangelista ex communi veterum sententia discipulus Petri fuit, & interpres ejus, quem Petrus idcirco filium suum vocat, 1. Petri ult. Scripsit Evangelium non in Ægypto, ut unus Chrysost. existimavit homil. in Matth. sed (ut Athanas. in Synopsi ad Constantem, & ante ipsum Papias Apostolis vicinissimus, apud Euseb. lib. 2. Hist. cap. 14. & Clemens Alexand. quos pene veteres sequuntur) Romæ, prout ab Apostolo Petro prædicatum fuerat, ita flagitantibus Romanis. Quod cum Petrus audisset, probavit, & Ecclesiæ legendum sua auctoritate dedit,

sicut

IN MARC.

sicut & Hieron. ex veteribus tradit lib. de Script. Ecclesiasticis.

Porro Marcus Matthæum subsequutus videtur, tamquam pedisequus & brevior ejus, ut loquitur August. lib. 1. de consensu cap. 2. Cum solo quippe Ioanne dixit solus ipse perpauca, cum solo Luca pauciora, cum Matthæo vero plurima, multa & pene totidem, atque ipsis verbis. Non utitur tamen eo ordine, quo Matthæus, addit pauca, omittit plura: quasdam tamen historias fusius narrat, etsi ex toto brevior sit: nam in doctrinis recensendis est parcissimus. Baronius putat eum Romanis scripsisse Romana, id est, Latina lingua Evangelium suum, cujus autographum adseruari volunt Venetiis in Thesauris Marcianis: & hoc claris verbis dicit textus Syriacus in fine Evangelii. Sed omnes antiqui Scriptores alicujus notæ videntur sentire, quod scripserit Græce, ut August. lib. 1. de consensu cap. 2. Hieron. epist. 123. ad Damas. ita ut dicat, excepto Matthæo, hoc de cæteris Evangelistis non esse dubium. Et sane certissimum videtur, Latinum textum, quo nos utimur, non esse a Marco compositum, sed esse versionem ex Græco, & quidem ejusdem inter-

A 2

pre-

PRÆFATIO.

pretis, cujus sunt cætera Evangelia. Idem est enim vertendi modus, eadem phrasés, iudem subinde solécismi. Quare si Marcus Latine scripserit, & simul Græce, ut quidam volunt, dici debebit Latinum autographum, quod valde mirum, periisse, sicut Matthæi Hebraicum. Quod ad tempus attinet, scripsit illud juxta Euseb. in Chronico, anno Claudii tertio, paulo antequam Roma Alexandriam mitteretur.

CAPUT PRIMUM.

INITIMUM EVANGELII JESU CHRISTI FILII DEI, supple, tale fuit, ut sequitur: hoc est, lætissimum istud nuntium de regno cælorum, quod Jesus Christus Filius Dei in mundum attulit, initium habuit a denuntiatione pœnitentiæ, quam Joannes Baptista prædicavit. Nam quidquid ab aliis ante prædicationem illam narratur factum, præambulum fuit Evangelii, seu evangelizationis de regno cælorum.

2. *Sicut scriptum est*, hoc est, initium Evangelii non fuit fortuitum, vel humani consilii, sed sicut antea Prophetis dictum fuerat, Deo fidem suam liberante. *In Isaia Propheta*, Græca nunc legunt (*en tois prophetais*) *In Prophetis*, quia duæ prophetiæ hic constantur in unam, Malachiæ scilicet, *Ecce ego mitto*, &c. de qua vide Matth. 11. versu 10. & Isaia, *Vox clamantis*, &c. Attribuuntur tamen Latine per compendium soli Isaiaë tamquam celebriori: nam etsi verba discrepent, reipsa tamen eadem prophetia est. Vox enim clamantis in deserto Joannis Baptistæ, velut Angeli, est illa ipsa,

quæ præparavit viam ante Christum. Vide Matth. 3. v. 3.

23. *Et erat in synagoga homo in spiritu immundo*, supple, existens: quo sensu dicimus, *Esse in armis*, pro, armatum esse. *In spiritu ergo immundo*, pro, spiritum immundum habens, qui videlicet vitiorum omnium & errorum immunditiis pascitur: *et exclamavit*, spiritus videlicet per os hominis, quasi tormenta sustineret. Indicatum ergo voluit Evangelista illustre fuisse hoc demonis testimonium, quod neminem in tota Synagoga latere posset. Causa clamoris duplex videtur fuisse; prima, dolor præsentiae Domini ac doctrinæ, ad poenitentiam vitæque munditiam provocantis, altera, quod sibi migrandum timeret, ut patet, quia dicebat:

24. *Quid nobis et tibi*, supple, rei aut causæ est, quasi diceret: Te non lædimus, quid nos torques, & perditos cupis, *Jesu Nazarene*? Ita vulgo vocabatur, sicut patet Joan. 18. & ex titulo Crucis. Addit hoc autem, ut tacite ostendat, se eum bene novisse. *Venisti perdere nos*? expellendo videlicet in abyssum, ne hominibus amplius noceamus? Hoc enim præ rabie, qua hominum saluti invident, maximum tormentum, perditionem suam putant, de quo Lucæ 8. v. 31.

Scio qui sis. Non mentitur hoc, sed vere noverat, sicut testatur mox Evangelista v. 34. & Lucas cap. 4. v. 41. ... *Sanctus Dei*, quem cap. 3. v. 12. dicunt *Filium Dei*: non enim intelligunt quoquo modo sanctum: sed emphatice, illum unicum & præfinitum, quia a Daniele cap. 9. v. 34. dicitur *Sanctus Sanctorum*; unde Græci Scriptores omnes, Theophyl. Euthymius, Victor Antiochenus urgent hic articulum Græcum, (*ho agios tu Deus*) *Ille Sanctus Dei*, hætenus scil. promissus & expectatus. Confessio fuit ergo vera, sed adulatoria, quia Jesu odio & sui amore expressa, ut in ipso gloriæ vanitatem excitaret, se a pœna redimeret, quasi gratiam expectans pro gratia. Unde autem ista scientia dæmonibus, diximus alibi in Matthæum ex Augustino lib. 9. de Civit. cap. 21.

25. *Et comminatus est ei Jesus*, Græce (*hepetimesen*) increpavit, minis scilicet additis, severe præcepit ei, *Obmutesce*, a meis videlicet laudibus. Causa vetandi triplex: quia non decet, ut princeps immunditiæ de principe munditiæ testimonium ferat; altera, ne cum illo Christus, sinendo eum loqui, commercium habere putaretur, sicut adhuc postea calumniati sunt de collusionem: denique quia veritas non est asserenda per patrem mendacii. Docuit nos ergo, ne illi etiam vera dicenti aliquid deferamus, vel

damus unquam; ardet enim fallendi voluntare, etiam dum vera loquitur, & quidquid loquitur de falsitate suspectum est. Itaque dicit ei: *Obmutesce*, & exi de homine: quasi diceret: Silentium tuum fit laus mea, & ejectio tua prædicatio mea.

26. *Et discerpens eum spiritus immundus*, ut quamdiu, & quantum posset rabiem suam satiaret, ut Chrysost. Hom. 5. Discerpfit autem, non membra revera divellendo, quia Lucas dicit cap. 4. versu 35. quod nihil illi nocuerit, sed quod in medium projecerit: discerpfit ergo contorquendo, solo sternendo, & extendendo; ita tamen, ut illa jactatio membrorum atque vexatio non eum debilitaverit, ut Augustinus de consensu cap. 2. ... *Et clamans voce magna exiit*, incondito scilicet ejulatu, nihil articulate proferendo, quia jussus fuerat obmutescere. Ergo laniatus membrorum, & ejulatus ille patefecerunt omnibus circumstantibus veram obsessionem, rabiem obsidentis, dolorem discedentis, potestatem insuperabilem expellentis.

27. *Et mirati sunt omnes*, Græce (*hedambethesan*) obstupuerunt: (*dambos*) enim significat metum religiosum cum admiratione conjunctum. *Quenam doctrina hæc nova*: scilicet docendi ratio, cum tanta efficacia signorum? Magis enim admirantur modum docendi, quam doctrinam
ip-

ipsam, quamvis & illa esset nova de revelato regno cælorum; unde causam addunt: *quia in potestate etiam spiritibus im-mundis imperat*, id est, non precibus prolixis, non arcanis nominibus, herbis, suffumigationibus, & similibus utitur ceremoniis, ut solent nostri Exorcistæ, sed simplici jussu & imperio, nec alieno nomine, sed sua potestate.

CAPUT II.

26. **S**ub Abiathar principe Sacerdotum, id est, summo sacerdote, seu Pontifice. Historia lib. I. Reg. c. 21. vocat eum *Achimelech*, & ejus filium nominat *Abiathar* c. 22. versu 20. & 22. Sed & pater & filius utroque vocatus fuit nomine: sicut hoc liquet 2. Reg. c. 2. versu 17. & 1. Paralip. c. 18. versu 16. & ibidem cap. 24. versu 6. ubi hic filius appellatur *Achimelech*, & pater *Abiathar*. Quamquam fieri potuerit, ut & pater & filius sacerdotio simul fungerentur, siue propter patris senium, siue impotentiam, siue alia de causa, sicut *Sadoc* & *Abiathar* simul fuisse Sacerdotes summos sub *Da-vide* satis liquere videtur, tum ex locis cit. tum ex 2. Reg. c. 15. versu 35. & 1. Paralip. c. 15. versu 11.

CAPUT III.

23. **V**ocavit ad se, quos voluit ipse, nempe ex iis, qui se in suam disciplinam jam tradiderant, id est, ex discipulis, ut ex Luca constat cap. 6. versu 13. Nam ex tota turba primum eligit discipulos, ex discipulis deinde Apostolos; sicut nunc ex populo presbyteri, ex presbyteris eliguntur Episcopi. Formam enim electionis hic esse datam Chrysostom. & Theophyl. annotarunt. Vocavit autem quos voluit, ut significentur electi, non ambitu, non meritis, vel naturæ dotibus præstantiores, sed prudentissimo liberrimoque Christi beneplacito: quod & erga se in Apostolatum assumendum observatum fuisse sæpe commemorat Paulus.

16. *Et imposuit Simoni nomen Petrus: Syriace Cephas, Quod Petram, seu Rupem sonat, immobilem scilicet. Vide dicta Matth. 16. nam Joan. 1. versu 42. nomen illud promiserat, hic imponit, Matth. 16. confirmat. Et Jacobum Zebedæi, supple, constituit, aut elegit. Et imposuit eis nomina. Solis igitur tribus mutavit nomina, tum quod præ cæteris essent sibi familiariores, unde passim eos ad secretiora adhibuit; tum ut indicaret, quod*

quod columnæ regni sui essent futuri, ut indicat Paulus ad Galat. 2. versu 9. ... *Boanerges*: corrupta dictio per insertionem, o, pro, *Banarges*, ex, *Bene*, sive, *Bane*, Filii, &, *Regesch*, Strepitus, tumultus: quamvis alii, a, velint superfluere, pro *Bonerges*, eo quod Scheva in, *Bene*, sæpe in o breve mutetur, ut patet in *Sodoma & Gomorrha*, & similibus. *Quod est filii tonitru*, id est, tonantes, seu tonitores, sicut dicuntur *Filii pacis*, id est, pacifici: quo nomine significavit eos sublimitate prædicationis Evangelicæ & miraculis orbem commoturos. Unde primus Jacobus occisus; Joannes vero etiamnum per Apocalypsin suam &, ut Epiphan. Hæresi 73. per propriam sui Evangelii grandi-loquentiam velut ex quibusdam nubibus tonat. Hinc a nonnullis traditur, cum illud Evangelii sui principium scriberet, *In principio erat Verbum*, &c. fulgura & tonitrua esse facta; sicut cum Moyses in monte Sinai legem acciperet, de quo Baronius ad annum Christi 99.

21. *Et cum audissent sui*; id est, cum illi, qui ex ejus familia & cognatione erant, audissent eum discipulos contrahere, turbam confluere, cum insolita docere, mira facere, *exierunt tenere eum*, ut eum domi constringerent, existimantes hoc juxta humanas leges esse officii sui. Causa videtur fuisse metus, ne
vel

vel tumultus alicujus popularis adversus Romanos invidia, vel infamiæ dedecus in se & familiam redundaret. *Dicebant enim, quoniam in furorem versus est, Græce (existe) est extra se, vel mentis non est compos, ut non sit habenda ratio eorum, quæ dicit aut facit. Cognatos igitur nota carnis infirmitas, & humilitas educationis impedivit, ne Christum agnoscerent; Pharisæos malitia: unde illi mirabilia ejus insanix, hi Beelzebub principi dæmoniorum adscribunt.*

CAPUT IV.

26. **E**t dicebat: *sic est regnum Dei, &c.* Quia crebro Apostolos suos ad Evangelii prædicationem hortatus fuerat, ne propter populi incredulitatem, quam ipsemet versu 11. & 12. expertus erat, ac declaraverat, causarentur, nullum fore laborum suorum fructum, occurrit eis hac parabola, qua docet nostrum esse laborare, Deo fructum esse committendum. *Sic enim est regnum Dei, id est, perinde agitur in regno Dei, seu in Ecclesia colligenda, quemadmodum si agricola semen in terram spargeret, & interea*

27. *Dormiat, et exurgat nocte et die, id est, aliis negotiis vacet, sive ad quietem,*

tem, five ad occupationes hujus vitæ spectantibus: & interim, dum ipse nihil de seminis incremento sollicitus est, aut cogitat, *semen germinet*, in terræ scilicet visceribus radices figens, & *increſcat*, Græce (*mekynetai*) *prolongetur*, id est, e terra surgat & adolescat, *dum nescit ille*, utpote neque hoc sentiens, neque de eo cogitans, neque cogitando quidquam conferens. Quamquam Græce est (*hos uk oiden autos*) *quomodo nescit ille*, id est, occulta naturæ vi, & homini incognita.

28. *Utro enim terra fructificat*, id est, sponte sua citra aliam externam agricolæ sollicitudinem, aut operam circa semen: nam illud, *sponte*, non excludit aliarum causarum, ut Solis, & pluviæ, & ipsius Dei concursus: *primum herbam*, quæ hic comprehendit illa duo superiora, germinationem & incrementum seminis in culmum: *deinde spicam*, inanem scilicet: *deinde plenum* seu perfectum, *frumentum in spica*, dum folliculi implentur granis, qualia sparsa fuerant. Significatur igitur eodem modo profectum hominis fieri paulatim & gradatim, dum verbum Dei in corde seminatum primo germinat, hoc est, per bona desideria, per fidem, ac pœnitentiam, radices quasi prima initia salutis figit: deinde crescit in herbam, seu culmum, dum spe promissionum animus erigitur, & contra flatus tentationum solidatur: tum
bona

bona opera proferendo ad spicam pervenit: denique perfecta charitate velut Legis plenitudine plenum frumentum in spica. Vide paulo aliter S. Greg. lib. 22. Moral. cap. 14. alias 20. ubi per herbam, devotionis teneritudinem vult significari; per frumentum in spica tolerantiam in persecutionibus: nemo ergo, inquit, quemlibet proximum, cum adhuc herbam videt, de frumento desperet; ab herbarum quippe folliis, quæ huc illucque molliter defluunt, surgentia frugum grana solidantur.

29. *Et cum produxerit fructus*, id est, cum prodierit fructus (est enim Nominativus) seu cum se produxerit fructus, id est, cum maturuerit fructus, ut Euthym. *statim mittit falcem*, supple homo, seu agricola. Respicit enim ad v. 26. & 27. ut v. 28. quasi per parenthesis legatur. Per quem agricolam significatur, vel Christus Dominus, qui verbum in corde seminat, vel etiam homo, qui exterius cooperatur: mittit autem falcem, dum fructum in Dominicum horreum colligit. *Quoniam adest messis*, id est, tempus metendi, quod tunc est, quando prædicator fructum in auditoribus provenisse Deo operante conspicit & exultat, quasi sibi ipsi fructum colligeret. Plerique veteres totam istam parabolam de Christo Domino & universo humano genere intelligunt, ut
Chri-

Christus semen Evangelii per Judæam sparserit: deinde moriendo dormierit, & resurrexerit: interea autem semen occultis incrementis adoleverit, nocte ac die, in prosperis scilicet & adversis, & quasi Christo nesciente, dum mundus adversus Evangelium tumultuatur. Cum autem universa seges electorum maturuerit, veniet messis, seu consummatio sæculi, mittetque falcem judicii, ut succisis omnibus fructus in horreum æternæ quietis recondatur.

CAPUT V.

25. **E**t mulier, quæ erat in profluvio sanguinis, id est, quæ laborabat morbo illo fluxionis sanguinis: Græci uno verbo vocant (*aimorrousan*) Matth. 9. Fœdus est morbus, quo sanguis per partes secretiores non desinit fluere extra tempus menstruum, de cujus legali immunditia agitur Levit. 25. versu 25. & seqq. *Annis duodecim*, quo significatur inveteratum, imo incurabilem fuisse morbum. Nam ideo subjungit, quod

26. *Et fuerat multa perpeffa a compluribus medicis, & quod inde magis deterius habebat: quod signum erat naturæ per morbum superatæ, & ab arte desperatæ. Ita-*
que

que diffidens medicis, cœpit saluti esse vicinior: desperatis enim Deus libentius opitulatur, ne effectus gratiæ adscribatur naturæ.

27. *Cum audisset de Jesu, miracula videlicet ejus & sanitates, quas operabatur, Venit in turba retro, quia prohibebat palam accedere pudor ex morbi fœditate & sexu; metus ex ejus immunditia, ne velut legaliter polluta & omnes polluens a Judæis repelleretur. Vide locum Levit. citatum. Et tetigit vestimentum ejus, Matth. Tetigit fimbriam vestimenti ejus, scilicet supremi, five pallii. Fimbriæ istæ erant fila dependentia in quatuor oris, seu extremitatibus pallii: cujusmodi fimbrias gerebat Christus more gentis Judaicæ, ex præscripto Legis, Num. 15. versu 38. Potius autem fimbriam quam ipsam vestem tetigit, five ex humilitate, five quod fimbria pèculariter esset insigne distinctionis illius gentis a cæteris, & nota sanctitatis, ut indicatur satis loco Num. cit. & Zachar. 8. versu ult. Unde eas magnificabant Pharisei, & ægroti volunt tangere etiam Matth. 14. versu ult.*

28. *Dicebat enim, Quia si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero. Unde mira fuit fides ejus de Christi sanctitate & potestate, similis fidei Centurionis, quia nec vocem ejus, nec manus impositionem, & ne quidem scientiam morbi sui,*

fui, sed solius vestimenti contactum credebat sufficere ad sanitatem suam.

29. *Et confestim siccatus est fons sanguinis eius*, fluxu scilicet non solum cessante, sed etiam sanguine correcto, & in venas coacto, ipsaque natura roborata. Nam inde nascitur morbus iste, quod propter virium defectum alimentum non convertatur in sanguinem aptum nutritioni, nec sanguis in substantiam viventis: unde extra venas affluens per secretiora depellitur. *Et sensit corpore, quia sanata esset*: percipiebat enim & robur augmentum, & fluxus cessationem, qui hinc colligitur fuisse perpetuus, quasi naturæ similis.

30. *Et cognoscens virtutem, quæ exierat de illo*, id est, virtutis effectum, seu sanationem miraculosam, quam operatus erat. Unde in idem redit, si virtutem intelligas, ipsam sanandi potestatem, quæ erat in Christo: quæ exire dicitur ab operante, quando operatur, phrasi videlicet ad captum mulieris & rudiorum accommandata, qui ex Christo velut vase pleno virtutis & efficaciarum apprehendebant sanitates fluere, cum eas ipse sciens & prudens non naturæ necessitate, sed voluntate operaretur, quando vellet, & ubi vellet. *Aiebat: Quis tetigit vestimenta mea?* nolebat enim, vel gloriam Dei in hoc facto, vel excellentem mulieris fidem celari, vel ei per-

B

sua-

suasum esse, quod se vel ignorante, vel nolente res ista contigisset. Intelligit autem Christus non quemvis promiscuum tactum, ut ex responso discipulorum patet, sed talem, qui operationem suae virtutis provocaverat, hoc est, qui fiebat imperante fide. Nam cæteri non tam tangebant, quam premebant Christum, ut August. hac de re loqui solet, de quo vide Serm. 6. de verbis Dom. c. 3. & Serm. 155. de tem. c. 3. & 4. quibus sicut & aliis locis per, *tangere*, intelligit, credere, seu tactum per fidem; istamque mulierem gessisse figuram credentium, cæteros Judæos incredulorum: illi fide tangunt Christum, & vestem, seu corpus ejus Ecclesiam, hi premunt & affligunt.

32. *Et circumspiciebat videre eam*: non quasi illam ignoraret, cui fidem illam donaverat, quam interius ad se traxerat, quam exterius sanaverat; sed humano se habebat more, ut & interrogatione & circumspeditione perculsa mulier seipsam sponte proderet, & miraculum fateretur, ut sic esset commendatius.

33. *Mulier vero timens & tremens*, &c. non quia male credidisset se vestis tactu sanandam, ut vult Calvinus in Matth. sed quod, beneficium cum quasi ignoranti suffurari voluisset, præter opinionem esset detecta, quod immunda mundum tetigisset, quod hinc se increpandam, & bene-

beneficium fortassis a se repetendum vereretur.

34. *Ille autem dixit: Fides tua salvam te fecit*, quia tanta fides miraculum impetraverat & promeruerat; nam effective hoc fecerat virtus Christi. Fidem tamen magis quam suam virtutem expressit; ut illa apud Archisynagogum minus credulum magis commendaretur. *Vade in pace*, animo scilicet tranquillo & corpore sano (*Pax enim Hebræis valde late patet, & pro omni prosperitate corporis & animi sumitur*) nihil timens, auferendum tibi esse beneficium: unde addendo, *Et esto sana a plaga tuâ*, non tribuit, sed confirmat ei ratamque habet collatam a se sanitatem. Itaque quod Matthæus adjicit, *Et salva facta est mulier ex illa hora*, seu ex illo momento temporis, intellige, non quo Christus hoc dicebat; sed quo mulier eum tetigerat. Hinc Catholici invictum argumentum pro reliquiarum usu petunt, quem quamvis mordeat & vellicet Calvinus, velitque hoc exemplum esse singulare, quod ad imitationem valere non debeat, potius tamen hinc impietas ejus redarguitur, qui audeat mulierem hanc indiscreti zeli & superstitionis arguere, cujus fidem Christus ipse laudat, & sanitatem impetrasse testatur. Eam fuisse Martham, sororem Lazari & Mariæ, videtur sentire Ambros. lib. de Salomone cap. 5. sed lon-

ge verius tradit Eusebius, fuisse ex Cæsarea Philippi. Nam gratitudinis ergo erexit Christo statuam æneam in illa civitate ante fores suas, ad cujus pedes nascebatur herba, quæ cum fimbriam æneæ statuæ crescendo attigisset, morbis cujusque generis medendi vim habebat. Hanc statuam se vidisse testatur lib. 7. Historiæ cap. 14.

CAPUT VI.

13. **E**t ungebant oleo multos ægros. Hanc unctionem putat Beda in Marcum, Theophyl. & Lyranus, ex recentioribus Maldonatus & Franc. Lucas, eandem esse cum Sacramento extremæ unctionis, de quo Jacob. 5. Sed ex textus cohærentia satis patet, eam ab Apostolis adhibitam fuisse, ad conferendam sanitatem corporalem, cum Sacramentum unctionis potissimum peccatis remittendis, & menti alleviandæ adhibeatur. Unde & ministri ejus soli sunt presbyteri, seu sacerdotes, quales Apostoli tunc nondum erant. Quare rectius dixerimus, hanc unctionem Apostolos adhibuisse ad sanitates corporales conferendas, ut hoc symbolo testarentur se esse ministros veri Messæ, hoc est, Christi, seu uncti Spiritu sancto præconfortibus

tibus suis. Per quam tamen, juxta Tridentinum Sess. 14. Sacramentum extremæ unctionis insinuatum, id est, significatum fuit; per Jacobum vero promulgatum. Nam quemadmodum impositionem manuum, sputum ephpheta & similes externas cæremonias, quas Christus ad sanitates largiendas adhibuit, in Sacramentalem usum Ecclesia postea transtulit, ita & Christus ipse unctionem. *Et sanabant*, hoc ungendi ritu, vim istam habente, non naturaliter, quasi medici fuissent Apostoli, sed divina potestate.

14. *Et audivit Rex Herodes*: Herodis Magni, five Ascalonitæ (de quo Matthæi 2.) filius, cognominè dictus Antipas. Erat iste Tetrarcha, ut vocatur a Matthæo, scilicet Galilææ. Tetrarcha autem & Tetrarchia primum a quarta regni alicujus parte dicta sunt, sed usurpári postea cœpit hoc nomen apud Romanos, qui regna armis parta in Tetrarchias diviserunt, pro Præfectura, seu principatu infra dignitatem Regiam. Nam iste Herodes, cum esset Tetrarcha, Romam postea profectus est, ut Regnum ambiret, teste Josepho 18. Antiquit. cap. 9. Unde Plinius lib. 5. cap. 18. ponit intra & circa Decapolin sex Tetrarchias, & c. 23. multo plures in Cœlesyria. Et hinc Herodes hic abusive vocatur *Rex*, quia dignitas ejus erat regiæ affinis. *Manifestum enim factum est nomen ejus*, id est,

fama ejus celebris facta est. Mirum autem, cur tam fero Herodi, post mortem videlicet Joannis, fama Christi innotuerit. Causa duplex fuit: una, quod simul atque Herodiamem cogitasset in domum suam transferre, bello cum Areta Rege distractus fuerit, cujus filia Herodi nupta, cum non ferret futuram injuriam thori, profugerat ad patrem suum, ut Joseph. loco cit. cap. 7. quo bello dicit totum exercitum Herodis propter occisum Joannem Baptistam esse deletum. Secunda est, quia ante Joannis mortem, imo Herodiamem introductam, profectus fuerat Romam, ut ibidem Josephus tradit. Addi posset tertia, crassa videlicet Principum plerumque negligentia, ad quorum aures fero virtus pervenit, ut Chrysostom. Homil. 49... *Et dicebat*, August. lib. 2. de consensu cap. 43. legit *dicebant*, sicut & Beda, & D. Thomas, ut significetur aliquos e turba hoc dixisse, quod magis congruit narrationi Lucæ, atque etiam versui 16. qui hic sequitur.

Quia Joannes Baptista resurrexit a mortuis. Fides enim de resurrectione etiam apud Judæos erat, quamvis informis ante Christi prædicationem. Unde quidam putant, hic per resurrectionem intelligi Pythagoricam metempsychosin, eo quod Josephus dicat lib. 2. de bello Jud. c. 7. Phariseos tradidisse, quod animæ bonorum

rum in alia migrarent corpora, sed intellexisse videntur alia corpora quantum ad qualitatem, sicut & Christiani credunt. Unde idem Joseph. Phariseorum sententiam tradens 18. Antiquit. c. 2. dicit juxta Phariseos animabus bonis facilem esse ad vitam reditum: & Lucas in Actis cap. 23. versu 8. aperte ait, Phariseos resurrectionem confiteri. *Et propterea*, tamquam qui per resurrectionem sanctior, potentior, & augustior factus est, *virtutes operantur in illo*, id est potestates, ut Græce est, patrandi miracula vim suam exerunt in illo, quam ante, dum viveret, non exerebant.

15. *Alii dicebant, quia Elias est*, propter personæ gravitatem, reprehendendi libertatem, & operandi efficaciam. Etiam enim Judæi redituum credebant. *Alii, quia Propheta est*, non vulgaris sed quasi unus ex Prophetis, scilicet antiquis, cui sit similis, vel qui etiam resurrexit a mortuis.

16. *Quo audito*, id est, quibus diversis opinionibus auditis Herodes ait: *Quem ego decollavi Joannem, hic a mortuis resurrexit.* Quo significatur, Herodem tandem isti sententiæ assensisse, cum antea juxta Lucam hæsitasset: quanquam aliqui suspicentur hæc verba esse legenda, vel per ironiam, ut Auctor in Marcum apud Hieron. vel per interrogationem. Sed primum verisimilius; sunt e-

nim verba animi male sibi conscii, & timentis virtutem viri etiam mortui.

17. *Ipsè enim Herodes misit*, satellites scilicet, ac tenuit Joannem, traditum sibi a Phariseis, ut diximus, Matth. 4. v. 12. *propter Herodiadem.* Erat hæc filia Aristobuli, qui frater fuit hujus Herodis, & consequenter ipsa Herodias neptis ejus, ut patet ex Josepho 18. Antiquit. cap. 17... *Uxorem Philippi fratris sui.* Eodem loco tradit Josephus, eam fuisse uxorem alterius Herodis, qui tamen etiam frater esset hujus, natus ex alia Herodis magni uxore, videlicet Mariamne, Pontificis Simonis filia, cum hic Herodes Antipas natus esset ex Mathace Samaritide, Philippus vero ex Cleopatra, de quo Joseph. lib. 1. de bello Judaico cap. 18. Quæ si vera est historia, necesse est Herodem istum, qui primus fuit maritus Herodiadis, etiam alio nomine vocatum fuisse Philippum, sicut eum hic Marcus vocat, neque fuisse Tetrarcham Traconitidis. Nam ibidem scribit Josephus filiam Herodiadis nomine Salomen, ex priore marito Herode natam, nupuisse Philippo Tetrarchæ Traconitidis.

18. *Dicebat enim Joannes Herodi:* Non licet tibi habere uxorem fratris tui: non solum, quia proles ex eo nata fuerat filia illa Salome saltatrix (quo casu nec frater fratris defuncti uxorem ducere poterat:) sed quia Philippus adhuc su-

per-

perstes erat. Herodes enim Romam tendens, cum in fratris domo hospitaretur, cum Herodiade ejus uxore pactus est, ut ipsa in conjugium, ac domicilium suum migraret, simul atque Roma reversus esset, ipse vero suam uxorem Aethæ Regis filiam ejiceret. Itaque dum Marcus uxorem fratris vocat, adulterium simul & incestum arguit.

19. *Herodias autem insidiabatur illi*, occasionem captando Joannis perdendi, eo quod nuptias illas incestas reprehenderet, & inde vereretur, se aliquando ab Herode dimittendam: sed occidere eum non poterat.

20. *Herodes enim metuebat Joannem*, id est, reverebatur eum & colebat, adeoque timebat velut sanctum virum. Datur enim simul ratio, cur Herodias eum vellet occidere, ne scilicet, nuptias illas suadendo dissolveret, Herode Joannem metuente, & cur non posset, Herode impediante conatus ejus. *Et custodiebat eum*, id est, tuebatur ab insidiis Herodiadis: nam græcum indicat non significari hic cultum aut observantiam, ut quidam putant. Sed quomodo hæc consistunt cum Matthæo, qui dicit, quod Herodes eum voluerit occidere, sed timuerit populum; Responderi dupliciter potest: vel quod primo occidere eum voluerit, sed seditionis popularis timore fuerit impeditus; postea vero ex oc-

casione carceris, perspecta viri sanctitate, eum coluerit, & adversus Herodidem defenderit; vel certe dicendum, fuisse in Herode voluntatem Joannis occidendi, quatenus ejus libidini repugnabat, sed permixtam illi voluntati fuisse duplicem causam, quæ redderet eum involuntarium, reverentiam scilicet sanctitatis ejus, juxta Marcum, ac timorem populi, juxta Matthæum.

21. *Et cum dies opportunus accidisset*, scilicet Herodiadi, ad complendum conatum suum, *Herodes natalis sui cenam fecit*, &c. more Gentilium, quibus hoc erat familiare, tanquam nihil supra hujus vitæ bona optantibus. Vide Genes. 40. v. 20. & 2. Machab. 6. v. 7. de Pharaonis & Antiochi natali. Unde nemo vir justus legitur in Scriptura natalem suum celebrasse, de quo Hieron. in cap. 14. Matthæi.

22. *Cumque introisset filia ipsius Herodidis*, quam *Salomen* vocatam diximus, ex deserto marito susceptam, & saltasset, in medio, ut Matth. coram omnibus scilicet recumbentibus tripudiando, ut Græce, & lascivas exhibendo gesticulationes ad modos musicos, ut filia scorti se matre dignam exhiberet. Non enim potuit fieri sine meretriciæ impudentiæ & lasciviæ nota, ut nobilis puella oblita muliebris verecundiæ, tripudiando spectantes oblectaret. Et hæc causa, cur
tan-

tantopere dicatur placuisse Herodi, & recumbentibus : habet enim ista saltatricularum ad modos musicos gesticulatio vim vehementissimam ad inflectendos animos.

23. Unde *Juravit illi Rex*, ut majorem fiduciam petendi adderet : *Quia quidquid petieris, dabo tibi, licet dimidium regni mei.* Concurrabant enim simul temulentia, libido, & jactantia, ad promittendum tam superbum, & temerarium, insanumque præmium unius saltatiunculæ. Mater autem consulta suggessit ei, ut peteret *caput Joannis Baptistæ* : per hoc ostendens se mortem ejus habere dimidio regni Herodis potio-rem.

25. *Cumque introisset statim cum festinatione*, in convivium scilicet. Significatur autem summam puellæ studium, ne forte æstu Regis refrigescente promissum retractaret : nam hac etiam de causa petivit, *Volo, ut protinus des mihi* : id est, jam statim sine dilatione, *in disco*, quo cibi adferuntur ad mensam, tanquam scilicet missum seu ferculum, quod præ ceteris omnibus sibi placeret & matri, *caput Joannis Baptistæ.* Caput & quidem in disco petit propter certitudinem, ne de morte falleretur, & ut adulteræ animus crudelissimo illo occisi inimici spectaculo satiaretur, & ei illuderet. Hoc enim ingenium adulterarum, ut omnia suæ libidinis impedimenta quacumque cru-

crudelitate submota velint: qua in re neque maritis, neque liberis, neque facris, neque profanis parcitur.

26. *Et contristatus est Rex, (Græce Perilipos: pertristis factus est,)* nempe secundum opinionem accumbentium, inquit Hieron. in Matth. qui putat eum corde lætum, facie tristitiam simulasse. Sed videtur vera fuisse tristitia, partim quia, quamvis initio occidere voluisset, jam tamen revereri eum cœperat, & libenter audire: partim quia videbat odiosissimum sibi futurum, quod in præmium saltatriculæ sine causa, virum sanctum inter epulas damnasset: unde etiam sceleris suo prætexuit, quod populum ad res novas concitaret, ut Josephus testis est. Sed vicit tristitiam ejus amor adulteræ, cujus filiam contristare noluit; & stulta superstitio, quasi juramento stringeretur; & studium placendi hominibus magis quam Deo. Nam *propter Juramentum*, ne illud violaret aut violasse videretur; præpostera erat hæc religio: nam promissiones & juramenta hujusmodi generalia non se extendunt nisi ad licita & honesta: & quamvis in animo promittentis ad illicita se extenderent, non obligant, sed rescindenda est eorum fides; *et propter simul recumbentes*, Primates scilicet Galilææ, ne illis vel perjurus vel inconstans videretur, quibus testibus fidem suam obstrinxerat; Quasi vero turpius esset

esset sceleris nefarii promissionem retractare, quam adimplere: tolerabiliora enim sunt perjuria quam sacramenta tyrannorum, inquit Ambros. lib. 3. de virgin. *noluit eam contristare*, rei petitiæ denegatione. Unde Matth. *jussit dari*, mirum, ut Ambros. ibidem, inter epulas & convivias (quod etiam omnes barbari horrere consueverunt) consummandæ crudelitatis profertur edictum, rapitur ad pœnam Propheta convivali tempore, convivali præcepto, quo non cuperet vel absolvi.

27. *Sed misso spiculatore*, id est, carnifice. Dicti sunt *Spiculatores* Principum satellites, a Spiculis, quæ gestabant, quasi spiculati seu hastati milites, quibus olim utebantur etiam ad occidendos reos. Alii volunt dictum Spiculatorem, quasi speculatorem, (*speculatora*) prout Græce legitur, quasi res hostiles specularetur: sed minus apte. *Præcepit adferri caput ejus in disco*. Ex quo colligitur, sicut ex versu sequenti contigisse decollationem istam ipso convivii tempore, & in ipsum convivium caput allatum, sicut sentit Ambros. jam citatus. Ut proinde verisimile sit, convivium istud in arce Macheronte fuisse celebratum, ubi Joannes captivus tenebatur, teste Josepho 18. Antiquit. cap. 7. Joanne vero decollato attulit caput, & dedit, supple *Spiculator, illud puella, & puella de-*
dit

dit matri suæ, tanquam omnium malorum artifice. Porro Herodias illudit sancto capiti: & sicut olim Fulvia linguam Ciceronis, ita hæc linguam Joannis discriminati acu confodit, ut testatur Hieron. contra Rufinum. Sed Deus justo judicio suo Herodem per Herodiadem, & Herodiadem per Herodem punivit. Cum enim, illa incitante, Romam profectus esset, ut regni titulum ambiret, regno simul & pecuniis privatus est, & perpetuo damnatus exilio ad Lugdunum Galliæ, una cum Herodiade, adulterum suum nolente deferere. Filix saltatricis mortem lege apud Nicephor. lib. 1. Historiæ cap. 20. cujus fides sit penes ipsum.

29. *Quo audito discipuli tulerunt corpus eius*: nam aditum eis ad carcerem patuisse satis liquet ex Matth. 11. v. 2. Nec verisimile est Herodem in corpus mortui sævire voluisse, a quo vivo non abhorruerat; ut fabula censenda sit, quæ ignominiose abjectum narrat. *Et posuerunt illud in monumento*, in Sebaste, civitate Palestinæ, quæ olim Samaria dicebatur. Neque erat ditionis Herodis, sed Romanorum, Judæa, Idumæa & Samaria, postquam ademptæ fuissent Arche-lao, jam redactæ in provinciam.

52. *Non enim intellexerunt de panibus*, id est, miraculum recens editum de panibus multiplicatis, non satis consideraverant

rant aut perceperant. Quod si intellexissent, ut decet, cum esset longe sublimius, minus obstupuissent ambulationem ejus super mare, utpote jam scientes, nihil ejus divinæ omnipotentiae esse impossibile. *Erat enim cor eorum obcæcatum*, id est, tenebris quibusdam obscuratum. Quo fiebat, ut divinam virtutem & majestatem etiam in manifestissimis operibus non intelligerent, nec miracula expenderent. Nihil enim juvat hoc oculis corporeis intueri, nisi Deus mentem sua luce collustraverit. Unde cælum & terra supra modum mirabilia Dei opera, surdis & cæcis loquuntur majestatem Dei, nisi ipse cordis oculos & aures aperuerit, & altius misertus fuerit; de quo August. 10. Confess. cap. 6, de hoc panum miraculo dicendum erit Joan. 6.

CAPUT VII.

32. **E**t adducunt ei surdum, & mutum. Diverſa eſt hæc hiſtoria ab ea, quam narrat Matth. c. 9. verſu 32. & Lucas cap. 11. v. 14. Nam ille mutus dæmonium habebat, hic non habebat. Porro qui Latine mutus, Græce dicitur (*mogilalos*) hoc eſt, ægre ac difficulter loquens, ſive balbus & impeditæ linguæ, quod

quod magis patet ex versu 35. ubi dicitur vinculum, id est, impedimentum linguæ solutum, ut scilicet libere lingua volveretur, quæ balbis videtur quodammodo quasi ligata palato inhærescere. Unde eo soluto *loquebatur recte*, id est, inimpedite & expedite sine balbutie. *Et deprecabantur eum, ut imponat illi manum*, quia frequenter hunc ritum usurpaverat, verusque erat Sanctorum consuetudo impositis manibus curare: unde & Naaman Syrus exspectabat hoc ab Elisæo, 4. Reg. 5. v. 11.

23. *Et apprehendens eum de turba seorsum*, ut jactantiam fugeret, & nos fugere doceret exemplo suo, *misit digitos suos in auriculas ejus*; ita aures quasi perforando & aperiendo: & *exspuens*, scilicet in digitum suum, *tetigit linguam ejus*, ut illa humectatione quasi volubilis redderetur: surdorum enim aures videntur quasi impedimento aliquo obstructæ, & balborum lingua quasi ligata, & præ siccitate palato adhærescere. Itaque accommodat Christus ritus rebus efficiendis juxta caput hominum accommodatis. Significabat autem & carnem suam, & omnia, quæ essent sua, esse salutifera, summeque efficacia. Ulterius vero mystice significabat, humano generi, tamquam furdo ad audiendam intelligendamque doctrinam salutis, & muto ad confitendas

das peccati miseras ac laudes Dei, rectum usum aurium & linguæ per Christi virtutem esse largiendum. Quam ejus mentem explicuit Ecclesia, dum illos eisdem ritus in cæremonias baptismi retulit. Hinc est, quod Greg. Hom. 10. in Ezech. simili sensu per digitos in aures immisos dona Spiritus sancti significari tradit, per salivam, quæ ex capite in os defluit, sapientiam.

34. *Et suspiciens in cælum*, ut a Patre omnia sua se habere, & ad Patrem referre, ac nos quoque ab eo cuncta petere, & ad eum referre, doceret, *ingemuit*: non difficultate miraculi patrandi, aut impetrandi; sed quia humanæ conditioni & miseriæ condolebat, quod in istas non solum corporis ærumnas, sed maxime animi, quæ per eas significabantur, incidisset. Adde, ingemuisse, juxta Gregor. Homil. citata, ut nos doceret ad eum gemere, qui cælo præsidet, ut & aures nostræ per donum Spiritus sancti aperiri, & lingua per salivam oris, id est, per scientiam divinæ locutionis solvi possit ad verba prædicationis. *Et ait illi: Ephpheta, quod est, Adaperire*, hoc est, Aperitor, seu, Apertus esto; est enim Imperativus, quemadmodum leproso dixit, *Mundare*. Itaque quasi homo ad Deum ingemuit, sed quasi Deus solo verbi imperio sanat hominem, quem olim verbo, id est, seipso, creaverat. Porro

C

Ape-

Aperiri etiam ad linguam transfertur, ut patet Lucæ i. versu 64. Vox tamen Syriaca magis indifferens est ad *Aperi-*ri, &, *Solvi*, ut optime congruerit linguæ & auribus. Servavit igitur Evangelista ipsum verbum Syriacum, quo Christus usus est, non quasi plus virium esset in vocabulo Syriaco, quam in Latino vel Græco (non enim in miraculis aut in sacramentis operatur sonus transiens, sed virtus manens, ut loquitur August.) sed partim, quod significationis indifferentia magis conveniret linguæ & auribus: partim, majorem historiæ conciliaret fidem, & quod plusculum auctoritatis, majestatis, & venerationis habere videatur ipsum verbum a Domino Syriace pronuntiatum. Qua de causa homines celebrem auctoris sententiam ea lingua libentius citant, qua locutus est.

35. *Et statim apertæ sunt aures eius*, quæ ante clausæ videbantur, quod officio non fungerentur. Significat autem & celeritatem miraculi, dum statim sanabatur, & perfectionem, cum loqueretur recte, id est, sine balbutie.

36. *Et præcepit illis, ne cui dicerent*, miraculum divulgando. Quanto autem, supple, magis, *eis præcipiebat*, ut rem celerarent, hoc est, quanto minus exigebat laudis & gratiæ pro beneficio, tanto magis plus, quam si non præcepisset, prædicabant, quia eo beneficium erat majori laude

laude & gratia dignum, quo magis gratuito factum. Unde bene notat Theophyl. nos hic doceri, ut quando benefacturi sumus, neque plausus, neque famam ex beneficiis quæramus: cum autem beneficia acceperimus, benefactores etiam invitos laudemus & prædicemus.

37. *Et eo amplius admirabantur*, attoniti videlicet non solum miraculo, sed & animi & virtutis magnitudine, quod, cum talia præstaret, non solum nihil præmii peteret, sed ne quidem facti gloria cuperet frui. *Dicentes: Bene omnia fecit*, id est, nihil fecit, quod in reprehensionem cuiusquam possit cadere. Videntur enim hoc applausu respicere in calumnias Pharisæorum & eas improbare: quia & *surdos fecit audire & mutos loqui*, Græce (*pii*,) *Facit*, id est, Facere solet, quod significat potentiam, & usum quotidianum præstandi talia beneficia: quasi dicerent, Omnia ipsius opera redundant in miserrorum hominum utilitatem.

CAPUT VIII.

22. **E**t veniunt Bethsaidam: quæ sita est ad mare Galilææ seu lacum Genesareth, civitas Petri, & Andreæ, & Philippi, de qua diximus alibi. *Et adducunt ei cæcum*, quem non fuisse talem

a nativitate, colligitur ex versu 24... *Et rogabant, ut illum tangeret*, sive defectu fidei, ut Theophyl. putat, quasi sine tactu sanare non posset, sive potius scientes consuetudinem ejus & potestatem, quod sicuti tactu leprosum mundare, ita & cæcum illuminare poterat.

23. *Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum*, id est, extra Bethsaidam, quæ quidem Joan. I. v. 44. vocatur civitas, sed quia exigua, & forte neque mœnibus cincta, dicitur vicus, seu pagus. Causa educendi dicta est c. 7. v. 33... *Et expressuens in oculos ejus*, ut intelligeremus etiam salivam esse medicinam, & vel excrementa corporis adferre salutem: *impositis manibus suis, super oculos*, ut patet versu 25. Mystice *manus* signum est operationis, *sputum* sermonis ex ore prolati; ad significandum opere & sermone laborandum esse, ut homines ad veritatis cognitionem adducantur, uti insinuant Theophyl. & Euthymius. *Interrogavit eum, si quid videret*, significans, se non ad hoc tetigisse, ut primo contactu clare videret: proinde hoc non impotentia, sed suæ voluntatis fuisse: & ita ostendere, se non ad unum sanandi modum adstrictum esse, ut subito totam sanitatem mox conferret omnibus; sed pro libitu suo nunc hoc, nunc illo modo operari, sive sensim, sive repente. Causa autem videtur hic fuisse, partim imperfectio
fidei

fidei cæci istius (nihil enim Dominum rogasse legitur, sed alii tantum pro ipso:) quasi ipso facto Christus ei tacite diceret, Fiat tibi secundum fidem tuam, ut Victor Antioch. notat: partim, ut cæcus paulatim ejus operationem sentiens, paulatim etiam in majorem fidem & desiderium & admirationem cresceret. Nam ipsa dilatio sanitatis præ magnitudine sapientiæ & bonitatis Medici promovit sanitatem: quod in donandis animi virtutibus maxime & quotidie locum habet.

24. *Et aspiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes*: id est, Video homines ambulantes, sed similes arboribus. Quo significat, se ex motu quidem & figura recta corpora, quasi humana cognoscere, non tamen discernere ulla membrorum lineamenta, quibus homines ab arboribus discernuntur. Nam, ut Beda notat, condensæ arbores a longe spectantibus, vel certe in luce nocturna, ita apparere solent, ut, homines an arbores sint, non facile discernatur. Imperfecte igitur & obscure se videre indicat, & aliquando clarius vidisse, ut qui sciret, quæ inter homines & arbores esset differentia.

25. *Deinde iterum imposuit manus*: ut juxta augmentum fidei cresceret quoque sanitas ejus, eo usque, *Ut clare videret omnia*: Græcum (*telavgos*) sonat Eminus

ac Dilucide, quo magis exprimitur san-
nitatis perfectio.

26. *Et misit illum in domum suam, ne il-
lum huc illuc vagari sinens, divulgatio-
nem miraculi quærere videretur. Et
si in vicum introieris, Bethsaidam scilicet,
ex necessitate pertingendi in domum tu-
am. Unde colligitur non fuisse Bethsai-
dam. Nemini dixeris, scilicet incolarum
istius vici: videtur enim, divulgationem
non domesticis ejus vel aliis, sed specia-
tim incolis Bethsaidæ fieri vetuisse, &
de industria eum eduxisse extra vicum,
quia videlicet indigni erant, qui mira-
cula ejus audirent, vel viderent, cum
tot antea ejus miracula contempnissent,
juxta Matth. II. v. 21. Quamquam com-
munis illa ratio locum hic habuerit, ut
exemplum suis tribueret, ne de his, quæ
faciunt, mirandis, favorem vulgi requi-
rant, sed divino tantum aspectui, ubi &
merces operum restat, placere conten-
ti sint.*

CAPUT IX.

13. **E**t veniens ad discipulos, vidit turbam
magnam circa eos, partim spec-
tandi causa, an sanaturi essent lunaticum;
partim ut audirent concertationes eorum
contra Scribas conquirentes cum illis, id est,
di-

disputantes & altercantes cum discipulis. Videntur enim Scribæ tanquam docti discipulos rudes disputando vexasse, ut apud plebem superasse viderentur, qui cum præceptore eorum non audebant congregari.

14. *Et confestim omnis populus videns Jesum, obstupescit: propter adventum ejus subitum, cum nescisse videantur, ubi fuisset, & opportunum, ad Scribas coercendos. Et expaverunt, præ reverentia & auctoritate ejus, quam apud plebem simplicem parare solet vitæ sanctimonia, & doctrinæ sinceritas. Quamquam non absimile sit véro, significari, vultum ejus ex transfiguratione proxima fuisse solito augustiorem, ut olim Moyfi contigit. Et accurrentes salutabant eum, observantiam & benevolentiam testantes: quod de Scribis & Phariseis non facile legas.*

15. *Et interrogavit eos, (Scribas) ut exprimit Græcus: Quid conquiritis, id est, quid disputatis & altercamini, inter vos; nempe cum discipulis. Unde Græca editio Frobeniana legit (avtus) pro (heavtus) adversus ipsos, spiritu aspero in lenem mutato, quo modo & Syrus legit. Subindicat, ægrius se ferre, quod discipulos illitteratos disputando lacefferent. Ex versu autem 17. & 27. videtur colligi, eos de ista discipulorum impotentia disputasse, & fortasse petulantius. Itaque*

discipulis, præ verecundia suæ infirmitatis; Scribis vero, tamquam qui sibi conscii essent de calumniandi studio, silentibus,

16. *Respondens unus de turba*, pater scilicet, cujus filius altercandi occasionem dederat: *Attuli filium meum*, habentem spiritum mutum, id est, qui mutum hominem facit, imo & lurdum, ut patet v. 24.

17. *Qui ubicumque eum apprehenderit*, sine ullo discrimine loci, apud ignem, aquam, præcipitium, ut v. 21. patet. *allidit illum*, id est, in terram dejicit & lacerat, ut etiam Græcum (*Rhesli*) verti potest. *Et spumat*, supple puer, & *stridet dentibus*, & *arescit*: quæ symptomata solent esse laborantium epilepsia, seu morbo comitiali. Itaque Matthæus vocat simpliciter puerum istum *Lunaticum*. Lunaticus autem proprie dicitur, qui lunationibus, seu Lunæ certis mutationibus afficitur, quod contingere solet morbo caduco laborantibus, & maniacis; quia Luna crescente vel decresciente, crescunt vel decrescunt humores cerebri, membri humidissimi: nam humoribus Luna dominatur. Ex tribus tamen Evangelistis constat, symptomata istius pueri a dæmonio eum possidente promanasse. Itaque Lunaticus videtur, propter similitudinem effectuum, quibus Lunatici, seu epileptici laborant, quos in hoc puero dæmon operabatur, latendi videlicet causa. Unde

de Hieron. in cap. 5. Matthæi Lunaticos ibi vocari dicit, non vere Lunaticos, sed qui putabantur tales, propter dæmonum fallaciam, qui, inquit, observantes Lunaria tempora, creaturam infamare cupiebant, ut in creatorem blasphemiae redundarent. Quod idem observat Orig. tract. 4. in Matth. ubi tamen, quod putare videtur, lunaticorum, seu epilepticorum passiones valde mirabiles semper dæmonem in hominibus operari, minus verisimile est, cum constet multos naturaliter sanari.

18. *Qui respondens eis dixit, Græce legitur (apokrithis avtoo) Respondens ei, ut referatur ad patrem. Unde plerique veteres hoc Christum dixisse volunt ad patrem pueri, & generationem Judaicam generaliter, propter incredulitatem eorum, quæ patent v. 21. & seqq. Quamquam non male, etiamsi patri respondeat, ad omnes tamen referri possit, etiam discipulos: nam & illi aliqua incredulitate laborabant, ut patet Matth. 17. v. 19. Itaque cum dolore & indignatione increpans eos, ait: O generatio incredula, Matth. & Lucas addunt, & perversa, Græce (diestrammenē) Distorta, id est, O natio pertinaciter incredula, quæ nullis miraculis aut prodigiis a me patratīs ad fidem plenam adduci potest! Quibus verbis tangit causam impotentiae discipulorum, nempe incredulitatem non*

solum ipsorum, sed inprimis patris, sanitatem postulantis, & Scribarum adstantium: nam talium incredulitas beneficentiam Dei quodam modo impedit, & continet, ne se effundat, ut patet Matth. 13. v. ult. & Marci 6. v. 6. . . . *Quamdiu apud vos ero*; id est, quousque tandem versabor vobiscum, frustra luctando cum vestra pertinacia? *quamdiu vos patiar*; id est, quamdiu tandem tolerabo mores vestros intolerabiles; sunt enim verba animi indignabundi, & moleste ferentis, se in ipsis docendis, ac juvandis oleum & operam perdere, & interim subinducantis, eos propter incredulitatem incorrigibilem aliquando a se deferendos. *Afferte illum ad me*: quo significat, se indignatum fuisse tamquam Medicum, non ut a benefaciendo desisteret, sed ut novo beneficio, & corpus ægri a morbo, & ipsa verborum asperitate animum adstantium ab incredulitate sanaret.

19. *Et cum vidisset eum*, scilicet Jesus puerum, vel potius puer Jesum; nam non posse referri ad spiritum, clarum est ex Græco. *Cum ergo vidisset eum*, id est, ad primum & solum aspectum Jesus: quo significatur magnitudo virtutis ejus, & repugnantia cum immundo spiritu, *Statim spiritus conturbavit illum*, discerpendo, tanquam timens, & abhorrens præsentiam ejus.

20. *Et interrogavit patrem eius, &c. ut intelligeretur scilicet mali gravitas & diuturnitas & beneficii magnitudo: Et ait: Ab infantia: quo intelligimus, hujusmodi diabolicas obfessiones non semper propter actualia peccata contingere eorum, qui obfidetur. Pater autem exposita mali magnitudine metuens, ne propterea esset incurabile, & prodens infirmitatem fidei suæ, ait:*

21. *Si quid potes, adjuva nos.* Naturæ enim & consuetudinis legibus definiebat & malum ægrotantis, & virtutem curantis, dubitans, utrum par esse possit tam gravi & inveterato malo.

22. *Jesus autem ait illi: Si potes credere, hoc ipsum videlicet, quod ego te adjuvare possum, fide per fiduciam operante: q. d. Noli dubitare, quin ego possim: sed vide, num tu possis credere, me posse: nam Omnia possibilia sunt credenti, scilicet & accipere a me, & facere in nomine meo, quæ voluerit. Sententia enim generalis est, qua omnem potentiam ponit in fide postulantis: & quasi nihil sibi tribuens summa utitur modestia, ut ita suaviter patris infirmitas in fide sanaretur.*

23. *Et continuo, ut audivit a sua fidem pendere, exclamans cum lacrymis agebat, indicans & desiderium sanitatis, & angustiam, timoremque animi, ne conditioni non posset exacte satisfacere:*

Cre-

*Credo Domine: scilicet, hoc te posse, Adiu-
va incredulitatem meam, augendo scilicet
fidem meam imperfectam, quam incre-
dulitatem vocat, etiamsi jam crederet,
quia ubi non est perfecta fides, ibi ne-
cesse est esse aliquid incredulitatis.*

24. *Et comminatus est spiritui immundo,
Græcum (epetimese) vertitur apud Matth.
increpavit, id est, severe imperavit, ad-
ditis minis: nam idem verbum etiam
imperare significare volunt. Dicens illi:
Surde et mute spiritus: sic eum ab effectu
vocat, & exprobrans ei simul malitiam
in vitiandis operibus Dei, præcipit ei ma-
gna cum auctoritate & emphasi, ut &
exeat, & amplius ne introeat in eum, ut
scilicet beneficium esset perpetuum: nam
per intervalla puerum corripuens exire
& redire videbatur. Diaboli enim inge-
nium est, ut libentissime redeat ad eos,
quorum semel vel corpus, vel animum
per vitia possederit.*

25. *Ex exclamans, &c. exiit ab eo: quo
declaravit, quam ægre ferret, quod co-
geretur Christo obedire, & a possessio-
ne desistere, dum eo impotentius furit,
& nocet, quo efficacius exire cogitur.*

27. *Et discipuli eius secreto interrogabant
eum, id est, seorsim a publico, idque
præ verecundia, verentes videlicet, ne
aliqua sua culpa potestas ejiciendi dæmo-
nes sibi esset subtracta: sed Christus cau-
sam reddit, primam quidem, apud Matth.*

Propæter

Propter incredulitatem vestram, id est, fidei imbecillitatem, quia perfecta fides deerat, et si adesset aliqua: qua de causa nonnumquam reprehendit discipulos, quasi modicæ aut pusillæ fidei. Quæ imbecillitas & fluctuatio eis fortasse contigit, propter eam, quam videbant, dæmonii sævitiam, & mali vetustatem, vel propter Scribarum calumniatorum præsentiam, vel denique tepore per absentiam Domini obrepente, ut vult Hilar. Ubi observanda Domini prudentia, corripientis publice defectus publicos, tum patris, tum Scribarum; privatim vero defectus non ita notos, & personarum, quarum auctoritati consulendum erat, ne in contemptum venirent. Alteram causam exprimunt Matth. & Marcus, videlicet quia

28. *Hoc genus*, scilicet dæmoniorum. Chrysoft. & D. Thom. in Matth. putant omne genus significari, sed minus congrue: nam certum genus designari, ipsa loci & verborum circumstantia postulat: & multa dæmonia videntur discipuli sine jejunio expulisse. Alii igitur accipiunt dæmonia Lunaticorum. Rectius Hieron. in Matth. & S. Leo intelligunt genus dæmoniorum nequissimum, hoc est, atrocissimum, obstinatissimumque: & in primis, quod diu hominem possederit, ut malum fere in naturam versum sit. Nam hac de causa videtur Christus

rogas-

rogasse, quantum temporis esset, quod ei acciderit hoc. *Non ejicitur, nisi per orationem & jejunium*: qua de re diximus in Matthæum.

37. *Respondens illi Joannes*, quia scilicet jam audiverat, quam gratum ei esset recipere puerum in nomine Christi. Itaque occasione illorum: *In nomine meo &c.* narrat Christo, quid ipsi fecissent erga eum, qui ejiciebat dæmonia in nomine Christi, quasi tacite interrogans, utrum bene an male fecissent. Itaque dicit: *Vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia*, id est, invocato nomine tuo: nam in hoc videtur imitatus fuisse Apostolos, ita factitantes. Quod autem quidam suspicantur intelligi posse non ejectionem dæmonum, sed tantum conatum ejiciendi, proprietati verborum repugnat, & prohibitioni Apostolorum (nam a frustaneo conatu per se cessasset) & omnibus pene auctoribus, qui eum vere dæmonia ejecisse putant in nomine *Jesu*, ut ita commendaretur virtus & efficacia nominis ejus. *Qui non sequitur nos*, corpore scilicet, tamquam Apostolus & discipulus tuus: & hac de causa *prohibuimus eum*, quia scilicet non est de collegio nostro sequentium te, quibus solis mandatum & auctoritas ejiciendi dæmonia data est. Itaque non invidia talis potestatis eum videntur prohibuisse, sed zelo alicujus disciplinæ, ne præter ordinem

nem a Domino constitutum, & ita quasi cum injuria Christi dignitatem sibi non concessam quisquam gereret, vel ejus nomine abuteretur. Simile quid contingit Josuæ pro Moyse zelanti, Num. 11. v. 28. Non ergo temeritas aut superbia, aut livor discipulorum fuit, ut hæretici carpunt, sed zelus licet indiscretus; unde factum eorum reprehenditur, non animus.

38. *Nolite prohibere eum*, in simili occasione. Ratio est, *Nemo est, qui faciat virtutem*, id est, miraculum quodcumque, in nomine meo, & possit cito male loqui de me, id est, qui possit calumniando de auctoritate & honore meo detrahere: imo cogitur eum admirari, amare & laudare, cujus nomen tam efficax experitur, & sibi tam honorificum: q. d. Hanc utilitatem habebit ista miraculorum operatio in nomine meo, quod ita mihi devincietur animo, ut non facile mihi possit adversari, sed ad fidem Evangelii, & ad benevolentiam ac salutem, tum operantes, tum spectantes disponat. Et hæc prima ratio petitur ex gloria Christi, cujus nomen usurpat, altera vero ex utilitate discipulorum.

39. *Qui enim non est adversum vos, pro vobis est.* Matth. 12. v. 30. per aliam sententiam dicit Christus, quasi contrariam, *Qui non est mecum, contra me est.* Conciliat ista duo Chrysost. quod Matthæus lo-

qua-

quatur de demonibus, qui student omnes a Christo separare: Marcus, de credentibus, qui tamen corpore Christum non sequantur. Sed etiam optime de hominibus coherent: nam per utramque sententiam tollitur ista indifferantia & medietas, juxta quam putant aliqui hominem esse posse, qui neque sit cum Christo, neque contra ipsum. Itaque juxta Matth. Qui non est Christi, seu cum Christo, necessario est mundi seu diaboli, & contra Christum: juxta Marcum vero, *Qui non est adversum vos*, & consequenter adversum me, utpote jam mihi credens, & eadem agens, quæ vos agitis, in nomine meo demones expellendo, ille hoc ipso *pro vobis est*: quia adjuvat institutum vestrum, & nomen meum virtutemque commendat. Unde August. utramque sententiam conciliando lib. 4. de consensu cap. 5. exponit eas formaliter. Nimirum, inquit, hoc vult intelligi, in tantum cum Christo non esse aliquem, in quantum est adversus illum, & in tantum adversum non esse, in quantum cum illo est: v. g. addit, in quantum operabatur ille virtutes in Christi nomine, in tantum cum ipsis erat, & adversus eos non erat: in quantum vero eorum societati non adhærebat, in tantum cum ipsis non erat, & adversus eos erat. Et hoc fuerat a discipulis prohibendum, non autem illud, quod no-

men

men magistri, ac Domini eorum in dæmoniorum expulsionē commendabat. Eodem modo interpretatur lib. 1. de baptismo contra Donatistas, cap. 7. Aliqui facili explicatione putant hac Marci sententia regulam quamdam æquitatis tradi; quasi dic. Christus, de singulis esse optime sentiendum, donec contrarium constet, quia nemo præsumendus est malus, nisi re ipsa pateat. Itaque *qui non est adversum vos*, id est, nihil agit, quod adversetur instituto vestro prædicandi Evangelium, is censendus est etiam animo vobis favere, etsi vos non sequatur, quia nihil in deteriore partem interpretandum est, quod recte interpretari possumus.

40. *Quisquis enim potum dederit, &c. non perdet mercedem suam.* Ex quo relinquit a minori ad majus inferendum: quanto magis ille non perdet mercedem, qui virtutes in nomine meo operatur, nomini meo quodammodo favens? Hanc mercedem indicat August. lib. 4. de consensu cap. 6. non esse mercedem proprie dictam, quia sentit eum nondum fuisse Christianum; sed aliam quamdam misericordiam, qua scilicet tales ita gubernentur a Deo, ut Christiani fiant. Merces tamen proprie intelligi potest, si iste jam in Christum crediderat. Porro cum Christus subjecisset multa de scandalo, quæ Matth. 5. & 18. explicata sunt, dixissetque bonum esse debilem, vel claudum,

vel luscum introire in regnum Dei, quam sanum mitti in gehennam ignis, repetit tertio sententiam ex Isaïæ cap. ult. v. ult. qua gravitatem poenæ inferorum exaggerat:

47. *Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non exstinguitur*: ubi loquitur quidem Propheta de poenis inferorum; sed metaphora sumpta a victoribus, qui egredi solent, ut stragem hostium caforum videant. Et cum corpora eorum brevi tempore vermibus arrodentibus consumantur, vel ignibus exurantur: e contrario *vermis eorum*, prævaricatorum scilicet Legis Dei & scandalizantium pusillos, qui in inferno damnabuntur, *non moritur*, id est, non morietur unquam: & *ignis non exstinguitur*, id est, non exstinguetur, sed in æternum ardebit & affliget. Ubi quidam & nunc & olim tempore August. ignem intelligunt proprie, qui urit corpus: vermem vero metaphorice pro mœrore animam rodente atque cruciante, sive pro remorsu conscientiæ & scelerum perpetua ruminatione. August. tamen 21. de civit. cap. 9. non improbabile putat etiam vermem corporeum intelligere: Ego, inquit, facilius æstimo, ut ad corpus dicam utrumque pertinere, quam neutrum, & ideo tacitum in illis divinæ Scripturæ verbis animi dolorem, quoniam consequens esse intelligitur, etiamsi non dicatur, ut corpore
 sic

fic dolente animus quoque sterili pœnitentia crucietur. Unde relinquit lectori electionem, utrum & vermis pertineat ad corpus proprie, an solum ad animam metaphorice. Possunt enim, inquit, animalia etiam in ignibus vivere, in ustione sine consumptione: in dolore sine morte, per miraculum omnipotentissimi Creatoris, cui hoc possibile esse qui negat, a quo fit, quidquid in naturis omnibus miratur, ignorat, id est, ignorat, omnia mirabilia esse a Deo, qui facit in creatura sua, quidquid voluerit.

48. *Omnis enim igne salietur.* Locus perobscurus, ideoque valde diversis modis explicatur. Plerique, quia mentio erat facta de membris præcidendis, quod cum dolore fit, & de scandalis discretionem cavendis, regulam putant hic iustis tradi, cum allusione ad locum Levit. 2. v. 13. qsi dic. Sicuti juxta Legem omnis victima per ignem transire debet, & sale condiri: ita omnis iustus, ut sit victima Deo grata, igne tribulationis purgari debet, & sapientiæ Evangelicæ sale condiri, ne vel alieni mali contagio corrumpatur, vel suo corrumpat alios. Sed hæc connexio videtur valde remota & obscura. Itaque facilius & rectius dixerimus, proximæ sententiæ rationem dari: sal enim duplici valet qualitate urendi, seu mordendi, & conservandi. Utramque tribuit Christus igni gehennæ: ut sit instar

salis corporibus impiorum, eos semper & cruciando & integros conservando hoc sensu : *Omnis enim*, scilicet qui mittitur in gehennam, igne *salietur*, id est, igne quasi sale condietur, ut crucietur semper & incorruptus maneat. Est enim locutio metaphorica, igne saliri, sicut & igne baptizari. *Et omnis victima sale salietur.* Vocula, *Et*, sumitur pro, *sicut*, quod apud Hebræos in comparationibus frequens est, ut patet multis exemplis in libro Proverbiorum. Vide cap. 25. v. 3. 23. & 25. ut sit hic sensus : Impii instar victimæ, quæ divinæ justitiæ immolatur, igne condientur, quemadmodum juxta Legis præscriptum, omne sacrificium sale condiri debet. Cujus sententiæ & Legis occasione transit Christus ad admonitionem a fide petitam, tacite explicans, cur sal victimis adhiberetur, eo quod videlicet nihil Deo placeat, nisi sapientiæ & prudentiæ sale condia-
tur. Itaque

49. *Bonum est sal*, id est, utile, efficax, necessarium cibis condiendis. *Quod si sal insulsum fuerit*, id est, si a nativo illo vigore desciscat, *in quo illud condietis?* id est, quo alio remedio vim perditam ei restituetis? qñ dic. Fieri hoc non potest, sed potius, quanto ante utilius erat, tanto postea sal insulsum est inutilius & magis noxium. Qua symbolica locutione tacite significat, Apostolos ad

hoc

hoc delectos esse, ut sua sapientia velut sale condiant terræ, id est, terrenorum hominum, insipientiam, juxta illud Matthæi, *Vos estis sal terræ*: proinde eis esse curandum, ne per cupiditates rerum terrenarum, sive pecuniæ, ut Judas, sive honoris, contendendo de primatu, insipidi fiant & insulsi: alioquin de eorum reparatione desperatum fore, per quos alii condiendi erant. Vide Matth. 5. v. 13. ... *Habete in vobis sal*, id est, sapientiam & prudentiam, cujus sal est symbolum. Unde Apostolus: *Sermo vester sit in gratia sale conditus*: nam Christus hic a propria significatione salis ad impropriam delabitur. *Et pacem habete inter vos*, id est, concordiam, ne de primatu contententes salem istum Evangelicæ prudentiæ amittatis, sicut præcipue honorum contentione, primatusque studio amittitur. Videtur enim respicere ad versum 33. ubi a contentione Apostolorum totum hunc sermonem exorsus fuerat.

CAPUT X.

32. **E**t erant ascendentes Jerosolymam. Ascendere Hebræis nonnumquam videtur sumi pro simpliciter iter facere; quamquam hic sumi proprie pos-

fit, quia a Jordane, unde Christus veniebat, ut est versu 1. versus Jerosolymam, tamquam superiori loco sitam, ascendebatur: unde Lucæ 10. versu 30. dicitur vice versa: *Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho*, quæ erat prope Jordanem. *Et præcedebat illos Iesus*. Cum alias sæpius solerent aliqui discipulorum præire vel dimitti, hic præcedebat Iesus, ut ostenderet, sicut & Theophyl. notat, se volentem ad mortem, de qua statim sequitur, pro salute nostra properare, non invitum trahi. Discipuli enim videntur cum quadam trepidatione in Judæam tetendisse, propter decretum Judæorum de interficiendo Domino, de quo vide Joan. 11. versu 8. & 16. Itaque ut animum eis addat, præbet se alacrem viæ ducem. Unde discipuli *stupebant*, consilium ejus, quod ita deliberato animo in manifestum vitæ periculum properaret: *Et sequentes timebant*, id est, timide sequebantur. Causam notat Beda, quod scilicet metuerent, ne vel ipsi simul cum eo periclitarentur, vel is, quem diligebant, inimicorum manibus occumberet. Ex reverentia tamen merito laudanda eum deserere nolunt. Reliqua hujus cap. dicta sunt in cap. 19. & 20. Matthæi. Prætermisso autem undecimo cap. transeamus ad caput duodecesimum.

CAPUT XII.

33. **D**iligere proximum, &c. maius est omnibus holocaustibus, id est, holocaustis. seu sacrificiis illis, in quibus tota victima per ignem consumebatur Deo, & sacrificiis, reliquis scilicet, in quibus pars Deo in altari adolebatur, pars cedebat Sacerdotibus, vel convivis. Cum igitur Pharisei magnum momentum ponerent in mandato de sacrificiis offerendis, quæ propterea scrupulosissime in maximis periculis offerebant, ut ex Josepho patet; scriba iste, consentiens sententiæ Christi, præfert dilectionem proximi omnibus mandatis, maxime de sacrificiis, quamvis a multis plurimi fieret. Hinc & Osee 6. dicitur & Matthæi 9.: *Misericordiam volo, & non sacrificium*, hoc est, plus quam sacrificium.

34. *Et dixit illi Jesus: Non es longe a regno Dei*, id est, non longe, quin in te regnet Deus; quia jam noverat omnium agendorum summam, dilectionem Dei & proximi, per quam Deus regnat in hominibus, & vita æterna acquiritur. Neque a faciendo alienus videbatur. Sola fides in Christum deerat, ad quam eum tacite invitatur, dum eum prope esse dicit, ita insinuando nondum pervenisse.

41. *Sedens contra gazophylacium*, id est, e regione. Vox *Gazophylacium* ex Persica & Græca voce composita est, quasi diceretur, Gazæ custodiam, & significat locum, quo gazæ, seu divitiæ custodiebantur. Duobus vero modis usurpari solet: primo pro loco vastiore, instar cubiculi, in quo servabantur divitiæ templi, five pertinerent ad ornatum ejus, ut vasa vestesque Sacerdotum, &c. five ad sustentationem ministrorum & pauperum, ut erant decimæ & primitiæ. Cujusmodi gazophylacia, seu cubacula erant juxta templum, quæ Græci interpretes vocare solent nunc *Gazophylacia*, nunc *Pastophoria*, Latinus etiam *Exedras*. Secundo usurpatur pro arca, in quam pecunia, five debita, five sponte oblata, per foramen mittebatur, qualem fieri jussit Jojada Pontifex, 4. Reg. 11. versu 9. De tali hic est sermo, & vocatur Matth. c. 27. versu 9. etiam *Corban*, quamvis illa vox ibi pro ipso thesauro sumi possit. Itaque *aspiciebat Jesus*, non curiositatis, sed doctrinæ captandæ causa, quomodo turba *jaclaret æs in gazophylacium*, id est, pecuniam in arcam, seu in ærarium mitteret. Nam quia pecunia primum ex ære cudebatur apud Romanos, hinc postea, ex quocumque metallo fieret, *Æs* dicebatur. *Et multi divites jaclabant multa*. Erant enim Judæi in templum liberalissimi, quemadmodum constat

stat ex immensis illis spoliis, quæ Crassus in Parthos expeditionem parans inde abstulit, ut testis est Josephus 14. Antiquit. c. 12.

42. *Cum venisset autem vidua una pauper, misit duo minuta, id est, duos minutissimos nummulos æreos, quod est quadrans, id est, quæ duo minuta simul conficiunt unum quadrantem; ita videlicet, ut unumquodque minutum esset octans, seu octava pars assis ærei: unde Syrus exprimit, quæ sunt octavæ. Nam duæ octavæ faciunt unam quartam, seu quadrantem. Quadrans itaque tamquam quarta pars assis continentis duodecim uncias, vocabatur alio nomine Teruncius, quasi tres continens uncias. Et hoc quantum ad rationem nominis. Nam As seu Assis postea commoditatis causa non appendi, sed designari cœpit, & valebat, ut auctores volunt, duodecimam partem denarii minoris, seu Regalis Hispanici, hoc est, circiter dimidium stuferum nostratem, cujus proinde quadrans esset noster novenarius. Sed in re nummaria antiquorum magna incertitudo est. Christus igitur explicans, quomodo eleemosynæ offerentium a Deo penderentur.*

43. *Convocans discipulos, tamquam rem magnam & paradoxam docturus, ait: Vidua hæc pauper plus omnibus misit, etiam divitibus, multa & magna conferentibus, sed judicio Dei, non hominum. Hoc*

autem, quia verum esse non potest secundum rem & absolute, plus enim divites miserant, ideo debet intelligi secundum proportionem, ac tribus modis verum est, qui in textu tanguntur. Primo, quia divites

44. *Ex eo, quod abundabat illis, miserunt*, id est, ex eo, quod superfluum erat rebus ad victum necessariis: *Hæc vero de penuria sua*, id est, ex eo, quod habebat quidem, sed vix ad vitam sustentandam sufficiebat. Nam *Penuria* non significat hic id, quo carebat vidua, juxta vim vocis, sed id, quod parcissime suppetebat, quia opponitur abundantia. Secundo, quia divites miserunt *ex eo, quod abundabat illis*, id est, partem ejus, quod superfluum erat, plura sibi inde reservantes: illa vero *omnia, quæ habuit*, nihil sibi reservando; quod ut clarius intelligeretur, addit, *totum victum suum*, quo ad victitandum indigebat. Tertio, quod sequitur ex præcedentibus, quia plus misit, quantum ad affectum; nisi enim animus fuisset liberalissimus ac devotissimus Deo, non obtulisset Deo totum simul victum suum. Non ergo reprehendit hic proprie divites, quasi vel avaros vel illiberales, sed tantum docet, a vidua fuisse superatos, quantum ad facultates proportionem personæ, & quantum ad affectum animi, idque ad consolandam penuriam pauperum, & compe-

pescendam divitum insolentiam, ne munuscula tenuiorum despiciant, quia, ut Apostolus 2. ad Corinth. 8. versu 12. *Si voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est, non secundum id, quod non habet.* Affectus enim pretium rebus imponit, ut loquitur Ambros. lib. 1. Officior. cap. 3.

CAPUT XIII.

34. **S**icut homo, qui peregre profectus, supple, sic agetur in Ecclesia mea, seu in regno Dei, sicut cum paterfamilias peregre proficiscitur: qui tamen dederit *servis suis potestatem cuiusque operis*, id est, qui officia familiæ distribuit, unicuique suum assignans opus & functionem. Tacite indicat, se per hominem illum significari, qui victor ascendens in cælum, Ecclesiam suam reliquerit corporaliter, in qua tamen omnium gerendorum auctoritatem servis dederit, suum cuique partitus officium, quantumcumque vile & abjectum, juxta illud Apostoli ad Ephes. *Dedit quosdam Apostolos, quosdam autem Prophetas, &c.* Peculiariter autem, Janitori præcepit, ut *vigilet*, id est, vigilanter totius domus omniumque servorum curam gerat, ne vel domestici segnescant, vel hostes in-
trent,

trent, vel fures omnia diripiant. Per hunc janitorem totius domus præfectum intelligit, qui præcipue omnium vigilare jussus est, ne vel domestici, hoc est, Episcopi, & cæteri in aliquo officio constituti, muneri suo defint, vel hæretici Ecclesiam vastent. Simile est illud præceptum Pauli, Act. 20. v. 28. *Attendite vobis & universo gregi, &c. propter quod vigilate, &c.* Subaudiendum autem relinquit Christus, ex vers. seqq. quod certum tempus reditus non indicaverit, ut ita semper suspensi vigilarent. Unde parabolam applicando subjungit:

35. *Vigilate ergo, quemadmodum videlicet illi servi patrisfamilias semper vigilarent, si rebus suis bene prospectum vellent. Nescitis enim, quando Dominus domus veniat, quando scilicet ego ipse Dominus Ecclesiæ meæ rediturus sim ad judicandum, Sero, id est, vesperi, an media nocte, an galli cantu, quando scilicet maxime omnium canit, ut fieri solet non-nihil ante lucem; quod tempus vocari solet gallicinium: an mane, id est, diluculo seu illucescente jam die. Quatuor istas noctis partes posuit potius quam diei, tum quia magis ad metaphoram vigilandi quadrant; tum etiam ad rem significatam, quia totum præsens sæculum est quasi nox, comparatione diei futuræ æternitatis. Significant autem, juxta Theophyl & fere Græcos, quatuor*
 ata-

ætatum differentias, sub quibus tamen omnia etiam singularum ætatum momenta comprehenduntur; vespera senectutem, media nox ætatem virilem, gallicantium adolescentiam, quasi ratione jam excitante hominem a sopore & stupore, mane pueritiam. Ita omnibus incutit sollicitudinem, quia omnibus hora Domini venturi, id est, mortis, incerta est.

36. *Ne cum venerit repente*, scilicet præter expectationem, *inveniat vos dormientes*, id est, imparatos, dum intermissis Christianæ professionis officiis, otio, luxui, sæcularibus curis vacatis: Ne quis vero existimaret hoc, tamquam Apostolis & Ecclesiæ janitoribus dictum, nihil ad se pertinere, epiphonemate ad universum humanum genus directo adjicit:

37. *Quod vobis dico, omnibus dico*, seu dictum volo, siue verbo siue scripto, ut scilicet commune omnium præceptum novissimi per primos audiant: *Vigilate*, scilicet ne adventus meus vos inveniat dormientes. Sub adventu autem Domini tempus uniuscujusque mortis intelligit, quia ut August. Epist. 80. docet: tunc unicuique veniet dies ille, cum venerit ei dies, ut talis hinc exeat, qualis judicandus est illo die. Imparatum autem inveniet, inquit, ille dies, quem imparatum invenerit suæ hujus vitæ ultimus dies.

CAPUT XIV.

14. **U**bi est refectio mea, id est, locus refectionis, Græce (*kataliuma*) *diversorium*, sicut vertitur apud Lucam, ubi scil. possim cum discipulis Pascha, seu agnum Paschalem, comedere.

15. *Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum.* Græce vox (*Anogæon*) significat partem ædium, non infimam, sed eminentem supra solum: unde apud Orig. vocatur locus in superioribus: ubi veteres canare solebant; ideoque hic simpliciter vertitur, *Cœnaculum grande*, id est, amplum, ut commodè tot discipulis posset sufficere, *stratum*, id est, omni suppellectile necessaria instructum: quamvis proprie vox Græca (*Estromenon*) significet ornatum, id est, stratum stragulis seu tapetibus: & additur Græce (*hetimon*) *paratum*, id est, idonee instructum ad cœnam agni Paschalis. Ex quo colligitur, non fuisse vulgarem hominem, cui superesset ultra privatum suæ familiæ usum, tale cœnaculum: quod putatur postea in Apostolorum Ecclesiam conversum, ubi & Spiritum sanctum in Pentecoste acceperint.

51. *Adolescens autem quidam.* Græce (*Neaniskos*) *adolescentulus*. Putat hunc Epiphan. hæresi 78. num. 13. fuisse Jacobum,

bum, fratrem Domini, eo argumento, quod solo lineo palliolo tota vita uteretur: quam opinionem & Theophyl. refert. Gregor. lib. 14. Moral. cap. 23. sentit fuisse Joannem Evangelistam; sed neuter erat adolescentulus, ut ex ætate, qua uterque mortuus est, facile probari potest, & quia hic adolescens sequens Jesum opponitur omnibus discipulis fugientibus. Denique modus vestiendi videtur prorsus repugnare: erat enim *amictus sindone super nudo*, id est, solo panno lineo, super nudum corpus injecto: quia videtur vestitus hominis non ordinarius, sed fortuitus, arripientis scilicet obvium quilibet, ne mora in vestiendo neceretur. Unde quamvis Theophyl. putet eum fuisse e domo, ubi Pascha comederant: credibilius est tamen fuisse quempiam ex vila proxima Gethsemani, qui tumultu excitatus e lecto profilierit, studio discendi, quid ageretur. Eum autem favisse Christo, videtur ex eo colligi, quod secutus dicitur non milites, sed Jesum. *Et tenuerunt eum*, id est, tenere conati sunt, apprehensa veste. Græce legitur, (*Kæ kratufin avton hi neaniski*) adolescentuli tenuerunt eum, ut significetur pedissequos adolescentulos in adolescentem irruisse petulantiae vel sævitiae causa.

25. *At ille rejecta sindone*, ne per eam teneretur; ex quo patet non fuisse ge-

nus vestis, aptatæ toti corpori, nisi per modum straguli aut pallii: *nudus profugit ab eis.* Quod ita narrat Marcus, ut constaret, quanta esset violentia comprehendentium, ut qui nec adolescentulo casu occurrenti parcerent; & quanta inde aliorum trepidatio circa Dominum, ne sine causa Apostoli fugisse viderentur.

C A U T X V.

23. **E**rat autem hora tertia, & crucifixerunt eum, id est, quando crucifixerunt eum, quod videtur repugnare Joanni, qui cap. 19. versu 14. dicit, quod hora quasi sexta Pilatus Christum Judæis ostenderit, ut crucifigendus traderetur. Quæ difficultas varias solutiones excogitare fecit. Novator quidam exculpit sensum quemdam ex Arabica versione, in qua legitur: *Et illud in tertia hora, cum crucifixus esset.* Ut scilicet hoc referatur ad versum præcedentem, & significetur, partitionem vestium Christi contigisse tertia hora post crucifixionem. Sed Græcus & Latinus Interpres non patiuntur. August. igitur lib. 3. De consensu cap. 13. docet Marcum loqui de tempore, quo Dominum Judæi crucifixerunt lingua, clamando: *Crucifige;* Theophyl. de tempore, quo Pila-

Pilatus eum per sententiam crucifixit. Addit & aliam explicationem, quæ Dionysio Petavio, & alijs quibusdam recentioribus placuit, quod locus apud Joann. sit corruptus, & character, qui Græce significat numerum senarium, sit positus pro (lit. *Gámma*) quæ significat ternarium. Expeditior & verior solutio est, quod uterque loquatur de horis more Judæico, quo (sicuti nox dividebatur in quatuor vigilias, quarum prima cum Solis occasu incipiebat, secunda finiebatur media nocte, a qua incipiebat tertia, post eam quarta cum solis ortu desinebat) ita & dies distinguebatur in quatuor partes, quæ & horæ dicebantur. Harum prima incipiebat ob ortu Solis, & complectebatur tres horas communes (cujusmodi viginti quatuor conficiebant diem & noctem :) ita scilicet ut finiretur cum hora tertia communi: deinde incipiebat altera pars, complectens similiter tres horas communes, & finiebatur ipso meridie. Dicebatur autem Tertia, eo quod inciperet a fine horæ tertiæ communis, sicut & nos dicimus, esse primam & secundam, quando jam transiit. Denique sequebatur a meridie pars diei tertia, tres similiter complectens horas, & vocabatur Sexta, sed quod a fine sextæ inciperet. Ultima pars trium similiter horarum occasu Solis terminabatur, dicebaturque Nona, eo quod a finita nona

inciperet. Itaque Marcus sub *hora tertia* complectitur totum tempus medium inter finem tertiæ communis seu propriæ dictæ, & sextæ propriæ dictæ, dicebaturque vulgo Tertia. Unde non repugnat Joanni, qui dicit fuisse *quasi sextam*, quia illa nondum advenerat. Itaque hora tertia quidem crucifixus est Jesus, sed longe per duas facile horas progressa, ita ut instaret & esset quasi sexta. Ita plerique recentiores.

CAPUT XVI.

9. **S**urgens autem mane, prima sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalene. Hieron. Epist. 150. ad Hedibiam quæst. 3. dicit fere in omnibus Græcis libris istud capitulum ab hoc loco non haberi, eo quod cæteris Evangelistis contrarium videatur. Sed Irenæus lib. 3. cap. 11. finem istum Evangelii Marci expresse ponit, quem nos habemus, neque jam ulla dubitandi ratio superest. Notat autem idem Hieronym. itemque Theophyl. ponendam esse distinctionem post, *Surgens autem*, sive, ut Græcus legit, *Cum surrexisset*: & istud, *mane prima sabbati* jungendum esse cum verbis sequentibus, *apparuit primo Mariæ Magdalene*; idque quia putant tempus Dominicæ resurrectionis
in-

incertum esse. Sed, nihil vetat, quin sublata distinctione jungantur, & quidem multo suavius, hoc modo: *Surgens mane prima Sabbati*: ut sensus sit Christum ipso diluculo surrexisse *prima sabbati*, id est, die Dominica; & ita citra omnem ambiguitatem expressit Syrus. Apparuit autem primo Mariæ Magdalænæ, nempe inter discipulos Domini, & apparitione ad veritatem resurrectionis persuadendam ordinata: ita ut nihil vetent hæc verba, quin antea apparuerit beatissimæ matri suæ. *De qua eiecerat septem demonia*: idem dicitur Lucæ 8. versu 2. ideoque videtur litteraliter intelligendum, quod a septem spiritibus immundis corporaliter eam possidentibus liberata fuerit: sicut intelligit Ambros. lib. de Salomone capite 5. Maldonatus & alii: quamvis S. Gregor. Beda, Theophyl. & alii intelligant vitia septem vel plura capitalia, numerum certum pro incerto poni volentes. Sed circumstantia loci apud Lucam, & miraculorum corporaliū, de quibus agit, omnino suadet sensum illum, quem primo dedimus, & hic verbum, *eiecerat*, hoc videtur postulare. Expressit hoc Evangelista non distinctionis causa, quasi fuisset & alia Maria Magdalena, sed ut ita pateret, ibi superabundasse gratiam, ubi peccatum abundaverat, & ut sexus scemineus pri-

mo videret vitam, qui mortem primo gustaverat.

12. *Post hæc*, eadem videlicet die sub vespera, *duobus ex his*. Nomen alterius expressit Lucas cap. 24. vocando eum Cleophas; nam ab illo latius ista historia narratur: *Ostensus est in alia effigie*, non revera alia, sed prout ipsis videbatur. Effigies enim semper mansit eadem, sed non secundum omnes colores, figuram, lineamenta, gestus, aliasque corporis proprietates, oculos videntium immutabat, neque plene repræsentabatur eis, & idcirco videbatur alia. Idem iudicium de voce. Unde Lucas notanter dicit, *quod eorum oculi tenebantur, ne eum agnoscerent*. Non enim aliter, quam erat, sed sicut erat, apparuit eis, quorum oculi tenebantur, ne agnoscerent eum, inquit August. 3. de consensu c. 25. cuiusmodi aliquid vel caligine vel humore oculis ofuso effici posse ibidem docet. *Euntibus in villam*: nomen expressit Lucas *Emaus*, quod non villa, sed pagus vocabatur. Villam autem fuisse Cleophæ, tradit Hieron. in Epitaphio Paulæ Epist. 27.

13. *Et illi euntes nuntiaverunt cæteris*. Quo tacite intelligendum relinquit, eos Christi effigiem agnovisse, sicut hoc Lucas narrat. *Nec illis crediderunt*, nempe aliqui ex eis, ut notat Augustin. loco citat. Nam alios credidisse satis colligitur ex Luca cap. 24. versu 34. & 35. si-
cut

cut etiam Augustin. observat. Causa non credendi videtur fuisse rei insolentia, & timor, ne non esset verum, quod maxime verum esse desiderabant.

14. *Novissime recumbentibus illis undecim apparuit.* S. Gregor. in Evangel. putat hanc ultimam fuisse apparitionem, quando ascendit in cœlum, quod & S. August. lib. 3. De consensu c. 25. probabile putat. Movet eos vox, *novissime*: sed longe verius est, Marcum eandem apparitionem narrare, quam Lucas cap. 24. versu 36. & Joan. cap. 20. versu 19. & seqq. ita ut hæc fuerit apparitio non absolute novissima, sed novissima primæ sabbati, ut est v. 9. ad quem respicit, hoc est, diei resurrectionis. Nam in hac primo apparuerat Mariæ Magdalenæ soli, secundo eidem cum cæteris mulieribus, tertio Simoni, quarto duobus illis discipulis euntibus in Emaus, quinto undecim discumbentibus, de qua hic agitur, & apud Lucam loco cit. Quam sententiam tradit & explicat etiam August. loco cit. Itaque pro, *novissime*, Græce est (*hijsteron*) *tandem* seu *postea*: quo significatur hoc contigisse, postquam apparuisset Mariæ Magdalenæ, & illis duobus discipulis, quorum neutris crediderant. *Recumbentibus illis*, id est, mensæ accumbentibus seu cœnantibus, initio scilicet noctis, sub finem cœnæ, dum inter se fabularentur, Lucæ 24. v. 36. ... *Undecim, apparuit*:

ruit: nam quamvis Thomas deesset, eodem tamen numero Apostolica societas nuncupabatur, inquit Augustin. a maiore scilicet parte. Plures adfuisse ex versu 33. Lucæ constat; sed hic nominantur præcipui, & propter quos fiebat apparitio. *Et exprobravit, increpando, incredulitatem eorum & duritiam cordis*, hoc est, tarditatem ad credendum, & stuporem animi ex insolentia & magnitudine rei natum. Non enim erat illa incredulitas voluntaria obstinatio, qualis hæreticorum: Quia iis, qui viderant, eum resurrexisse, non crediderunt, oculatis scilicet testibus resurrectionis, Mariæ Magdalenæ & duobus discipulis: respicit enim ad versus 11. & 13. Plura ex hac apparitione contigerunt, quæ locis citatis ex Joan. & Luca videnda sunt.

15. *Et dixit eis*, non tunc, sed alio tempore, in monte Galilææ, de quo Matth. 28. Mos est enim Evangelistarum, res diversis temporibus factas ita conjungere, ut eis, qui visum istum non intelligunt, non aliunde magis error oriatur, quo putent eos non sibi congruere, ut August. lib. 3. de consensu cap. 25. & aliis locis sæpe monet. *Euntes in mundum universum*, quasi dic. non in Judæam tantum, sed in universum terrarum orbem, *prædicate Evangelium omni creature*, capaci scilicet prædicationis, id est, omnibus hominibus, cujuscunque conditio-

tionis & nationis fuerint, quos Deus creaverit, Nec obstat, Apostolos hoc præceptum in ista amplitudine non implevisse: nam Apostolis ita loquitur, ut in ipsis etiam successores eorum & adiutores ad finem usque mundi intelligat, Revellit ergo hic Christus terminos, quos posuerat Matth. 10. & non alios Evangelii fines, quam orbis terrarum, ponit.

16. *Qui crediderit*, Evangelio a vobis prædicato, idque fide non qualibet, sed per dilectionem, sive perfectam sive imperfectam operante, cujusmodi fides poenitentiam includit, hoc est, fide credente & faciente id, quod faciendum credit, *Et baptizatus fuerit*: nec enim sufficit credere sine baptismo subsequente tamquam causa, quæ salutem operatur; neque baptizari sine fide præcedente, & animum præparante. Porro ex versu præcedente manifestum est, de adultis esse sermonem, quibus solis Evangelium prædicari potest: ut proinde inepte in hoc loco errorem suum de parvulis non baptizandis Anabaptistæ fundent, eo quod illi credere nondum possint, *Salvus erit*; ex quo quidam alium errorem confinxerunt, putantes eum, qui crediderit, & baptizatus fuerit, perire non posse; contra quos August. tum aliis locis, tum lib. De fide & operibus disputat. Sed hujusmodi sententiæ generales,

quibus salus vel alius effectus quispiam fidei attribuitur, semper intelligenda sunt, nisi alia ex parte ponatur impedimentum. Quamquam fides intelligatur non quælibet, sed fides praxim dirigens, seu per dilectionem operans, cujusmodi fide creditur medico, cujus præceptis obtemperatur. Unde S. Greg. Homil. 29. in Evangel. Tunc veraciter fideles sumus, cum, quod verbis promittimus, operibus complemus. Vera enim fides est, quæ in hoc, quod verbis dicit, moribus non contradicit, juxta illud Joan. Apostoli: *Qui dicit se nosse Deum, & mandata ejus non custodit, mendax est, ep. 1. cap. 2. . . .* Qui vero non crediderit, illa fide jam dicta, condemnabitur. Non repetit alterum membrum, & baptizatus non fuerit, quia baptismus non est necessitatis tam absolutæ, quam fides: nam absque fide salvari nullo pacto potest, absque baptismo potest, si sacramentum istud non contemptus religionis, sed articulus necessitatis excludat, ut August. lib. 4. de baptismo c. 22.

17. *Signa autem*, id est, miracula, veluti sigilla veritatis divinitus annunciata & creditæ, eos, qui crediderint, hæc sequentur, me scilicet operante: quasi dic. Nolite solliciti esse, ne vobis prædicantibus res invisibiles, omnemque captum superantes, nemo credat, ego miraculis veritatem prædicationis vestræ sigillabo, vobisque auctoritatem conciliabo & fidem.

Cæterum notandum est, Christum non dicere, quod ista signa sequentur omnes fideles, neque quod singulos omnia, neque quod statim a suscepta fide: sed sensus est, quod, sicut ipse signis prædicationem suam credibilem fecerat, quando opus erat; ita nec credentibus in se, seu Ecclesiæ suæ deerunt, cum ad propagandam stabiliendamque fidei prædicationem fuerit necessarium: finis enim miraculorum est publica utilitas. Ex quo facile intelligitur, cur nec omnibus fidelibus illa signa dentur, nec omni tempore, nec omni loco, nec omnia, quia necessitas Ecclesiæ, vel prædicantium hoc non exposcit, sicut initio prædicationis exposcebat, ut Greg. loco cit. Miraculis enim multitudo credentium, velut arbores recenter plantatæ, rigationibus erat nutrienda, ut per ea Christianæ Ecclesiæ fundaretur auctoritas, qua semel fundata, & Ecclesia jam per orbem diffusa, nec miracula illa durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum consuetudine frigesceret genus humanum, quorum novitate flagrat, ut August. lib. de vera relig. cap. 25. *Linguis loquentur novis*, quas scilicet ante non noverant, nec didicerant, aliarum nempe gentium; quod initio Ecclesiæ erat familiare, ut cito & facile fides toto orbe propagaretur.

18. *Serpentes tollent*, id est, venenata animalia auferent ex locis, quibus erant infesta: *Et, si mortiferum quid biberint, non eis nocebit*: sive coacti a persecutoribus, sive casu per ignorantiam; non enim ostentatoribus talis gratia promittitur. Videndus est Euseb. lib. 3. Historiæ cap. 29. Porro sub his miraculis crebrioribus & minoribus alia rariora & graviora intellecta voluit, ut suscitationem mortuorum, &c. Nec vero ulla hic promittit miracula terrifica, qualia fuerunt Moysis, sed solum benefica & utilia, ut non terrore, sed beneficentia salutem Evangelii annuntiandam, & mundum ad fidem trahendum significaret. Exponit omnia hæc miracula mystice S. Greg. Hom. 29. in Evang. & Bernardus Serm. 1. de Ascensione, ut fideles *dæmonia eiiciant*, sive exorcizando, sive penitentiam in corde generando; *linguis loquantur novis*, Dei laudes resonando; *serpentes tollant*, malitiam de alienis cordibus auferendo. Vide cætera apud Gregorium.

19. *Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis*, quæcumque scilicet eis dicta voluit & oportuit post resurrectionem: non enim dicit, *Postquam hæc locutus est eis*, sed generaliter, ut colligitur de omnibus, quæ post resurrectionem apparens eis locutus est de regno Dei, ut August. notat 3. de consensu cap.

25. . . *Assumptus est in cœlum*, secundum humanam naturam. Dicitur autem *assumptus*, & Act. i. *elevatus* quasi ab alio; sicut etiam dicitur a Patre suscitatus a mortuis, scilicet per attributionem, per quam ea, quæ magnæ potentiæ sunt, Patri attribuuntur; quamvis juxta Symbolum ipsemet etiam sua virtute & resurrexerit a mortuis, & in cœlum ascenderit, non aërium tantum, sed æthereum: adeoque, ut Apostolus ad Ephes. 4. *super omnes cœlos*, ut impleret omnia. Assumptus est autem in cœlum tum sua, tum fidelium suorum causa. Sua quidem, ut glorioso & immortali corpori locus gloriæ & incorruptionis congrueret; ut inde ab omni natione sub cœlo coleretur; ut totum universum inde regeret; ut reipsa ostenderet, regnum suum non esse de hoc mundo: fidelium vero causa, ut eorum corda sursum trahendo, ipsi discerent ex fide vivere, & ea, quæ sursum sunt, quærere; ut spem daret, membra esse caput suum secutura; ut viam peccato clausam aperiret; ut eis locum & mansionem pararet, ut Spiritum sanctum inde mitteret. *Et sedet a dextris Dei*, tamquam Deo Patri æqualis natura, potentia, gloria, imperio, dominando creaturis omnibus. Hæc enim sessio a dextris Dei significat auctoritatem & æqualitatem cum Deo Patre in regnando, & opponitur ministerio Angelorum, tamquam

quam inferiori, ad Heb. 1. versu 13. & 15. ac 1. ad Corinth. 15. v. 25. Vide plura dicta Matth. 22. versu 44.

20. *Illi autem profecti*, in mundum scilicet universum, sicut eis præceptum erat versu 15. nam eo respici notat Greg. Homilia cit. Profecti autem non statim, sed post Spiritus sancti missionem, *prædicaverunt ubique*, non in Judæa tantum, sed in omnibus Gentibus. Quod ideo Marcus contigisse dicit, quia cum scriberet hoc Evangelium, jam fieri cœperat, & Prophetico more quod certissimo futurum erat, tamquam factum narrabat. *Domino cooperante*, intrinsecus scilicet Evangelio suo, tam in iis, qui prædicabant, quam qui credebant: illis dando os & sapientiam, cui nemo adversariorum resistere posset; his cor aperiendo, fidemque inspirando: *et sermonem*, prædicationis, *confirmante sequentibus signis*, extrinsecus miracula jungendo prædicationi, quæ tum auctoritatem, legitimamque missionem prædicantium, tum Evangelii sui veritatem quodammodo sigillabant, ut operatio Dei interna & externa confirmatio miraculorum simul juncta, testatissimam & credibilem nimis efficerent prædicationem.

F I N I S.

I N
E V A N G E L I U M
J E S U C H R I S T I
S E C U N D U M L U C A M.

P R Æ F A T I O.

Lucam Antiochia, Syria Metropoli, oriundum esse, inter veteres convenit, non minus, quam arte Medicum fuisse, ut ex c. 4. ad Coloss. v. 14. Chrysof. Homil. 12. in illam Epistol. & alii colligunt, qui eo loco hunc Evangelistam Medicum charissimum vocatum volunt. Nicephorus pictorem egregium fuisse tradit, lib. 2. cap. 43. & Christi Domini, Matris ejus, ac Principis Apostolorum effigiem adumbrasse, eamque inde in cæteras orbis partes delatam. Nec desunt, qui Lucam tradant fuisse unum ex LXXII. discipulis, a quo non obhorret Gregor. Præfat. in Iob. cap. 1. dum eum vult fuisse unum ex duobus discipulis euntibus in Emaus. Sed Lucas ipse satis manifeste adversatur, quando in præfatione Evangelii sui declarat, se illud ex aliorum traditione scripsisse. Unde antiquiores Scriptores testantur eum non Domini, sed Apostolorum discipulum fuisse,

ut Iren. lib. 1. cap. 20. & Hieron. qui in cap. 65. *Istaie* a Paulo genitum fuisse dicit in Evangelio. Græci sermonis non ignarus fuit: unde stylo cæteris elegantiori usus est, tum in hoc libro, tum in Actibus Apostolorum describendis. Scripsit autem Evangelium in partibus Achaïæ & Bæotiæ, ut Hieron. Præfat. in Matth. cum Paulo simul peregrinando, adeoque circa secundum Neronis annum, hoc est, ut Baronius, Christi 58. Scriptionis occasio fuit, quod multos videret Evangelicam historiam non recte texuisse, quos initio Evangelii sui sugillat. Auctor scribendi, & hortator putatur fuisse Paulus, quem idcirco, quoties in Epistolis nominat Evangelium suum, hoc Lucæ Evangelium designare tradit Hier. de Scriptorib. Eccl. c. 7. Unde Tertull. lib. 4. contra Marcionem, Lucæ digestum, inquit, Paulo adscribere solent: cæpit magistro- rum videri, quæ discipuli promulgarint. Paulo adhæsit comes usque ad vincula ejus Romæ. Unde discedens prædicavit primum in Dalmatia & Gallia, tum in Italia ac Macedonia, ut Epiphan. Hæresi 51. Quamquam Oecumenius in Lucam, eum quoque Libyam petiisse tradat, Thebanosque Christiana institu- se religione. Vitam duxit cælibem ad annum ætatis octogesimum quartum, ut Hieron. in Scriptoribus. Martyrio vitam finivisse insinu- at Nazianz. Orat. 1. in Julian. & aperte di- cunt SS. Paulinus & Gaudentius. Modum describit Nicephorus loco cit. ubi dicit ex olea arbore fuisse suspensum, quod aridi ligni, un-
de

de crux fieret, copia non esset: hocque apud Patras Achaiae civitatem contigisse, testis est idem Gaudentius.

CAPUT PRIMUM.

I. **Q**uoniam quidem multi conati sunt, Taxari hic Pseudoapostolos, & Pseudo-scriptores Evangeliorum, sententia fere omnium veterum est. Hos Epiphan. Hæresi 51. putat fuisse Cerinthum & Merinthum: Origenes Basilidem: Beda, etiam Apellem: sed hi omnes fuerunt ætate posteriores, quam Lucas, ut patet ex Euseb. lib. 4. Hist. c. 7. & aliis ejus locis. Credibile est respici ad auctores Evangeliorum illorum, quæ dicebantur Thomæ, Mathiæ, Duodecim, secundum Ægyptios, &c. Nam quod Maldonatus putat significari Matthæum & Marcum, omni vetere auctoritate caret, neque isti videntur multi posse dici. Unde August. lib. 4. de consensu cap. 8. illis verbis (*conati sunt*) significari putat, eos non potuisse susceptum onus implere, cui & Græci, Origenes, Euseb. & Epiphan. assentiuntur. *Ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum, id est, historiam texere rerum, quæ in nobis certo creditæ firmiterque receptæ sunt. Nam quamvis Latinum verbum significare possit*

sit

fit res non a Christo Domino perfectas & gestas, Græcum tamen & Syriacum magis indicant, plenam earum fidem, & persuasionem nobis esse factam: quod & Orig. Hom. 1. in Luc. & Ambr. hic magis probant.

2. *Sicut tradiderunt nobis*, viva voce prædicando publice, & privatim narrando, *Qui ab initio*, non solum prædicationis, sed etiam nativitatis, & conceptionis, tam ipsius Christi quam præcursoris ejus, sub quibus proinde B. Virgo, & B. Joseph in primis continentur, quia quarundam rerum sibi testes fuerunt, itemque mulieres, & alii discipuli, Zacharias, Anna, pastores. Unde August. lib. 3. de consensu cap. 1. quæ in Christi nativitate, infantia, pueritia divinitus gesta sunt, & digna memoria, discipuli Domini, five ab ipso Domino, five a parentibus ejus, five a quibuslibet aliis requirere, & cognoscere potuerunt. *Ipsi viderunt*, supple, sermonem: nam Græce legitur (*avteptæ, spectatores*) *Et ministri fuerunt sermonis*, id est, qui testes oculati fuerunt, itemque prædicatores sermonis, seu Evangelii, cujus prædicatio *Ministerium* appellari solet: quamquam sermo hic non male Hebraica phrasi pro rebus ipsis accipi possit, sicut infra cap. 2. v. 15. Porro refertur hic versus non ad sequentem, ut quidam voluerunt, sed ad prædicationem; ita ut significetur, multos pollicitos fuisse,

se, & profectos historiam rerum texere, sicut eas tradiderant spectatores earum, & ministri, etsi non fuerint assecuti. Hinc vero patet manifeste, traditionem Evangelii ipsa scriptione eius fuisse priorem; imo certissimam fuisse, plenissimeque creditam, antequam scriberetur.

3. *Visum est & mihi*, aliorum quidem exemplo, sed alio spiritu, nempe ut bene scribam, quod illi male: illis enim visum est spiritu humano, mihi Spiritu sancto inspirante. Quo sensu & Apostoli dixerunt, *Visum est Spiritui Sancto, & nobis*, quia Spiritus Sanctus, ut id, quod bonum est, nobis quoque bonum videri possit, operatur, inquit Ambros. *Assecuto omnia a principio diligenter*, id est, omnibus rebus, alte petito principio, peruestigatis & percognitis. Nemo enim tam alte historiam Evangelicam exorsus est, quam Lucas, ab ipsa scilicet præcursoris conceptione. His autem verbis commendans diligentiam suam, oblique aliorum taxat negligentiam in peruestigandis rebus, & consequenter fidem eorum in narrandis. *Ex ordine tibi scribere*, id est, congruo servato ordine, non semper minutarum rerum & verborum, sed historiæ, rerumque capitalium, ut scilicet conceptio Joannis conceptionem Christi præcedat, hæc nativitatem, nativitas circumcisionem, ista purificationem, hæc educationem, educatio

baptismum, iste prædicationem, hæc mortem, &c. Non addit autem, *omnia*, tametsi affecutus esset omnia: qui elegit ex omnibus ea, quæ judicavit apta, & sufficere officio dispensationis suæ, inquit Augustinus lib. 4. de consensu Evang. cap. 8. qui propterea notat libr. 3. cap. 5. Evangelistas multa novisse, quæ non scripserunt: ut ita diversa in Evangelio singulorum gratia refulgeat, & propriis quibusdam singuli libri mysteriorum, gestorumque miraculis eminerent, inquit Ambrosius. *Optime Theophile*. Multi veteres, Ambros. Epiphani. Heresi 51. & Orig. Hom. 1. in Luc. putant *Theophilum* nomen commune esse, prout significat eum, qui diligit Deum, vel, ut alii, qui diligitur a Deo: sed epithetum adjunctum, & versus primus cap. 1. Actorum satis indicant fuisse peculiarem hominem: quis autem fuerit, non constat. Nam quamvis quibusdam videatur ille fuisse, qui apud Nicephorum lib. 3. cap. 25. ponitur sextus Antiochenus Episcopus, ætate tamen videtur posterior. Quisquis fuerit, in dignitate fuit constitutus, & illustris, ut probat honorificus ille titulus, *Optime*; quo & Paulus appellat Felicem, ac Festum, Judææ Prærides: quibus fuisse titulum peculiarem, ex eo patet, quod & Claudius Lizeas scribat Felici, optimo Præsidi. Tam honorificus autem erat, ut

Dio in Trajano testetur, nullum ei gratius fuisse, quam cognomen *Optimi*; unde *Optimates* dicti sunt. Tali ergo viro inscripsit Lucas Evangelium suum, & librum Actorum, ut illud nomine ejus insignitum a multis legeretur, minusque haberet invidiæ & periculi, & plus gratiæ; denique propter rationem, quam ipse Lucas dat,

4. *Ut cognoscas*, id est, agnoscas, seu recognoscas, scilicet tamquam in speculo, *eorum verborum*, seu rerum, de quibus eruditus es, Græce (*Katēchēthēs*) de quibus catechizatus, seu de quibus viva voce institutus es, *veritatem*, firmam scilicet certitudinem, ut Græca vox (*Asphaleia*) sonat. Non enim parvæ utilitatis & voluptatis est, res magnas, quas viva voce didicerimus, etiam scripto historice, & cum summa fide a dignissimo Auctore traditas, recognoscere, & ordine legere, cum voluerimus.

5. *Fuit in diebus Herodis*: illius primi, qui filius Antipatri fuit, & ab industria, ac felicitate, rebusque gestis *Magnus* dictus est. *Regis Judææ*, totius, prout terram totam duodecim tribuum complectitur. Regnum istud acceperat a Romanis, invitisque Judæis tenuit: quem tamen sub finem regni in legitimum Regem susceperunt, circa quod tempus Joannes Baptista, & Christus nati sunt. Hujus Herodis filius Herodes etiam di-

Etus tantum Tetrarcha fuit, qui Joannem Baptistam occidit. *Sacerdos quidam nomine Zacharias*: non summus, qui præerat omnibus, quamvis August. Tract. 49. in Joan. & alii nonnulli hoc putaverint, sed unus *de vice Abia*, id est, de classe & familia Sacerdotum illorum, quorum caput erat Abias. Nam cum filii Aaron sacerdotes in magnum olim excrevissent numerum, ita ut simul in templo servire non possent, ne inter fungendum sacerdotio esset confusio, divisit eos David in viginti quatuor classes, ordines seu familias, quæ per vices suas ministrarent in templo, facta sortitione, quænam esset classis prima, secunda, tertia, &c. Sors autem octava cecidit in Abiam. Hujus divisionis mentio fit 1. Paralip. 24. & apud Josephum libr. 7. Antiquit. cap. 11. ubi dicit unamquamque classem, seu familiam ministrasse Deo per dies octo, a sabbato usque ad sabbatum, quod satis insinuat etiam 2. Paralip. c. 23. v. 8. Zacharias igitur erat de familia, seu classe eorum sacerdotum, quorum vices ministrandi erant octavo loco: nam divisionem illam durasse ad sua usque tempora, idem Josephus testis est. *Et uxor illius de filiabus Aaron*: pari scilicet cum marito nobilitate, quia uterque erat de stirpe sacerdotali. Nam alioquin licebat Zachariæ de quavis tribu uxorem ducere, et si
 de

de tribu Levi non cogeatur ducere filiam sacerdotis. Unde Ambrosius: Non solum a parentibus, sed etiam a maioribus sancti Joannis nobilitas propagatur, non sæculari potestate sublimis, sed religionis successionem venerabilis.

6. *Erant autem justi ambo ante Deum.* Quo significatur, quidquid in eis fuerit justitiæ, non fuisse ad homines simulatum, inquit August. lib. 2. ad Marcellinum cap. 13. sed justos fuisse vera justitia, quæ est ex fide, coram oculis Dei intimos cordis recessus penetrantibus. Itaque evertitur hic figmentum Calvinii, tribuentis eis tantum justitiam imputativam: quod enim in oculis Dei tale est, hoc revera & solide tale est, quia decipi nequit. Justitia vero intelligitur generalis, prout omnem virtutem complectitur, in habitu animi sita, quem a creaturæ dilectione avellit & affigit Deo. Unde effectum, imo & causam talis justitiæ explicans adjicit: *Incedentes in omnibus mandatis.* Non enim sufficit quædam observare, quibusdam neglectis, sed omnium observatio ad justitiam necessaria est. *Et justificationibus Domini*, quas quidem ita differre a mandatis volunt, quod justificationes ad religionem, mandata ad mores pertineant: sed revera videntur eadem esse, quæ mandata, ut ex Psalm. 118. patet, ubi sæpius videntur confundi: nam vox He-

bræa *Chuckim*, quam LXX ibi vertunt *Justificationes*, significat *Statuta*. Vocantur autem *Justificationes*, quod earum observatione homo se justum ostendat, justum conservet, & magisque justificetur, juxta illud Jacobi 2. v. 24. *Vides quoniam ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum.* Unde Paulus ad Rom. 2. *Factores legis iustificabuntur. ... Sine querela:* ita ut nemo de illis iuste conqueri posset, etsi non viverent sine peccatis. Non enim qualecumque etiam tentationis humanæ, sed grave peccatum est, quod in querelam venit, inquit August. Epistola 95. Unde Tract. 42, in Joan. *Sine querela* intelligit sine crimine. Nulla quippe querela iusta est de iis, qui non habent crimen, hoc est, peccatum grave, inquit, accusatione & damnatione dignissimum. Quis enim iuste queratur de homine, qui nemini male vult, & quibus potest, fideliter consulit, nec contra cuiusquam injurias tenet libidinem vindicandi, etsi pro quotidianis delictis veraciter dicat, *Dimitte nobis debita nostra?* ut explicat in lib. De perfectione justitiæ.

7. *Et non erat illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis;* natura scilicet etiam tum, cum esset in flore ætatis: & ambo processissent in diebus suis, id est, senes essent. Duplex ergo tangitur causa orbitatis, naturalis infœcunditas uxoris, &

utriusque senectus. Nam si in summam ducti amborum conjugum anni centenarium numerum exceſſerint, dicuntur non poſſe filios procreare, etiamſi mulier non ſit ſterilis, ut notat Auguſtin. lib. 3. contra Julianum cap. 11.

8. *Factum eſt autem, cum ſacerdotio fungeretur, muniis ſcilicet ſacerdotalibus, in ordine vicis ſue*, id eſt, in illa ſeptimana, qua recurrentibus in orbem vicibus, juxta conſtitutionem Davidis, claiſſis Abiæ vocabatur ad miniſtrandum. *Ante Deum*, id eſt, in templo Dei, ubi Deus habitare cenſebatur in Sancto Sanctorum.

9. *Secundum ordinem ſacerdotii*, id eſt, prout moris erat inter ſacerdotes, *forte exiit*, ut incenſum poneret, id eſt, forte obtigit ei hoc munus. Itaque conſuetudo illa non refertur ad illas vices, de quibus v. 8. ſeu ad fortitionem illam, quam olim David fecerat, vices distribuendo, ut putavit Beda: ſed ad illam, qua ſacerdotes unius vicis forte designabantur, quis quod miniſterium obiret, itemque ad oblationem incenſi, ſeu thymiamatis, quod unus ſacerdotum quotidie mane & vesperti in altari thymiamatis ex lege offerre cogeſſetur. Ergo forte obtigit, ut hoc faceret Zacharias, *Ingreſſus in templum Domini*, id eſt, illam templi partem, in qua erat altare thymiamatis. Hoc autem ſtabat in parte anteriori, quæ vocabatur Sanctum, ſeu

Sanctuarium, quod velo dirimebatur a Sancto Sanctorum, ubi tempore Salomonis arca collocata erat. Itaque nullo modo hinc colligitur Zachariam fuisse summum sacerdotem, ut multi veteres putaverunt, tum quia dignitatem illam non tacuisset Evangelista, tum quia incensum in altari thymiamatis offerre quibuslibet sacerdotibus licebat, ut patet Exod. 30. v. 19. & 20. Nec summus sacerdos juxta ordinem vicis per septimanas ministrabat: nec habitare solebant in montanis Judææ, sed Jerosolymis: denique quia nulla apud Josephum Zachariæ istius tamquam summi sacerdotis fit mentio.

10. *Et omnis multitudo populi erat orans, preces suas sacerdotis sacrificio jungendo, foris, in atrio scilicet Israelis, quod erat proximum atrio sacerdotum, & utrumque extra septa templi, hora incensi;* hoc enim mane & vesperi statuta hora offerebatur, sicut & jure sacrificium, quo populus magno numero confluebat.

11. *Apparuit autem illi.* Quo verbo Ambros. significari vult, repentinum fuisse conspectum: quod maxime verum est in illis rebus, quarum naturæ est non videri, voluntatis autem videri; cujusmodi est natura Dei & Angelorum. *Angelus Domini stans a dextris,* tamquam minister lata nuntiaturus, utpote qui divinæ insigne misericordiæ deferebat, inquit idem. *Altaris, incensi.* Ex quo etiam

tiam colligitur, Zachariam hoc loco non fuisse functum officio summi sacerdotis in Sancto Sanctorum. Bene autem Angelus & in templo, & juxta altare, & a dextris apparet, quia & veri sacerdotis adventum, & mysterium sacrificii universalis, cœlestis doni gaudium annuntiabat.

12. *Et Zacharias turbatus est videns: quia, ut Ambrosius, alienamur ab affectu nostro, quando perstringimur alicujus superioris potestatis occurſu, sicut hoc notat de se Daniel, cap. 10. tit. 8. . . . Et timor irruit super eum.* Quo significatur fuisse vehementem, fortassis ex illa Judæorum opinione natum, qua vulgo putabant, se etiam Angelo conspecto morituros, ut patet Judic. 6. vers. 22. 23. & 24. & Judic. 13. vers. 22. quamquam Athanas. in Vita S. Antonii notet, quod metus non tantum ex mali apprehensione, quantum ex magnarum rerum sæpe incutiatur aspectu.

13. *Ait autem Angelus, Ne timeas Zacharia.* Notarunt enim veteres, Athanas. Hieron. in cap. 28. Matth. & Beda, Angelicæ benignitatis esse, turbatos aspectu suo blandiendo solari: contra vero demoniacæ esse ferocitatis, eos, quos sui præsentia territos esse senserint, ampliore horrore concutere. *Quoniam exaudita est deprecatio tua: quam pro filio obtinendo fudisti, inquit Maldonatus. Sed quid petierit, testatur illa celebris gratiarum actio,*

actio, de qua infra, & desperatio ejus de filio accipiendo, quæ patet vers. 18. Itaque verifimilius est, deprecationem ejus fuisse, sicuti decebat sacerdotem, pro populi salute fufam, ut notat August. lib. 2. Quæst. Evangelicarum quæst. 1. & omnes pene veteres consentiunt. Nimirum oraverat, ut ad salutem populi Messiam expectatum Deus mittere dignaretur: quam fuisse quotidianam veteris Ecclesiæ orationem, maximeque sacerdotum ex instituto sacris operantium, notat Euthymius. Unde non subjungit, *quia uxor tua*, &c. ut ratio esse possiet orationis pro filio obtinendo fufæ, sed, *Et uxor tua*: quasi dic. Itaque uxor tua quamvis sterilis pariet filium. Pandit enim ordinem & modum, quo Messiae adventus futurus esset. *Et vocabis nomen ejus Joannem*. Quod nomen a *Gratia* deductum est, quasi dicat *Gratiosum*, quia per gratiam parentibus datus, gratia plenus, & gratiæ per Messiam dandæ præco futurus erat. Notat autem Ambros. hoc habere merita Sanctorum, ut a Deo nomen accipiant: nam in sacris litteris mutatio veteris nominis, vel novi anticipata impositio, semper aliquod mysterium continet, ut patet in nomine *Abraham*, *Isaac*, *Israel*, *Jesu*, & aliis.

14. *Et erit*, scilicet ille filius, *gaudium tibi*, id est, materia gaudii non vulgaris, sed tanti, ut e corde erumpat, quod vo-

catur *Exultatio*, quia scilicet sterilitatis & senectutis filius, quia virtute magnus, quia Propheta altissimi, quia Præcurſor Meſſiæ. *Et multi in nativitate eius gaudebunt*: Non domesticum tantum tibi ac tuis, ſed toti populo erit gaudium, quia ex ſignis mirabilibus perſuaſi erunt, eum ad populi ſalutem eſſe datum, ſicut hoc patet verſ. 58. & 66.

15. *Erit enim magnus virtute & officio coram Domino*: id eſt, in miniſterio, ac negotiis Domini: quamquam alii ſignificatum velint magnum futurum, non ſimulatione, non hominum opinione, ſed iudicio Domini. Reddatur ergo ratio non nominis *Joannis*, ut quidam putant, ſed gaudii. *Vinum & ſiceram*, pro quo Hieronym. Numer. 6. ſecutus vim radicis Hebraicæ, vertit, *omne, quod inebriare po-teſt*. Tertull. libr. de Jejuviis, cap. 9. uno verbo vocat *ebriamen*: comprehendit enim & vinum, & cereviſiam, potum ex dactylis, ex pomis, ex melle, & quemcumque inebriantem. *Non bibet*; nempe toto tempore vitæ, tamquam perpetuus Nazaræus, & perpetuo fungens ſacerdotio. Nam & Nazaræi omnibus diebus conſecrationis ſuæ, & ſacerdotes, quamdiu agerent in tabernaculo, vino & ſicera abſtinebant, ut patet Numer. 6. verſ. 3. & Levit. 13. v. 9. ... *Et Spiritu ſancto replebitur*, eum ſanctificante, & magna donorum copia implente, ita ut

in alios etiam foras redundet, quod illa repletionem infinuatur. *Adhuc ex utero matris suæ*; quod hæretici aliqui exponunt, ab infantia, seu statim ab utero: sed per illud, *adhuc*, significatur, eum replendum ex eo ipso tempore, quo adhuc utero gestabatur. Unde Syrus & Arabs verterunt *adhuc in utero*, & sic illam phrasim Græcam accipiendam patet, Act. 3. vers. 2. Tacite autem simul infinuat, ab infantia per totam vitam Spiritu sancto plenum futurum. Atque ita Joannem accepisse Spiritum sanctum & gratiam ejus in ipso utero passim veteres sentiunt, Orig. Hom. 4. & 7. in Lucam, qui aperte eum sanctificatum dicit, Cyprian. Epist. 13. Itaque his duobus membris explicat magnitudinem Joannis ex sobrietate & Spiritus sancti donis, nunc ex officio

Et multos filiorum Israel convertet, efficacissima pœnitentiæ prædicatione; *ad Dominum Deum ipsorum*: Christum videlicet, partim ut ei credant, partim ut mandatis ejus obediant. Itaque non significatur, Judæos ab idololatria convertendos ad Deum, cum tempore Christi non aberrarent a religione veri Dei, sed multos eorum credituros, *Iesum*, quem digito ostendit & prædicavit, esse Dominum Deum ipsorum, ejusque mandatis parituros. Hoc probat id, quod sequitur:

17. *Et ipse præcedet ante illum*: scilicet eundem Deum ipsorum Christum Dominum, id est, proxime tamquam præco ante Regem, jamjam adfuturum, præcurret in spiritu, id est, zelo & fervore, seu cum vehementia atque impetu de intimis prorumpente: nam in Græco deest hic articulus, quo Spiritus sanctus designari solet. *Et virtute*, Græce (*dynamei*) potentia, id est, efficacia. Unde Eccles. 4. vers. 13. de Elia dicitur, quod potentia nemo vicit illum. Significatur ergo virtus insuperabilis dicendi & redarguendi impios, quantumvis potentes, Phariseos, Herodem, Herodiadem. *Elia*, id est, qualis fuit Elia adversus Achab, Jesabel, Pseudo-prophetas, Baal, &c. & præcipue qualis erit Elia in secundo adventu. Nam hanc similitudinem officii significari hic plerique veteres notant, Euthymius, Theoph. & Ambros. hic. Unde August. Tract. 4. in Joan. Quid est in spiritu & virtute Elia? In eodem spiritu sancto vice Elia. Quare vice Elia? quia quod Elias secundo, hoc Joannes primo adventui fuit. Hanc similitudinem officii, & simul effectum, ac finem istius spiritus & virtutis Elia ut declararet, adjicit, *Ut convertat corda patrum in filios*. Nam ista sunt verba Malachiae cap. 4. vers. 6. de Elia prophetice dicta, quæ hic Joanni accommodantur. Significant autem Joannem effecturum, ut corda Patrum, id est

est, animus, seu amor Patriarcharum & Prophetarum, convertantur *in filios*, id est, posteros eorum, seu sui temporis Israelitas. Cum enim Patriarchæ & Prophetæ non ex lege, sed ex fide Christi venturi, non pecudum, sed sanguine Christi se justificandos credidissent, sanctisque moribus vixissent: filii eorum ab eorum fide & moribus degeneres, ita ex lege justificari voluerunt, ut putarent se suis viribus eam facere & pecudum sanguinem esse remissionem peccatorum: contra quos Paulus in Epist. ad Romanos & ad Ephesios disputat.

Propter istam & fidei & morum discrepantiam, Patriarchæ a filiis alieni erant Isaia testante, *Abraham nescivit nos*, id est, pro filiis non agnovit nos. Joannes vero contra istos posterorum errores prædicando, *Ecce Agnus Dei*, ecce qui tollit peccata mundi, & ad sanctos mores eos provocando, convertit Patriarchas & Prophetas, a Judæis alienos, ad amandos filios suos, *Et incredulos*, filios scilicet, Græce (*apisthæs*) imper-suasibiles, *ad prudentiam justorum*, Patrum, ut scilicet similiter Patribus suis antiquis credant de Messia, & sapiant. Hæc est enim periphrasis alterius partis Prophetiæ, qua Malachias de Elia dixerat: *Et cor filiorum ad Patres*. Sensus est igitur, quod Joannes instar Eliæ corda Patrum & filiorum inter se mutuo conciliaturus sit

fit prædicatione sua, ut ejusdem sint fidei, sententiæ, sapientiæ, vitæ & morum. Quem fere sensum aliis verbis dat Augustinus cap. 29. lib. 20. de Civit. *Parare Domino plebem perfectam*, id est, ut ita præparet ac disponat rudem populum Judaicum, carnali fidei, spei, ac desideriis alluetum, ad Christum Domini & justitiam fidei ejus, & ad perfectionem salutis, quam Evangelium ejus continet, recipiendam: nihil enim, ut Apostolus, ad perfectum adduxit lex. Unde & Zacharias hoc officium Joannis velut maximum prædicat, infra v. 76.

18. *Et dixit, &c. Unde hoc sciam?* id est, quo signo? nec enim nudis verbis tuis ausim fidere, cum naturæ cursus repugnet. *Ego enim sum senex, & uxor mea processit in diebus suis*, id est, provectioris ætatis est, quam ut naturæ ordine concipere possit. Hæsitat igitur diffidentia, non de potentia Dei, seu de objecto fidei, ut Calvinus voluit, sed de teste fidei, & veritate verborum ejus, ut indicatur versu 20. cum ei satis aperte & inter sacra apparenti, & signa divinæ legationis præferenti, facilius credere debuisset: ideoque peccavit. Abraham vero Genes. 17. versu. 17. similibus verbis utens non peccavit, quia, ut August. q. 29. super Numeros, Deus non de verbis, sed de cordibus judicat: eadem enim dici possunt inquirendo modum, vel etiam

etiam dubitando, deque veritate diffidendo, ut idem Homil. 44. Itaque Angelus planius exponens conditiones personæ suæ & causas credendi sibi, respondit:

19. *Ego sum Gabriel*, populo Judaico & tibi satis notus, ex diversis legationibus, quibus ad Danielelem functus sum: *Qui adsto ante Deum*, id est, qui in cœlo adstare soleo, velut minister familiarissimus in conspectu Dei, ad excipienda prima ejus imperia. Est enim metaphora a servis, qui parati sunt in suo quisque ordine ad nutum dominorum. *Et missus sum*, tamquam legatus a Deo. Mitti enim Angelorum proprium est, ita ut etiam inde nomen acceperint, & ab Apostolo vocentur omnes *administratorii spiritus*.... *Hæc tibi Evangelizare*, id est, hoc tibi lætum nuntium perferre, tamquam Evangelii de Messia quoddam præludium. Ut autem auctoritatem suam probaret, simul punit incredulitatem ejus, & dat signum, quo credat, ut eadem res ei esset supplicium & beneficium.

20. *Et ecce eris tacens*, & non poteris loqui. Græci Interpretes primam partem, *tacens*, fere exponunt, *furdus eris*, idque quia ex versu 62. satis patet, etiam *furdum fuisse*; & qui natura mutus, ille quoque simul *furdus est*: & quia alioqui videretur esse tautologia, *eris tacens*, & non poteris loqui. Unde & D. Ambros. dicit: *Incredulitas Zachariæ affatum erique-*

puerat & auditum. Quia enim non obedierat, condemnatur, ut surdus sit; & quia contradixerat, ut non possit loqui, ut ait Theophyl. Posset tamen juxta Latinum textum aliqua esse differentia, ut explicetur, quomodo esset futurus tacens, scilicet non sola voluntate propter Angeli imperium, sed etiam invitus ex loquendi impotentia; idque non perpetuo, sed *usque in diem*, quo fiant, donec scilicet noveris per eventus ipsarum rerum te jure punitum, *pro eo, quod non credidisti verbis meis*. Datur enim hic ratio supplicii, quod infligitur, non illa, quod de divina potentia dubitasset, sed quod nuntii verbis non credidisset. Quæ implebuntur in tempore suo: singula scilicet diverso, prout rerum diversitas exigit.

21. *Et erat plebs expectans*, eo quod non soleret discedere, nisi peracto thymiamatis sacrificio, & accepta a sacerdote benedictione. Nam & Aaron Levit. 9. versu 21. sacrificiis completis benedixit populo. *Et mirabantur, quod tardaret in templo*, plus videlicet solito: quod contingere potuit ex illo solo colloquio descripto, & ex turbatione Zachariæ, verba ruminantis, suoque supplicio attoniti. Ut nihil necesse sit cum quibusdam suspicari, Angelum pluribus esse collocutum, quam hic describitur. Qui enim divinitus apparent, ut animæ, An-

geli, & ipse Deus, verbis sunt præcisi-
ssimi.

22. *Egressus autem non poterat loqui: Ita* sentiens reipsa esse veram Angeli testi-
ficationem, quantum ad pœnam, ut cre-
deret etiam esse veram, quantum ad
prædictionem beneficii. *Et cognoverunt,*
quod visionem vidisset: quia credibile est eum
adhuc fuisse ex visione animo attonitum,
corpore pallidum, ex culpa mœstum,
ex pœna trepidum. *Et ipse erat innuens*
illis, id est, quia loco verborum gesti-
bus utebatur: sic enim, *Et,* nonnunquam
Hebraice sumitur. *Et permansit mutus;*
simul & surdus, ut annotat Euthymius:
Græca enim vox (*Kophos*) & (*Hheresh*) Sy-
riaca mutum simul & surdum significat. Por-
ro peculiare est illis, qui cœlestes vi-
dent visiones, ut non solum toto cor-
poris habitu mutantur, sed & vocem
nonnunquam, ipso saltem tempore visi-
onis, amittant. Unde Moyse dicit, se
impeditioris linguæ factum, ex quo ei
locutus erat Deus: & Daniel c. 10. v.
17. halitum suum interclusum fuisse.

23. *Et factum est, ut impleti sunt dies of-*
ficii eius: Qui ex more erant septem dies,
ut supra ex Josepho & Scriptura dixi-
mus; quorum initium & finis erat sab-
batum. Toto autem illo tempore ha-
bitabant in exedris templi, separati ab
uxoribus, teste Hieronymo libro 1. con-
tra Jovinian, ut negotiis familiaribus li-
beri

beri toti vacarent Deo. *Abiit in domum suam.* Ex quo colligas, eum nec propter illum adversum casum officium suum deseruisse.

24. *Post hos autem dies concepit Elizabeth.* Quod circa initium Octobris aut finem Septembris contigisse, ex verbis Angeli v. 26. ac tempore conceptionis Christi satis colligitur. *Et occultabat se,* id est, celabat se esse gravidam, publicum declinando, conceptumque non propalando, Causam reddit Origen. homil. 6. in Lucam, & latius hic Ambrosius, verecundiam. Est enim, inquit, unicuique officio præscripta ætas, & quod tempore decet, tempore dedecet. Senectus regendis liberis aptior est, quam creandis, &c. Unde & Sara dicebat Genes. 18. *Postquam consenui, voluptati operam dabo?* quasi diceret, hoc verecundum esse ætati suæ. Colligit autem hinc Ambrosius Zachariam & Elizabeth concubitu abstinnisse. Neque enim, inquit, ea, quæ similem non erubesceret coitum, erubesceret partum. *Mensibus quinque,* Mense sexto per visitationem B. Mariæ cessavit occultatio; & cessare debuit, ne partus videretur supposititius: *Dicens* interim apud seipsam;

25. *Quia sic fecit mihi Dominus:* scilicet ut præ verecundia occultarem me, *In diebus,* quibus respexit auferre opprobrium meum; Ita scilicet auferens mihi oppro-

sterilitatis, ut alteri opprobrio intempestivi concubitus me exponeret. Simul tamen his verbis tangit beneficium ablatae sterilitatis, quæ apud Judæos maxime erat opprobrio, quod pœna videretur esse inflictæ a Deo, ut indicant verba Phenennæ, 1. Reg. 1. versu 6. ad Annam; tum quod pudor sit in fœminis, inquit Ambrosius nuptiarum præmia non habere, quibus hæc sola est causa nubendi; videntur enim uti conjugio non ad fructum, sed ad voluptatem. Unde qui certo deprehenderant, se esse steriles, infructuosum thorum de mutuo consensu præ pietate separabant, sicut Abraham & Saram fecisse notat Augustin. in Epistol. ad Galatas: Zachariam vero & Elizabeth Ambros. in hunc locum. Sed quia fieri poterat, ut neutra ex causa opprobrium haberet locum apud Deum, sicut in sanctissimis mulieribus patuit, Sara, Rebecca, Rachel, matre Samuelis, & matre Samsonis; hinc addit, *Inter homines.*

26. *In mense autem sexto*, a concepta scilicet prole per Elisabeth, quamvis juxta computum sacrum mensium & anni fuerit mensis primus, videlicet Nisan, & vigesimus quintus Martii nostri. Ex quo intelligemus sex mensibus Joannem Christo fuisse seniore. *Missus est Angelus Gabriel*; nomine suo significans fortitudinem Dei. Quem Hieronym. in cap.

cap. 8. Danielis præliis præpositum esse docet, ut ita ratione officii aptus esset, qui Christum, Dei virtutem, ad præliandum cum diabolo nasciturum nuntiaret. *A Deo*, immediate scilicet, non per Angelum superiorem interpositum, sicut solent inferiores a superioribus mandata accipere, ut notat Bernardus Homil. 1. super: Missus est. Nam Gabriel unus est ex iis, qui adstant immediate ante Deum. *In civitatem Galilææ*, inferioris. Est enim duplex Galilæa: superior, quæ in Septemtrionem recedit; & inferior, quæ magis versus Austrum, habens ab ortu mare Tyberiadis, ab occasu mediterraneum. *Cui nomen Nazareth*: quæ vox scribenda esset non per, s., neque per, z, ut fere fit Græce & Latine, sed per Tzade, sicut notat Hieron. in Nominib. Hebraicis, & ex titulo Crucis Romæ asservato constat.

27. *Ad virginem*. Quod epitheton deinceps matri Dei tam stabiliter adhæsit, ut Epiphan. Hæres. 78. num. 8. dicat, neminem extitisse, qui nomen S. Mariæ proferre ausus sit, & non statim Virginis vocem adjiceret. *Desponsatam viro*, id est, recenter nuptam, licet incognitam. Nam quamvis vox tam Latina quam Græca significet promissam, usurpari tamen solet pro nupta, ut patet ex cap. 2. vers. 5. ubi eodem modo *desponsata* vocatur, cum jam esset prægnans,

& in mariti potestate. *Desponsatam* ergo maluit quam *nuptam* vocare, ut incognitam significaret: quo loquendi usu sponsus & sponsa vocantur, quamdiu nullus intercessit concubitus. Causas desponsationis dedimus Matth. 1. . . . *Cui nomen erat Joseph*: ut ipso nomine castitatem alterius Joseph referret, fidemque pudicitiae, quam servaret Mariae, tamquam dominæ suæ, ut Bernardus latius. Itaque officio fuit custos virginittis, cura pater familiæ, arte faber; cui desponsata Maria, ut omnem typum carnalis nobilitatis extingueret, inquit Augustin. libr. De catechizandis rudib. cap. 22. . . . *De domo David*. Addit hoc præcipue, ut ejusdem stirpis intelligamus fuisse B. Virginem familiæ heredem; quia juxta legem Numer. 36. cogeatur viro non solum ejusdem tribus, sed & ejusdem familiæ nubere, sicut diximus Matth. 1. idque ut hereditas maneret non solum in tribu, sed & in familia. *Et nomen Virginis Maria*. Græce est ipsissimum nomen Syriacum *Marjam* dissyllabum indeclinabile, quod Hebraice dicitur *Mar-jam*, vertique potest *Amaritudo maris*, vel *Dominna maris*. Quomodo autem & illuminatricem maris seu stellam maris juxta multos significet, vide quæ diximus Exodi 15.

28. *Et ingressus ad eam Angelus*. Non ergo foris vagabatur, sed in conclavi fuit,

fuit, ut notat Bernardus Homil. 3. in: Missus est; & Ambr. hic, Sola, inquit, in penetralibus, quam nemo virorum videret, solus Angelus reperiret: sola sine comite, sola sine teste, ne quo degere depravaretur affatu. *Dixit ave: Græce (Chære) quod a (Chærein) Gaudere*, deducitur. Unde Basil. Homil. 23. dicit Mariam ab Angelo gaudere iussam; sicut & Raphael Tobiaë dixit salutando, *Gaudium tibi sit semper*: & Ecclesia precatur Virgini, *Gaude & letare*, &c. & *Regina cæli letare*. &c. Noster Interpres verit *Ave*, quæ vox est salutem apprecantis & gratulantis. Et ita exponendum videtur, ut respondeat communissimæ salutationi Hebraicæ *Schalom lach*, id est, *Pax tibi*, sicut & Syriace legitur. Ubi *Pax* non aliud significat quam Latinis *Salus & omne bonum*, sive Angelus hoc dixerit apprecando, sive potius cum quadam veneratione gratulando: quo sensu ab Ecclesia vox illa frequentatur in Angelica salutatione; & quando dicimus Cruci: *O crux, Ave spes unica*; & christi: *Ave sanctum Chrisma*.

Gratia plena. Græce est participium (*Kecharitomen;*) quod hæretici, Vulgatam versionem vitantes, diversissimis modis reddiderunt *grata*, *gratiam consecuta*, *dilecta*, *accepta*, *iustificata*, plerique *gratiosa*: ita sua dissensione confirmantes Catholicorum etiam veterum consensionem,

qui reddiderunt *gratia plenam*, Ambros. August. in Enchiridio cap. 26. & alii. Gratia autem plena dicitur, eo quod Spiritu sancto, ejusque donis omnibus, quibus grati efficimur Deo, abundaret, propter quæ Deo esset acceptissima, ita ut Domini sui, imo Domini omnium mater futura esset, inquit August. loco cit. Quod plenitudinis genus omnem omnino gratiam comprehendit, quam decebat habere eam, quæ jamjam fieret mater Dei, sive illa esset immunitas a peccato, tam originali quam actuali, sive ab omni, quod quovis modo ad peccatum incitat, Deoque displicet, ut concupiscentia & ignorantia, &c. sive esset omnis gratia & virtus, quam ullus Sanctorum numquam acceperit, sive aliud quidpiam nobis ignotum. Unde quamvis aliis nonnullis plenitudo gratiæ & Spiritus-sancti tribuatur, ut Joanni supra versu 13. Stephano & septem Diaconis, Act. 6. & aliis: non tamen propterea Virgini comparandi sunt. Unicuique enim plenitudo tribuitur, officio cui dedicatur, congrua. Cum ergo matrem Dei esse sit supremum, ad quod præter unionem hypostaticam humana natura possit assumi, plenitudo hic intelligi debet tanta, quanta congruit tantæ dignitati. Nam & fons, & fluvius, & rivulus pleni sunt, etsi diversa sit in singulis aquarum abundantia: Christus fons omnis gratiæ; Maria fluvius

us fonti proximus; reliqui rivuli. Unde non caret emphasi, quod Angelus, nomine ejus proprio suppresso, vocet eam nomine appellativo, (*Kecharitomenē*) *Gratia plenam*, tamquam proprio. Quod fieri non solet, nisi cum nomen aliquod ita singulariter alicui, ut penē soli, competit, & omnes superat; ut cum *Sapiens* ponitur simpliciter pro Salomone, *Iustus* pro Christo, *Apostolus* pro Paulo.

Dominus tecum; per incarnationem, inquit Bernardus, Serm. 3. in, *Missus est*: sed hoc videtur repugnare versu 31. & 35. Unde alii exponunt, *Dominus tecum*, per incarnationem mox futuram. Sed Angelus non videtur significare qualis futura esset, sed qualis jam esset. Unde nec subaudiendum videtur verbum *sit*, sed potius *est*: ut non sit optantis, quemadmodum Ruth 2. v. 4. sed gratulantis, conformiter ad prima verba. Dicitur autem Dominus esse cum illis, quibus favet, quos custodit, quos regit, quibus prosperos successus tribuit, quos ad magna evehit, sicut dicebatur esse cum Joseph, & cum David, & cum Moyse, Josue 1. v. 5. & cum Paulo, Act. 18. v. 10. Itaque tangitur hic causa, cur sit gratia plena, videlicet favor Dei; cujus effectus amplius explicatur, verbis sequentibus. *Benedicta tu*; supple, *es*; phrasi Hebræis usitatissima, id est, benedictionibus seu beneficiis amplissimis a

Domino, qui tecum est, cumulata. *In mulieribus*, id est, inter mulieres, sicut eadem omnino verba Græca vertuntur versu 42. quod non significat aliud, quam præ mulieribus, seu super omnes mulieres. Quas potius nominat quam viros, tum quod comparatio inter ea fieri soleat, quæ sunt ejusdem generis, tum quod benedictiones aliquæ, ut electio ad dignitatem matris Dei, conceptus sine libidine, salva virginitate, &c. sexui muliebri esset peculiaris: tum denique quod Christus Dominus vir solus esset, super omnia Deus benedictus in sæcula, ut notat Bernard. Serm. cit.

29. *Quæ cum audisset*: Græce & Syriace est, *cum vidisset*. Unde Ambr. tum hoc loco, tum lib. 1. Offic. c. 18. & Hieron. Epist. ad Lætam, collegisse videntur, eam turbatam fuisse ad peregrinam speciem sexus virilis, in qua Angelus apparebat. Quod sicut negari non debet fuisse verum; ita quia visus generalis quodammodo sensus est, ut August. loquitur, & pro omnibus sensibus poni solet, videtur hic poni generaliter tam pro visu quam auditu, maxime quia sequitur: *Turbata est in sermone ejus*, qui nonnisi auditu percipitur. Itaque & aspectu Angeli, tamquam viri. & verbis ejus perturbata est, partim anxietate, partim verecundia. *In sermone ejus*, id est, propter tam insolitam salutationem tot laudibus plenam, quas

quas humilitas, & verecundia respueret. *Et cogitabat*, id est, præsentī & attento animo considerabat: quo insinuat, non ita turbatam, ut mens obnubilata fuerit. *Qualis esset ista salutio*, id est, quid sibi vellet, quorsum tenderet salutatio, qua, ut Bernard. Serm. de Nativitate, se reputabat indignam: item qualis, sincera an dolosa; divina, an illusoria. Unde etiam tacite hæc volvens animo, præ modestia nullum responsum retulit, quamvis esset humilis, ut ibidem Ambrosius.

30. *Et ait Angelus ei*, ut dando causam salutationis, itemque suæ legationis, timorem abstergeret: *ne timeas*, sive aspectu, sive verbis meis attonita aut anxia, *Maria*; proprio nomine, quasi familiaris notam appellans. Unde Ambrosius observat, Virginem audito nomine suo, Angelum recognovisse, videlicet simili fere modo, quo Magdalena, audito nomine suo, Dominum agnovit. *Invenisti enim gratiam*, id est, beneplacenciam & benevolentiam, *apud Deum*. Nam istis verbis videtur dare rationem, cur eam dixerit *gratia plenam*, & *benedictam in mulieribus*. Gratia quidem plenam, eo quod placeret Deo: benedictam vero, eo quod Deus ei esset benevolus: quorum utrumque significatur per illud, *invenisti gratiam*: ut proinde his verbis non solus gratuitus Dei favor, sed potius simul di-

gui-

gnitas quædam personæ & meritum insinuetur. Nam & Genes. 6. cum Noe similiter dictus esset invenisse gratiam coram Domino, capite seq. exponitur hoc fuisse causa, & meritum evadendi diluvii: *Ingrederere in arcam, te enim vidi iustum &c.*

31. *Ecce concipies.* Explicat per signum, quod gratiam invenerit: & quia res admirabilis erat, attentum animum postulans, ideo dicit, *Ecce*, & ut indicaret eam tunc nondum concepisse, addit in futuro, *concupies*. Quo refellitur quorundam magnorum virorum sententia, qui putaverunt jam tum Virginem concepisse. Ut autem veritatem humani conceptus, tam secundum humanæ naturæ materiam, quam concipiendi locum exprimeret, addit, *in utero*, ut notat Theophyl. Non enim illud, *in utero*, superfluum est, nihil addens significationi, ut putavit Maldonatus, sed omnia sensu prægnantissima sunt. Nam his verbis refellitur error iste, qui ponebat Christum conceptum circa cor B. Virginis, ex tribus guttis sanguinis cordis, qui Romæ præsentem Cajetano damnatus est, ut ipse testatur in 3. par. D. Th. quæst. 3. art. 5. ... *Et paries filium*: qui proinde ratione veræ conceptionis, & veri partus, vere filius tuus erit; & tu vera mater ejus. Alludit autem apertissime ad prophetiam Isaïæ 7. *Ecce virgo concipiet & pariet filium,*

um, &c. ut indicaret eam esse, de qua locutus est Isaias, quod Virginem intellexisse, non est dubium. *Et vocabis nomen eius Iesum*, utpote qui salvum facturus est populum suum a peccatis eorum. Porro Isaias dixit *vocabunt Emanuel*, id est, Nobiscum Deus. Ubi non tam nomen ejus proprium prophetatur, quam quid revera filius iste futurus sit, & vocari possit, nempe Deus in natura humana nobiscum conversans: quo incarnationis mysterio idoneus fuit, qui merito sanguinis sui effusi esset *Iesus*, & salvaret populum suum.

32. *Hic erit magnus*: absolute scilicet omni magnitudinis modo. Quo significat maximum futurum hominem, qui maximus erat Deus, ut Bernardus Hom. 3. in, Missus est: loquitur enim de illo, ut homine futuro. *Et filius*, id est, quia Filius, *Altissimi vocabitur*, id est, non tantum erit Filius Dei, sed etiam talis credetur & celebrabitur, jure scilicet, non sola hominum opinione. Nam juxta phrasim Hebraicam ita vocandum significatur, ut etiam sit Filius altissimi consubstantialis. *Et dabit illi dominus Deus eius*: id est, non tyrannice invadet, sed Deus illi tamquam homini daturus est *sedem David patris eius*, id est, thronum ac regnum David, ex quo tamquam filius nasciturus est. Quibus verbis eum significat futurum Messiam, seu Christum, illum

lum videlicet Davidis filium, qui ei promissus erat, successurus in regnum, & illud restauraturus, de quo Isaia 9. vers. 6. & Psalm. 131. vers. 11. Regnum autem intelligitur, quo non solum Judæis, sed omnibus gentibus regnaturus; intus quidem per fidem & charitatem, exterius vero per leges, pœnas, & præmia. Cujusmodi regimen in Christi regno, id est, in Ecclesia jam videmus. Hujus regni jus ei datum est in conceptione, exercitium in prædicatione, perfectio, cum collocatus est ad dexteram Patris, complementum post judicium. Vocatur autem *Regnum David*, quia sicuti promissum, ita etiam datum est David, sed in filio, & inchoatum in subditis Davidi, nempe Judæis, ac denique, ut Bernard. Hom. 4. in, Missus est, quia in carnali Davidis regno, veluti typo adumbratum, sicut etiam in Davide Christus: ita ut hac de causa etiam David appelletur, Jerem. 30. v. 9. & Eccles. 34. v. 24.

33. *Et regnabit in domo Jacob*, tota scilicet, non una vel altera tribu: per quam intelligit universam Ecclesiam, etiam omnium gentium, quæ a posteris Jacob inchoata fuit, & Gentes merito fidei in familiam Jacob adscitas. Nam ex Judæico populo velut oliva, & ex Gentibus velut oleastro in olivam illam inserto, una arbor, unus populus, una familia, una Ecclesia, velut una domus Jacob facta.

facta est. *In æternum*, id est, non per solos annos quadraginta, non per successores, non cum interruptione alicujus captivitatis, sicuti David, sed ininterrupte, per se, in æternum. Ut autem August. notat lib. contra Priscillianistas cap. 7. id, quod dixerat *in æternum*, exposuit, addendo: *Et regni ejus non erit finis*, ne quisquam *æternum* acciperet pro longo temporis intervallo. Itaque significatur, tam Regem quam Regnum, seu cives ejus æternos sine fine futuros, nec ita, ut, aliis moriendo decedentibus, aliis succedentibus oriendo, species perpetuitatis appareat, sicut arbor perenni fronde vestitur; sed ita, ut totum regnum, & cives ejus sint immortales, ut August. lib. 22. de Civit. cap. 1.

34. *Dixit autem Maria ad Angelum*, quem videlicet jam Angelum sentiebat: *Quomodo fiet istud?* Ergo credidit, id futurum, cujus modum inquirebat, ut August. 16. de Civit. c. 24. & Ambr. hic: Hæc, inquit, jam de negotio tractat; ille (Zacharias) adhuc de nuntio dubitat. Nam, ut & Beda observat, Zacharias rogabat, *Unde hoc sciam?* Virgo, *Quomodo fiet istud?* quia ordinem obsequii sui inquirebat, non signum, cui crederet. Ex quibus patet imperitia & impietas Calvinii, qui ex his verbis colligit, Virginem restrinxisse Dei potentiam, non minus maligne quam Zachariam. *Quoniam virum,*
sci-

scilicet meum Joseph, *non cognosco*. Hæc est ratio, cur quærat modum, non scilicet curiositas, sed quia ipsius magnopere intererat. Porro illud, *Cognosco*, non potest intelligi tantum de facto: futilis enim esset interrogatio, quia posset in futurum cognoscere; nec de nuda consuetudine aut proposito, sicuti dicimus, Non bibo vinum: quia posset consuetudinem & propositum pro re tanti momenti propria, & prudenti voluntate mutare; sed de consuetudine seu proposito ita firmato, ut resilire non posset: quasi diceret, non possum, aut licet mihi virum cognoscere. Quod cum fieri non soleat, nisi ex voto, hinc est, quod Bernard. Hom. 4. in, Missus est, Beda. Nisenus Oratione in Nativitatem Christi, & in primis August. libr. de Virginit. cap. 4. constanter inde colligant, eam fuisse voto virginittatis adstrictam, antequam Angelus ei loqueretur: imo antequam nuberet, ut August. Quia enim votum virginittatis, inquit, Israelitarum mores adhuc recusabant, desponsata est viro justo, non violenter ablaturus, sed potius contra violentos custodituro, quod illa jam voverat.

35. *Et respondens Angelus*, ut modum illius conceptus salva virginittate, de qua sollicita erat, explicaret, *dixit: Spiritus Sanctus superveniet in te*, id est, loco viri cælitus, seu desuper veniet in te. Nominat

minat autem Spiritum sanctum magis, quam Patrem aut Filium, duabus de causis: Primo, quia Spiritui sancto appropriantur opera gratiæ, ut propterea eum Apostolus ad Hebr. vocet *Spiritum gratiæ*. Summum autem opus gratiæ fuit talis conceptus, & Virgini, ut sic fieret mater Dei; & ipsi Filio hominis, quia nullis meritis propriis tanta dignitas ei obtigit, ut esset simul Filius Dei, prout declarat Aug. lib. de Corrept. & Gratia c. 11. & de dono perseverantiæ cap. ultimo; & humano generi, quia eadem gratia fit quisque Christianus, qua ille homo factus est Christus, ut ait idem lib. de Prædest. Sanctorum c. 15. Secundo, quia ille est Spiritus sanctificationis, & ejus fons, cui opera sanctitatis appropriantur, ut hoc ipso intelligeret Virgo conceptum illum summa puritate esse peragendum. *Et virtus altissimi*, scilicet Dei Patris. Hanc *Virtutem* plerique veteres intelligunt Filium Dei, qui ab Apostolo vocatur *Dei Virtus & Sapientia*, ut ita tota Trinitas hic exprimatur. Posset tamen pro more Scripturæ usitato esse repetitio & explicatio præcedentis, ut sit idem, quod Spiritus sanctus efficacissimus, ut sentit Euthymius. Summæ enim potentiae opus fuit conceptus Virginis sine viro; unde & cap. 24. de Spiritu sancto dicitur, *Donec induamini virtute ex alto...* *Obumbravit tibi*. Locutio est metaphorica,

ius obscuritas multas explicationes peperit. Recentiores aliqui putant honestissima metaphora significari fœcundationem Spiritus sancti, loco complexus virilis: quasi dic. Spiritus mundissimus divina virtute castissime sine viro te gravidam reddet. Qui sensus quamvis non videatur omnino incongruus, & a Theophyl. ac Tito insinuatus, qui exponunt, *Obumbrabit*, id est, undique te circumdabit & complectetur te: antiquiores tamen alias metaphoras in hoc verbo notarunt. August. per *obumbrationem* significari sentit virtutem Altissimi velut umbra quadam refrigeraturam carnem Virginis, ut sine ullo libidinis æstu conciperet. Unde Epist. 57. q. 2. dicit, quod Virgo, cui dictum est, *obumbrabit tibi*, sub tali umbraculo nullo ardore concupiscentiæ carnis æstuabit: quod etiam tangit Gregor. libr. 3. Moral. cap. 3. Hilarius lib. 2. de Trinit. accipit pro, protegere & confirmare, quia umbraculum protegit: quasi dic. proteget & juvabit te, ut concipere sine viro possis, itemque, ut in conceptu & partu ab omni injuria contaminationis defendaris. Theophyl. etiam accipit pro, tegere ad fovendum, sicut avis, inquit, pullos tegit, ut eos foveat & vivificet. *Ideoque*, scilicet propter illam Spiritus-sancti operationem, *Quod nascetur*, Græce (*gennomenon*) quod generatur, seu quod genitum fuerit; non enim agit

agit de nativitate, sed conceptu, sicut & Matth. 1. v. 20. Accurate autem observat & urget Epiph. Hæres. 54. dici, *Et quod*, ut intelligatur id, quod nascetur, adhuc semel esse genitum, ex Patre scilicet ante tempora, & jam iterum esse nasciturum secundum carnem. *Ex te*, id est, ex substantia tua; ut indicet filium Dei non allaturum corpus de cœlo, inquit Athanas. Epist. ad Epictetum, vel per Virginem ut canalem transiturum. Ne quis videlicet cum Eutyche putaret, quia conceptus Virginis fuit divini operis, quod non de natura concipientis facta esset caro concepti, ut inquit Leo Epist. 10. cap. 12....*Sanctum*, jungendum est cum, *nascetur*, & construendum ex parte posteriori, non anteriori, ut habeat vim adverbii potius quam nominis: quasi dic. Quod nascetur ex te sancte, id est, sancto modo, ex Spiritu sancto sine viro: & ideo etiam sanctus tamquam gratia sanctificationis plenus, sine omni peccati originalis immunditia. Indicat hunc sensum Greg. 18. Moral. c. 27. Non ergo hoc verbo unio hypostatica directe, sed puritas conceptus significatur. *Vocabitur filius Dei*; proprie dictus, sicut & erit: quod phrasi Hebraica per *vocari* sæpe jam diximus significari. Vanum enim esset ita tantum significari, si non esset. Ideo ergo quia ex virtute Altissimi obumbrante conceptus, erit etiam Filius Dei: non quasi purus

homo non potuisset ita concipi; sed quia talis nativitas sine viro, supplente Deo vices viri, nemini conveniebat, nisi Filio Dei, sicut nec Filium Dei aliter decebat concipi.

36. *Et ecce.* Domesticum scilicet exemplum in promptu positum: quasi dic. Non magis difficile Deo erit tibi Virgini, quam illi sterili supra naturam conceptum dare. Neque hoc adfert, ut incredulitatem aut dubitationem Virgini tolleret, sed ut rem arcanissimam sensibili exemplo, humano more, confirmaret, & juxta Bernardum Hom. 4. in Missus, miraculum miraculo addendo, gaudium gaudio accumularet. *Elisabeth cognata tua*; quia Judæa, ut Ambros. initio lib. 3. in Lucam: nam omnes Judæi vocantur *cognati secundum carnem*, ad Rom. 9. versu 3. & præcipue, quia materno genere erat ex tribu Juda & familia David, quamvis ex parte patris esset de filiabus Aaron. Unde quidam Mariam & Elisabeth filias fuisse putant duarum sororum ex tribu Juda, quarum una nupserit in tribu Levi, Anna vero mater Virginis in tribu Juda. Fœminis enim licebat extra tribum suam nubere, quando non erant heredes; & ita periculum deerat, ne possessiones tribuum & familiarum permiscerentur. Sic enim David duxit Michol ex tribu Benjamin, & Jojada Pontifex duxit Josabeth filiam Regis ex tribu Juda. *Et ipsa concepit filium*

lium in senectute sua: id est, etiam ipsa, sicuti tu, concepit divinitus in senectute, cum in juventute non potuisset. Comparat enim conceptum in senectute conceptui in virginitate quia utrobique impotentia. Et ne existimes rem incertam esse, *hic mensis est sextus*, a conceptu, ita ut eum quilibet facile externis indiciiis cognoscere possit, *illi, quæ vocatur sterilis*, id est, cujus sterilitas vulgo est notissima, ita ut non sine probro passim sterilis vocari soleat. Probat autem hypothesein ex generali thesi.

37. *Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum*: id est, nulla res Deo impossibilis; Duplici Hebraismo, *non omne*, pro nullum, sicut Psal. 142. v. 2. & *verbum* pro re, quam Deus dixerit, aut promiserit. Nullum ergo verbum Deo impossibile: quia apud Deum nec verbum dissidet ab intentione, quia veritas est; nec factum a verbo, quia virtus est; nec modus a facto, quia sapientia est, inquit Bernard. Serm. ult. in, Missus est. Generalis igitur regula est, omnia Deum posse præter ea, quæ si posset, non esset omnipotens, ut mori, falli, mentiri, & similia, juxta Aug. 5. de Civit. c. 10.

38. *Dixit autem Maria*, incunctanter verbis credendo, & promissis consentiendo, *ecce ancilla Domini*, supple., Ego: sunt enim verba se promptissimam offerentis Deo. Quo sensu Hebræi usitatiss.

sima phrasi dicere solent, *Ecce ego*, pro,
 præsto sum, ut patet 1. Reg. 3. vers. 4.
 5. 6. 9. Porro nomen *Ancillæ* spirat sub-
 limem humilitatem, ut Bernard. Hom. 4.
 in, *Missus*, quæ cedere non novit hono-
 ribus, nec gloria insolescit. Spirat &
 obedientiam divinæque potentiae com-
 mendationem: quasi dic. Ego ancilla,
 ipse Dominus, cujus imperio me para-
 tissimam decet obsequi, qui jure suo de
 me potest, quidquid velit. *Fiat mihi se-*
cundum verbum, seu promissum, *tuum*. Ver-
 ba sunt non solum perseverantis in obe-
 dientia, quam veteres auctores passim
 prædicant, ut Iren. lib. 3. cap. 33. qui
 dicit, quod Maria obediens & sibi, &
 universo generi facta est causa salutis,
 sicut Eva inobediens causa damnationis:
 sed sunt etiam verba consensum dantis,
 quem ab ea Deus expetebat, ut August.
 Serm. 18. de Sanctis: itemque deside-
 rantis: desiderii enim signum est, inquit
 Bernard, non dubitationis indicium. Un-
 de Ambr. Ecce Ancilla Domini, appa-
 ratus officii est: contingat mihi secun-
 dum verbum tuum, conceptus est vo-
 ti. Consensu igitur Virginis accepto,
 discessit ab illa Angelus tanquam lega-
 tione perfecta, ne videlicet ipsemet in
 ea incarnatus crederetur, ut notat Atha-
 nas. Serm. de Deipara, qui consequen-
 ter docet, tunc obumbrante Virginem
 virtute Altissimi salutarem conceptum fuisse

se consummatum. Quod longe verisimilius est, quam id, quod putavit Bern. Serm. 3. in, Missus, quod Filius Dei in Maria suum nuntium prævenisset. Nam tunc non dicendum fuisset, Fiat, sed Placet: omniaque verba Angeli rem non factam, sed futuram loquuntur.

39. *Exurgens autem Maria abiit.* Pleonasmus est Hebraicus, qualis iste, *Convertit & abiit, & Respondens dixit. . . . In diebus illis*, id est, paucis post diebus, in montana, id est, regionem montanam Judææ (sunt enim & montana Galilææ:) quæ incipiunt ab Emaus, seu Nicopoli, & consurgunt paulatim usque ad montem Oliveti, ut Hieron. in cap. 10. Danielis. Extendunt se tamen etiam procul ad Austrum Jerusalem, versus Hebron. *Cum festinatione*; quæ serii & ardentis affectus testis erat. *In civitatem Juda*, in sorte scilicet tribus Judæ sitam. Hanc aliqui Jerusalem fuisse putant, quod ibi sacerdotes commorari solerent. Sed ratio hæc parvi momenti est: erant enim sacerdotales civitates per diversas tribus dispersæ. Nec proprie Jerusalem erat civitas Juda, sed Benjamin. Alii volunt fuisse Hebron, quæ sacerdotalis erat in tribu Juda & in montanis sita, alii aliam. Causa huius itineris & festinationis erat, non quod esset incredula de oraculo, vel incerta de nuntio, vel dubitans de exemplo Elizabeth, ut aliqui suspican-

tur, sed ut Ambros. quia læta pro voto (quod diu optaverat tolli sterilitatem Elizabeth) & religiosa pro officio, & festina præ gaudio.

40. *Et intravit in domum zachariæ & salutavit Elizabeth.* Ubi observat Ambr. quod venerit junior ad seniore, priorque salutaverit: decet enim, ut quanto castior virgo, tanto humilior sit. Noverat deferre senioribus.

41. *Et factum est, ut audivit salutationem Mariæ,* id est, simul atque audivit. Vult enim per hoc significare salutationem Mariæ fuisse causam exultationis, qua exultavit infans in utero eius, præ gaudio, ut additur vers. 44. Porro Græcum (*eskirtese*) convenit proprie animalibus salutalascivientibus, & inde ad foetum transfertur a Græcis Medicis. Itaque Aug. Epist. 57. putat hanc exultationem factam esse divinitus in infante, non humanitus ab infante, hoc est, sine rationali cognitione: quamvis ibidem non abhorrire videatur, ut divinitus dicatur acceleratus usus rationis. Quod sane magis placuit cæteris Patribus, tam ante, quam post Augustinum. Nam Len. lib. 3. cap. 18. dicit, quod Dominum cognoscens exultando salutaverit: Tertull. libr. De carne Christi, cap. 21. Domini sui conscium infantem vocat, & Origen. Homil. 7. docet idem latius Ambros. vero: Habebat intelligendi sensum, qui exul-

exultandi habebat affectum. Itaque hic impletum est, quod Angelus dixerat v. 13. Spiritu sancto replendum adhuc ex utero matris, nempe non solum sanctificante infantem, sed & illuminante, & præcursorem Prophetam constituyente, ut Origen. Theophyl. Euthym. Quam tamen illuminationem transeuntem fuisse, non permanentem, sicut propheticae illustrationes esse solent, verisimilius est; etsi non desint etiam antiqui, qui contrarium sentiant. *Et repleta est Spiritu-sancto Elizabeth*, scilicet ex filii sui exultatione. Nam quamvis Christus locutus sit per os matris suæ, & quamvis per aures suæ matris audiverit, non tamen prius Elizabeth impleta est Spiritu-sancto, quam filius; sed, ut Ambr. cum filius esset repletus, replevit & matrem, & utraque mater prophetat spiritu parvulorum.

42. *Et exclamavit voce magna*, præ spiritus divini fervore non se continere valens, *Et dixit: Benedicta tu inter mulieres*, seu, *in mulieribus*: nam Græce eadem omnino verba sunt quæ versu 28. Ut hinc liqueat, eam ex Spiritu-sancto esse locutam: nam, ut Ambr. novit sermonem suum Spiritus-sanctus, nec unquam obliviscitur: & prophetia non solum rerum completur miraculis, sed etiam proprietate (id est, identitate) verborum. *Et benedictus*, id est, omni divinorum

beneficiorum affluentia repletus secundum humanam naturam, quia ipso fonte omnis benedictionis verbo Dei hypostatice plenus, *Fructus ventris tui*, id est, verus filius tuus: quis enim fructus uteri seu ventris, qui non ex utero genuit? qui non in utero radicem egit? inquit Tertull. loco cit. His itaque verbis & rationem dat, cur Maria sit benedicta, & tacite alludit ad promissionem Davidi factam, Psal. 131. v. 11. & venerando quodam modo salutat Christum Dominum.

43. *Et unde hoc mihi?* Verba sunt non ignorantis aut dubitantis, sed admirantis prae mentis humilitate dignationem matris Domini. *Ut veniat mater Domini mei*, id est, Dei, seu Verbi incarnati, de quo similiter dixit David: *Dixit Dominus Domino meo*, interprete ipso Domino, Matth. 22. v. 44. Si ipsa mater Domini, consequenter necesse est, ipsum Dominum fuisse filium Mariae, atque ita contra Nestorium utramque naturam in eadem persona conjunctam esse: qua de causa veteres Orthodoxi vocarunt B. Virginem (*Theotokon*) id est, Deiparam. Itaque prophetico spiritu plena divinitus agnovit jam impletum, quod Angelus futurum dixerat, eum, qui nasciturus erat Sanctus, futurum Filium Dei.

44. *Ecce enim ut facta est*, id est, simul ac facta est, *vox salutationis tuae in auribus meis*;

meis; ita ut vix mente esset percepta, nec animum adhuc meum gaudio affectisset. *Exultavit in gaudio infans*, id est, subfiliit præ exultatione, seu lætitia. Significat itaque & hic vocem salutantis fuisse causam exultationis infanti, & hanc sibi fuisse signum, unde cognoverit matrem Domini. Non quod illa sola exultatio ad hoc suffice et, quæ alia ex causa poterat contingere; sed, ut inquit August. Epist. 57. Spiritu sancto revelante cognovit, quid illa exultatio significasset infantis, id est, illius venisse matrem, cujus præcursor ipse & demonstrator futurus esset.

45. *Et beata, quæ credidisti*; quia fides inchoat beatitudinem. Tacite autem opponit illam credentem marito suo incredulo, quia cum ille negasset, hæc correxit errorem, inquit Ambrosius. *Quoniam perficientur*. Cum enim credita eveniunt credenti, cedunt illi ad gloriam; cum eveniunt non credenti, cedunt ad ignominiam & confusionem. *Ea quæ dicta sunt tibi a Domino*, per Angelum nuntium ejus. Porro in his paucis verbis Elisabeth dicendo, *Quæ credidisti*, vaticinatur præterita; dicendo, *Mater Domini*, præsentia; dicendo *perficientur*, futura, ut observat Greg. Hom. 1. in Ezech.

46. *Et ait Maria*, Spiritu sancto incitante, Filio dictante: *Magnificat anima mea Dominum*; quasi responderet: Tu magni-

gnificas matrem Domini, ego Dominum; ut scilicet sic indicaret, se nihil sibi retinuisse, sed præ humilitate & gratitudine totum refudisse, & omnia nos refundenda docuisse in Deum, ut Bernard. Serm. de duodecim stellis. Itaque *Magnificat anima mea Dominum*, id est, ex intimis animæ meæ medullis magnificentiam Domini erga me admiror & prædico.

47. *Et exsultavit*, id est, præ lætitiæ vehementia gestiit & exsilivit, *Spiritus meus*. Idem est, quod anima mea: nisi quod magis superiorem animæ partem significare videatur, ut indicet omnes animæ suæ vires magnificasse, seu magnum prædicasse Dominum, & exsultasse in Deo, Græce (*epi to theo*) super Deo, seu de Deo & propter Deum; significatur enim objectum exultationis. *Salutari meo*, Græce (*to Sotero mu*) Salvatore meo, pro quo frequenter *Salutare* in Scripturis accipitur. Itaque nomine *Dei* magnificentiam majestatis ejus extollit; nomine *Salvatoris* beneficentiam: ut & jure metuendum & dilectione dignissimum ostenderet.

48. *Quia respexit*, benignis scilicet & misericordibus oculis: quasi dic. Non est averfatus, aut dedignatus *humilitatem ancille suæ*. Humilitatis virtutem intelligit Orig. & Bernard. aliquoties Serm. 42. in Cant. & alibi: ut proinde ille sensus esset,

set, quod exultaret in illo Dei iudicio, quo beneplacitum ei fuit humilitatis virtutem, quam sibi donaverat, attendere, & ejus intuitu majora donare, videlicet incarnationem Filii sui; ut similis hæc esset exultatio, & ex eadem causa, ex qua exultatio Christi, Lucæ 10. vers. 21. cum dixit, *Confiteor tibi Pater -- quia abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis*, id est, humilibus. Commodior tamen videtur sensus, ut humilitas significet abjectionem personæ, veluti tanto beneficio indignam, quomodo usurpatur Genes. 29. vers. 32. & alibi; ita ut eam opponat tacite magnitudini Dei, quo modo exponunt Græci Titus, Theophyl. & Euthym. quasi dic. Ideo exulto, quia cum ipse maximus sit, respexit, in tanto beneficio exhibendo, non divitem, non in sæculo sublimem, sed abjectam: se enim deprimat, Deum extollit, & humilitatis virtutem potius exercet opere, quam voce prædicet, vel animo agnoscat. Veræ enim humilitatis est, de humilitate non gloriari, sed eam reipsa exhibere. Unde etiam se *Ancillam* vocat, ita ut humilitas ancillæ idem sit, quod humilis ancilla, id est, non magni pretii, sed inter Dei ancillas minima: non quod revera talis esset, sed quod talem se reputaret.

Ecce enim ex hoc, id est, deinceps ex hoc tempore, beatam me dicent omnes ge-
ne-

nerationes, per sæcula sibi successuræ: nam verba hæc, teste Epiphanio Hæresi 30. vaticinium continent futurorum præconiorum, quæ in finem sæculi usque beatæ Virgini ab Ecclesia deferuntur, & deferenda sunt.

49. *Quia fecit mihi magna*: Græce (*Megalìa*) *magnalia*, quia hætenus inaudita & admiranda, & omnes naturæ vires superantia, conceptum scilicet Virginis sine viro, & matrem Dei, & virtutum apparatus tantis mysteriis congruentem: *Qui potens est*, mirabilia scilicet operari. Nam in istis mysteriis tota ratio facti est potentia facientis, ut August. Epist. 3. *Et sanctum nomen ejus*: supple, *fecit mihi magna*: vel potius, *cujus nomen sanctum est*. Usitate enim Hebræi ponunt unum relativum pro altero. Itaque potentia Dei respicit hic incarnationis sublimitatem, ac difficultatem; sanctitas vero puritatem, tum conceptionis, tum præviæ præparationis ipsius Virginis, quantum ad corpus & animam.

50. *Et misericordia ejus a progenie in progenies*, id est, in infinitas progenies, seu generationes sibi mutuo succedentes. *Timentibus eum*; supple, *exposita est*: quasi dic. Non mirum esse, quod tantam erga se misericordiam exercuerit, cum illa soleat per omnes ætates timentibus se benefacere. Respicit autem ad vers. 17. Psalm.

Pſalm. 102. Et hæc quidem de miſericordia Dei: nunc de iudicio.

51. *Fecit potentiam*, id eſt, exercuit potentiam ſuam, fortiter ſe geſſit, *in brachio ſuo*. Humano more loquitur, quia robur hominum in brachio, cujus proinde plerumque ſymbolum eſt in Scripturis. Putant aliqui hic Virginem uni-verſe de mirabilibus Dei operibus, vel creationis, vel educationis Iſrael ex Ægypto loqui. Veriſimilius credo, juxta Iren. libr. 3. cap. 11. hinc uſque ad verſum 54. eſſe prophetiam de futuris, prophetico more verbis præteriti temporis expreſſam. In hoc ergo fecit potentiam, quia *diſperſit ſuperbos mente cordis ſui*, id eſt, quia Judæos, cogitatione cordis ſui, ſeu animo ſuperbos, & ex ſuperbia incredulos, diſperſit per orbem terrarum.

52. *Depoſuit potentes*: Græce (*diſtaſtas*) id eſt, principes & primates Judæorum, tam reipublicæ quam religionis, detraxit *de ſede*, Græce (*apo thrōron*) *de thronis*, principatus videlicet & ſacerdotii, propter ſuperbiam adverſus Chriſtum Dominum. *Et exaltavit humiles*, id eſt, populum gentilem prius abjectum, & Spiritus-ſancti miſſione humilem factum, in regnum & regale ſacerdotium exaltavit.

53. *Eſurientes implevit bonis*, id eſt, eoſdem Gentiles omni virtute vacuos, & ideo juſtitiam Dei anhelantes, *implevit bonis*, juſtitia, virtutibus, omniſque gene-
ris

ris beneficiis: *Et divites*, quasi saturos, qui seiplos justos esse putabant, & ad justitiam cum sola cognitione legis sibi datæ sufficere, quasi non indigentes Christi auxilio, aut redemptione, *dimisit inanes*, quales videlicet erant. Cujus prophetiæ veritatem in effectibus suis nunc conspiciamus, & ad divini sui judicii profunditatem merito contremiscimus. Nam in omni populo & ætate eadem potentibus seu superbis & humilibus, eadem esurientibus & divitibus semper accidunt.

54. *Suscepit Israel puerum suum*, id est, Israelem filium suum, qui a prima istius populi ætate populus Dei fuit, quasi supposita manu sustinuit & erexit, cum prostratus miseriis jaceret. Hanc enim vim habet verbum *suscipiendi* in Scripturis. *Recordatus misericordiæ suæ*; cujus propter longam subveniendi moram quasi oblitus videbatur. Nam Deus *recordari* dicitur, cum, postquam ita se gessit, ac si nostri oblitus esset, tandem subvenit. Hæc autem misericordia duo respicit: primo salutem, quam per Christi incarnationem Judæis, tunc temporis viventibus, attulit: nam, ut Leo Serm. 1. de Jejunio decimi mensis, causa reparationis nostræ non est nisi misericordia Dei; secundo, salutem, quam Israeli, per multa sæcula abjecto, tandem circa mundi finem allaturus est: ut ita B. Virgo perseve-

ret

ret in prophetandis rebus futuri. Recordatus est autem istius misericordiæ suæ.

55. *Sicut locutus est*, hoc est, misericordiæ promissæ, five quam promisit, quæ solet in Scripturis vocari Veritas, ut patet ad Rom. 15. v. 8. Unde Psalm. 97. *Recordatus est misericordiæ suæ & veritatis suæ domui Israel*; quia misericordia, quæ secundum promissâ conceditur, fit veritas. Itaque recordatus est illius misericordiæ, sicut locutus est, ac promissit, *ad patres nostros*, id est, Patribus nostris, (nam & Græcum & Latinum verbum utrumque casum regit; & hujusmodi casuum enallage seu permutatio non inusitata est Hebræis, ut Psal. 102. v. 18) videlicet *Abrahamo* (est enim dativus) & *semini*, seu posteris, *ejus*, Israelitis, per multa *secula*; nam utraque salus per diversos Prophetas prænuntiata & promissa fuit. Posset tamen illud, *Abraham & semini ejus*, referri ad *recordatus*, &c. ut sensus sit, quod memor fuerit misericordiæ, Abrahamo & posteris ejus, qui usque in finem sæculi duraturi sunt, exhibendæ: ita ut illa verba (*sicut locutus est ad Patres nostros*) per parenthesis inserta legantur.

56. *Mansit autem Maria cum illa*, officii, obsequii & pietatis causa, ut Ambr. tum hic, tum lib. 2. De Virginibus. Addit etiam, causa profectus tanti vatis, quod & origen. notat: qui significare videntur

tur, usum rationis Joannis in utero permanisse, ut qui primo ingressu exultaverat, ad præsentiam Virginis paulatim proficeret. Unde & illa verba Zachariæ, *Tu puer Propheta Altissimi*, eum intellexisse volunt. Quasi mensibus tribus, id est, fere mensibus tribus: quo probabiliter significari volunt Theophyl. Euthymius, & Niceph. lib. 1. c. 8. Virginem ante partum Elisabeth recessisse, cui siue causa decentiæ, siue disciplinæ virginalis sancientiæ interesse noluerit. Suadet hanc sententiam, quod statim a discessu ejus subjungatur, impletum esse Elisabeth tempus pariendi, & quod legitima nativitas ferme decimi mensis ingressus sit, ut loquitur Tertull. libr. De anima c. 37. intellige. saltem inchoati. Quamvis non desint, maxime recentiores, qui Virginem partui interfuisse putant.

57. *Elisabeth autem impletum est tempus pariendi*, postquam scilicet Maria discessisset. Impletio autem illa temporis, quæ etiam infra tribuitur B. Virgini, significat, legitimo naturalique tempore peperisse, decimo scilicet mense, quo & virgo peperit & proinde sine abortu aut in tempestivo partu.

58. *Et audierunt vicini, quia magnificavit*, id est, quod magnificasset seu magnam fecisset, *Dominus misericordiam suam cum illa, sterili & effœtæ non solum concep-*

ceptum, sed & felicem partum dando. *Et congratulabantur ei.* Græce (*siunechairon*) congaudebant; ut indicet impletum, quod versu 14. Angelus prædixerat.

59. *Et factum est die octavo*, a partu, juxta Legem, Genes. 17. v. 12. quo octavo die Aug. significatum voluit, quod nos per Christi resurrectionem, quæ post septimum sabbati diem octavo die contingit, spiritualiter a vitiis carnis & omni corruptione circumcidimur. *Venerunt*, scilicet amici *circumcidere puerum*. Unde intelligas circumcisionem tunc solemnem fuisse, uti nunc baptismus. Venisse autem non in synagogam, sed in domum Zachariæ, suadet Elisabethæ puerperæ præsentia. Nam quamvis Judæi nunc circumcidant in synagogis, exempla tamen Scripturæ probant, tum domi tum alio quovis opportuno loco factitatum. *Et vocabant eum*, seu vocare voluerunt; de eo tractando. Ex quo colligas, in circumcissione nomen plerumque imponi solitum, sicut nunc in baptismo; fortassis ad imitationem Dei, mutantis ipso die circumcissionis nomen Abraham, Genes. 17. v. 5. ... *Nomine Patris sui Zachariam*, tamquam gratius futuram patri, ut filio unico etiam nomine quasi superviveret. Quod cum displiceret matri, dixit:

60. *Nequaquam, sed vocabitur Ioannes*: sive quod scripto ei hoc nomen maritus

indicasset, five quod juxta Ambros. a Spiritu sancto hoc didicisset; & ideo cum tanta auctoritate se eis opponit.

61. *Et dixerunt, quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.* Ex quo liquet, illius ætatis fuisse consuetudinem, ut liberis nomina parentum aut cognatorum imponerentur. Primis tamen sæculis videntur fere ex eventis imposita, ut patet de nominibus filiorum Adam, de Isaac, Jacob, ejusque filiis, & aliis multis passim.

62. *Innuebant autem patri ejus, nutibus ac signis interrogando, ut etiam furdum fuisse liqueat.* Quem vellet vocari eum, ut paterna auctoritate controversiam istam dirimeret.

63. *Et postulans, similiter nutibus, pugillarem, id est, tabellam, in qua scribitur stylo, quales & apud nos in usu, memoriæ causa.* Ex cera fuisse Tertull. notat lib. De idololatria, cap. 23. dum ait: Zacharias loquitur in stylo, auditur in cera, manus omni sono clarior. Modus ille scribendi tunc usitatissimus erat: unde Hieron. etiam epistolas longas in cera dictasse indicat Epist. 142. in fine. *Script, dicens, id est, in hanc sententiam: Joannes est nomen ejus; quasi diceret, Vos petitis, quo nomine velim vocari filium: id non est meæ voluntatis; nam Joannes jam est nomen ejus, ipsi jamdudum ab alio divinitus impositum,*

ut Ambr. *Et mirati sunt universi*, conspirationem utriusque in peregrinum nomen, & præcipue quia intelligebant hoc a Deo impositum esse.

64. *Apertum est autem illico os ejus*, id est, in vocem solutum est; nam mutis os quodammodo clausum videtur. Quod autem dicit, *illico*, hoc est, mox ut scripserat nomen, significat nominis impositionem fuisse causam solutionis linguæ, ut observat Origen. Homil. 9. quia tunc quasi manu sua subscripsit id, quod Angelo nuntianti credere noluerat: ut hinc Ambr. dicat, Linguam, quam infidelitas vinxerat, fides solvit.

65. *Et factus est timor*, id est, reverentia hominum erga Deum, existimantium, tot signis divinitus editis non posse nisi aliquid admirandum portendi. Itaque divulgabantur hominum sermone, omnia verba hæc, id est, res istæ omnes, apparitio scilicet Angeli, cæteraque omnia, quæ in textu narrata sunt.

66. *Et posuerunt in corde suo*: non tamquam vanos rumores præterire sinendo, sed illa, tamquam magnarum rerum portenta & præludia, attento animo exponendo: *Dicentes, quis putas, Græce (tis ara) quisnam, puer iste erit?* id est, quantus vir & Propheta futurus est, cujus conceptus & ortus tot miraculis nobilitatur? *Etenim manus Domini erat cum illo.* Verba sunt Lucæ, rationem red-

dentis sermonum vulgi, quia videlicet ista non poetica fictione, non fortuna aut casu, sed Dei potestate gerebantur.

67. *Et Zacharias pater ejus repletus est Spiritu sancto*; non ad eum justificandum: nam erat & ante justus: sed ad prophetandum, ut explicando subjungit: *Et prophetavit dicens*. Simul enim vim loquendi & spiritum prophetandi accepit, ita ut prophetica verba primo ex ejus ore proruperint.

68. *Benedictus Dominus Deus Israel*, id est, Benedicatur & laudetur Deus populi Israelitici: quæ est periphrasis veri Dei, & opponitur Diis gentium dæmoniis. *Quia visitavit*, supple. *plebem suam Judaicam*: nam de gentibus dicit per Prophetam, *Non plebs mea vos*. Sumitur autem *Visitatio* in Scripturis & in malam partem, pro pœnis affligere, ut Levit. 26, v. 16. *Visitabo vos in egestate*, &c. & sapissime in bonam, pro Beneficiis afficere, aut liberare, maxime quando Deus Prophetam aut Angelum aliquem mittit. Hic autem, *visitavit*, idem est, quod, In propria persona carnem indutus invisit populum suum: idque non ad puniendum, quia *fecit redemptionem plebis suæ*, id est, redemit eam a captivitate Satanae, & servitute peccati. Redemptio enim captivitatem respicit, & soluto pretio peragitur, quod juxta Scripturas fuit Sanguis Christi. Utitur autem verbo præteriti tem-

temporis, partim quia jam per incarnationem fieri cœperat, partim prophetice, quia jamjam futurum erat.

69. *Et erexit cornu salutis nobis*, id est, cornu salutare seu salutiferum; ut scilicet non solum nos tueatur ab hostibus, sed etiam salutem adferat. Per Cornu autem significari metaphorice solet potentia & robur, eo quod animalia cornuta totum in cornibus offendendi ac tuendi robur habeant. Unde consequenter significat sæpius regnum seu gloriam ejus: ita ut hic significetur, quod regnum Davidis jam collapsum per Messiam in antiquum splendorem & robur restituerit, ad adferendam salutem nobis: ideo enim addit, *In domo David*, id est, in familia David, cui regnum illud promissum erat, ut dictum est vers. 32. & 33... *Pueri sui*, id est, servi, quia Deo placuit, & regnum sibi a Deo creditum fideliter administravit. Simili fere phrasi dicitur, 1. Reg. 2. v. 10. *Dominus dabit imperium Regi suo*, & *sublimabit cornu Christi sui*: & Psalm. 131. v. 17. *Illic producam* (Hieron. *oriri faciam*) *cornu David*; ad quem locum Zacharias alludere videtur.

70. *Sicut locutus est per os sanctorum*, &c. id est, ita fecit, quemadmodum promiserat per os Prophetarum sanctorum omnium, qui ab initio sæculi floruerunt; omnes enim proxime vel remote Chri-

sti incarnationem, passionem, & regnum, & consequenter salutem populi Dei vaticinati sunt. Nam quid Deus locutus sit per os Prophetarum, explicat per sequentia, videlicet

71. *Salutem ex inimicis nostris.* Referatur enim hoc ad verbum locutus est. Intelligit autem salutem seu salvationem ab illis inimicis, quos Christus vicit: hos autem certum est fuisse non visibiles, non Romanos, aut Græcos, cujusmodi redemptionem & salutem carnales Judæi expectabant; sed spirituales, dæmones, qui humano generi dominabantur. Itaque Zacharias interpretatur hic omnes illas prophetias, quæ de mittendo Israeli liberatore ab hostibus loquuntur. *Et de manu omnium, qui oderunt nos.* Repetitio est Hebræis familiarissima in Proverbiis, & Psalmis, & Canticis. Unde hæc eadem repetitio habetur bis in eodem Psal. 17. v. scilicet 18. & 41.

72. *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris:* ut sic filium suum mittendo, misericordiam seu gratiam erga patres antiquos reipsa exhiberet, id scilicet præstando, quod eis tam pro se, quam pro posteris promiserat. Nam & ipsi patres fide & gratia Christi justificati sunt, & ejus adventu e limbo liberati. *Et memorari testamenti sui sancti.* Græca constructio est, pro, ad memorandum, id est, ut ita se memorem declararet reipsa

re ipsa post longam illam quasi oblivionis moram, foederis sive pacti cum patribus initi, videlicet de Christo ex semine Abraham nascituro. Respicit enim ad illud foedus, quod pepigit cum Abraham, Genes. 22. v. 16. & 18. ut clarius patet Act. 3. v. 25. ex verbis S. Petri; & ipse Zacharias hoc explicat sequentibus verbis.

73. *Jusjurandum*, quod juravit ad Abraham patrem nostrum. *Jusjurandum* est quartus casus Græce, & regitur a *memorari*: nam sicut Græcum (*mnēthēne*) ita & Latinum, *meminisse*, pro quo hic sumitur, *memorari* regit indifferenter genitivum & accusativum. Sensus est ergo, ut se memorem ostenderet testamenti jurisjurandi seu testamenti, quod est jusjurandum, ad Abraham factum, ut diximus. Ita Theophyl. & Euth. & favet ei textus Syriacus. Simile quid vide sup. v. 55. ... *Daturum se nobis*, id est, ad hoc, ut daret nobis, vel, Nimirum daturum se nobis ea, quæ sequuntur: explicat enim quid contineatur illo jurejurando, videlicet:

74. *Ut sine timore de manu inimicorum*, &c. id est, ut ex potestate inimicorum nostrorum, Satanae, peccati, mundi, carnis, per gratiam Christi liberati, deinceps serviamus Deo, sine timore eorum, utpote quorum vires per Christi redemptionem fractæ sunt. Unde Christus ipse Joan. 16. v. 33. *Confidite*, ego vici

mundum, & infra c. 12. *Nolite timere pusillus grex*. Et sic ista verba & sequentia de præsenti vita intelligerentur, in qua iusti serviunt Deo in sanctitate, sine timore saltem servili, & illo immodico & anxio, qui mentis hilaritatem tollit. Sed quia hoc beneficium satis videtur indicatum versu 71. hinc malim istum & sequentem versum ad statum æternæ salutis referri. Neque enim æquum est, ut hoc summum beneficium in isto Cantico prætermittatur, quod & ipsa verba magis postulant. *Æternitas* enim vere omnes dies nostros comprehendit, ubi, juxta Isaiam, timore omnium malorum sublato sedebit populus in pulchritudine pacis, & tabernaculis fiduciæ, *ut serviamus illi*,

75. *In sanctitate*, quæ Deum respicit, cujus cultus est sanctitas colentis; *Et justitia*, id est, omnium virtutum perfectione, quæ generaliter *justitia* in Scripturis vocari solet; *Coram ipso*, Deo scilicet facie ad faciem seipsum demonstrante; *Omnibus diebus nostris*, per totam æternitatem, ubi nulla dies erit a Dei servitio, justitiaque feriata. Postquam autem celebravit beneficia, per Christi adventum nobis allata, utitur apostrophe ad puerum recens natum, sive quod usus rationis in utero datus ei permanferit, ut Origen. & Ambr. hic, & fere Græci; sive poetico & prophetico more, personam

nam fingendo, sicuti Moyſes Deut. 32. v. 1. & David, 2. Reg. 1. v. 21. ut ita adſtantes doceret, quantus puer ille futurus eſſet; dicendo:

76. *Et tu puer, non cum aliis Prophetis promiſcuae Propheta Domini, ſed ſingulariter Propheta Altiffimi vocaberis, leu eris: utpote quem Altiffimus Angelum ſuum, per Malachiam cap. 3. v. 10. vocat. Præbis enim ante faciem Domini, in carne præſentem; vide dicta verſ. 17. ... Parare vias ejus. id eſt, ut pares & diſponas mentes Judæorum ad hoc, ut Chriſtum ſalvatorem & ſponſum recipiant. Prædicabis enim pœnitentiam, ne Domini doctrina; prædicabis baptiſmum, ne Domini diſciplina; prædicabis Spiritum-ſanctum & ignem, ne Domini gratia rudes ſibi mentes hominum inueniat, & imparatas exhorreat. Nam explicans modum parandi vias Domini, addit:*

77. *Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi ejus, id eſt, ut magiſterio tuo des populo Judaico primam cognitionem eorum, quæ ad ſalutem ſub novo Testamento erunt neceſſaria, In remiſſionem peccatorum eorum, per Chriſtum videlicet obtinendam. Non enim doctrina Joannis eam dabat, ſed eo diſponebat, Agnum Dei, tollentem peccata mundi, demonſtrando, quod explicat clariuſ ſequenti verſu. Nam quaſi quæreret, per quem danda eſſet hæc ſalus & remiſſio peccatorum, reſpondet;*

78. *Per viscera misericordiae Dei nostri*, seu per viscera miseratione plena, id est, per misericordiam Dei, ex intimis ejus visceribus & affectu prodeuntem. *In quibus*, id est, qua profundissima misericordia impellente, *visitavit nos*, in propria persona ad nos veniendo, ut dictum est versu 68. Visitavit autem, veniendo *ex alto*, quia a summo coelo, seu sinu Patris egressio ejus, ad nos visitandos in assumpta carna; *Oriens*, id est, is, qui *Oriens* a Prophetis vocari solet, scilicet Christus. Porro, *Oriens*, non est hic participium, sed nomen respondens Græco, quod hic habetur (*anatolē*) *ortus*. Respicit autem ad loca Zachariæ 3. v. 8. & ibid c. 6. v. 12. ubi Hebraice est *Tzemach*, quod Hieron. ibi vertit, *Oriens*, & LXX. Interpretes (*anatolē*) id est, *oriens* seu *ortus*: alibi vero Hieron. subinde vertit, *Germen*, quod etiam oritur ex terra. Nam Hebraica radix *Tzamach*, proprie quidem *germinare* aut *pullulare* significat; usurpatur tamen etiam generatim pro, *oriri*. Utrumque ergo est Christus & *germen*, quia ex rescisso trunco Davidicæ stirpis, sine viri opera, repente pullulavit, & in arborem amplissimam crevit; & *oriens*, quia ipse est lux mundi, & Sol justitiæ, qui Malachiæ 4. oritur timentibus Deum; & stella, quæ oritura dicitur ex Jacob, Num. 24. v. 17. quam rationem nominis consideravit

Orig.

Orig. Homil. 13. in Levit. Gregor. lib. 20. Moral. c. 18. alias 21. Theophyl. Euthym. Beda hic, & alii passim. Nam ipse Zacharias explicans, cur orientem dixerit, adjicit:

79. *Illuminare*, id est, ut lumen præbeat, seu illucescat his, qui in tenebris & in umbra mortis sedent, id est, qui habitant in tenebris densissimis, & in afflictissimo rerum statu tristissimam mortis imaginem referente. Metaphora est a locis obscuris, ut sepulchris & carceribus, quæ moestissima rerum facie præsentis mortis horrorem incutiunt. Transfertur autem spiritualiter ad significandum teterrimum animæ statum, per ignorantiam erroresque mirabiles, & peccata, tamquam æternæ mortis vestibula. *Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis*, id est, ut lumine doctrinæ & charitatis, quod mentibus infundit, dirigat affectus, consilia, & opera nostra in viam, qua tenditur ad pacem æternæ beatitudinis. Hæc autem via non est alia, nisi via veritatis & justitiæ, ut sobrie, juste & pie vivamus in hoc sæculo.

80. *Puer autem crescebat*, ætate & mole corporis; & crescentibus pari passu virtutibus, confortabatur spiritu suo; quamvis nonnulli intelligant ipsum Spiritum divinum gratiæ & confortationis auctorem. *Et erat in desertis*, statim scilicet a prima pueritia, ut videtur sentire Orig.

Hom. 11. in Lucam, & apertius Hieron. libr. contra Luciferianos, ubi dicit, quod post materni ventris hospitium eremi deserta sectatus sit, & parvulus cum serpentibus luserit. Occasio petendi deserti videtur fuisse tyrannis Herodis pueros Bethleem persequentis, ut Christum assequeretur: quod Nicephorus notat lib. 1. cap. 4. Addit Cedrenus, in Compendio historiæ, curam ejus ab Angelo susceptam, eo quod Elizabeth paulo post fugam cum puero in desertum obiisset. *Usque in diem ostensionis suæ ad Israel*, id est, usque ad tempus, quo inter homines prædicando & baptizando conversari cœpit, quod fuit circa annum ætatis ejus trigesimum, sicut & Christi.

CAPUT II.

Factum est autem in diebus illis, circa & tempus scilicet nativitatis Joannis, & paulo post, Deo hujusmodi descriptionem orbis, vel procurante, vel certe tempus ejus illud potius, quam aliud ordinante, ut illius occasione Beata Virgo in Bethleem veniret. *Exiit edictum a Cæsare Augusto*, nempe Octavio, cui nomen *Cæsaris*, a Julio Cæsare, a quo adoptatus fuerat, adhæsit: cognomine vero dictus *Augustus*, quod urbem & im-

pe-

perium auxisset, & fideliter administrasset. Hinc omnes Romani Principes postea sunt appellati *Cæsares* & *Augusti*; apud Syros *Antiochi*; apud Persas *Arfacile*; apud Philistin, *Abimelech*; apud Egyptios olim *Pharaones*, & post Alexandrum usque ad Cleopatram Ptolomei, ut Hieron. in cap. 29. Ezech. *Ut describeretur universus orbis*, Romanis scilicet subjectus, hoc est, Ut numerus capitum in acta publica referretur, & tributum pro facultatibus uniuscujusque solutum. Nam facultates singulorum in hujusmodi descriptionibus fuisse censas, testis est Josephus lib. 18. Antiq. cap. 1. Capita etiam singulorum non tantum adultorum, sed etiam puerorum, descripta fuisse, probat immunitas, quæ postea Syriæ concessa fuit, ut soli puberes tabulis adscriberentur, ut patet ex L. Forma, D. de censibus. Unde Justinus Martyr Orat. ad Antonium Pium audacter dicit: Christum natum in Bethleem ex descriptionibus census acti, quæ sub Cyrino, primo vestro in Judæa Procuratore, sunt confectæ, intelligere potestis; & Tertull. libr. 4. contra Marcionem cap. 7. Censum, inquit, Augusti, testem fidelissimum Dominicæ nativitatis, Romana archiva custodiunt. Ut credibile sit hac de causa Deum voluisse hanc descriptionem fieri, ut Christiani inde probarent infidelibus Christum in Bethleem de familia David natum esse.

2. *Hæc descriptio prima facta est a Præside Syriae Cyrino*, non prima absolute, sed prima sub isto Cyrino, seu Quirino, ut alii nominant; nam egit ipse & secundum censum post mortem Archelai, filii Herodis, multis scilicet annis post istum primum, de quo loquitur Joseph. supra cit. Quem cum Eusebius putasset eundem esse cum eo, de quo hic Lucas, hinc factum est, ut Josephum graviter errasse plerique Annalium Scriptores existimaverint, cum fuerit error Eusebii, non Josephi. Prima igitur hæc descriptio dicitur facta a Cyrino, quia inchoavit eam: perficiendam vero reliquit Sentionio Saturnino, ut Tertull. 4. contra Marcion. cap. 19. insinuat. Quamquam aliqui putent, hunc censum a Cyrino extraordinarie fuisse actum in Syria, cum neque Consul esset, neque Præsides Syriae, sed Saturninus, cui eum propterea adscribit Tertull. Et ideo id, quod Lucas dicit, *a Præside Syriae*, Græce est (*hegemonevontos*) id est, *imperante*, scilicet per Præfecturam extraordinariam. Quam rationem exponendi difficultatem, esse simplicissimam, & a pluribus remoris expeditam, putat Dionysius Petavius. Sed quia istam extraordinariam illius Præfecturam probare difficile est, hinc aliqui suspicati sunt, solutionem ex Græca phrasi petendam, quam sic exponi posse volunt, ut sensus sit: *Hæc descriptio facta est,*

est, priusquam præfideret Syriæ Cyrinus, scilicet sub Sentio Saturnino. Nam Cyrinus adhuc diu post præfedit Syriæ, juxta testimonium Josephi de censu agentis.

3. *Et ibant omnes, ut profiterentur*: Græce est idem verbum, quod v. 1. (*apographesthæ*) ut describerentur, id est, ut nomina & familias suas apud acta denuntiarent, & censum pro facultatibus solverent. *Singuli in suam civitatem*, scilicet ibant, ubi nimirum familiæ caput erat. Nam Romani videntur in Judæa servasse modum censendi, in illo populo usitatum, qui solebat fieri per tribus, & inde per tribuum familias, & familiarum capita: nam illa ratio datur versu 4.

4. *Ascendit autem & Joseph a Galilæa*: quia Judææ situs altior erat, quam Galilææ. Et hinc est, quod in Scripturis passim dicuntur ascendere in templum Domini, quia altissimo loco situm, *Et descendere in domum Regis*: & rursus Christus dicitur ascendisse Jerosolymam, & descendisse Capharnaum, quæ erat vicina Galilææ. .. *De civitate Nazareth*, ubi habitabat: nam in descriptione nulla habebatur ratio, ubi quis natus esset, vel habitaret, vel domum, aut bona sua haberet, sed loci familiæ celebris. *In civitatem David, quæ vocatur Bethleem*: quod additur distinctionis causa. Erat enim & alia civitas David, arx Sion, quam armis occupaverat, sed in Bethleem natus erat: quam

parum splendidam, parumque populosam Dominus prælegit nativitati, sicut Jerosolymam passioni, inquit Leo Serm. 1. de Epiphania. Accedebat & nominis congruentia: nam ex Bethleem, id est, domo panis, conveniebat panem vitæ procedere. *Eo quod esset de domo & familia*, id est, de familia David: nam prius nomen exponitur per posterius. Quamvis alioqui *Familia* & *domus* distingui possint: ut *Tribus* dicantur a primis filiis Jacob & Joseph; *Familia* a celebribus quibusdam nepotibus eorum; *Domus* a singulis patribus familias. Sed hæc distinctio non semper servatur in Scripturis. Insinuat autem hic omnes omnino de stirpe David similiter in Bethleem esse descriptos.

5. *Ut profiteretur*, Græce est iterum (*apographasthæ*) ut describeretur, sed Interpres noster causam descriptionis respexit, quæ fiebat, ut quisque se hujus, vel illius esse familiæ, & Imperatori persoluto censu subiectum esse, profiteretur. *Cum Maria*: nam & foeminæ censebantur, maximeque quia unigenita, & heres erat de familia David. *Desponsata sibi uxore*, id est, sibi nupta, sed incognita, ut dictum est cap. præced. v. 23... *Pregnante*, id est, partui jam proxima; ut satis constet actum hoc divinitus, ut tale iter in illo statu susciperet, videlicet ut in publicis tabulis censuum profiteretur Maria se

Josephi uxorem, ortam ex tribu Juda, ex familia David, subjectam Cæsari, atque ita indubitata fides fieret posteris. Et hinc est, quod Christiani, ut supra diximus, ad illas tabulas censuum provocabant.

6. *Factum est autem, cum essent ibi*, id est, cum aliquot diebus ibi hæerent, *impleti sunt dies*, ut pareret: naturales scilicet & legitimi, quos dies Augustin. libr. 83. Quæst. Evangel. qu. 56. ponit ducentos septuaginta sex, hoc est, novem menses, & sex dies: tot enim inveniri ait inter VIII. Kalendas Aprilis, quo conceptus est, & VIII. Kal. Januarii, quo natus est Dominus, sicut a majoribus traditum suscipiens Ecclesiæ custodit auctoritas, inquit idem, lib. 4. de Trinit. cap. 5. ubi hoc latius tractat.

7. *Et peperit*, enixa, aliarum matrum more, quadam activitate; sine qua quidem Christus de matre natus, non tamen mater ita proprie filium peperisse diceretur. In quo partu August. 10. de Civit. cap. ult. agnoscit cum Ecclesia proprium Salvatoris miraculum, quod scilicet Virgo peperit, quod fieri non potuit, nisi clastro virginitatis non reserato, & consequenter non sine penetratione dimensionum. Peperit & sine dolore: quia sine corruptione conceperat, ut Bernardus in illud Apocal. Si-

gnum magnum, &c. Additur apud Zenonem Serm. 6. de Nativit. filium sine for-
dibus delibutum prodiisse, cum quibus
proles solent. Sed Hieron. refragatur,
qui lib. contra Helvidium, sicut dicit
virginem per genitalia peperisse filium,
ita & tegmine membranarum solito cir-
cumvolutum, & Epist. 22. cruentatum.
Non enim, inquit, erubescimus, non si-
lemus, quanto sunt humiliora, quæ pro
me passus est, tanto plus ei debeo. *Fi-
lium suum primogenitum*, id est, ante quem
nullum alium genuerat: non enim ha-
bet hic respectum ad secundogenitum;
ita ut primogenitus & unigenitus reipsa
hic idem sint. Quamquam Epiphan. Hæ-
resi 78. velit primogenitum vocari non
respectu Virginis, quasi diceretur pri-
mogenitum suum, sed absolute primo-
genitum omnis creaturæ, sicut Aposto-
lus vocat. *Et pannis eum involvit*: Grace
(aspagranosen) fasciavit seu fasciis involvit,
sicut infantes involvi solent. Nulla enim
ibi obstetrix, nulla muliercularum sedu-
litas intercessit: ipsa pannis involvit in-
fantem, ipsa & mater & obstetrix fuit,
ut Hier. contra Helvidium. Quod & cla-
rius ex eo patet; quia *reclinavit eum*, præ-
tenteritudine consistere, aut sedere non
valentem. Nam fasciare & reclinare,
& similia opera facere, non est mulie-
ris decumbentis, aut obstetricibus uten-
tis, ut quidam delirarunt. *In præsepio*,
tam-

tamquam in cunis. Causa erat, quia non erat eis locus, hospitandi, in diversorio; si-
ve propter confluxum populi, describen-
di causa accurrentis, siue simul potius,
quod odiosa esset paupertas, & instans
mulieris puerperium. Porro insinuat istis
verbis Evangelista Christum in stabulo,
cujus præsepe est velut mensa, natum
esse: quod quidem Ambrosius putat fuisse
appendicem diversorii. Euseb. tamen
lib. 7. de demonstrat. Evang. & Hieron.
qui illis in locis versati fuerunt, alique
communius tradunt in agro Bethleemi-
tico, seu in suburbiis situm fuisse. Fuit
autem spelunca, ut Orig. lib. 1. contra
Celsum omnibus aliis consentientibus,
ad quam pastores agere solent de mo-
re pecora sua. Unde bovem & asinum
præsepi stetisse alligatos, juxta prophe-
tiam Habacuc 3. secundum LXX. tradit
Hieron. Epist. 27. Nazianz. de Christi na-
tivit. Nyssenus, Paulinus & alii. Spelun-
ca ista marmore postea tecta fuit, & su-
per eam structa grandis Ecclesia.

8. *Et Pastores erant in eadem regione,*
Bethleemitica, nempe circa turrim A-
der, seu Gregis dictam, ubi Jacob pa-
verat gregem suum, ut Hieron. tum lib.
Quæst. in Genes. tum Epist. 27 Græcum au-
tem (*en tē chōra tē autē*) sonat potius in eo-
dem agro, quo videtur magis insinuari
in agro fuisse locum nativitatis Christi.
Vigilantes, Græcum (*agrawlantes*) significat

in agro stabulantes, seu pernoctantes, ut exponit Euthymius, quod etiam hyeme in regionibus calidis frequens est: ut imperite colligat hinc Scaliger, non esse natum Christum hyeme. *Et custodientes vigilias noctis*, id est, quatuor illas notissimas noctis vigilias vicissim ordine suo peragentes pro gregibus adversus lupos & fures, sicut milites contra hostes, Itaque indicatur plures fuisse, quos Beda de locis sanctis, & Bernard. Serm. 6. de Nativit. tres fuisse ponit. Porro quo mysterio primos discipulos Deus elegit piscatores, eodem & pastores, infirma videlicet mundi præferens, ut confunderet fortia.

9. *Et ecce*, ex improvviso, *Angelus Domini*, qui creditur fuisse idem Gabriel. Unde Beda, verbis ex Ambr. mutuatis: Angelus Mariam, Angelus Joseph, Angelus pastores instruit, & concipiendum, & conceptum & natum, cæli cives Dominum loquuntur; eundem Angelum fuisse insinuans. *Stetit juxta illos*, visibili scilicet corpore, & propter nativitatem Christi in humana carne jam familiarior. Nam, ut August. 9. de Civit. c. 9. ad ærumnas hujus vitæ (scilicet ex peccato damnatæ) pertinet, quod Angeli nobis non ea, qua homines, familiaritate misceantur. *Et claritas Dei*, id est, splendor quidam eximius divinitus circumfusus, *circumsulsi illos*, id est, fulsi circum

cum illos, ut & tenebræ noctis dispellerentur, & divinitus missum intelligerent. *Timuerunt timore magno*, humana videlicet infirmitate, quam ad subitam Dei, vel Angelorum apparitionem experiri solent.

10. *Et dixit Angelus: Nolite timere.* Ita quippe boni Angeli solent timorem abstergere, ut animo tranquillo verba sua accipi possint. Ecce enim non est causa timendi, sed gaudendi, *quia evangelizo vobis*, pro cæteris, qua in re singularis vestra sclicitas est; *gaudium magnum*, id est, causam, seu objectum gaudii magni: *quod erit*, non vobis tantum privatim, sed publicum *omni populo*, Judaico. Non enim ad Gentiles respici, sed ad expectationem Judæorum suadet circumstantia personarum, ad quas loquitur.

11. *Quia natus est vobis*, Israelitis in Messie sibi promissi expectationem attentissimis, *Salvator*: quo nomine sæpe promissus erat a Prophetis, ut Isaïæ 62. vers. 11 Zachariæ 9 vers. 9... *Qui est Christus*, Messias ille vester, seu unctus, non quolibet modo, sicut & alii *Christi* vocantur, sed *Christus Dominus*, qui scilicet unctus est oleo lætitiæ præ consortibus suis, ut non aliorum Christorum conditione servus sit, sed Dominus, quo divinitas ejus indicatur. *In civitate David*, scilicet Bethleem, ut supra dictum. Maluit hac periphrasi uti, quam nomine

proprio, ut indicaret promissionem Davidi factam, jam impletam esse, ut Iren. lib. 3. cap. 11.

12. *Et hoc vobis signum*, erit, non probativum, Salvatoris humilitas scilicet & paupertas nascentis, ut S. Bernardus voluit moraliter potius quam litteraliter: sed signum distinctivum illius infantis ab aliis, quos quærere potuissent. *Invenietis infantem pannis involutum*, fasciis puerilibus, *positum in præsepio*, quasi natum more pastoris, qui pastor unus & bonus futurus est, juxta Prophetas. Cum autem ex nomine præsepîi locum pastores intellexerint, consequens videtur, præsepium fuisse publici stabuli, pastoribus passim notum, vel certe non omnia Angeli verba hic esse expressa. Porro pastoribus maluit Deus primo revelare Christum suum, tum ex illa generali, & archiva regula divinæ providentiæ, ex qua stulta, & infirma, & ignobilia mundi solet eligere; tum quia quanto vilior eorum persona erat ad humanam prudentiam, tanto pretiosior erat ad faciendam fidem, inquit Ambrosius; nescit enim fucare, vel palliare simplicitas: tum denique, ut essent typus pastorum Ecclesiæ, quos primos Deus elegit illiteratos & simplices, ad prædicandam aliis Christi nativitatem.

13. *Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cælestis*, id est, magna cælesti-

stium Angelorum multitudo, instar exercitus: quo nomine passim Angeli vocantur, quia numero innumerabiles sunt, Job. 25. vers. 3. quia ordine per choros tamquam legiones dispositi sunt, quia potentissimi, quia Deo, Imperatori summo, ad nutum præsto sunt, ad debellandos hostes, tum visibiles tum aerias dæmonum potestates. Et hinc vocatur Deus ipse, *Dominus virtutum, exercituum, sabaoth*, quæ idem sunt. *Laudantium Deum*, de tanto beneficio, non sibi quidem, sed hominibus præstito. Utilis fuit ista tantorum testium multitudo, ut non offenderentur paupertate nascentis, cujus majestati & gloriæ servirent.

14. *Gloria in altissimis Deo*: id est, gloria, honor, & laus debetur Deo, qui habitat in altissimis, nempe cœlo, vel Angelis: vel potius gloria debetur, ac defertur Deo in altissimis, scilicet cœlo & cœlestibus Angelis, ut significetur, glorificationem esse fructum, qui Angelis, altissimum creaturæ locum obtinentibus, ex Christi nativitate obtigit. *Et in terra*, sedibus altissimis opposita: *pax hominibus*, scilicet cum Deo. quia per Christi nativitatem homines Deo reconciliati sunt: quæ pax in eis fons est omnium bonorum: *bonæ voluntatis*, quod Augustin. 4. de Civit. cap. 8. & alibi exponere solet de bona voluntate hominum; quasi dicerent, Pax hominibus, habentibus

tibus bonam voluntatem: sed Græce est, in Nominativo (*evdokia*) *bona voluntas*, quod significare solet in Scripturis bonam voluntatem, non hominum, sed Dei, quam vocamus benevolentiam & beneplacitum Dei erga homines. Itaque Græci nonnulli trimembrem faciunt hunc hymnum; ut prima pars sit, *Gloria in altissimis Deo*; secunda, *Et in terra pax*; tertia, *Hominibus bona voluntas*. Sed longe rectius illa postrema in unum conjunguntur, & quidem in Genitivo, *In terra pax hominibus bonæ voluntatis*: sic enim omnes Latini & antiquiores aliqui Græci legerunt; & ita illud, *bonæ voluntatis*, referendum est, vel ad *pacem*, ut sensus sit, Pax bonæ voluntatis, id est, pax non profecta ex meritis, sed ex gratuita Dei benevolentia, obtigit hominibus: vel facilius & mollius ad illud, *hominibus*, hoc sensu: Pax data est hominibus, quos Deus benevole dilexit, seu in quibus sibi complacuit. Quo nomine electi & prædestinati vocari solent; nam illis præcipue Salvator venit, & pax allata est.

15. *Et factum est, ut discesserunt Angeli in cælum*; quo se Angelos bonos fuisse significabant, & ad hunc tantum actum extra ordinem missos a Deo: *Pastores loquebantur ad invicem*. Insinuaverant enim Angeli operæ pretium esse, Deoque gratum, si oculis rem explorando visionem adhuc magis credibilem redderent. *Vi-*

deamus hoc verbum, quod factum est, id est, rem, quæ accidit, phrasi Hebraica: quamvis hic satis commode accipi possit proprie pro verbo, seu nuntio, quod ipsis annuntiatum erat, conformiter ad vers. 17. & ad id, quod mox sequitur. Quod Dominus ostendit nobis, annuntiando per Angelum. Quo indicant se non tantum rei novitate, sed & Domini ostensione moveri ad explorandum, ne beneficio viderentur ingrati, aut increduli. Quod vero Ambros. & Bernardus Serm. 22. in Cant. intelligunt verbum incarnatum, seu factum hominem, videtur minus hoc loco congruere.

17. *Videntes autem*, scilicet Mariam, Joseph, & infantem in præsepio, *cognoverunt de verbo*, id est, re ipsa compere-runt, verum esse, quod Angelus dixerat de puero hoc: quatenus dixerat invenien-dum in præsepio. Nam eundem esse Salvatorem non viderunt, sed credide-runt, illa prædictione & Dei interna il-lustratione permoti.

18. *Et omnes, qui audiverunt, mirati sunt*: quo significatur pastores ea divulgasse. Unde verbum Græcum (*diegnōrīsen*) quod vers. 17. vertitur, *cognoverunt*, quidam transferunt *divulgaverunt*. ... *Et de his, quæ dicta erant a pastoribus*. Græce & Syriace deest, *Et*, videturque sensum impedire. Unde quidam sic exponunt, ut mirati dicantur, quia audiverant concentum An-geli-

gelicum, & ea, quæ dicebantur a pastoribus: alii, ut dicantur mirati non solum rem, quam audiverant, sed etiam ea, quæ dicebantur a pastoribus de nuntio Angelico: quamvis simplicius, *Et, accipi possit pro, id est,*

19. *Maria autem conservabat omnia verba hæc, id est, omnes res istas gestas. tum circa se in concipiendo, & pariendo, tum circa pastores, conferens in corde suo, sequentia scilicet cum præcedentibus, in quibus videbat magnam omnium conspirationem ad ejusdem mysterii confirmationem & fidem. Singulare exemplum datur virginæ taciturnitatis, prudentiæ, & modestiæ, quod non ipsamet in vulgus jactaret omnia, sed corde perpenderet, ut notat Ambrosius,*

21. *Et postquam consummati sunt dies octo, Consummatio refertur non ad ipsos dies, quasi expletis omnino totis octo diebus sit circumcissus, sed ad dierum numerum, quia septem dies integri completi erant, & octavus inchoatus, qui per synecdochen dicuntur octo dies, phrasi Hebræis familiari. ut patet Matth. 27. vers. 63, & clare Genes. 40. vers. 13. & 19. collatis cum versu 20... Ut circumcideretur puer, id est, quo juxta legem circumcidendus erat, idque sine legalis quidem præcepti necessitate; sed ut propria dignatione factus sub lege, legis obedientiam nobis commendaret; ut declararet*

se veram assumpsisse carnem, contra Manichæum: ut ostenderet se non cœleste corpus detulisse de supernis, contra Valentinum, neque consubstantialia divinitati, contra Apollinarem: ut Judæis tolle et excusationem, quod ideo non recepissent eum, quia circumcisione caruisset, sicut hæc indicat Epiphanius Hæresi 30. Circumciscus autem fuit secundum quosdam a Maria, quod Epiphanius videtur improbare; secundum alios a Joseph. August. tamen lib. 2. contra Parmenian. cap. 17. dicit hoc fieri solitum a Judæis, cui Epiphanius magis favet, & res magis postulat, ut veritas circumcissionis ejus per publicum extraneorum testimonium esset extra suspicionem. *Et vocatum est nomen ejus Jesus, de cujus etymologia dictum est Matth. 1. vers. 21. ... Quod vocatum est ab Angelo: significans ita non temere, non casu, non humano, sed divino impositum fuisse consilio. Priusquam in utero conciperetur. Quo clarissime ostenditur, Christum conceptum non nisi absoluta Angelica legatione, non autem ante, ut quidam putaverunt.*

22. *Et postquam impleti sunt dies purificationis ejus, Mariæ scilicet: est enim Græce foemineum (natēs) id est, dies, quibus legaliter purganda videbatur, secundum Legem Moysi, quæ statuit Levit. 12. ut, si peperisset masculum, immunda esset septem*

tem diebus, juxta dies separationis menstruæ, hoc est, sicut immunda erat mulier menstruata, quæ quidquid tangeret, reddebat immundum, etiam homines. Deinde alios triginta tres dies manebat immunda, juxta ritum observatu faciliorem, quo solum arcebatur a Sanctuario, & a contactu rei sanctæ; ita ut dies purgationis essent simul quadraginta. Eaque de causa totidem sunt a die nativitatis Dominicæ usque ad diem purificationis utrimque inclusive. Itaque *postquam impleti sunt dies, &c.* Phrasis omnino similis est præcedenti, *Postquam consummati sunt dies octo.* Nam quadragesimus dies purgationis adhuc agebatur, in quo per oblationem sacrificii finiebatur purificatio. Lex ista in Virgine non habuit locum, partim, quia non pepereat suscepto semine, ut lex loquitur, sed de Spiritu-sancto, partim, quia foedos illos & horrendos sanguinum & sordium fluxus, quos puerperæ per plurimos dies pati solent, & quibus purgantur, non est passa, quæ sine dolore naturæque contumelia peperit, ut August. libr. De quinque hæresib. cap. 15. & Cyprian. Serm. De nativitate Domini. Eam tamen observavit, sicut filius Legem de didrachmo solvendo; ne videlicet ignorantes puritatem ejus offenderentur. *Tulerunt eum in Jerusalem, ut sisterent eum domino, id est,*
ut

ut eum tamquam Domino debitum ratione primogenituræ Domino offerrent.

23. *Sicut scriptum est in lege Domini.* Hæc est alia Lex, quæ habetur Exodi 13. vers. 12. De masculis primogenitis, tam in pecoribus quam hominibus, ista videlicet: *Omne masculinum adaperiens vulvam.* Periphrasis est primogeniti ex matre, quasi dic. Omne quod primo nascitur; hoc enim videtur matris uterum adaperire, ut aliis nascituris viam faciat. Hinc est, quod Ambros. & Hieronym. 2. contra Pelag. & alii quidam, putent hanc Legem soli Christo convenisse, eo quod ipse solus matris vulvam clausam, licet permanentem, nascendo adaperuerit, quod aliis mulieribus fit concumbendo. Sed certum est, Legem Exodi etiam brutis convenisse, itemque hominibus. Alii volunt Christo soli non convenire, eo quod ne nascendo quidem matris vulvam adaperuerit: sed hæc sententia videtur Evangelio repugnare, utpote quod hanc Legem Christo adaptare videatur. Rectius ergo dixerimus, periphrasim esse nativitatis primogeniti, sicut supra indicavimus, sive illa fiat aperiendo vulvam, sive aliter. Loquitur enim Scriptura juxta morem nascendi usitatum. Nam Hebraicum verbum *Peter*, solummodo significat uteri laxationem, seu dimissionem, qua foetus ab utero dimittitur, sive interim adaperiatur ute-

rus, ut communiter fit, sive clausus maneat. Et hinc est, quod Scriptura aliquando soleat illam jam dictam periphrasim explicare nomine primogeniti, ut patet Levit. 27 vers. 26. ... *Sanctum Domino vocabitur*, id est, dedicatum Domino erit ad opera religionis; nam primogenita mundorum animalium immolabantur Deo, primogenitum hominis redimebatur pretio quinque siclorum, eo quod Levitæ in locum primogenitorum successissent ad serviendum Deo.

24. *Et ut darent hostiam*, supple, Profecti sunt in Jerusalem, non autem, Tulerunt eum; nam ad offerendam hostiam non erat necesse ferre puerum ad templum. *Secundum quod dictum est*, seu statutum, *in lege Domini*. Hæc est tertia Lex de sacrificio purificationis puerperæ, quæ habetur Levit. 12. & statuit, ut, si mulier pauper fuerit, & non potuerit Agnum offerre, offerat par turturum, aut duos pullos columbarum: unum scilicet in holocaustum, quod cremabatur Deo, in gratiarum actionem pro foelici partu; alterum pro peccato, scilicet legalis immunditiæ, a qua mulier purgabatur. Nam pro muliere immediate offerebatur illa hostia, ut manifeste patet Levit. 12. vers. 7. Mediate tamen videtur hæc oblatio etiam fuisse pro ipsa prole, ut a peccato originali munda-retur, ut Augustin. sæpius, & maxime Quæst.

Quæst. 40. in Levit. & Leo Epist. 4. Cæterum Lucas non indicat, utrum obtulerint turtures, an columbas, quia verba Legis nude recitat, omittens primam ejus partem de offerendo agno anniculo in holocaustum, quæ ad divites pertinebat: ut per hoc significaret eorum tantam fuisse paupertatem, ut vel non possent eum offerre, vel certe non deceret eos oblatione divitum fastum eorum præferre. Porro utraque oblatione, siue turturum, siue pipionum castitas significatur: turtur enim quacumque ætate casta est, columbæ vero libidinosæ quidem, sed in pullis earum per ætatem adhuc libido sopita est, ut Bernardus Serm. 59. in Cant.

25. *Et ecce, rem novam & opportunam, homo erat in Jerusalem: qua epitheti simplicitate significatur fuisse vulgarem & laicum; nec enim sacerdotis dignitatem, qualem quidam fuisse putant, taciturnus fuisse videtur Lucas. Cui nomen Simeon, seu Simon, Hebræis enim & Syris idem nomen est. Et homo iste justus & timoratus: timore, qui Deum reveretur & offendere timet: Græce enim est, (dikæos, kæ evlabēs) pius, & religiosus. ... Exspectans consolationem Israel, quam Christus Dominus allaturus erat adventu suo; ut scilicet finem acciperet peccatum, & adduceretur justitia sempiterna, sicut prædixit Angelus apud Danielelem; hoc enim*

ardentibus votis antiqui exspectabant, *Et Spiritus-sanctus erat in eo*: non solum quia justus erat, sed etiam quia prophetavit. Nam videtur respicere ad id, quod sequitur, & causam dare, propter quam

26. *Responsum acceperat a Spiritu-sancto*, qui in ipso tamquam templo suo habitans responsa dabat. Quale enim templum, in quo non loquitur, nec respondet Deus? inquit August. prologo in libros De doctr. Christiana. Loquitur autem diversis modis, sive cognitae semper virtutes in memoriam revocando, sive novas abstrusasque revelando, sicut hoc loco: *Non visurum*, seu experturum, *se mortem*, id est, non moriturum: quæ phrasis in Scripturis usitata, ut Psal. 88. vers. 49. & alibi. *Nisi videret*, non sola fide, quemadmodum justis & Prophetæ cæteri, sed oculis corporis, *Christum Dominum*, illum videlicet, qui præ cæteris omnibus a Domino unctus est Spiritu-sancto, qui omnium unctorum, Regum videlicet & Sacerdotum, architypus & scopus fuit: unde Græce additur articulus (*ton Christon.*)

27. *Et venit in spiritu*, id est, Spiritu-sancto eum inhabitante instigatus: nam quos ille inhabitat, eos etiam dirigere solet, & in eis tales effectus operari. *Et cum inducerent*, seu inferrent, *puerum Jesum parentes ejus*, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo: non quæ jubebat offerre sacrificium: nam hoc non fiebat pro-

proprie pro prole, sed qua proles debebat fisci Domino tamquam primogenita, & quinque siclis redimebatur.

28. *Et ipse accepit eum in ulnas suas: ubi illud, Et, quidam superfluum esse putant, sicut apud Hebræos frequenter; alii pro, tunc, accipi: sed proprie accipi potest, ut copulet Simeonem cum parentibus Jesu, tamquam qui videns puerum in ulnis portari, ex manibus Virginis etiam ipse eum acceperit, ut Iren. libr. 3. cap. 18. indicat. Et benedixit Deum, cum gratiarum scilicet actione laudando, quod consolationis expectatæ fructu non esset frustratus; nec tantum videre Christum Domini, sed & ulnis dilectionis amplecti licuisset.*

29. *Nunc dimittis: quod multi pro, dimittes, positum volunt; sed potius pro præsentis usurpari dixeris, quali significaret, Quem hætenas contra propriam quasi inclinationem naturæ in vita detinuiſti, ut promissum tuum erga me imple- res, nunc tandem dimittis servum tuum, ut juxta naturæ inclinationem in mortem decidat, idque secundum verbum, seu responsum tuum, quia non ultra hoc tempus se extendit promissionis tuæ veritas, ut mortem non videam: in pace, quod refer ad, dimittis: quasi dic. Nunc dimittis me contentum tranquillo pacatoque animo; quo modo Jacob dixit, Jam lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & super-*

stitem te relinquo, Gen. 46. v. 30. Causam enim omnino similem hic subjicit;

30. *Quia viderunt oculi mei*, etiam corporis, *salutare tuum*, id est, salutem tuam, Christum videlicet salutis nostræ auctorem. Verbum enim Hebraicum, quod LXX. Interpretes plerumque *Salutare* vertunt, nihil aliud quam salutem significat: sed *Salutare* potius vertere maluerunt, ut causam salutis, sive Deum, sive Christum insinuent: quem loquendi modum hic Lucas sequitur.

31. *Quod*, supple, *Salutare*, seu quem salutis auctorem, *parasti ante faciem omnium populorum*, id est, oculis totius mundi proposuisti, ut in eum credendo salutem assequantur. Loquitur autem prophetice de re per prædicationem futura, tamquam de præterita.

32. *Lumen*, id est lucem, quartus enim casus est, *ad revelationem gentium*, id est, parasti eum, ut sit lumen ad illuminandas gentes, in summa veritatis ac Dei ignorance versantes. Alludit enim ad prophetias, quæ Christum peculiariter ad miserabilem gentium cæcitatem auferendam missum prædicant: de quo Isaias c. 42. v. 6. *Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum &c....*
Et gloriam plebis tuæ Israel, id est, ut sit gloria, ac decus Israelis, qui peculiaris tibi populus ab initio fuit. Magnam quippe gloriam attulit Christus Israeli, quod
 ex

ex illo populo carnem assumpsit, in illo natus, & conversatus est, ab illo gentibus prædicatus. Quamvis igitur & plebi Israel Christus lumen fuerit, & gentibus gloria, utrique tamen populo tribuit id, quod ei maxime peculiare fuit.

33. *Et erat pater ejus, Græce, Joseph,* qui pater dicitur, non tantum ex hominum opinione, putantium, Jesum ex Joseph more aliorum natum, sed etiam jure conjugii, quo multo conjunctius dicitur pater ejus, qui ex conjugē ejus natus fuit, quam si esset aliunde adoptatus, ut August. lib. 2. De consensu cap. 1. ... *Et mater mirantes:* nam & ipsi matri ordo mysteriorum, quæ jam generatim Angelo nuntiante noverat, enucleatius innotescebat. *Super his, quæ dicebantur de illo.* Euthymius ad sola jam dicta Simeonis verba refert, Origen. Homil. 16. ad omnia præcedentia: sed non male referri possunt simul etiam ad sequentia, ut sit & epilogus præcedentium, & præfatio sequentium; quæ ipsis maxime mirandi causam præbere potuerunt. Cum enim Simeon benedixisset eis, sive bene precando, sive talem eis filium gratulando:

34. *Dixit ad Mariam Matrem ejus:* nam Joseph, cum hæc contingere debebant, scilicet in prædicatione & passione Domini, juxta multorum opinionem, ex hac vita migraverat. *Ecce positus est hic in ruinam,* id est, ad ruinam, seu ut sit

ruina & perditio multorum in Israel; effectum enim positionis, non finem significat. Alludit autem ad prophetiam Isaia c. 8. ubi dicitur Dominus futurus in lapidem offensionis, & petram scandali, id est, in lapidem, in quem offendant & cadant, metaphora sumpta ab offendiculis pedum: nam exponens verba sua (scilicet Isaias) addit, *In laqueum & ruinam habitantibus Jerusalem, & offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irrentur & capientur.* Factum est hoc per Judæorum incredulitatem, sicut hic locus exponitur 1. Petri 2. v. 7. ... *Et in resurrectionem multorum in Israel*, id est, non solum ad perditionem, sed etiam ad salutem multorum in populo Israel positus est. Nam illud, *multorum*, ad utrumque referri debet; differenter tamen: nam ad ruinam est ex hominum vitio; ad resurrectionem ex Salvatoris beneficio; & utroque metaphorice significatur perditio & salus. Quo sensu dicit & Apostolus, 1. ad Corinth. 1. Christum crucifixum, *Judæis esse scandalum, Gentibus autem stultitiam*, itemque seipsum aliis esse odorem mortis in mortem, aliis odorem vitæ in vitam. Et positus est etiam hic in signum, in quod collimant sagittarii; Græce (eis semeion) in scopum, juxta illud Thren. 3. v. 12. *Posuit me quasi signum ad sagittam.* ... Cui contradicetur, Syriace, *In signum contradictionis, seu contentionis: in*
quod

quod certatim omnes & passim jaciant sagittas contradictionis suæ, tam manu, quam lingua, tam factis, quam verbis, donec blasphemiiis confixum, & calumniis oppressum in crucem egerint. Quo respiciens Apostolus, ait, ad Hebr. 12. *Recogitate eum, qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem.* Et quia hoc toti corpori cum suo capite commune est, ideo Christus apud Isaiam dicit c. 8. *Ecce ego & pueri mei in signum & in portentum Israel; cui scilicet portentose contradicetur.*

35. *Et tuam ipsius animam*, Nonnulli, ipsius, ad Christum retulerunt, hoc sensu, Animam Christi, quæ tua est; vel etiam, Animam tuam, quæ est ipsius Christi: sed textus Græcus omnem tollit ambiguitatem, quia, *ipsius*, est scæmininum. Itaque verus sensus est: Non solum Christo velut scopo contradicetur, sed etiam tuam propriam animam pertransibit gladius: quem aliqui intelligunt verbum Dei; alii amorem, quo vulnerata fuit; alii etiam dubitationem in fide, tempore passionis: sed interpretationes istæ partim falsæ, partim a scopo alienæ sunt. Gladius igitur intelligitur tribulationis, quo materna anima vulnerata fuit doloris affectu, inquit August. Epist. 59. quæst. ult. Quo sensu dicit Psalmus 104. de Joseph, compedibus vincto: *Ferrum pertransiit animam ejus.* Tribulatio autem ac

dolor intelligitur ille, quem sensit ex illa omnium contradictione, quæ præcedit, tamquam gladio, quo filius petebatur, & quo in cruce & filius & mater transverberati sunt; ille patiendo, hæc audiendo, & spectando. Incredibili namque dolore transfixum esse matris affectum fateri cogit cruciatuum acerbitas, diuturnitas, & infamia, blasphemiarum indignitas ac multitudo, omnium in unum conspiratio, omnis consolationis defectus, amoris denique magnitudo, quo talem filium, talia coram patientem, talis mater spectabat. Ut merito S. Bernard. Serm. 29. in Cant. dicat, compassionis affectum in dolore exsuperasse corporeæ passionis sensum. *Ut revelentur ex multis, seu multorum, cordibus cogitationes.* Referenda sunt ista verba ad versum præcedentem, ut illa, *Et tuam ipsius animam &c.* quasi per parenthesin inserta legantur, & iste sensus sit: Positus est Christus in ruinam, & resurrectionem, & in signum, &c. Ut ita secreta cordium multorum, quæ ante latebant, in apertum proferantur, quo videlicet animo quisque sit erga Christum ac Deum, pio an impio, fideli an infideli. Nam ut Beda notat, incertum erat antea, qui Judæorum Christum & gratiam ejus, quem venturum noverant, & credebant ac desiderabant, reciperent, qui respuerent, qui vera, qui simulata pietate justitiam sectarentur. Adventu
&

& prædicatione ipsius patefactum est, quis esset singulorum erga Deum, Christum, & justitiam animus.

36. *Et erat Anna Prophetissa*, hoc scilicet cognomine passim nota: quo quidam recentiores nihil aliud significari putant, quam quod esset in Scripturis exercitata, docens juvenculas legem Dei. Sed rectius August. lib. De bono viduit. capite 7. veram Prophetissam intelligit, quia, inquit, credendum est, eo spiritu prævidisse Christum ex virgine proxime esse venturum, quo potuit agnoscere & parvulum. *Filia Phanuel de tribu Aser.* Nam ante adductam tribum Aser in captivitatem Babylonicam, multi de singulis tribubus transierant religionis causa ad Judam & Benjamin, ut est 2. Paralip. II. versu 16. Multi quoque captivitatem Assyriorum evaserant, etiam ex Aser, ut patet 2. Paralip. 3. versu 6. & II. ex quorum reliquiis potuit esse Anna ista. Hec cum esset provecæ ætatis, *vixerat cum viro suo septem annis a virginitate sua*, id est, a die, quo virgo nupserat. Quibus verbis tacite indicat castitatem ejus, & virginalem ante nuptias, & conjugalem post nuptias; vidualem vero versu sequenti.

37. *Et hæc vidua*: quia noverat jam tempus esse, quo Christo non officio pariendi, sed studio continendi melius serviretur, inquit August. loco citato. *Us-*

*que ad annos octoginta quatuor, non viduitatis, sed ætatis. Meritum ergo Annæ eo maxime commendatur, inquit cap. 13. quia cum tam cito in juventute expulisset virum, per prolixam ætatem suam diu cum carne confligit & vicit. Et quia parum est esse viduam, nisi pietate commendetur, addit hyperbolica locutione: Quæ non discedebat de templo: non quod in illo habitaret, sed in eo frequenter & pene assidue studio religionis versaretur, jejuniis & obsecrationibus serviens, id est, per jejunia & orationes serviens Deo, Græce (*Latriuon*) seu *latriam exhibens*; quod sacrorum Scriptorum usu cultum Deo debitum significat. Ex quo apertum relinquitur, tam per jejunia secundum se, quam per orationem coli Deum, non vero tantum, quatenus carnem macerando, jejunia serviunt orationi, ut vult Calvinus in Harmonia sua Evangel. *Nocte ac die*, id est, assidue, præveniens jam tum præceptum Apostoli 1. ad Timoth. 5. v. 5. ubi viduam jubet instare obsecrationibus & orationibus nocte ac die.*

38. *Et hæc*, tot videlicet nominibus commendata: nam, ut Ambros. notat, ideo Anna & stipendiis viduitatis & moribus talis inducitur, ut digna plane fuisset credatur, quæ redemptorem omnium venisse nuntiaret. *Ipsa hora*, qua Simeon de puero & matre prophetabat, opportune & providentia Dei gubernante.

Superveniens confitebatur domino, id est, laudando gratias agebat pro accepto beneficio: illa quippe vis est verbi, Confitendi, in Scripturis frequentissima. Et loquebatur de illo, scilicet Domino, ut præcessit. Cum autem constet intelligi puerum, consequenter de illo Domino tamquam omnium Domino loquebatur Omnibus, qui expectabant redemptionem Israel: eum videlicet declarans esse Messiam & redemptorem illum, quem Israel expectabat.

39. *Et ut perfecerunt omnia secundum legem, quæ de purificatione matris, de oblatione & redemptione primogeniti statuta sunt, reversi sunt in Galilæam: non immediate ex Jerosolymis vel Bethleem, sed post interpositam fugam in Ægyptum. Nam Joseph ex Ægypto in Judæam, non vero in Galilæam redire voluit, ut patet Matth. 2. vers. 22. non alia sane de causa, ut videtur, nisi quia ex Judæa fugeiat. Itaque etiam hic notanda est consuetudo Evangelistarum, ita connectentium gesta diversa, quasi nihil intercesserit, cum tamen multa interposita fuerint.*

40. *Puer autem crescebat, corpore, Et confortabatur, robore membrorum, ut pueri solent. Has enim vicissitudines ætatum subire voluit, ne, si plena statura prodiiisset, phantasma fuisse videretur: Plenus sapientia, quasi dic. Non tamen simpli-*

pliciter crescebat sapientia, sed ab initio plenus erat; sicut & *gratia Dei*, stabilis scilicet sine incremento, erat in illo. Nam his verbis quodammodo præmuni- vit nos Lucas. ne perperam intelligere- mus id, quod infra v. 52. dicit, eum sapientia & gratia profecisse, nimirum ita, ut profectus ille cum hac stabili plenitudine consistere possit.

41. *Et ibant parentes ejus per omnes an- nos in Jerusalem, videlicet ad templum Domini. Præceptum enim erat Deute- ron. 16. versu 16. ut ter in anno appa- reret omne masculinum in conspectu Do- mini, in solemnitate Hebdomadarum, id est, Pentecostes, & in solemnitate Ta- bernaculorum, & præcipue in die solemn- itatis Paschæ, ut videlicet ista frequentatione in Dei veri cultu continerentur. Et quamvis virgo ista lege non teneretur, pro sua tamen pietate virum comitata est. Sed cur non timuerunt Archelaum, qui, ut colligitur ex Josephi 17. Anti- quit. cap. 15. tunc adhuc superstes regna- bat in Judæa? Respondet Augustin. 2. De consensu c. 10. habitationem in Je- rosolymis timuisse parentes propter Ar- chelaum, non tamen brevem peregrina- tionem, cum tanta turba undique con- fluente, facile esset latere. Unde & Chri- stus ipse quasi in occulto dicitur ascendisse aliquando ad diem Festum, Joannis 7. v. 10.*

42. *Et cum factus esset annorum duodecim.* Hoc unico actu Christi pueritiam & adolescentiam complexus est: idque opportune, ut, quia totum illud disciplinæ suscipiendæ tempus est, adolescentiæ præberet formulam discendi, tractandique cum doctoribus, sicut postea viris exemplum fuit agendi cum discipulis.

43. *Consummatisque diebus, Azymorum,* qui septem erant, *cum redirent in Galilæam, remansit puer Jesus in Jerusalem, & non cognoverunt parentes,* id est, mansit insciis parentibus. Causa non fuit error, non casus, aut inobedientia, sed Dei consilium, ut ostenderet, se in sui Patris cœlestis negotiis esse suæ libertatis & auctoritatis, independentem a parentibus carnis: ut specimen aliquod suæ divinitatis in illa ætate præberet; ut modestiæ magnitudinem intelligeremus, qui, cum talia posset, & ante & postea tot annos in silentio privatus ignotusque latuit, nihil more vanorum hominum & fervidorum moliens ante tempus.

44. *Existimantes autem illum esse in comitatu:* in quo negotiis aliquibus in urbe implicati eum verisimiliter reliquerant. Addit hoc, ut omnem incuriæ culpæque suspicionem a parentibus removeret, taciteque insinuaret, puerum cum parentibus ascendere redireque solitum: nam illa consuetudo videtur eis fuisse causa talis probabilis existimationis. *Venerunt,*
seu

seu progressi sunt, *iter diei*, tamquam securi, quod in communi diversorio sub vesperam eum invenirent: distat enim Nazareth Jerosolymis itinere circiter triduo. Itaque *requirebant eum inter cognatos & notos*, civitatis Nazarenæ; sive quod eum inter illos reliquerant, sive quod gregatim oppidani ejusdem urbis maximeque consanguinei simul redire solerent.

45. *Et non inveniētes ingressi sunt in Jerusalem*; eo quod nec præcessisse comitatum, nec eum cum aliis egressum satis intelligerent. In hoc iter secundus dies impensus est. *Requirentes eum*, tamquam depositum curæ suæ charissimum illius ætatis. Sed cur tanta sollicitudo de illo, quem Deum esse non ignorabant? nimirum quod, sicut cætera corporis incommoda, famem, sitim, imbecillitatem ambulandi, & similia patiebatur, instar puerorum cæterorum, nisi parentum cura arcerentur; ita merito solliciti erant, ne & istis itineris & errorum incommodis subjaceret, quibus cæteri pueri solent; nec enim divina potestas ejus parentes a sollicitudine & cura paterna eximebat.

46. *Et factum est, post triduum invenerunt illum*, id est, tertio die ab amissione. Phrasis est enim Scripturæ familiaris, ut id, quod certo die futurum significare velit, dicat futurum post diem illum, scilicet inchoatum, ut supra vers. 21. & 22.

Ita-

Itaque primo die amissus, secundo regrediendo quæsitus est, tertio invenerunt eum, *In templo*, aliquo scilicet ejus loco, sive in atrio, sive in exedra, ad docendam legem, ac disputandum deputato. Unde Paulus Act. 24. vers. 12. *Neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem*: & alibi dicit, se juxta pedes Gamalielis eruditum. *Sedentem in medio Doctorum*: non cum illis occupando locum Doctoris, ut aliqui putaverunt, sed instar discipuli inter Doctores hinc inde in subselliis confidentes; non enim invenerunt eum docentem; sed, pro illius ætatis congrua decentia *audientem illos*, docentes, & *interrogantem*, id est, quæstiones ex iis, quæ tradiderant, excitantem, ut, cum eos docere vellet, servata decentia discere velle videretur. Nam, ut optime Orig. in hunc locum, uno ex doctrinæ fonte manat interrogare & respondere sapienter: & ejusdem scientiæ est, scire quid interroges, quidve respondeas. Itaque servavit hic præceptum, quod per Ecclesiasticum adolescentulis dederat: *In multis esto, quasi inscius, & audi tacens simul & quærens, & pro reverentia accedet tibi bona gratia.*

47. *Stupebant autem omnes*, id est, quasi extra se in extasin rapti mirabantur, ut sonat Græcum (*existanto*)... *Super prudentia*, seu intelligentia, quæ in interrogando, dubiisque proponendis, servato ubi.

ubique decore, elucebat. *Et responsis ejus*, quæ ipse vicissim ad interrogata dabat, dum admirabundi, quid de profundis mysteriis dicturus esset, explorare vellent. Itaque voluit hic admirandæ suæ sapientiæ specimen dare Christus, ut ipsos Doctores ad inquirendum de adventu Messiae excitaret, & facilius post annos octodecim reciperetur.

48. *Et videntes*, parentes ejus, *admirati sunt*, actum illum pueri duodecennis tam insolitum: *Et dixit mater ejus ad illum*, tamquam potiori jure, geniti, dolore amissi, amore & gaudio inventi filii? *Fili, quid fecisti nobis sic?* Mirantis, dolentisque, non reprehendentis verba sunt: nec rogat, cur manserit, aut cur disputaverit cum Doctoribus, quæ jure suo facere poterat, sed, *quid fecisti nobis sic?* ut scilicet nobis insciis remanseris, qui tuo amore & dolore torquebamur. Hanc enim causam istius interrogationis produnt verba sequentia: *Ecce pater tuus & ego* (maritum præponit sibi, ut ubique humilitate esset prima) *dolentes*, quia summo opere amantes, *quærebamus te*: quasi diceret, Cum te hoc scire non ignoremus, miramur, cur feceris nobis sic, si facere constitutum erat. Nam sicut mater non minus affectuose, quam humiliter & fiducialiter exprimit animum suum.

49. *Et ait ad illos: Quid est, quod me quærebatis?* ubi specie reprehendentis non tam reprehendit curam eorum, quam docet, altiora de se esse cogitanda, ut notavit Beda. *Nesciebatis, quia in his, quæ Patris mei, cælestis, sunt, oportet me esse,* seu occupari? Templum intelligunt quidam, quasi nolisset Jerosolymis, sed tantum in templo quæri. Verum non locum loco, sed negotia Patris negotiis humanis, societati videlicet parentum, opponit; quasi diceret eis: Cum sciretis officium meum, & causam adventus mei in hunc mundum, cogitandum vobis erat, officii illius mei causa, in quo a vobis non dependeo, me mansisse Jerosolymis. Ita tacite causam doloris eorum, & culpam omnem a se removet: ipsosque docet, cujuscumque cogitationes de ipso habere deberent.

50. *Et ipsi non intellexerunt verbum, quod locutus est, &c.* non illud, quo satis clare Patrem suum Deum esse, & se ejus negotiis occupandum indicaverat: sed quia non satis intelligebant, quænam essent illa negotia Patris, & quo pacto ista disputatio cum Doctoribus ad ea negotia pertineret: utpote ante eventum rerum, non satis conscius, quo ordine salutem populi procuraturus esset, primum scilicet docendo, deinde moriendo. Cum autem etiam non intellecto sermone nihil amplius interrogant, sed obticescunt,

fatis hinc elucet, quanta fuerit parentum erga Christum reverentia & veneratio: quo tamen non obstante,

51. *Descendit cum eis*, ut ostenderet se nondum ab eorum potestate emancipandum esse; *Et erat subditus illis*, declarans in perferendis una cum ipsis laboribus, quibus quotidianum sibi victum quæritabant, morigeram obedientiam suam, ut Basil. in Constitutionibus monast. cap. 4. Quo exemplo graviter monet Ambros. itemque Origenes Hom. 20. in Luc. hoc officium & exemplum pietatis omnibus filiis imitandum, qui longe amplius quam Christus carnalibus parentibus debent. *Et mater ejus conservabat omnia verba hæc*, dicta scilicet & facta Jesu omnia, ea excipiendo, non tamquam pueri, sed perfecti viri, non tamquam hominis puri, sed filii Dei, & proinde mysteriis plena. Hanc diligentiam etiam supra cap. 19. commendaverat, ut videlicet hac repetitione indicaret, & fidei ejus, & venerationis magnitudinem erga puerum, ex qua talis cura nascebatur. *In corde suo*, ea ruminando, eorumque mysteria perscrutando, quibus intellectum pasceret, & aliis postea divulganda proferret. Quo insinuatur & modestia Virginis, & simul prudentia, quæ nihil de filio muliebri loquacitate jactitaret.

52. *Et Jesus proficiebat sapientia & gratia*, id est, sapientiæ & gratiæ operibus, seu

feu effectis & signis, quæ in Scripturis, nomine *Sapientiæ* & *Gratiæ* significari solent, ut patet de *Sapientia*, infra cap. II. vers. 31. & Jacobi 3. vers. 13. & 14. de *Gratia* vero Psalm. 44. vers. 3. Non enim profecit habitu sapientiæ vel gratiæ, quibus ab initio conceptionis plenus fuit, sed emicatio sapientiæ & gratiæ, ut loquitur Theophyl. profectus ejus fuit, quia hominibus ignaris secundum proportionem singularum ætatum magis magisque paulatim emicando apparebant, ut Nazianz Orat. in vitam Basilii, & Orig. Hom. 20. Ita ergo proficiebat, quemadmodum Sol ab ortu in meridiem progrediens claritate quoque dicitur proficere, non quod illa in se crescat, sed in effectu tantum, quia majorem lucem apud nos paulatim diffundit. *Et ætate*: Græcum (*hēlikia*) etiam *staturam* significat, sicut vertitur cap. 12. vers. 25. Profecit ergo ætate, ut testaretur, se veram humanitatem assumpsisse, inquit August. Epist. 3. & ut in profectu suo per singulas ætates quamlibet ætatem nostram consecraret accipiendæ gratiæ Dei, ut latius Iren. lib. 2 cap. 39. ... *Apud Deum & homines*, id est, non fictè, non simulate, sed vere ac sincere, Deo ac hominibus testibus ac iudicibus. Nam quemadmodum lex naturalis est, ut homo non subito, sed paulatim secundum profectum corporis sapientia & virtute proficiat, ita Jesus isti legi sese accom-

modans, paulatim etiam juxta quamque ætatem opera sapientiora magisque grata & meritoria edebat, magis magisque revelans ac detegens sapientiam ac gratiam animi, qua semper plenus erat, nube quasi corporis, & ætatis infirmitate tectam, ut explicat Cyril. libr. 10. Theauri cap. 7. Si enim virilem sapientiam & gratiam edidisset ante ætatem, visus fuisset monstrum aut prodigium, ut Theophyl. supra in vers. 40. His itaque paucis verbis complexus est Lucas totam Christi vitam, ab anno duodecimo, usque ad baptismum, quod videlicet parentibus obediverit, quod in omnibus sapientie & virtutis operibus juxta incrementa ætatis profecerit, velut radios suæ divinitatis magis magisque semper denudando.

CAPUT III.

Relictis igitur pueritiæ & adolescentiæ gestis, tam Joannis quam Christi, ad virilem ætatem utriusque transit, expressis omnibus temporis, loci, ac personarum circumstantiis, ad majorem historiæ claritatem ac certitudinem & fidem.

1. Anno quinto decimo imperii Tiberii Cæsaris: qui successit Augusto, adoptatus ab

eo in filium, & imperii heredem. Ex quo Lucæ loco manifesti erroris arguitur Tertull. qui libr. contra Judeos cap. 8 docet, Christum anno isto decimo quinto Tiberii esse passum, cum id triennio circiter post contigerit. *Procurante Pontio Pilato Judæam*, stricte dictam, ut a Galilæa cæterisque vicinis regionibus distinguitur. Hæc post mortem Herodis Magni erat Archelao filio ejus Tetrarchiæ nomine attributa: quo in exilium pulso Præfectura ejus in provinciam redacta est, & adjecta Syriæ, cui tamen proprius Procurator, seu Præses datus est. *Pontius* autem prænomen est, *Pilatus* nomen ejus, quemadmodum dicitur *Cajus Antonius*. Missus fuit hic a Tiberio Cæsare anno duodecimo imperii ejus in Judæam, revocato Valerio Grato. Præfuit Judææ annos decem, ipsoque anno mortis Tiberii, qui viginti duos annos imperavit, Romam a Vitellio Syriæ Præsidi remisus est, ut criminibus objectis responderet, teste Josepho 18. Antiquit. c. 3. & 5. Ex quo colligitur, Joannem & Christum anno Pilati tertio prædicare cœpisse. Dicitur autem procurasse Judæam, non solum, quia Cæsaris jussu, ac nomine administrabat, sed etiam, quia subiacebat Præsidi Syriæ, cui Judæa erat attributa. Unde quamvis Græcum (*hegemonevontos*) subinde vertatur *præsidere*, ut sup. c. 2. v. 2. magis tamen proprie pro-

curator quam Præses erat. *Tetrarcha autem Galilææ Herode*, Antipa, Herodis Magni, seu Ascalonitæ filio. Nam Augustus Cæsar, juxta testamentum Herodis, assignaverat dimidium regni ejus, scilicet Judæam, Idumæam, & Samariam, Archelao, reliquum dimidium partitus est inter duos Herodis filios, ita ut quisque haberet quartam partem; Herodes scilicet Antipas Galilæam & Peræam, Philippus vero Ituræam & Traconitidem, quæ hic nominantur, una cum Batanæa, Auranitide, & parte domus Zenodori, ut vocabatur, teste Josepho 17. Antiquit. cap. 13. Et hinc patet, quod isti duo filii vocantur hic Tetrarchæ a quarta regni parte; quamquam latius postea hoc nomen usurpari a Romanis cœperit pro præfectura infra Regiam. Vide dicta Marci 6. v. 14.

Philippo autem fratre ejus, ex alia tamen matre Ierosolymitana, cum Herodes esset ex Samaritide, ut Joseph 17. Antiquit. cap. 1. Nam Herodes Magnus eodem tempore novem habebat uxores. *Tetrarcha Iturææ*, quæ initium sumens a Jordane fluvio juxta Libanum versus occidentem pertendit usque ad montes Tyri ac Sidonis. *Et Traconitidis regionis*, sic dictæ Græce, quia aspera & saxosa est. Hæc itidem in fontibus Jordanis & monte Libano versus Orientem tendit, ex opposito Iturææ, in qua dimidia tribus

Manassæ olim ultra Jordanem collocata fuit. *Et Lysania Abilina Tetrarcha.* Quis ille *Lysanias* fuerit, non constat, nisi quod non fuerit Herodis filius, ut aliqui perperam putaverunt. Mentionem *Lysaniae* cujusdam facit *Josephus* 15. *Antiq. c. 13 & Tetrarcham* nominat 19. *Antiquit. cap. 4.* quem filium fuisse istius prioris non est incredibile. Regio autem *Abilina* ab *Abila* civitate dicta est, apud montem *Libanum* sita.

2. *Sub Principibus sacerdotum Anna & Caipha.* *Annas* iste vocatur passim *Annanus* a *Josepho*, qui in eo mirifice laudat eloquentiam, virtutem, consilium, gratiam, auctoritatemque apud populum, denique felicitatem præ omnibus Pontificibus maximam, eo quod ad satiетatem functus Pontificatu quinque filios post se Pontifices habuerit. Constitutus fuerat ipse Pontifex a *Quirino* *Syriae* Præfide statim post mortem *Archelai*, sed amotus a *Valerio Grato* *Judææ* Præfide, successorem habuit, post aliquot Pontifices interpositos, *Josephum Caipham* generum suum, paulo ante adventum *Pilati* in *Judæam*, qui *Caiphas* toto tempore *Pilati* videtur Pontifex mansisse. Videndus *Josephus* lib. 18. *Antiq. c. 3. & lib. 20. c. ult.* Difficultas igitur est, quomodo vocentur hic simul duo Pontifices, seu Principes Sacerdotum. Nonnulli hoc factum probabiliter volunt, non quod

essent simul duo Pontifices, quod nunquam in Josepho factum legitur, in quantacumque perturbatione Reipublicæ, sed quod Annas nomen Pontificis retinuerit, quod semel habuerat, & quod maximæ esset auctoritatis; sicut Episcopi vocantur etiam, qui Episcopatum dimiserunt. Unde Josephus 20. Antiquit. & lib. 4 de bello Jud. passim Pontifices vocat eos, qui semel illa dignitate functi fuerant. Alii hoc factum volunt, quod cum essent omnia venalia apud Romanos, ita ut Pontifices contra antiquam Dei institutionem creberrimè mutarentur, duo isti alternis annis fungerentur Pontificatu: favet Scriptura Joan. 11. vers. 49. ubi Caiphas vocatur Pontifex anni illius.

Factum est verbum Domini super Joannem, &c. id est, facta est inspiratio, locutio, & jussio Domini celitus ad Joannem. Phrasis est Scripturæ usitata, qua significatur aliquis Propheta non ex se proficere, sed divinitus vocari, seu mitti ad prophetandum, vel prædicandum. Ex quo recte colligitur, nullos esse veros Doctores, nisi qui speciali vocatione Dei, sive ordinaria, sive extraordinaria, ad hoc munus vocantur, sicut victus veritate fatetur hic in Harmonia sua Evang. Calvinus, seipsum, & omnes sectarios jugulans.

23. *Et venit in omnem regionem Jordanis,* id est, circa Jordanem sitam, Matthæus dicit

dicit eum in deserto Judææ prædicasse, quod procul a Jordane collocant: sed non negat eum ad regiones Jordani vicinas excurrisse, quod hic indicat Lucas, quamquam circa Jordanem loca deserta fuisse notum sit. De reliquis in v. 3. & 4 contentis vide dicta Matth. 3 & Marci 1.

5. *Omnis vallis implebitur.* Prophetia est ex Isaia sumpta, per quam metaphorica locutione a consuetudine Regum derivata significat Christo, tamquam Regi venturo, omnia itinera esse paranda, & rectas faciendas vias, i. e. æquandas, seu complanandas, per quas transiturus est. Modus autem parandi Regibus viam est, ut vallibus & collibus complanatis tota via æqua & recta fiat. Hoc est ergo, quod hic dicit, futuris utens pro imperativis, Hebraico more, *Omnis vallis implebitur*, id est, impleatur, & *omnis mons & collis humiliabitur*, id est, humilietur, seu deprimatur: *Et erunt prava in directa*, id est, viæ distortæ, seu curvæ, sint, ac fiant rectæ: *Et aspera*, id est, asperæ viæ, propter lentes aut petras, aut offendicula atque inæqualitatem, fiant *in vias planas*. Qua metaphora significatur, omnem pusillanimitatem ac desperationem animi in spem divinæ gratiæ, & virtutis erigendam, omnem præsumptionem sapientiæ ac justitiæ suæ, omnemque superbiam esse deprimendam: omnem pravitatem,

& asperitatem vitæ in mores rectos, seu rationi consentaneos, tractabiles & mansuetos esse mutandam.

6. *Et videbit*, pro, quia videbit, modo loquendi Hebræis satis familiari. Datur enim ratio parandi vias, quia scilicet *videbit omnis caro salutare Dei*, id est, omnis homo corporeis oculis conspiciet Christum salutis mundi auctorem a Deo missum: quem quisquis cum fructu videre & excipere volet, ei via seu mores ista ratione æquandi & parandi sunt. Itaque per vers. 3. paulo latius declaratur prima pars prædicationis Joannis, quam alii Evangelistæ ponunt, scilicet *Pœnitentiam agite*: versu vero 6. pars altera, *Appropinquavit regnum cælorum*. Quæ sequuntur usque ad versum 10. explicata sunt Matth. 3. Itaque cum magna verborum acrimonia ex tota turba præcipue Pharisæos perstrinxisset, sola turba, id est, plebs simplicior ejus oratione commota interrogavit:

Quid ergo faciemus, ad adferendos scilicet fructus dignos pœnitentiæ? Qui respondit:

II. *Qui habet duas tunicas*; id est, vestimenta superflua, seu plura, quam ipsi opus fuerit: ponitur enim numerus certus pro incerto, & species pro genere. Nam fieri potest, ut etiam pluribus quam duobus vestimentis opus habeat, ad tutandam vitam, nec tamen

jux-

juxta præceptum Joannis danda sit pauperi. In binario igitur superfluitas notatur. *Det non habenti*, id est, indigenti, siue unam habeat, siue non. Itaque obligationem dandæ eleemosynæ ex duabus præfinit partibus; ex superfluitate divitis, si plus habeat, quam ipsi sit necessarium, & ex inopia pauperis, si vitæ tuendæ desint necessaria. *Et qui habet escas*, id est, superfluum cibum, *similiter faciat*, det scilicet esurienti seu indigenti. Itaque, ut notat Ambr. illa servatur misericordiæ mensura, ut non sibi unusquisque totum eripiat, sed quod habet, cum paupere partiatur. Sub duobus autem operibus misericordiæ, quorum unum tangit vestitum, alterum victum, tamquam maxime necessariis & communibus omnia misericordiæ opera comprehendit, ut videlicet succurramus proximorum indigentiae de superfluo. Et quidem in turbis dat præceptum omnibus commune benefaciendi: in Publicanis vero & militibus propria ipsorum vitia prohibet. Publicanis enim dicebat:

13. *Nihil amplius, quam quod constitutum est vobis*, a Principe vel magistratu, *faciatis*, id est, exigatis: hoc enim proprie significat verbum Græcum, (*præssete*) ut Commentatores Græci exponunt. Itaque permittit exigere vectigalia, sed vetat excedi Principis constitutionem. Militibus autem dixit, Judæis scilicet.

licet, five Herodi, five Romano Imperatori militantibus (nam & hoc Judæis licitum erat.)

14. *Neminem concutiat*, id est, neminem male tractetis vi metuque aliquid extorquendo: *neque calumniam faciatis*, falsa crimina impingendo, tamquam infidiatoribus, vel fautoribus hostium, &c. *Et contenti estote stipendiis vestris*: Græce (*obsoniois*) *obsoniis*, quia cibaria sæpe militibus in stipendii partem solvi solent. Hac ultima præcepti parte præcidit radicem concussionis & calumniæ, seu violentiæ & fraudis: nam ideo illis injuriarum generibus utuntur plerumque milites, quia non sunt contenti stipendiis suis.

23. *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta.* Omnes pene Annalium Scriptores locum istum velut anchoram sacram arripuerunt, qua nixi verum Dominicæ nativitatis annum figerent. Itaque Baronius, Franciscus Lucas, Scaliger, & alii tamquam certum putant significari, quod Lucas hic exprefferit annum Christi trigesimum expletum, & trigesimum primum per paucos dies inchoatum, ex eo quod tunc aliquis proprie dicatur esse triginta annorum, cum eos expleverit, atque illud, *Quasi*, volunt non dubitative, sed assertive sumi, sicut Joan. i. *Gloriam quasi unigeniti a Patre.* Pro qua sententia citatur maxime S. Irena-

na-

natus Epist. ad Trallianos, cum revera nihil stringat. Alii contra putant significari, quod Christus inchoasset tantum trigesimum annum per tredecim dies, tum quia dicitur, *erat incipiens*; tum quia illud, *Quasi*, diminutionem significat. Itacclare tenet Iren. lib. 2. cap. 39. Sed revera videtur illud, *Quasi*, dubitative sumi, sicut sumitur c. 22. v. 41. ut aliqui legunt: & supra c. 1. v. 56. & passim usurpari solet, ut simplicissimus sensus sit, quod Christus esset circiter, seu plus minus triginta annorum, sicut aperte intellexit Justinus Dialogo cum Tryphone. Illud autem, *Incipiens*, non significat, quod inciperet esse triginta annorum, sed est sensus, quod erat circiter triginta annorum, cum inciperet officium suum, seu prædicationem suam, ut satis indicant alia Scripturæ loca Act. 1. v. 22. & ibidem, cap. 10. v. 37. Ut proinde propter locum istum nemo cogatur recedere ab ea sententia de anno natalis Domini, quam ei argumenta prægnantia sive Historiæ, sive Matheseos certam demonstrare videantur. Permittere enim videtur libertatem aliquam, ut non præcise anno trigesimo ætatis, sed circiter, hoc est vel vigesimo nono inchoato, vel trigesimo primo expleto baptizatus dici possit. Quo vero anno præcise sit & consequenter natus & mortuus, his Chronologorum pene intermi-

nabilis est. Hoc fere inter omnes recentiores Chronologos constat, epocham illam, seu computum communem, qui Dionysianus dicitur, juxta quem nos vulgo annos a Christo nato computamus, esse æquo breviorē, hoc est aliquot annos ei adjiciendos. Unde Baronius ei adjicit duos, quem multi alii secuti sunt, volentes, Christum esse natum Lentulo & Messallino Consulibus, anno scilicet Julianæ correctionis quadragesimo tertio. Quæ sententia gravibus difficultatibus non caret, maxime quia cogitur fidem abrogare Josepho & Dioni magnæ auctoritatis Scriptoribus, quorum primus de rebus recentissimis, quas pene viderat, scribebat. Unde alii nonnulli quatuor annis communem computum anteverunt, ita scilicet, ut, quem vulgo dicimus annum a Christo nato millesimum sexcentissimum trigessimum tertium, sit revera millesimus sexcentissimus trigessimus septimus; dicuntque Christum natum anno Julianæ Correctionis 41 Augusto 12 & Cornelio Sulla Consulibus. Favent ei admodum testimonia vetustissimorum Historicorum Josephi & Dionis, & quod hoc ipso anno Janus clausus fuerit, pace per totum orbem composita, itemque Judæi se scepro Herodis alienigenæ sua voluntate subjecerint, quæ Christi nascituri signa a veteribus traduntur. Nec ei quidquam difficultatem facit, nisi locus iste

S. Lucæ. Cogitur enim hæc sententia ita exponere illud, *Quasi*, ut Christus illo anno decimo quinto Tiberii, cum baptizaretur, explevisset annum ætatis trigesium primum, & inchoasset trigesium secundum per tredecim dies; ut sic mortuus consequenter dici debeat annis triginta quatuor expletis, & trigesimo quinto per tres circiter menses inchoato. Ex Evangelistis enim constat, post baptismum per tres annos & totidem mensibus prædicasse. Quæ difficultas non videtur esse tanta, ut dici possit illud, *Quasi*, latitudinem illam admittere; maxime quia in ætatibus, seu annis exprimendis rotundi numeri in Scriptura sæpe assignantur, omissis minutiis.

De Ecclesia vero, quæ in libris suis computu Dionysiano utitur, difficultas exigua est: nam illum computum usurpat quidem, sed non probat; sicut annos ante nativitatem Christi computat juxta editionem LXX. Interpretum, & juxta computum eorum, in quo multas centurias annorum redundare nemo paulo eruditior negat, & fateri coguntur quotquot voluerint auctoritatem editionis Hebraicæ & nostræ vulgatæ sequi. Et hæc de ætate Christi nascentis & baptisati satis.

Ut putabatur filius Joseph, Græce additur (*on*) id est, *existens*, seu cum esset, ut putaretur filius Joseph, id est, vul-

vulgi opinione & fama, non natura filius Joseph. *Qui fuit Heli.* Difficultas hic magna est, quomodo Joseph dicatur filius Heli, cum Matth. i. dicatur filius Jacobi. Recentior quidam facile rem expedit, dicendo illud, *Qui*, referendum esse non ad Joseph, sed ad Jesum, ut sensus esset, Qui Jesus erat filius Heli, matre scilicet Maria interposita, quia Heli iste pater erat Beatæ Virginis, alio nomine dictus Eliachim & Joachim: Nam ista nomina eadem sunt, ut patet ex nomine Pontificis, qui Judith 4. vers. 5. & 11. vocatur Eliachim. & tamen cap. 15. vers. 9. dicitur Joachim: unde & 4. Reg. 23. vers. 34. nomen Eliachim vertitur a Pharaone in Joachim. Alii quoque recentiores, qui putant ipsum Josephum vocari filium istius Heli, ita hoc explicant, ut fuerit gener ejus: nam generi socerorum filii vulgo dici solent, & soceri eorum patres. Utroque modo describeretur hic genealogia Beatæ Virginis ex parte patris. Sed utraque Sententia difficultatem gravem patitur, eo quod isto modo promissiones Davidi factæ de Christo nascituro non essent impletæ per Salomonem, sed per Natham. Itaque longe satius diceretur istum Heli esse patrem non Mariæ, sed Annæ matris ejus, avum scilicet maternum Mariæ, ut Joseph dicatur filius ejus, quia nepos ejus, non consanguinitate, sed af-

affinitate, quia Maria, quam duxerat uxorem, erat neptis Heli: & sic describeretur hic genealogia Beatæ Mariæ ex parte matris, sicut apud Matthæum ex parte patris, ut ex utroque latere ipsa & Christus ex Regali stirpe descenderint. Plerique tamen veteres duas alias solutiones amplexi sunt. Prima est ut Joseph fuerit filius Jacob natura, filius Heli adoptione, sicut contigit Ephraim & Manasse, qui a Jacobo adoptati sunt, a Joseph geniti. Tradit hanc late Augustin. libr. 2. De consensu cap. 3. & lib. 2. Quæst. Evang. qu. 5. Secunda solutio est, quam plures probaverant, Joseph fuisse filium Jacob naturalem, Heli vero legalem, eo quod Jacob juxta legem Deut. 25. versu 5. coactus fuerit ducere viduam Heli fratris sui uterini, id est, ex eadem matre, sed alio patre nati, & sine liberis defuncti, ex qua genuerit Josephum. Hanc primus tradidit Julius Africanus in Epistol. ad Aristidem, tamquam acceptam ab ipsis cognatis Christi post ascensionem, quam tota antiquitas postea maxime probavit, ut Euseb. libro primo Historiæ cap. 7. Hieron. in Matth. Ambros. in Luc. & in primis August. 2. Retract. cap. 7. & alibi.

Sed objiciunt, quid ad rationem genealogiæ, filiatio illa legalis, qua filius naturalis secundogeniti dicebatur filius primogeniti, absque liberis defuncti? Re-

spondetur, quia filiatio illa legalis in veteri Testamento tanti momenti erat, ut etiam familiæ perinde, ut per filiationem naturalem propagarentur: deinde, quia lex illa Deuteron. in typum Christi erat lata, ut scilicet significaretur, quod Christo mortuo fratres ejus Apostoli non sibi sed primogenito in multis fratribus, Christo scilicet, spirituales filios generare deberent. Cum ergo lex illa in Christo debuerit impleri, operæ quoque pretium erat, ut in ipsius etiam genealogia ad litteram impleretur.

35. *Qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel.* Isti duo plane diversi sunt a Zorobabel & Salathiel, qui recensentur a Matth. cap. I. versu 12. sicut & omnes, quos Lucas posuit ab Heli patre Joseph usque ad Nathan filium Davidis, alii sunt ab iis, quos Matth. enumeravit a Jacob patre Joseph, usque ad Salomonem. Per diversos enim filios Davidis, Lucas ascendendo & Matth. descendendo pertexit genealogiam.

36. *Qui fuit Cainan.* Genes. II. vers. 12. Cainan iste a Moyse prætermittitur, secundum textum Hebraicum & vulgatum: sed insertus fuit a LXX. Interpretibus, quos Lucas hic sequitur, Discordiam istam conciliavimus in illum locum *Genesis*, eo sensu, ut Cainan a LXX. prophetico spiritu adjectus sit, & certi mysterii causa a Moise prætermissus, salva

veritate. Sunt tamen, qui putant Cainan a LXX. male fuisse interpositum: Lucam vero non ex opinione sua, sed juxta librorum censualium tabulas loqui, in quibus Cainan insertus reperiebatur: & hoc satis significari illa voce maxime Græce, quæ habetur vers. 13. (*ut putabatur*) quam ad omnia sequentia referri volunt, ut scilicet Lucas significet se de Christi parentibus loqui, quemadmodum in tabulas relati erant. Neque mirum hoc esse, cum simile quid reperiatur 2. Esdræ 7. v. 5. & seqq. ubi recensentur nomina eorum, qui ascenderant ex Babylone, juxta tabulas publicas: quæ tamen recensentur in multis longe aliter ab Esdra juxta propriam scientiam lib. 1. Esdræ cap. 2.

38. *Qui fuit Adam.* A Christo ad Adam usque Lucas progressus est, ut ostenderet primum & secundum Adamum ejusdem esse naturæ, Christumque venisse, ut etiam ipsi Adæ, & omnibus ab eo oriundis gentibus salutem adferret. Matthæus autem, quia Judæis scripsit, ab Abraham Judæorum & fidei parente, genealogiam suam incepit: idque descendendo, Lucas vero ascendendo, quia ab illo significatur nostrorum susceptio peccatorum, ab hoc eorum abolitio: quam quia consequimur per baptismum Christi, ideo Lucas baptizato tandem Domino seriem generationis ejus exorsus est,

eamque perduxit usque ad Deum, quia per peccati remissionem Deo reconciliati reddimur filii ejus, non naturales, sed adoptivi; qua de causa filios etiam adoptivos catalogo suo intexuit. Vide plures consonantias & dissonantias utriusque scalæ genealogicæ apud August. 2. De consensu Evang. cap. 4. ... *Qui fuit Dei*, scilicet filius, quod supplendum in omnibus præcedentibus, non quod Adam a Deo generatus sit, sed factus, & ea locutione filius, qua dicitur Job 33. vers. 28. *Quis est pluvie pater?* Bene autem respondet finis hujusce scalæ principio, ut & Adam dicatur filius Dei, & Joseph filius Heli, neuter proprie scilicet generatione naturali: itemque ut credibilius fiat, Christum, novum Adam, sine semine & terreno patre esse natum, quam credibile est, veterem Adam sine semine, & matre terrena prodiisse.

CAPUT IV.

16. **E**t venit Nazareth: non primum statim a tentatione, sed cum jam alia Galilææ loca peragrasset, ut satis patet & hic v. 14. & 15. & Matth. v. 13. & seqq. Nam quod ibi dicitur *relieta Nazareth*, intelligitur, prætermissa & neglecta Nazareth oppido educationis suæ. *In,*

travit secundum consuetudinem suam, quam scilicet jam ab initio prædicationis obserbat, ut diebus sabbatinis synagogas officii sui causa ingrederetur, de quo Marci 1. vers. 21. *Et surrexit*, honoris & venerationis causa, *legere*, scilicet Scripturam sacram. Moris enim erat tunc in synagogis aliquid de Lege, & Prophetis legere, ut patet Actor. 13. vers. 15. & clarissime ibidem, cap. 15. vers. 21. quibus etiam indicatur lectioni prædicationem subjungi solitam: nam lectio Scripturæ præmittebatur, ut inde materia prædicandi sumeretur. Quem morem postea Ecclesia videtur imitata, dum concionibus Episcoporum Scripturæ lectionem per lectores præmittebat, ut videlicet quemadmodum ait Cyprian. initio libri De mortalitate, vigore pleno, & sermone de Dominica lectione concepto, ad populum cum fructu diceretur.

17. *Et traditus est illi liber Isaie*, divina scilicet providentia procurante, ut ille traderetur, ubi clarissime de Christo prophetatum erat. Ex qua etiam factum est, ut libro revoluta quasi casu inveniret locum, per quem Nazarenis, inter quos diu privatus vixerat, auctoritatem prædicandi, & munus publicum legati agendi velut per litteras patris sui probaret.

18. *Spiritus domini super me*, supple, *est, vel requiescit*: quibus paucis verbis mysterium

rium Trinitatis exprimitur. *Spiritus* enim Spiritum-Sanctum, *Dominus* Patrem, me Christum ipsum, juxta dispensationem tamen carnis assumptæ significat: quasi dic. Nihil humano spiritu, aut consilio mihi præsumo, sed ipse Spiritus Dei Patris super me requievit, qui me agit & regit.

Propter quod unxit me, supple *Dominus*, ut additur Hebraice Isaia 61. vers. 1. hoc est, Quia spiritus mihi datus est a Patre, non secundum mensuram, ideo per spiritum illum omne genus gratiarum in me diffudit, velut unguentum, quo me tamquam unctum suum & Messiam consecravit ad officium prædicationis. Primum enim est causa posterioris, ut significavit & Apostolus ad Romanos 5. vers. 5. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis*. Alludit autem ad unctiones antiquas, quibus ad certa munera consecrabantur Deo. Hæc unctio obtigit Christo ab initio conceptionis; designatio autem publica ad officium prædicandi in baptismo, ubi Spiritus-sanctus super eum descendit visibiliter, non ut ungeret proprie, sed ut unctum, & plenum Spiritus-sancti donis esse demonstraret. Explicans autem finem istius unctionis seu consecrationis,

Evangelizare, inquit, *pauperibus misit me: pauperibus*, inquam, secundum sæculum. Unde & alibi hoc dat signum sui adventus, *Pauperes evangelizantur*; qui sicut a
fastu

fastu solent esse remotiores, ita Evangelio recipiendo propinquiore. Nam quod Beda & alii intelligunt pauperes spiritu, difficile reperias tales, quibus Christus passim evangelizaverit, quamvis per ejus prædicationem tales facti sunt. *Sanare*, seu ad sanandum, *contritos corde*: per poenitentiam, inquit quidam; sed longe rectius intelligas non bonum, sed miserabilem animæ statum describi, sicut circumstantia loci clamat, ut contriti corde sint fracti ac desperabundi animo, propter peccatorum multitudinem: nam ut Basil. in Catena, peccatum cor humanum præ cæteris prosternit: unde & Scriptura, *Qui alligat contritiones eorum*: est enim metaphora ab iis, qui vulneribus contusi & contriti sunt.

19. *Prædicare captivis remissionem*, seu dimissionem, id est, ad proclamandam omnibus captivis libertatem redeundi ad patriam ex captivitate. Qua metaphora significatur Christum prædicaturum & allaturum libertatem ex captivitate Satanae & peccatorum vinculis, ut Deo vero Domino nostro restituamur & justitiæ serviamus. *Et cæcis visum*: nam unum ex præcipuis beneficiis Christi est, quod genus humanum ex horrendis ignorantiae & peccatorum tenebris vocavit in admirabile lumen suum: de quo etiam capite 1. versu 79. prophetavit Zacharias & capite 2. versu 32. Simeon, ...*Dimittere con-*

fractos in remissionem, id est, ad dimittendos liberos eos, qui peccatorum iugo obtriti & fracti sunt animo, vel etiam eos, qui omnibus facultatibus exuti, pro gravissimis tamen peccatorum debitis tenentur in vinculis: ad hos, inquam, dimittendos liberos, juxta illud Isaiaë 58. ad quod per hanc metaphoram alluditur, *Dimitte eos, qui confracti sunt, liberos...* *Prædicare annum Domini acceptum*, id est, tempus divini beneplaciti, quo scilicet Deo placuit benevolentiam ac beneficentiam suam hominibus declarare. Ubi certum est, allusionem fieri ad annum jubilæi, in quo similis proclamatio libertatis & remissionis debitorum fiebat, ut patet Levit. 15. versu 10. & Deuteron. 13. Hoc autem tempus non fuit solus primus annus prædicationis Christi, ut putavit Epiphanius. Hæresi 51. existimans neminem tunc contradixisse Christo neque Judæos, neque Samaritanos, neque Gentes; cum contrarium satis pateat hic versu 19. sed est totum tempus ab adventu Christi, usque ad sæculi consummationem, in quo vocantur hi, qui accepti fiunt a Deo, ut Iren. libr. 2. capite 38. & sic perspicue exponit ipse Apostolus, 2. ad Corinth. 2. ... *Et diem retributionis*: Hieron. vertit *ultionis*, nempe extremi judicii, quam Christus passim prædicavit: vel potius quia tota hæc prædicatio lata est, intelligitur ultio de inimicis generis humani, diabo-

lo & Angelis ejus. Unde idem tempus est salutis seu acceptabile, & retributionis seu ultionis, sicut utrumque etiam conjungit Isaias capite 35. versu 4. *Dicite pusillanimis: Confortamini, ecce Deus vester ultionem adducet retributionis, scilicet in hostes, Deus ipse veniet, & salvabit vos.*

20. *Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, Synagogæ, & sedit, more Doctoris, Et omnium in synagoga oculi erant intendentes, id est, defixi, in eum curiositate potius quam docilitate audiendi, quid dicturus esset, qui cum tanta fama repente prodiiisset, cum numquam litteras didicisset, ut est Joan. 5. Dixit autem,*

21. *Quia, quod redundat hic, sicut alibi sæpissime in Scripturis, hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris, id est, impletur, vobis audientibus, quando vobis Evangelium prædicantem auditis. Quo tacite significat, se esse illum, de quo Propheta loquebatur, hoc est Messiam, divinoque actum spiritu & auctoritate se facere, quæ faceret.*

22. *Et omnes testimonium ei dabant, sapientiæ, doctrinæque singularis, ut satis colligitur ex Marci 6. versu 2. . . . Et mirabantur in verbis gratiæ: id est, propter verba ejus, gratiæ decorisque plena: quod alii eodem sensu exprimunt per hypallagen, propter gratiam verborum, juxta illud jam olim de eo vaticinatum, Diffusa est gratia in labiis tuis. Significat autem*

Gratia non compositionem verborum, sed vim divinam, qua ejus oratio in animos auditorum decore, suaviter, & efficaciter influebat. *Et dicebant*, non causam admirationis proferendo, sed auctoritati verborum gratiæ derogando: nam Matth. in fine c. 13. dicit, quod scandalizabantur in eo, in carnalis scilicet originis abjectione.

23. *Dicentes: Nonne hic est filius Joseph, plebeji scilicet & fabri? Et ait illis: Uti-que dicetis mihi hanc similitudinem, id est, hanc parabolam, ut Græce, seu hoc proverbium vulgare, quod in Medicos cum convitio jaci solet, si artem medendi aliis profitendo, se suosque juvare nequeant, Medice cura teipsum: quasi dic. si ars tua valeret aliquid, primo sibi ferret opem. Applicat autem proverbium Christus: Quanta audivimus facta in Capharnaum, civitate scilicet tibi extera, fac & hic in patria tua, cui tamquam propinquiore magis obstrictus es: quasi dicerent, Non credimus, illa esse facta, quæ fama vulgavit, cum nihil hic talis beneficii præstes nobis. Idem omnino proverbium aliis verbis Christo in ipsa cruce objectum fuit, Matth. 27. v. 42. Respondet autem hic Christus, retorquendo proverbium simile, quo docet, nullibi minus miracula debere se facere, quam ubi ipsi maxime putabant.*

24. *Quia nemo Propheta acceptus est, id est, in honore & pretio est, in patria sua: unde apud Matthæum, Non est Propheta sine honore nisi in patria.* Causam dat Cyrillus libro 2. in Joann. capite 113. quia solemus id, quod tritum est atque quotidianum, etiamsi magnum sit, parvipendere: imo & iis, qui ejusdem sortis nobiscum sunt, si in aliqua re excelluerint, invidere. Causam ergo tacite in ipsos retorquet: cum enim miracula in eum fiant finem, ut credantur, minime autem credantur, ubi Propheta sine honore est, & contemnitur; minime in patria fieri debent. Quod declarat ex factis aliorum Prophetarum Eliæ & Elizæi. Nam

25. *Multæ viduæ, egenæ scilicet laborantes inedia, erant in diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cælum, id est, non pluit, annis tribus & mensibus sex: quod tempus non exprimitur in Scriptura veteris Testamenti, sed ex propria scientia Christus tradit, & ex Christo Jacobus c. 5. v. 17.*

26. *Et ad nullam illarum missus est Elias, nisi, quod non exceptive intelligendum est, quia non erat vidua Israelitis, verum adversative pro, sed, quasi dic. sed in Sarepta Sidoniæ, Græce (Sidónos) id est, urbem illam spectantem ad ditionem Sidonis seu Sidoniorum: duobus enim miliaribus ab illa distabat, & ejus incolæ Gentiles erant. Ad mulierem viduam:*

cujus præ omnibus viduis Israel tantopere excelluit fides, & charitas, & veneratio erga Prophetam, ut unius diei cibum, quem solum habebat, apposuerit, & Prophetæ esuriem necessitati suæ & filii prætulit, inquit Leo Serm. 4. de Quadrages. Maximæ enim fidei fuit, quod verbis simplicibus hominis esurientis, & tamen ei victum promittentis, crederet; maximæ charitatis & honorificentia, quod satius judicaret ipsum, quam se vel filium, vivere.

27. *Et multi leprosi erant in Israel, &c. & nemo mundatus est nisi Naaman Syrus,* id est, extraneus Israelitis. Causa erat etiam hic fides in Deum Israel, & Prophetas ejus, ex qua tantum laborem itineris susceperat; & gratitudo in benefactorem Prophetam. Unde Ambros. Cur non curabat fratres Elizæus, cum sanaret alienos, nisi quia voluntatis est medicina, non gentis: & divinum munus votis elicitur, non naturæ jure defertur: fastidiosos viros cælestium profectus munerum non sequuntur? Hæc Ambrosius. Itaque Christus tacite & verecunde significat etiam gestis antiquorum congruere, quod nulla ibi faceret miracula, culpam in ipsis esse, non in se, videlicet contemptum sui, ingratitude, & ut Matth. incredulitatem eorum. Hunc verborum Christi sensum, cum ipsi satis intelligerent,

28. *Repleti sunt omnes in synagoga ira: partim quod sui taxationem non ferrent, ut pestilentes homines solent; partim quod ipse se Prophetis antiquis compararet; ac denique quod ab eis Dei beneficia auferenda, & in alienigenas transferenda insinuaret.*

29. *Et surrexerunt, abrupta scilicet Christi concione, & ejecerunt illum extra civitatem, tamquam reum mortis, qua extra civitatem fontes plectere solebant, ut colligitur ex morte Christi, & Stephani, Act. 7. vers. 57 ... Et duxerunt eum, protrahendo, inquit Tertull. 4. contra Marcionem cap. 8. ... Usque ad supercilium, seu verticem & eminentissimum aliquod jugum, montis, super quem civitas illorum erat edificata, in aliqua ejus planitie decliviori.*

30. *Ipse autem transiens per medium illorum, ita, ut eum videntes tenere non possent, inquit Ambros. Orat. contra Auxent. Nec enim se invisibilem hic Christus reddidit, sicut putatur fecisse apud Joan. quando abscondit se, & exivit de templo. Variis autem id modis fieri potuit, sive resolvendo manus eorum, quibus tenebatur, sive mutata subito, sive obstupefacta furentium mente, ut sentit Ambrosius. Ibat, id est, intrepidus sine festinatione abibat, non ut fugientes solent, occulte, sed libero gradu ambulans, ut solebat, inquit Cyril. 12. in Joann. cap. 22. Nullam autem aliam furentibus*

infi-

influxit poenam, tamquam qui sanare adhuc mallet, quam perdere, ut inefficaci furoris exitu desinerent velle, quod implere non possent, ut idem Ambros. ait.

42. *Facta autem die*, id est, primo crepusculo, seu, ut Marcus, *diluculo valde*; insinuat autem, Christum tota nocte curandis ægris operam dedisse; *Ibat ad desertum locum*, non tantum orandi causa, vel fugiendi turbam, sed in primis vitandi iactantiam, ut Ambr. Ita nos docens exemplo suo, a perfectis viris omnem vanitatis cupiditatem ex præstitis beneficiis vel magnalibus abesse debere. *Et turbæ requirebant*, seu quærebant eum nocturnis illectæ beneficiis. Ad quem modum pulchre Ambros. docet, Christum spiritualiter quarendum, non nocte, sed die, non in foro, sed in deserto.

C A P U T V.

Factum est autem, &c. Utrum hæc historia sit eadem cum ea, quam narrat Matth. cap. 4. vers. 18. non ita constat. Multa suadent esse diversam, & quidem tempore priorem, sicut tenet Augustin. libro 2. De consensu cap. 17. nam ibi Christus dicitur juxta mare ambulasse, hic stetisse; ibi nulla turbæ mentio, hic plurimæ: ibi Christus in littore dixit,

Faciam vos fieri piscatores hominum, hic in navi ait, Eris homines capiens: ibi Petrus & Andræas mittebant rete in mare, Joannes vero & Jacobus reficiebant, hic omnes lavabant retia sua. Sunt tamen quædam aliæ circumstantiæ ita similes, ut non videatur diversa esse historia. Itaque verum videtur esse id, quod August. ait præcessisse quidem hanc historiam ante vocationem, quam Matthæus narrat, sed sic tamen, ut illa vocatio ei prorsus conjuncta fuerit.

2. *Et vidit duas naves stantes secus, id est, juxta stagnum, & proinde in ipso litore, Piscatores autem descenderant & lavabant retia.* Quo pulchre significatur, eos, qui piscantur homines, debere statutis temporibus a piscatione feriari, ut sordes adhærentes verbis & officiis, quibus homines quasi retibus ad Christum trahunt, per pœnitentiam abluant & corrigant, ut in posterum mundiora & expeditiora sint retia.

3. *Et ascendens in navem, ut quietius & minus a turba pressus doceret; quæ erat Simonis, ut mysterium adumbraretur, quod ipse præficiendus esset Ecclesiæ, in qua doceret Christus: rogavit eum, ne in hominem sibi necdum adhærentem imperium usurpare videretur, a terra reducere pusillum, quantum sufficeret; ut vox quidem ejus audiri posset a turba, non tamen ipse comprimi.* Quo significatum vult

vult Gregor. 17. Moral. cap. 12. eos, qui erudiunt turbam, nec in profundum mysteriorum se abripere debere, nec etiam in terra quasi terrena prædicare sed pro captu turbæ medium tenere. Cum ergo finita concione Petrus *in verbo Domini*, id est, juxta jussum Christi, proiciendo laxasset rete suum capta multitudine piscium copiosa,

7. *Annuerunt sociis*, id est, signis. non voce advocarunt ad adjuvandum. Quod factum fuit non tam ex stupore & timore, quo loqui non possent, ut quidam putant (statim enim loquebatur Petrus Christo) quam propter nimiam distantiam.

8. *Quod cum videret Petrus, procidit ad genua Jesu*, adorabundus: mirabatur enim Dominici præcepti virtutem, & tamquam in arte piscandi exercitatissimus satis cernebat, non nisi divina virtute rem esse gestam: *Dicens, Exi a me*, id est, discede a me. Causam adjicit, *quia homo peccator sum*, id est, multis peccatis obnoxius, tu vero sanctissimus, ut proinde consortio tuo indignus sim. Itaque verba ista videntur profecta ex duplici affectu: primo ex humilitatis magnitudine, ut fuerint similia verbis Centurionis, *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum*: quasi diceret Petrus, non sum dignus, ut sis in navi mea; secundo ex timore: unde Cyril. in cap. 6. Isaïæ dicit, Petrum ex reverentia horruisse esse cum Chri-

Christo, velut peccatorem cum sancto. Timor ergo iste fuit, sive carnalis, ut aliqui putant, quasi timuisset, ne forte illa occasione vindicta iniquitatum ejus sumeretur; quo sensu mulier Sareptana, 3. Reg. 17. v. 18. ingressui Eliæ imputabat mortem filii sui: sive potius timor religiosus ac pavor ex admiratione divinæ virtutis præsentis, quam ex illo facto sentiebat; nam hoc indicare videtur id, quod sequitur.

9. *Stupor enim circumdederat eum*, nempe quo animus ex admiratione attonitus percellitur. Cujusmodi stupor nimius quia animum impedit, neque sui satis compotem esse finit, hinc Dominus:

10. *Noli timere*, perculsus ex conscientia peccatorum tuorum, meæque virtutis: quasi dic. Non exerui eam, ut te quamvis peccatorem a præsentia mea deterrerem, sed potius, ut longe majus meum in te beneficium figurarem. Nam ex hoc jam, seu (apo tu njun) ex hoc nunc, ut est Græce, id est, ex præsentij hoc tempore posthac non pisces ad mortem, sed, quod longe sublimius est, homines eris capiens, scilicet ad vitam; Græcum enim (zôgron) proprie significat, vivum capere. quasi dic. Homines capies, non, ut ad servitutem tuam & mortem eos capias, sed ut libertati & vitæ tamquam ex hostium manibus erepti servantur. Est autem hæc prædictio, non vocatio Petri:

nam verba ista in navi Christus protulit. Vocavit autem eum cum fratre, cum jam ad littus appulisset, juxta Matth. & inde paululum digressus etiam Jacobum & Joannem, filios Zebedæi, qui similiter parumper a piscatione jam digressi fuerant. Itaque Lucas relicta vocatione quatuor Apostolorum, ipsisque verbis, quibus vocati sunt, & Matth. 4. narratur, effectum dumtaxat vocationis omnium exprimit, nempe quod omnes quatuor

11. *Subductis ad terram navibus, relictis omnibus scilicet piscibus, retibus, navibus, adeoque instituto piscandi, Secuti sunt eum*, ut tamquam discipuli jam Christo inseparabiliter adhærerent. Eadem est igitur vocatio, quæ apud Matth. & Marc. & quæ hic apud Lucam textitur: ita tamen, ut illi omittant celebris istius piscationis miraculum, quod hic narratur, & animum eorum ad obtemperandum vocationi disposuit. Reliqua vide Matth. 4. Porro piscationem istam mysterii alicujus causam gestam esse, res ipsa clamat: unde Ambros. passim & Gregor. 17. Moral. c. 12. alias 13. & Aug. diversis locis, præcipue vero Tractat. 122. in Joan. allegorice eam explicant. Navis enim Petri significat Ecclesiam, cui Petrus præfuit, & ex cujus auctoritate Christus turbas docet: binarius navium sunt duo populi, circumcisio & præputium:

jubetur Petrus in altum ducere, ut scilicet Evangelium apud remotiores gentes prædicet: ruptura retium sunt hæreses & schismata, quæ per multitudinem hominum carnalium cum suis malis moribus in Ecclesiam intrantium fieri solent, per quos fit, ut pene mergantur naves, id est, periclitentur Ecclesiæ. Vide cætera latius apud August,

CAPUT VI.

Magna pars Capitis hujus diversis locis apud Matth. & Marcum explicata est: quædam supersunt notanda.

24. *Verumtamen vae vobis divitibus.* Quatuor generibus hominum, quos beatos prædicaverat, quatuor alia opponit, quibus vae intentat, id est, æternam miseriam prædicat: & primo quidem divitibus scilicet spiritu, hoc est, animo & affectu, siue divitias simul habeant, siue non habeant: opponuntur enim hic divites pauperibus spiritu, quos Matth. expressit, sicut ibi explicuimus. *Divites* ergo hic vocantur, qui divitiis inhiant, vel incubant, amore scilicet cum divitiis colligati, ut inde avelli nequeant: nam si qui divitias habeant tamquam non habentes, & observent præceptum Apostoli, 1. ad Timoth. 6. vers. 17. & seq.

ab hoc v^o immunes sunt: non enim census sed affectus in crimine est, inquit Ambros. *Quia habetis consolationem vestram*, id est, recipitis in hac vita ex divitiis beatitudinem vestram: nemo enim divitias diligit eo, quo diximus, modo, quin ex iis beatitudinem sive ex toto sive ex parte percipere velit: hoc est enim commune omnibus, qui frui volunt creaturis.

25. *Væ vobis, qui saturati estis*, id est, qui in hoc studetis, ut cibo potuque farti genio indulgeatis: illis enim v^o minatur, quorum, ut Apostolus loquitur, Deus venter est, qui in comestationibus & potationibus suam fœlicitatem ponunt. *Quia esuriatis*: nam per quæ quis peccat, per hæc & punietur: unde & Isaias, *Ecce servi mei comedent, & vos esuriatis: ecce servi mei bibent, &c.* Nam sub esurie etiam sitis hic comprehenditur: & sub his duobus omnium rerum necessariarum inopia. *Væ vobis, qui ridetis nunc*, id est, qui hoc unum spectatis, ut in rebus hujus mundi transitoriis gaudium capiat in lascivia, in luxu, cæterisque vitiis, *Quia lugebitis, animo, & flebitis, corpore*, hoc est, intus & extra voluptas vobis in dolorem animi & cruciatum corporis commutabitur.

26. *Væ, cum benedixerint vobis homines*, id est, cum major pars Judæorum (nam de Judæis illius temporis loquitur) vobis prædicantibus applauserit: hoc enim

Magnum est, vos eis loqui placentia, vitia potius eorum demulcendo, quam redarguendo: unde Christus, *Me odit mundus, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt. ... Secundum hæc enim faciebant Pseudopphetis patres eorum, scilicet Judæorum, inter quos jam vivitis. Attestatur hoc Jeremias c. 5. v. 31. Prophetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia.* Hoc igitur postremum vae deterret discipulos a captando hominum plausu per doctrinam, & opponitur beatitudini, quæ v. 22. & 23. promittitur ex hominum maledictione, propter doctrinam & fidem Christi.

34. *Et si mutuum dederitis his, a quibus speratis recipere, nempe simile beneficium, vel mutui, vel alterius beneficentiæ, quæ gratia est vobis, quam magnam initis gratiam apud Deum, ut ab eo magnam mercedem speretis? Unde Matth. dicit, Quam mercedem habetis? ... Nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, id est, mutuum dant, quia Græce est (daneizusin) eadem vox, quæ initio hujus versus: Ut recipiant equalia, id est. parem mutui, vel beneficii vicem in sua necessitate. Itaque*

35. *Mutuum date, nihil inde sperantes, id est, nullam exspectantes ex isto beneficio parem beneficii vicem: non enim hic agitur de recipienda pecunia ultra sortem. Sic ergo duos istos versus plerique ex-*

ponunt, ut excludatur a beneficentia Christiani omnis proprii commodi consideratio. Quamquam videatur valde congrua (quæ adhuc perfectiorem præscribit benefaciendi modum) interpretatio S. Ambrosii Præfat. in Lucam, *Date mutuum, nihil inde sperantes*, id est, etiam cum desperatione recuperationis, seu recuperandæ fortis. Quod clarius docet libr. de Tobia cap. 16. *Date*, inquit, *mutuum iis, a quibus non speratis vos, quod datum fuerit. recepturos; quando videlicet petitur non donum, sed mutuum causa honestatis, vel verecundiæ, quamvis videas præ paupertate numquam esse reddendum.* Ita ut Christus hic pro tempore & loco mutuum dare jubeat, non solum sine usura spe similis beneficii, sed etiam sine spe recuperandæ fortis, subveniendo scilicet iis, qui præ verecundia non audent eleemosynam petere, sed mutuum: quod reipsa quidem est idem, quod donare, non tamen in modo. Unde recte observat Hieron. in cap. 18. Ezech. profectum Virtutis ac legis, ut initio lex quidem a fratribus usuram tolleret, *Non fœnerabis fratri, sed alieno: deinde propheta ab omnibus, Ezech. 18. v. 8. denique Dominus in Evangelio præciperet mutuum dare etiam iis, a quibus non speraremus sortem recipere.* Quade causa pulchre Tertull. lib. 4. contra Marcionem cap. 17. annotat in hunc Lucæ

locum. Prius fuit, ut Dominus fructum fœnoris, (id est, usuram) eradicaret, quo facilius assuefaceret hominem ipsi quoque fœnori (id est, forti in mutuum datæ) perdendo, cujus fructum (id est, usuram) didicisset amittere. Consentit August. lib. 1. de serm. Domini in monte, ad verba, *Qui vult a te mutuari, ne averferis, &c.*

37. *Nolite judicare & non judicabimini:* qua de re diximus Matth. 7. Solum notandum, nihil hac justitia benignius, nihil retributione clementius dari posse, ubi sententia Judicis in potestate ponitur judicandi.

38. *Date & dabitur vobis, &c.* Quibus verbis diffidentiae sollicitudo, & avaritiæ est amputata cunctatio, ut quod reddituram se promittit veritas, secunda expendat humilitas, inquit Leo Serm. 6. de jejunio decimi mensis. *Mensuram bonam:* quasi dic. Dantibus non solum dabitur, sed ad eos redibit magno cum fœnore beneficium; quod exprimit per metaphoram mensuræ frumentariæ. *Mensuram* itaque *bonam*, id est, plenam, cujus integritati nihil deest, & *confertam*, Græce (*pepismenon*) *pressam*, id est, manibus constipatam, & *coagitatam*, vase scilicet concusso, quo amplius capiat, & *supereffluentem*, id est, ita impletam, ut redundet & undique diffluat. quasi dic. liberalitati vestræ dabunt mensuram liberalissimam.

Omnia hæc epitheta applicat S. Bernardus ipsi Deo, qui futurus est merces omnium. Ipsum vide Serm. 5. de Vigilia *Natalis*, & 11. in *Cantica*. *Dabunt in finem vestrum*, id est, vobis, tamquam vestrum, & firmissime possidendum dabunt; supple illi, qui retributioni præerunt. Quamquam August. lib. 2. *Quæst. Evang.* qu. 8. referat ad eos, qui beneficium acceperint: non enim diceret, inquit, *dabunt*, &c. nisi quia per illorum merita, quibus dederint, mercedem cœlestem recipere merebuntur. *Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis*. Quod referri debet ad omnia tria præcedentia, ad iudicium, ad condemnationem, ad dimissionem, ut patet ex Matth. 7. v. 1. & 2. maxime vero hic refertur ad erogationem seu dationem, scilicet pro rata abundantia, qua quis usus fuerit in erogando, restitutum iri mercedem incomparabiliter quidem in se maiorem, proportionem tamen quadam respondentem mensuræ liberalitatis. Ut idem significet, quod Apostolus, *Qui parce seminat, parce & metet, & qui seminat in benedictionibus, id est, copiose & abundanter, de benedictionibus & metet*. Vide Matth. 7.

CAPUT VII.

11. **H**abebat Jesus in civitatem, quæ vocatur *Naim*. Civitas est Galilææ, ad
ra-

radices montis Hermon minoris. duobus circiter milliaribus a monte Thabor, ut Hieronym. De locis Hebraicis, juxta torrentem Cydon, ut ait in Epitaphio Paulæ. *Et turba copiosa*: quod addit, ut indicet multos miraculi fuisse testes. Quade causa etiam divina providentia factum est, ut ad ipsam portam civitatis fieret, ubi & judicia olim fiebant, & maximus esse solebat hominum concursus. Voluit tamen fortuitum videri occursum funeris, ne minor esset miraculi gloria, si quaesitus videretur.

12. *Ecce defunctus efferebatur.* Mos enim Judæorum erat, ut mortui extra civitatem sepelirentur, ut minus facile legalis immunditia contraheretur ex sepulchrorum commercio. Unde & Christi sepulchrum extra civitatem extructum fuit. *Filius unicus*, Græce (*monogenēs*) *unigenitus*, quod amplius est, unde & in unigeniti morte luctus est acerbissimus, Zachariæ 2. versu 10. & Jeremiæ 6. v. 26. ... *Et hæc vidua*; ideoque desolator, & viro, & filio, herede & solatio senectutis extincto: *Et turba civitatis multa cum illa*; ad meritum gravitatis, ut Ambros. ad consolandam viduam mœroris societate, funeris pompa & solemnitate: nam hæc, ut Aug. in Enchirid. magis pertinet ad vivorum solatium, quam ad suffragium mortuorum.

13. *Quam cum vidisset Dominus*, non solum corpore, sed imprimis animo, expensis causis luctus ejus, *miser cordia motus super eam*, seu propter eam, sponte scilicet doloris & compassionis motu in animum admissio. Unde colligit Ambrosio flecti divinam misericordiam lachrymis viduæ, præsertim quæ unici filii labore vel morte frangatur. *Dixit illi: Noli flere*, fide scilicet & spe futuræ resurrectionis, partim generalis omnium (quod solatium est verum, & ex virtute profectum) partim jam proxime instantis, quasi dic. inquit Beda, Desiste quasi mortuum flere, quem mox resurgere vivum videbis.

14. *Et accessit, & tetigit loculum*, non, ut contactu suscitaret, sed ut portantes loculum sisteret; *Et ait: adolescens! tibi dico*, seu impero, *surge*. Ostendit enim se non aliena sed sua auctoritate, ideoque divina sua virtute mortuum suscitare. Qua consideratione dixit Ambrosio. Mortuis vitam imperare solius divinæ est potestatis. Petrus autem non dixit in Actis *Thabita surge*, nisi præmissa oratione, qua etiam usi sunt Elias & Elizæus.

15. *Et resedit, qui erat mortuus*, id est, erexit se ad sedendum, ut qui in lectica superne patula jaceret, & cepit loqui. His duobus manifestissimis effectis & indicis vere resuscitatum indicans, ut notant Titus ac Theophyl. *Et dedit illum matri*

tri suæ: in argumentum, quod ipsius commiseratione, & in ejus præsidium eum suscitaverat. Allegoriam hujus historiæ prosequitur Ambros. Quod vero significatur per tres mortuos a Christo suscitatos, scilicet archisynagogi filiam, hunc adolescentem, & Lazarum, pulchre ad mores informandos tractat Augustinus Serm. 43. de verbis Domini cap. ult. & 44. toto, & Tract. 49. in Joan. Summa est, quod puella mortua in domo jacens significet eos, qui intus in corde peccatum decernunt; adolescens foras elatus, eos, qui actibus externis perpetrant; Lazarus quadriduanus in sepulchro foetens, eos, qui consuetudinis pondus supra se habent, & in peccatis putrent, sive foetent. Hi omnes a Domino suscitantur, sed ita ut postremi magna ejus voce, hoc est, potentissima gratia, ad vitam revocari debeant. Vide ibidem latius.

16. *Acceptit autem omnes timor*, id est, corripuit eos horror quidam & reverentia exerentis sese divinitatis: *timor* enim pro reverentia, seu reverentiali timore frequenter apud Hebræos ponitur. Unde sequitur effectus ejus, *Et magnificabant*, id est, magnum prædicabant Deum, propter misericordiam & potentiam, dicentes: *quia Propheta magnus surrexit in nobis*. Nec enim amplius quam Propheta dignitatem videntur agnovisse in persona ejus; in officio vero Messiam, per hoc,

hoc, quod addunt: *Deus visitavit plebem suam*; quæ erant & verba Zachariæ cap. 1. vers. 68. Messiam advenisse gratulantibus. Quamquam ita intelligi possint, ut generaliter gratulentur his verbis, quod Deus plebem suam per multos annos a Prophetis desertam denuo visitaverit, & consolatus sit.

36. *Rogavit autem illum quidam Phariseus.* Infra vocatur Simon quem August. lib. 2. de consensu. cap. 79. distinctum fuisse putat ab eo, qui Matth. 26. & Marci 14. vocatur *Leprosus*, quasi ad distinctionem hujus Simonis. Accedit locorum & temporis diversitas. Sed nihil istorum cogit, ut diversum fuisse credamus: potuit enim eadem mulier diversis locis, ac temporibus Jesum ungere, & Simon etiam habere duo domicilia in distinctis locis, in vico scilicet Bethania, & in civitate. Itaque Orig. Hom. 1. in Cant. & Cyprian. Serm. de ablutione pedum, eundem fuisse censent.

37. *Et ecce mulier, quæ erat in civitate peccatrix*, id est, quæ per civitatem passim habebatur famosa peccatrix, prout putat insinuari August. in Psalm. 125. Quamquam Græca simpliciter legant, *Ecce mulier in civitate, quæ erat peccatrix*, id est, meretrix, prout diserte nominant veteres, Ambr. Greg. in hæc verba & alii, ipsumque nomen *Peccatriciis*, mulieribus tributum, hoc significare solet. Nomen

honoris causa tacet; sed fuit Maria, quæ cap. seq. vers. 2. dicitur Magdelena, & alibi soror Lazari ac Marthæ. *Ut cognovit*; quo significatur occasionem captasse accedendi ad Dominum: *quod accubisset in domo Pharisei*, tamquam in loco opportuno ad id, quod meditabatur, quod in plateis minime licuisset. Attulit alabastrum ungenti, id est, vasculum ex alabastrite pleno ungenti. Nam quamvis Epiphan. putet, hoc esse nomen mensuræ, verius tamen esse nomen materiæ vasculi seu pixidis excavatæ, conservandis unguentis aptissimæ. Vide dicta Matthæi 26.

38. *Et stans retro*, a tergo propter verecundiam, malamque conscientiam. Nam hæc sola legitur ex professo ad Dominum causa remissionis peccatorum consequendæ accessisse. Stans autem cœpit, etsi prostrata perrexerit: quamquam illud, *stans*: generalius accipi posset pro, *existens*, seu *manens*, ut nullum certum situm corporis indicet. *Secus pedes ejus*, Græce (*para tu podas*) *ad*, seu, *juxta pedes*, in morem supplicantis. Facile hoc fuit, si more Orientalium ita in thoro jacuerit, ut caput spectaret mensam, pedes partem anteriorem: nam thori erant alti, & tres fere personas capiebant, unde Triclinia dicta. Quamquam in Scriptura frequens sit, Judæos sedisse ad mensam, ut patet de fratribus Joseph, Gen.

37. Ruth. quoque fedit ad messorum la-
tus, & 1. Reg. 20. vers. 5. David ex mo-
re sedere solebat juxta Regem ad vescen-
dum: & vers. 25. Rex fedit super cathe-
dram suam. *Lachrymis cepit rigare pedes
ejus.* Quo significatur, fluvium fuisse la-
chrymarum, & consequenter dolorem
maximum de peccatis. Observat autem
ordinem humanitatis, hospitibus exhi-
beri solitæ, qui notatur v. 44. & seqq.
ut primo pedes quasi a sordibus itineris
ablueret, inde tergeret, oscularetur, un-
geret: itemque ordinem pœnitentiæ, cu-
jus primus effectus est fletus & planctus.
Et capillis, quibus ad emphasim addit,
capitis sui, ut pedibus eos opponeret, *ter-
gebat,* abluendis sordibus. Non quod ei
deessent lintea, sed quod potius seipsam
quam sua Christi obsequio consecraret,
& caput suum quasi calcandum pedibus
Jesu pro suppedaneo præberet, ut loqui-
tur Cyprian. Serm. de ablut. pedum. Spe-
ctabat autem & hoc ad testandam pœ-
nitentiæ magnitudinem, ut in capillatu-
ra se deformaret, in qua mulieres solent
esse curiosissimæ. Nam & idem Cyprian.
lib. De lapsis, inter indicia mœroris re-
ponit neglectum capillitium, & ad pu-
blice pœnitentes spectare dicit squallo-
rem deformitatemque corporis. *Et oscu-
labatur pedes ejus;* in argumentum amo-
ris, ut Ambr. quo jam Christum, ut ju-
stitiæ fontem diligebat; ac propterea etiam
odio

odio adversus peccata movebatur. juxta Trident. Sess. 6. *Et unguento ungebat*, ex more regionis fecit hoc, non solum honorificentiae & amoris testandi causa, sed etiam ut bonis operibus peccata compensaret. Nam & hoc officium vere poenitentis est: cujus hic omnes actus accurate concurrunt, dolor in lachrymis, humilitas in abiectione ad pedes, deformatio in capillis, amor in osculis, peccatorum compensatio, & bonorum operum exhibitio in unguento. Nam & odor unctionis odorem bonae conversationis allegorice significat, ut Ambros. lib. 2. De poenitentia c. 8.

39. *Videns autem Phariseus, &c. ait: Hic si esset Propheta, sciret, quia peccatrix est*, id est, sciret, quod peccatrix sit, notaeque impudicitiae, & consequenter repelleret eam, ne contaminaretur. Itaque ex permissio contactu colligit Christum nescire, quænam esset mulier, ut observat August. in Psal. 125. Insinuat ergo se repulsurum fuisse, illis videlicet verbis, *Recede a me, noli me tangere*, quia mundus sum. Itaque multis modis errabat: primo, quod colligeret, Christum ignorare mulierem: secundo, ulterius eum propterea non esse Propheta, cum Prophetæ non sciant omnia, ut ex Eliazo patet, 4. Reg. 4. v. 27. tertio, quod medicum ab ægroto tangi miraretur: quarto, quod repellendam judicaret a Christo,

sto,

sto, quasi alioquin contaminando. Itaque Dominus declarans se nosse & mulierem & Simonis cogitationes, ut ita aperiret temerarium ejus judicium, ait:

40. *Simon habeo tibi aliquid dicere.* Reprehensus enim, quasi veniam precatur, & suaviter attentionem captat. Nam, ut August. Hom. 23. & ipsum sanare cupiebat, ne gratis apud eum panem comederet. Cum itaque tamquam magister morem hospiti suo detulisset, & veniam accepisset, ait:

41. *Duo debitores erant cuidam fœneratori.* Parabola est, qua significare vult, non solum Mariam, sed & Simonem, quantumvis sibi justus videretur, debitorem esse, & indigere peccatorum remissione. Dicitur autem Deus hic fœnerator, id est, creditor ex mutuo, quia certa talenta unicuique credit, quæ reposcit etiam cum usura. Quamquam hic magis alia consideratione Deus creditor, & peccata debita esse significantur, quia obnoxios nos faciunt Deo ad injuriam reparandam. *Unus debebat, ex mutuo accepto, denarios quingentos, & alius quinquaginta.* Duplices esse denarios diximus, minorem & majorem: ille drachmam, hic didrachmum valebat. Parum interest, uter hic intelligatur; solum enim habetur ratio proportionis quingentorum ad quinquaginta, id est, debiti novies majoris ad minus.

42. *Non habentibus illis, unde redderent.* Nam siue multa, siue pauca peccata commiserimus, nemo pœna siue æterna, siue temporali, pœnitendo per se potest satisfacere. *Donavit utrisque, gratis scilicet & misericorditer.* Quis ergo eum plus diligit? Proclive esset hoc intelligere de dilectione, quæ remissionem gratitudinis ergo consequitur; nam de illa verissimum est, quod major consequi solet in debitoribus, quibus plura remittuntur: sed Christi exploratio videtur postulare dilectionem, quæ peccatorum remissionem præcessit. Enumerat enim officia multa maxime dilectionis, quibus magna remissio retributa fuit, ut patet vers. 47. Itaque Quis eum plus diligit? id est, Quem tu iudicas, ex eventu rem conjectando, plus antea creditorem suum dilexisse, ut illo intuitu utrique remitteret, uni plus, alteri minus? Ita videtur exponere Aug. qui Homil. 23. expresse legit, *Quis ergo plus eum diligit?* quamvis nunc in Græco textu legatur (*ἀγαπᾷ*) diligit.

43. *Æstimo, quia is, cui plus donavit.* Hoc enim respondit, quod ratio respondere compellebat, ut August. ibidem. Cui Dominus, *Recte iudicasti:* nam, ut Cyprianus lib. De lapsis, quam magna aliquis deliquit, tam granditer deflare debet, ut pœnitentia non sit minor crimine.

44. *Et conversus ad mulierem*: hætenus enim a tergo ad pedes provoluta fuerat. Itaque in solatium pœnitentis etiam ipse se corporaliter convertit, ut ipso gestu externo id interius impletum significaret, *Convertimini ad me, & ego convertar ad vos. ... Dixit Simoni, ut parabolam explicaret, & accommodaret proposito suo: Vides hanc mulierem? id est, videsne, quid agat circa me? Confer illam tibi, & videbis te multum ab ea, mei dilectione superari. Vehemens est enim & elegans antithesis: Tu vir, ista mulier; tu Pharisæus, ista peccatrix; tu in domo tua, ista in aliena; tu convivæ & hospiti, ista ignoto; tu aqua in promptu posita non lavasti pedes, ista lacrymis profusissimis & continuis rigavit eos; tu os meum ne quidem semel osculatus es, illa non destitit osculari pedes; tu ne caput quidem unxisti, illa & pedes; tu nec vulgari pauperum oleo, illa etiam pretiosissimo unguento.*

47. *Propter quod dico tibi: Remittuntur ei peccata multa*, per quæ mihi tamquam creditori obnoxia erat: *Quoniam dilexit multum*, id est, quia insignem dilectionem tot & tam magnæ pœnitentiæ officiis erga me creditorem suum testata est. Significatur enim, dilectionem ejus fuisse causam dispositivam remissionis. Ita intelligit Augustin. Hom. 23. & in Psam. 140. & res ipsa clamat, mulierem hanc ima-

ginem pœnitentis, & remissionem peccatorum ambientis toto habitu præ se ferre. Unde & in Ecclesia velut effigies pœnitentis omnibus proponitur. Quare non recte Calvinistæ volunt illud, *Quoniam*, significare non causam rei, sed probationis, quasi dic. Inde patet, quod ei peccata multa dimissa sunt, quia jam ex gratitudine accepti beneficii diligit multum. Sed, ut dixi, clarum est, acta & lacrymas mulieris non esse gratias agentis, sed pœnitentis. Quod autem opponitur, charitatem non posse ante peccati remissionem possideri, sicut hic factum esset, hoc intelligi debet de charitate illa perfecta, & per modum habitus infusa, de qua Apostolus 1. ad Timoth. 1. vers. 5. Sed est alius amor inferior, quo Deus tamquam justitiæ fons incipit diligi a pœnitentibus propter Deum. Ex quo amore dolor, abjectio, fletus procedunt, qualem dilectionem Conc. Trident. Sess. 6. a pœnitentibus etiam ante baptismum postulat. *Cui autem minus dimittitur*, id est, qui pauca se putat habere peccata, quæ sibi remittantur, inquit August. Hom. cit. ille *minus diligit*, id est, ex illa opinione minorem dilectionem & inferiora dilectionis, ac pœnitentiæ officia parare solet ad remissionem consequendam, sicuti tu fecisti. Nam hæc verba propter Pharisæum esse dicta, vult August. cap. 6. ejusdem Homil. 23. non e-

nim Dominum invitasset, nisi aliquantulum dilexisset, inquit: sed ideo parum diligebat, quia parum sibi dimitti suspicabatur. Quo sensu possunt hæc verba, vel ad aliquam consolationem Simonis esse dicta, ut qui rationabilem causam habuisset non exhibendi tantæ opera pœnitentiæ, scilicet minora peccata, ut quidam volunt; licitum est enim ei, qui pauciora peccavit, inferiorem agere pœnitentiam: vel ad reprehensionem Simonis tamquam minus diligentis, quam deberet. Nam quamvis forte pauciora peccata commisisset, debebat tamen omnia sibi dimissa deputare, quæ vel fecisset peccata, vel Deo regente non fecisset, juxta illud August. 2. Confess. cap. 7. Omnia mihi dimissa esse fateor, & quæ mea sponte feci mala, & quæ te duce non feci. Quo sensu sæpe exponit hæc verba Domini, ut loco citato Confess. & cit. Hom. 23. & de Virginit. c. 37. & 40. monens neminem debere putare, quod sibi pauciora quam aliis dimittenda sint, ne ex illa opinione minus Deum diligat.

48i *Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata: Græcæ (apheontæ) remissa sunt, scilicet me tibi loquente: nam Præteritum pro Præsenti accipitur; sicut vulgo dicimus, Hoc tibi donatum est, id est, Donatur: & sic intellexerunt convivæ, & ex versu seq. patet. Non enim fuissent offensi, si tantum declarasset ei fuisset*

se remissa peccata a Deo: hoc quippe & Nathan olim fecerat Davidi. Unde Cyrillus lib. 8. Thesauri, cap. 2. dicit hæc verba summa cum potestate dicta. Ex quo etiam patet, amorem illum, quo Deus, ut justitiæ fons juxta Concil. Trident. incipit a pœnitentibus diligere, non habere ipso momento adjunctam peccati remissionem, sed cum dispositio perfecta fuerit, vel Deo visum. Sed quomodo igitur versu præcedente dictum fuit, *Remittuntur ei peccata*? Respondetur, quia jamjam erant remittenda: erant enim verba narrantis, & remittere disponentis, quæ talem amplitudinem patiuntur; unde nec illis offensi fuerunt convivæ. Cum ergo potestatem remittendi peccata non crederent esse in Christo, cœperunt in animo suo cogitare,

49. *Quis est hic*, qui tantam præsumit auctoritatem, ut non solum se putet non contaminari tactu meretricis, sed etiam peccata dimittat? Sunt enim verba non admirantium, ut quidam putant, sed murmurantium & accusantium.

50. *Dixit autem ad mulierem*, adhuc pedibus inhærentem: *Fides tua*, qua credidisti, me tibi posse remittere peccata. Fidem enim ejus opponit convivarum incredulitati, quæ præcellerat, ut fidei commendationem murmur eorum compesceret, & modeste a se invidiam tantæ potestatis amoveret. *Te salvam fecit*,

a peccatis tuis, quia radix fuerat spei, obtinendæ remissionis, dilectionis & pœnitentiæ, quibus obtenta fuerat. Itaque declarat hic, dilectionem ejus ex firma fide processisse, & fidem operibus pœnitentis fuisse cooperatam, & ex operibus consummatam, ut loquitur Jacobus. Non ergo agitur in isto loco de fide speciali, ut hæretici somniant, qua quis scilicet credat, sibi remissa esse peccata, sed de illa, qua credidit, sibi posse remitti: quam scilicet habebat etiam, antequam remitterentur, vi dilectionis, etiam cum nesciret adhuc sibi remissa esse; hoc enim adhuc petebat tam magna pœnitentia. *Vade in pace*, id est, animo tranquillo, securus de dimissis peccatis. Est formula dimittendi cum benedictione. Ex his ergo verbis Christi, & ex aliis vers. 48. debuit hæc mulier credere, sibi jam esse remissa peccata; & ex vers. 47. etiam se sufficienter digneque pœnituisse. Fuit igitur ista fides quidem specialis, non tamen justificans in sensu hæreticorum, sed justitiam vi dilectionis jam factam consequens & supponens. Mysticam singularum circumstantiarum totius historiæ expositionem vide apud S. Greg. Homil. 33. in Evangelia.

CAPUT VIII.

Et mulieres aliquæ, supple, cum illo erant; quæ sequebantur eum, oppida Galilææ peragrantem: quæ erant curatæ a spiritibus malignis, corporaliter eas possidentibus, & infirmitatibus, corporis. Sequebantur itaque in testimonium gratitudinis. Erant autem Maria, quæ vocatur Magdalene, vulgari scilicet & celebri nomine, ut ab aliis Mariis distingueretur: proinde unicam tantum agnoscit Lucas Mariam Magdalenam. Orta putatur ex vico Bethaniæ in Judæa, Joan. 11. vers. 1. habitasse tamen subinde in Galilæa, in castello Magdalum dicto, sitoque juxta mare Tiberiadis, unde Magdalena dicta est. Viduam vocat Auctor Commentar. in Marcum apud Hieronym. in vers. 40. cap. 15. ... De qua septem dæmonia exierant, Christo scilicet ejiciente, ut testis est Marcus cap. 16. vers. 9. Tertull. libr. De anima cap. 25. & Ambros. de Salomone, cap. 5. hoc ad litteram intelligunt de septem dæmoniis obsidentibus, illa enim proprie ejiciuntur. Quod longe verisimilius, quam id, quod Greg. Hom. 33. in Evang. & Beda putant, universa vitia significari, & numerum certum pro incerto poni.

3. *Et Joanna uxor Chuse procuratoris, seu œconomi Herodis, qui Tetrarcha erat Galilææ. Indicat itaque & hanc, sicut & Susannam, fuisse, vel a spiritibus malignis, vel ab infirmitatibus liberatam. Nominat autem solum celebriores: unde de reliquis addit, Et aliæ multæ, quæ ministrabant ei de facultatibus suis: suppeditantes vitæ necessaria ipsi & Apostolis, urbes & rura assidue peregrinantibus. Notat autem Hieronym. in cap. 27. Matth. consuetudinis Judaicæ fuisse, ideoque sine culpa, vel scandalo, ut mulieres de substantia sua victum, atque vestitum præceptoribus ministrarent. Hoc Paulus 1. ad Corinth. 9. vers. 5. inter gentiles in se fieri non admisit, sive scandali inter eos vitandi causa, sive studio perfectionis. Christus vero admisit, ut more misericordiæ suæ infirmioribus compatiens sic ostenderet, quid Dei ministris deberetur, ut, si quis eo uti nolle, sicut Paulus noluit, amplius impenderet Ecclesiæ, inquit Augustin. De opere Monachorum, cap. 5.*

CAPUT IX.

15. **F**actum est autem, dum complerentur, id est, paulatim impleri inciperent, dies assumptionis ejus, id est, statutum tempus

pus assumpti muneris prædicationis & redemptionis, juxta illud Act. 13. v. 2. *Segregate mihi Saulum & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos.* Quamquam veriliminius & phrasi congruentius accipi possint dies assumptionis ejus in cælum peracta passione. Illa namque frequentissime & absolute assumptio Domini vocari solet, ut patet Actor. 1. v. 2. & 11. & Marci 16. vers. 19. & alibi, quomodo intelligunt Græci Euthymius, Theophyl. Titus. *Et ipse faciem suam firmavit, ut iret in Jerusalem.* Obfirmato proposito recta tetendit in Jerusalem omni deposito incommodorum Jerosolymis impendentium metu. Duo enim includit hæc firmatio faciei: primum, constantem animi & faciei directionem in Jerusalem, ita ut non amplius huc illuc vicos concionibus obeundo vagaretur: secundum, animi fortitudinem sponte properantis ad passionem, ut Hieronym. quæst. 5. ad Algasiam. Quamquam hoc iter non videatur multis fuisse prorsus ultimum ad passionem, sed ad festum Scenopegie, quod septimo mense celebrabatur. Post quod ascendit adhuc iterum ad encoënia in hyeme, ac denique ad passionem, prout hæc videntur colligi ex Joan. cap. 7. vers. 3. & cap. 10. versu 22.

52. *Et misit nuntios, Apostolos ante se, ut pararent illi, hospitium videlicet, & ea, quæ necessaria erant ipsi & comitibus ejus.*

53. *Et non receperunt eum*, hospitio scilicet adventantem. Causa erat, quia facies ejus erat euntis in Jerusalem, id est, eo quod exteriori habitu præ se ferret speciem proficiscentis in Jerusalem, ut clare reddit Syrus. Erat enim summa contentio inter Samaritanos & Judæos de religione & loco adorationis, an esset Jerosolyma, an mons Garisim, ut patet ex Josepho 12. Antiquit, cap. 1. & ex Joan. cap. 4. vers. 9. & 20. Itaque cum intelligerent Samaritani Jesum ad festum Judaicum Scenopegiae honorandum tendere, eum recipere noluerunt, putantes hoc esse injuriam suæ religionis. Ita fere Hieron. quæstione citata.

54. *Cum vidissent autem Jacobus & Joannes*; qui missi videntur fuisse ad parandum: ideoque atrocius tacti illa inhospitalitate, dixerunt: *Vis, dicimus*. Non petunt, ut Dominus faciat, quod scirent longe abesse ab ejus mansuetudine, sed se ministros offerunt, dummodo permittere velit. Insinuatur ergo, eos eandem habuisse potestatem, quam Elias, ut notat Ambros. ut scilicet ad eorum preces, *Ignis descendat de cælo, & consumat illos*; quemadmodum Elias fecerat, quod Græce addi ur, & a plerisque Latinis animadvertitur. Itaque respexisse videntur Apostoli, vel ad vindictam, quæ lege permitti videbatur, ut sentit Hieronymus quæst. 5. ad Algasiam, vel certe ad mandata.

data, Matth. 10. accepta, ubi iussi erant pulverem de pedibus excutere, eoque facto tolerabilius fore terræ Sodomorum, quæ igne cœlesti arserant, quam illi civitati.

55. *Et conversus*, quia a tergo videntur hæc suggessisse, *increpavit illos*, quod non meminissent doctrinæ suæ in monte traditæ, & benignitatis Evangelicæ, quæ jubet non resistere malo sed inimicos diligere, ut Hieronym. supra. Nam zelus eorum justus quidem fuit, quamvis non consentaneus vocationi eorum, cujus tamen executionem sententiæ judicis submiserunt: ut immerito Calvinus hic Apostolorum tamquam stultam fiduciam tam acriter carpat. *Nescitis, cujus spiritus estis*, id est, ad quem spiritum pertineatis, & a me vocati sitis, nempe ad Evangelicum benignitatis & mansuetudinis, non ad legalem severitatis, qualem Elias habuit. Nam Spiritus-sanctus diversos effectus secundum diversos hominum status operatur; sub Lege præcipue timorem, & consequenter severitatem; sub Evangelio amorem. August. tamen contra Adimantum, cap. 17. putat Apostolos adhuc imperfectos, odii & vindictæ cupiditate contra inhospitales motos fuisse, ideoque nescivisse, cujus spiritus essent, eo quod sub prætextu zeli spiritu vindictæ moverentur, & eo se moveri non intellexerent.

56. *Filius hominis non venit animas perdere*, id est, ut peccatores igne de cœlo misso perdat, sicut Elias suo tempore iuste fecerat: *sed salvare*, id est, sed ut patientia & benignitate ad pœnitentiam trahat. Significat ergo, non convenire scopo sui primi adventus, ut id concedat, quod postulaverant, ut Hieron. ad Algasiam. Primus adventus non est in potestate judicandi, sed in humilitate; non in Patris gloria, sed in hominis vilitate. Unde tacite Christus innuit, venturum tempus, quo rebelles, ac pertinaces pro meritis perditurus est: nam potestate puniendi morte corporali raro Christus ante ultimum iudicii diem utitur; rarissime Apostoli usi sunt, propter clementiam novi Testamenti, idque non nisi post acceptum Spiritum-sanctum, per quem potuerunt sine odio vindicare, ut August. loco citato.

61. *Et ait alter: Sequar te Domine*, id est, paratus sum in tuum discipulatum me penitus tradere: *sed permitte mihi primum*, antequam me prorsus tibi dedam, *renuntiare his, quæ domi sunt*. Græce (*apotaxathæ tois eis tē oikjūn mu*) quod intelligi potest vel de personis, ut sit idem, quod valedicere domesticis, ut videtur accepisse Syrus, & August. Serm. 7. De verbis Domini, ubi exponit, Ut nuntiem eis, me sequi te, ne forte, sicut solent, quærant me: vel aptius & secundum

dum textum nostrum, de rebus, id est, Permitte mihi renuntiare bonis meis, ac de illis disponere, ut Cyril. in Cate-na D. Thomæ.

62. *Et ait Jesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, id est, nemo stivam arripiens, ut aret, rectosque sulcos ducat, & respiciens retro, id est, ad ea, quæ a tergo sunt, oculos suos convertens: sup-plenda est altera pars parabolæ, videli-cet, aptus est ad ducendum seu regen-dum aratrum, quia necesse est oculos habere ante se intentos in sulcum, ut rectus esse possit: quamadmodum etiam, ut scribas, ut pingas, &c. Christus ve-ro relicto cortice parabolæ significantis subito transilit ad rem significatam: *Aptus est regno Dei*, promerendo & prædi-cando. Significat ergo parabola, quod similiter, ut in arantibus contingit, ne-mo aratro ducendo convenit, qui a ter-go respicere voluerit, ita nec aptus sit ad regnum Dei, id est, ad officium Chri-stiani, & religiosi, prædicatoris, qui, cum id susceperit semel, deinde ad alia ne-gotia, curas & negotiationes distrahitur, quæ eum inde deducant. Nam Evange-lii sectatorem & prædicatorem instar mi-litis expeditum esse oportet, & liberum, & nullis aliis affixum curis. Unde eodem sensu Paulus 2. Timoth. 2. *Nemo mili-tans Deo, implicat se negotiis secularibus: & 1. Corinth. 9. Qui in stadio currunt, ab**

omnibus se abstinere. Militare enim Deo, & in stadio currere, hoc est idem, quod mittere manum ad aratrum; quod qui fecerit, ea, quæ retro sunt, oblivisci debet, & in ea, quæ sunt priora, se extendere, ut ait ad Philip. v. 13. & 14. hoc est, non respicere retro,

CAPUT X.

Post hæc autem. Ergo etiam post iter Jerosolymitanum vers. 51. præcedentis Capitis susceptum, designavit Dominus, hoc est, ex credentibus jam sibi selegit, ad promulgandum Evangelium suum, *alios*. Nam etiam nuper Apostolos designaverat. Septuaginta duos, qui inferioris erant ordinis, quam Apostoli. Libri Græci & Syriaci scribunt septuaginta, & ita nominantur a multis veterum. Sed contingit hic, quod in senioribus, delectis a Moyse, Numer. 11. & in Scripturæ veteris Interpretibus, qui cum fuerint LXXII. tamen plerumque dicuntur rotundo numero LXX. Itaque in regno Christi duodecim Apostoli quasi repræsentabant duodecim Patriarchas ac XII. tribus, ut cuique quasi tribui suus esset Apostolus. Septuaginta vero duo Discipuli exhibebant quasi Synedrion LXXII. seniorum. Nomina eorum incerta sunt, quam-

quamvis a nonnullis recenseantur: vide Epiph. Hæresi 20. Officium eorum fuit simile Apostolico, scilicet propinquum Dei regnum prædicare, & miraculis asserere, cui rei Apostoli per totam Judæam minus sufficiebant. *Et misit illos binos ante faciem suam*, seu ante se. Binos misit, ut essent mutuarum actionum testes, mutuo auxilio, consilio, solatio, denique ut firmitus esset eorum testimonium. Est & ille numerus duplicis charitatis sacramentum, ut notat August. libro. 2. Quæst. Evang. qu. 14. & Gregor. in Homiliis, itemque concordie, quam prædicatores inter se servare debent. *In omnem civitatem & locum*, quo erat ipse venturus, eo scilicet consilio, quo Joannem Baptistam jam a principio præmiserat, ne veniret ad prorsus imparatos, sed ut venturum avidius expectarent, & venientem attentius cognoscerent.

17. *Reversi autem sunt septuaginta duo*, ut Domino rationem redderent suæ legationis & successus, & fructus: *cum gaudio*, de foelici scilicet prædicationis & miraculorum successu, quod futurum prænuntiaverat Isaias cap. 9. v. 3. ...*Dicentes*, scilicet inter cætera, quæ de successu exponebant: *Domine etiam dæmonia*, id est, non solum morbi, sed & dæmones, creaturæ spirituales, liberii arbitrii, summæ potestatis, *subjiciuntur nobis*, tamquam servi dominis, ut ad nutum nostrum habi-

tatione & loco cedant; non tamen nostra virtute, sed *in nomine tuo*, id est, adhibita auctoritate tua, & invocatione nominis tui. Quo sensu totam gloriam Christo retulissent, nulla elati prærogativa, sed læti tantum de prædicationis successu, prout sentit Theophyl. Nonnulli autem veteres putant, discipulos hoc animi quadam vanitate dixisse, ut Greg. 23. Moral. c. 4. alias 7. quod satis congruit versui 20. Dominus autem ut jam erectos in superbiam, ad modestiam revocaret, vel etiam ne lætitia inordinata in superbiam erigerentur, ait illis:

18. *Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem.* Hoc aliqui ad incarnationem Christi referunt: quasi dic. Nihil novi mihi refertis, non ferri a dæmoniis nomen meum: hoc & antequam vos mitterem, imo cum in mundum venirem, futurum videbam, quod scilicet satanica vires mea potestate de gloria sua rue-
rent. Ita Theophyl. Sed convenientior videtur sensus Ambros. lib. De fuga sæculi cap. 7. & Greg. diversis locis. qui referunt ad casum Angeli per superbiam, quem scilicet Christus viderit sua se voluntate a splendore justitiæ avertentem; & ita tacite monuerit eos, ne simili superbia elati caderent. Quamvis possit casus intelligi non culpæ, sed pœnæ: quasi dic. Nolite mirari, dæmones vobis subijci in nomine meo: meum est enim
hoc

hoc opus, non vestrum. Nam ego sum, qui etiam iusto iudicio fatanā præcipitans, vidi eum de cælo cadentem, instar fulguris, subito, summa vi, irreparabiliter. Et ita est argumentum quasi a maiori ad minus: ad quem sensum congruenter adjicit Dominus:

19. *Ecce dedi vobis*, id est, Itaque ut intelligatis, nihil vos vobis hac in re tribuere debere, ecce ego, penes quem dixi summam esse potestatem præcipitandi fatanā, sum ille, qui dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones. Quos ad litteram intelligunt quidam, uti sonant: quomodo Paulo nihil nocuit vipera, quemadmodum Christus discipulis suis promiserat, Marci 16. versu 18. Rectius tamen metaphoricè intelligi videntur diversa dæmonum genera, hoc discrimine, quod, quia serpentes dente nocent, scorpiones cauda, ideo illi significant dæmones aperte sævientes, hi clanculum insidiantes. Ut ergo explicaret, se de metaphoricis serpentibus, hoc est, de dæmonibus loqui, generaliter adjicit, se iis dedisse potestatem *super omnem virtutem inimici*, id est, super universum exercitum diaboli. *Et nihil vobis nocebunt*, congregantibus cominus cum ipsis. Ubi notandum in illis verbis, *Ecce dedi vobis potestatem*, quod opus sit peculiarem accipere potestatem a Christo, ut invocatio nominis ejus effectum suum fortia-

tur. Itaque August. lib. 83. Quæst. Evang. qu. 79. docet aliquando dæmones nolle cedere, ipso Deo occultis modis prohibente, ne cedant, cum id justum & utile judicat. Hoc autem facit vel ad confundendos malos, quemadmodum Scevæ filiis contigit, Act. 19. versu 15. vel ad admonendos bonos, ut proficiant in fide, atque ista non jactanter, sed utiliter possint: vel denique ad discernenda dona membrorum Ecclesiæ, sicut Apostolus: *Numquid omnes virtutes?*

20. *Verumtamen*, quamvis magnum sit Dei istud donum, *in hoc nolite gaudere*, nempe principaliter, & in eo hærendo, sicut superbientes, & sibi placentes in gaudio de Dei donis hærare solent; *quia spiritus vobis subjiciuntur*; existimantes, ut August. ibidem in talibus factis majora dona esse quam in operibus justitiæ, quibus æterna vita comparatur. Unde optime monet S. Antonius apud Athanas. in vita ejus, ut magis nobis esset vitæ quam signorum sollicitudo, nullosque signa faciens, aut ipse superbia intumesceret, aut despiceret eos, qui facere non possunt. Nam signa facere, inquit, non est nostræ parvitat, sed Domini potestatis, qui ad discipulos gloriantes ait: Ne gaudeatis, quia dæmonia vobis subjecta sunt, sed *quod nomina vestra scripta sunt in cælis*; hoc enim & solidum gaudium est, & solis Deum diligentibus vel a Deo dilectis

competit. Nam nomina in cœlis, hoc est, in Dei memoria esse scripta, dupliciter intelligi potest: vel ratione præsentis iustitiæ, qui Psal. 68. v. 29. dicitur *liber viventium*, potius quam vitæ, ubi August. docet, eo modo omnes iustos in cœlo esse scriptos: vel ratione æternæ & immutabilis electionis ad salutem. Neutro vero modo Christus hic revelat omnes Apostolos fuisse iustos vel electos; sed videtur per concessionem loqui, videlicet: Sicut vos existimatis & merito confidere debetis. Itaque quia discipuli in lætitia privata & temporali mentem posuerant, quando de miraculis gaudebant, revocantur hic de lætitia privata ad communem, de temporali ad æternam. Discipulis enim veritatis gaudium esse non debet, nisi de eo bono, quod commune cum omnibus habent, & in quo finem lætitiæ non habent, ut Greg. lib. 9. Epist. 58.

25. *Et ecce quidam legis-peritus surrexit.* Alius videtur fuisse ab eo, quem Matthæus introduxit cap. 22. quærentem, quod sit mandatum magnum in Lege, sicut probabilius arbitratur August. & multis probat lib. 2. De consensu cap. 73. ... *tentans illum*, id est, tam scire volens veritatem, quam experiri, utrum aliquid a lege alienum traditurus esset, ut eum argueret: ideoque Dominus non ei respondet directe, sed ipsum rogat vicissim,

ut ipse sibi responderet; & cum recte respondisset, addit: *Hoc fac, & vives*, id est, possidebis vitam æternam, quod a me quæсивisti. Tantumdem hoc est, atque illud Matthæi 19. versu 17. *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.*

29. *Ille autem volens justificare seipsum*, id est, ostendere, quam esset tenax ac studiosus justitiæ tam cognoscendæ quam faciendæ. Videtur enim putasse proximum a Christo definiendum esse more Pharisaico amicum, ut sic justus esse videretur, qui amicos tamquam proximos diligeret. Dixit itaque: *Et quis est meus proximus?* Non petit, quid proximo impendendum sit; nam in hoc non multum differebat Lex ab Evangelio; sed, quis sit proximus: quam late enim ille pateret & intelligendus esset, non erat veteris Testamenti tradere, ut August. lib. 83. Quæst. Evangel. quæst. 53. Cum ergo proximus possit dici vel gente, vel amicitia, vel consanguinitate, vel humanæ naturæ communione, Christus ut legem perficeret, quæstionem illam ut tempestivam arripiens, & suscipiens, scilicet sermones seu vices respondendi, dixit, per modum parabolæ: *Homo quidam*, natione Judæus, ut August. Serm. 73. De verbis Domini: videtur enim vel vera historia, vel certe parabola ex eventis illius temporis verisimilis. Nam via ab Jerusalem in Jericho latrociniis erat ob-

noxia, ut Hieronym. tum in c. 20. Matth. tum Epistol. 27. ubi dicit locum Adomim inde vocatum, quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incur-sibus: qui præterquam quod cœperunt eum, etiam *despoliaverunt eum* id est, vestibus exuerunt: ut Græce sonat, & *p'lagis* seu vulneribus *impositis*, abierunt *semi-vivo relicto*, hoc est, in miserrimo statu, in quo necesse erat perire, si nemo succurreret.

31. *Accidit autem, ut sacerdos quidam descenderet eadem via, versus Jerichontem, demissiori scilicet loco quam Jerusalem sitam, prope Jordanem fluvium: & viso illo præterit, Græce (atiparglthen) ex adverso seu contra præterit.* Quo significatur non solum eum non accessisse, sed potius retrocedendo transivisse, quod scilicet horreret accedere, ut Theoph. notat, & ita perstringitur fera Sacerdotum inhumanitas. Idem dicitur in Græco eodem modo de Levita: moribus enim Sacerdotes & Levitæ similes erant.

32. *Samaritanus autem quidam, genere & religione alienus, & Judæis maxime in-visus, eo quod Samaritani soli vellent haberi populus Dei, & verum Dei cultum, verumque templum se habere jactarent.* Hic ergo *videns eum, misericordia motus est*, tamquam qui existimaret calamitatem ejus, tamquam proximi

ad se pertinere, immemor omnis antiquæ contentionis.

34. *Et appropians*, trahente scilicet eum propius intimo miserationis affectu, *aligavit vulnera ejus*, id est, fasciis obligavit, ne medicamentum infusum respuerent: *Infundens*, id est, postquam ante infudisset *oleum & vinum*; quæ viatici loco secum sumpserat: *oleum*, ut opsonium ad panem, *vinum* loco potus. Et opportune quidem: vinum enim purgat vulnera, arrodit putrida, constringit purgata: oleum lenit, fovet, & sanat. *Et imponens illum in jumentum suum*, quo ipse venerat, *duxit*, ipse pedes dux viæ factus, *in stabulum*, seu diversorium, & *curam ejus egit*, ac curationem in hospitio. Significatur ergo omnia, quæ habuit & potuit, afflicti istius necessitatibus impendisse.

35. *Et altera die*, cum itineris perficiendi necessitate premeretur, *Protulit duos denarios*, expendendos in curationem saucii, & ait *stabulario*, seu hospiti: *Curam illius habe*, & *quodcumque supererogaveris*, super impensam tibi traditam, seu de tuo, *ego cum rediero, reddam tibi*: quo declarat, se non quieturum, donec sanatum viderit. In qua historia non solum præclare lucet pulcherrimus & plenissimus dilectionis modus, dum nihil omittit eorum, quæ ad proximum juvandum requiri poterant, sed etiam mysterium lapsus, & reparationis humani generis, quod in ea
om-

omnes pene veteres annotarunt. Videri poterunt Amb. & Theophyl. & alii in hunc locum, Chrysoft. Hom. hac de re, & late Aug. Serm. 37. de verbis Domini, brevius vero lib. 2. Quæst. Evang. q. 19. Succinctissime complexus est pleraque Orig. Hom. 34. in Luc. tamquam ab antiquiore presbytero sibi tradita, jam inde scilicet ab initio nascentis Ecclesiæ. Dicebat ille, inquit, *hominem, qui descendit, esse Adam, Jerusalem paradisum, Jericho mundum, latrones contrarias fortitudines, id est, dæmones, Sacerdotem legem, Levitam Prophetas, Samariten Christum, vulnera inobedientiam, jumentum corpus Domini, quo incarnatus est, pandocheum, id est, stabulum, quod universos volentes introire suscipit, Ecclesiam interpretari. Porro duos denarios patrem & filium intelligi; stabularium Ecclesiæ præsidem, cui dispensatio credita est, reversionem Samaritani, secundum Salvatoris adventum. Cum qua expositione fere convenit illa Aug. loco cit. qui tamen per *Jerusalem* intelligit civitatem cælestis pacis, *Jericho* mortalitatem, *duos denarios*, duo præcepta charitatis, alii duo testamenta.*

36. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi, qui incidit in latrones? id est, agnovisse se illi & præstitisse proximum per charitatis officia: nam, ut Augustin. Tract. 43. in Joan. Samaritanus socio se-

præstitit proximum, quem non putavit alienum. Ex hoc autem colligendum relinquit Christus, illum faucium fuisse etiam proximum illius Samaritani, quia, ut idem August. lib. 1. De doctr. Christiana, c. 39. proximi nomen ad aliquid est: nec quisquam esse proximus nisi proximo potest. Sic ergo indirecte solvit quæstionem Legis-periti, quis esset ejus proximus, circa quem deberet implere legem, de diligendo proximo, nempe quoslibet opis indigentes, etiam extraneos.

37. *At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum: nam ipso opere dilectionis declarabat Samaritanus, se proximum esse Judæo faucio, & consequenter illum sibi.* Itaque respondit ei Dominus: *Vade, & tu fac similiter, ut censeas tibi proximum esse non solum genere, patria, amicitia, religione conjunctum, sed quemvis hominem, cui vel exhibendum est officium misericordiæ, si indiget, vel exhibendum esset, si indigeret.* inquit August. loco cit. Omnis enim homo est omni homini proximus, nec ulla cogitanda est longinquitas generis, ubi est natura communis, ut idem Concione 8. in Psal. 118.

32. *Factum est autem, dum irent, id est, dum pergerent Jerosolymam: nam hæc in eodem itinere videntur contigisse. Intravit in quoddam castellum, Græce (eis kōmen tina) pagum quemdam, qui videtur fuisse Bethania; nam hæc Joan. II. vo-*

catur castellum Mariæ & Marthæ. *Et mulier quædam Martha nomine excepit illum; sive quod major esset natu, ut Bernard. Serm. 3. de assumpt. fuisse putat; sive quod ipsa rem familiarem communemque procuraret & administraret; & ideo dicitur eum excepisse in domum suam, quamvis & Maria & Lazarus in ea habitarent.*

39. *Et huic erat soror, &c. quæ etiam sedens: quasi dic. non obiter; sed ex composito, ut August. Serm. 26. de verbis Domini notat, nempe cum quiete, attentione, diligentia, assiduitate, quæ per sessionem innuuntur: secus, seu juxta, pedes, prout & Paulus, juxta pedes Gamalielis eruditus fuit; nam iste habitus est discipulæ, humilitatem & reverentiam erga docentem declarantis. Unde August. ibid. Quanto humiliter ad pedes sedebat, tanto amplius capiebat: confluit enim aqua ad humilitatem convallis, denatat de tumoribus collis.*

Audiebat verbum illius, loquentis de regno Dei, simul ac domum ingressus fuit, ne quid temporis sine fructu laberetur.

40. *Martha autem satagebat, Græce (periespato) distrahebatur, circa frequens ministerium, id est, sollicita erat in variis ministeriis ac convivium, & ad obsequium Christi, ac discipulorum ejus pertinentibus, ne quid talibus hospitibus deesset. Quæ stetit, nempe tandem vel lassata, ut Basil. in Constit. Monasticis c. 2. vel*

obeundis ministeriis omnibus non sufficiens, & interpellans Dominum concionantem, ait: *Domine non est tibi curæ*, per temetipsum: verba videntur subaccusantis incuriam, vel certe excitantis ad respectum sui; *quod soror mea reliquit me solam ministrare*, in apparandis convivio necessariis: *Dic ergo illi*, saltem a me admonitus, *ut me adjuvet*. Dicit hoc vult a Domino, eo quod se frustra id Mariæ dicturam existimaret, vel indecens videretur, eam a docente avellere citra veniam.

41. *Et respondens dixit: Martha, Martha*: qua geminatione nominis compescit Martham, ac turbatam sedat, & tacite subreprehendit: quamquam August. Serm. illo 26. repetitionem nominis velit esse indicium dilectionis, aut forte, inquit, movendæ intentionis, ut audiret attentius. *Sollicita es & turbaris erga plurima*, ea turbatione, qualis consequi solet sollicitudinem de pluribus rebus uno tempore curandis.

42. *Porro unum est necessarium*. August. ad sequentia hoc referre solet, ut significetur, contemplationem illius unius Deitatis esse necessariam, quam opponit multis ministeriis hujus vitæ, bonis quidem, sed carnalibus, quibus occupabatur Martha. Alii *unum* intelligunt illud, quod Maria factitabat, scilicet audire verbum Dei: quod in idem fere redit. Non in-

con-

congruam tamen interpretationem dant plerique Græci, Titus, Theophyl. & in primis Basil. in Reg. fusius disputatis qu. 20. juxta quam Christus significet unum esse necessarium, ut scilicet necessitati corporis fiat satis, ad quod paucis, vel uno opus est cibo, quia natura paucis contenta: ut ita *unum* tacite opponatur pluribus ferculorum generibus, quibus Martha parandis intenta erat. *Maria optimam partem elegit*: Græce (*ten agathen*) bonam, sed cum articulo emphasin significante, quasi dic. Illam bonam seu excellenter bonam, quod noster *optimam* dixit, & consequenter meliorem, quam Martha, sicut legit August. Itaque non opus Marthæ reprehendit, sed partem, id est, functionem, studium, genusque vitæ Mariæ prætulit. Non tu malam, inquit August. Serm. 27. de verbis Dom. sed illa meliorem. Pars autem illa est, sedere ad pedes Jesu, & audire verbum ejus, hoc est, discendis & contemplan- dis rebus divinis incumbere, quod Maria elegerat, id est, toto vitæ studio, tamquam partem seu sortem sibi propriam sectandam ceperat, sicut e contrario Martha officia pietatis corporalia, de quo etiam Joan. 12. v. 2. ... *que non auferetur ab ea*, neque in hac vita, neque in futura. Auferetur enim aliquando onus necessitatis, seu corporalis hospitalitatis: æterna est dulcedo veritatis, inquit Aug. Per hoc

hoc ergo Dominus dat rationem, cur melior sit pars Mariæ, sicut & Apostolus charitatem dicit esse maiorem fide, & spe, eo quod his transeuntibus illa maneat in æternum. Hoc ergo signum est corporalia exercitia non per se intendi a Deo, sed ut media, per quæ ad optimam partem, hoc est, ad scientiam charitatemque veritatis veniatur. Notant autem plerique Patres, & imprimis Aug. Serm. 26. & 27. de verbis Dom. duas vitas in his mulieribus figurari, tropologice quidem activam & contemplativam, anagogice vero præsentem & futuram, laboriosam & quietam, ærumnosam & beatam: temporalem & æternam. Vide August. latius.

CAPUT XI.

Cum esset in quodam loco orans, ut cessavit: neque enim fuit ausus discipulus ille orantem interpellare, cum oratio tamquam colloquium cum Deo doctrinæ longe præferenda sit, nisi necessitas aliud postulet. *Dixit unus: Domine doce nos orare*, præscripta scilicet certa quædam orationis formula. Quæ petitio congruentissima fuit authoritati Augustini, Tract. 7. in Joan. Qui enim habent causam, inquit, & volunt supplicare Impe-

ratori, quærent aliquem Jurisperitum, a quo sibi preces (id est, libellus supplex) componantur: ne forte si aliter petierint, quam oportet, non solum non impetrent, quod petunt, sed & pœnam pro beneficio mereantur. Itaque *docet nos orare*, id est, Jurisperite noster, affessor Dei, imo confessor, compone nobis preces, seu libellum supplicem, inquit ibidem Augustinus. *Sicut docuit & Joannes discipulos suos.* Ex quo constat, Joannem aliquam certam, ante non usitatam orandi formulam suis tradidisse, ut & illi de proprio magistri sui instituto aliter Deum orarent, inquit Tertull. 4. contra Marcionem cap. 20. Religionis enim pars non infima est oratio, quam propterea etiam novam inferre solet, quisquis religionem innovaverit.

2. *Cum oratis, dicite.* Eadem est hæc oratio, quantum ad substantiam, cum ea, quam tradidit Matth. 6. Græce etiam quantum ad verba. Suppletur enim in singulis petitionibus non solum id, quod explicationis gratia apud Matth. additur: sed etiam suppleantur petitiones duæ, quæ Latine omittuntur. Verum quia exemplaria Latina etiam antiquissima illis carent, verisimile est a nonnullis quamvis perperam fuisse Græce inserta, ne fortassis manca hæc oratio videretur. Quinque igitur tantum sunt hic petitiones: tertia vero & septima deficiunt,

ut notat Augustinus in Enchiridio cap. 116. quia septima in sexta utcumque comprehenditur, sicut & tertia in prima & secunda. Nam nomen Patris a nobis sanctificari non potest, neque regnum ejus serio optari, nisi velimus fieri voluntatem ejus: & a præcipuo malo liberatur, qui remissis debitis in tentationem nullam inducitur, cui liberatio a reliquis malis suo tempore velut merces dabitur. Itaque ut disceremus, in oratione non tam de verbis quam de rebus esse anxii, ac de spiritu orationis; diversis verbis orationem tradidit, quam fidelibus quotidianam esse voluit. Nam circumstantiarum hic & apud Matth. tanta diversitas est, ut videatur Christus illas orandi formulas diverso tempore tradidisse; utram prius, non constat. Explicationem autem totius orationis vide apud Matth.

5. *Et ait ad illos.* Hactenus de orandi formula, nunc de orandi modo, ardore, & perseverantia, de quibus per parabolam subjungit: *Quis vestrum habebit amicum?* quasi dic. Cui habenti amicum non id eveniet, quod dicturus sum? Multo ergo magis eveniet oranti amicum Deum; est enim argumentum a minori ad majus, sicut & versu 13. ... *Et ibit ad illum media nocte:* quæ intempesta dici solet, ut Augustinus notat Conc. 29. in Psal. 118. quia ad agendum importuna est. *Media ergo nocte, hoc est, importu*

tunissimo tempore, quod ad impetrandi difficultatem spectat. *Et dicit illi: Amice, commoda mihi*, id est, Da mihi commodato, seu mutuo: quod spectat ad petentis verecundiam, & petitionis mediocritatem, quia minus est, quam si dari peteret *tres panes*, unum scilicet hospiti, alterum mihi, tertium utrique communem, si unus uni non esset satis: est enim parabola ex usu communi sumpta.

6. *Quoniam amicus meus venit de via, &c. fessus scilicet & famelicus, & non habeo, quod ponam ante eum*, cum nec tempus permittat emi. Duas ergo causas allegat impetrandi: quod non sibi petat, sed amico, quem iniquum est deferere; & quod sibi etiam panis sit penuria. Ita utroque elucet petentis verecundia & humilitas.

7. *Et ille respondens dicat, hoc est, Vel quamvis ille responderet: est enim hypothesis, licet non omnino verisimilis, tamen apta ad ostendendum, quantum valeat ad impetrandum importuna perseverantia. Jam ostium clausum est, pessulis videlicet firmatum, ut aperiri molestum sit, & forte intempesta nocte periculosum. Et pueri, id est, filii, ut Græca insinuant & Syrus explicat; mecum in cubili, sive cubiculo, sive etiam lecto, ut vertit Syrus, qui proinde expergesieri deberent. Pertinent hæc omnia ad ostendam justitiam repulsæ.*

8. *Et si ille perseveraverit pulsans, id est, Quod si nihil territus excusatione instet rogando, urgeat. ac tundat ostium: propter improbitatem tamen ejus, Græce (Cana-deian) inverecundiam seu impudentiam, hoc est, propter importunam & molestam perseverantiam, qua etiam post primam amici excusationem rogare, imo pulsando instare non destitit. Hoc enim cujusdam improbitatis speciem habere videbatur; quo sensu dicitur labor improbus omnia vincere. Dabit illi, & non solum accommodabit: neque solum tres dabit, sed quotquot habet necessarios, id est, etiam plures, quam postulaverit.*

9. *Et ego dico vobis, hoc est, ad illum eundem modum. Est enim accommodatio parabolæ ad propositum, qua includit similes in petendo conditiones adhibendas erga Deum, verecundiam, humilitatem, & imprimis perseverantissimam instantiam. Nam ad hoc pertinent illa tria, Petite, Quærite, Pulsate, sicut ex August. 1. Retract. cap. 19. patet, & in Matth. latius diximus. Delectatur enim Deus, sibi quodammodo vim ab orantibus inferri. Vis autem illa non in sola petitione sita est, sed etiam in aliis orationis adjumentis: inter quæ primo est continentia, de qua Hier. Epist. 22. ad Eustochium: Nisi, inquit, vim feceris, cœlorum regnum non capies: nisi pulsaveris importune, panem non accipies sa-*

cramenti. An non tibi videtur violentia, cum caro cupit esse, quod Deus est, & illuc, unde Angeli corruerunt, Angelos judicare conscendit? Secundo, poenitentiae quaedam austeritas, de qua Tertull. in Apologetico, cap. 40. Nos jejuniis aridi, omni continentia expressi, ab omni vitae fruge (id est, deliciis) dilati, in sacco, & cinere volutantes, invidia cœlum tundimus, Deum tangimus, misericordiam extorquemus. Tertio, concordia orantium, de qua ibid. cap. 39. Corpus sumus de conscientia religionis, & disciplinæ unitate, & spei fœdere, quodimus in cœtum & congregationem, ut ad Deum, quasi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hec vis Deo grata est. Ita Tertull. Ne quis vero peccator terretur, putans, impetrationem illam esse justis propriam, occurruunt illi suspicioni verba parabolæ: *Et si non dabit illi eo, quod amicus ejus sit, &c.* sicut notat Basil. in Const. Monast. c. 2. ubi monet, Et si complures anni in petendo prætereant, perseverandum esse tamen, donec impetretur. Unde Judith merito reprehendit Oniam, quod non ultra quinque dies Dei auxilium expectandum esse judicaret, Judic. 8. v. 11. & 12,

27. *Factum est autem, &c. extollens vocem quædam mulier, admirata scilicet sapientiam revincentem adversarios, miraculorum virtutem, verborumque vim,*

non potuit se continere, quin admirationem suam clamore & laudibus exprimeret. Quo indicatur magnitudo affectus ejus erga Jesum eo ipso tempore, quo calumniis Phariseorum petebatur. *Dixit, Beatus venter, qui te portavit, & ubera, quæ suxisti.* Periphrasis est matris, ab iis partibus, quæ gignendo alendoque Christo servierunt: quasi dic. O tali filio felicem matrem! Honor enim filii in parentes redundat: unde & ipsa sancta Virgo hanc beatitudinis prædicationem sibi futuram prophetavit in Cantico dicendo, *Ecce enim ex hoc beatam me dicent, &c.* An autem hæc mulier solum sensu muliebri hoc dixerit, sicut solent matres beatæ prædicari propter filios, an vero ex fide incarnationis Christi, non constat. Illud postremum sentit Beda, qui hanc mulierem typum Ecclesiæ gessisse notat; primum plerique posteriores.

28. *At ille dixit: Quin imo beati.* Græcum (*Monunge*) sonat, *Imo vero*, quod Erasmus notat, nec affirmare, nec negare illud, cui subjungitur. August. Tract. 10. in Joan. & lib. de sancta Virginit. cap. 3. legit, *Imo.* Videtur itaque Christus aperte nec admittere, nec negare id, quod mulier dixerat: ne vel se, & matrem laudaret, vel falsum diceret: sed aliud elogium subicit, tamquam certius & potius, & pluris æstimandum: quasi dicat: Tu beatam prædicas matrem, &c.

ego vero dico: *Beati, qui audiunt verbum Dei*; nam inde concipitur fides, quæ ex auditu est: *Et custodiunt illud*, animo diligendo, & opere adimplendo, quia hoc hominem facit meliorem, Deo gratiorem, veraque dignum beatitudine. Nam, ut optime Augustinus, materna propinquitatis nihil Mariæ profuisset, nisi felicius Christum corde quam carne gestasset: beatior enim percipiendo fidem Christi, quam concipiendo carnem Christi. Cum ergo non neget Christus matrem suam beatam, neque primo illo genere beatitudinis, quatenus mater ejus fuit, neque secundo, quatenus Dei verbum audivit & custodivit; immerito reprehendit Ecclesiam Calvinus, quod illa mulieris verba, *Beatus venter*, &c. absolute de Virgine Maria usurpet, sine adjecta Christi correctione: non enim est correctio attributæ beatitudinis, sed extensio.

36. *Si ergo corpus tuum.* Diximus de tota ista comparatione apud Matthæum. Lucas hunc versum adjicit, quo Matthæus caret, ac difficultatem facit, quia tautologiam videtur continere. Posset autem hoc modo explicari, & connecti cum præcedentibus, ut per oculum, sicut in Matthæo dictum est, intelligatur mens hominis, ex intellectu constans & voluntate, quæ si munda fuerit, & soli intenta Deo, totum corpus, reliquarum scilicet

omnium facultatum & affectuum participata luce justitiæ & munditiæ fulgebit. Quod si fuerit ita, ut *non habeat aliquam partem tenebrarum*, ita videlicet, ut nihil pravi cupiditatis ei adhæreat, *erit lucidum totum*; Non est hic supplendum, *corpus*; sed est absoluta locutio, id est, quidquid inde proficiscetur, omnes scilicet actiones inde promanantes erunt rectæ: quasi dic. Si corpus tuarum facultatum & affectuum totum fuerit mundum, ac lucidum, nihil erit in te, quod non sit lucidum. *Et sicut lucerna fulgoris*, seu fulgida, *illuminabit te*, supple, oculus ille tuus simplex: ille enim diffundit lumen suum, instar lucernæ splendidissimæ, super omnes facultates, & affectus, & actiones.

37. *Et cum loqueretur*; videlicet præcedentia: quamvis August. lib. 2. De consensu, cap. 39. incertum esse putet, utrum de præcedentibus intelligat, an de aliis alio tempore dictis; eo quod non dicat, *Cum loqueretur hæc*, sed absolute, *Cum loqueretur*, seu concionaretur, scilicet quodam tempore. *Rogavit illum quidam Phariseus, ut pranderet apud se*, non satis fortassis sincero animo, propter durissimam increpationem Christi, quæ secuta est. *Et ingressus recubuit*, statim scilicet, ne lotis quidem prius manibus, ut ita etiam exemplo suo Pharisaicam superstitionem destrueret.

38. *Pharisæus autem cepit intra se reputans dicere: id est, tacita secum cogitatione cepit quærere causam. Quod Græce clare dicitur (εταυμασεν) miratus est; quia admiratio ex causæ ignorance nasci solet: Quare non baptizatus esset, id est, lotus ante prandium: transgrediens scilicet tam facile traditiones Pharisaicas. Nam in istis lotionibus caeremonialibus magnam ponebant religionem Pharisei, neglecta animi munditia, ut patet Marci 7. v. 3. & Matth. 15. initio.*

39. *Et ait Dominus ad illum, tamquam cognitor cordis & humanorum secretorum testis & iudex, ut notat Aug. De unit. Ecclesiæ c. 5. Nam Pharisæus iste nihil adhuc dixerat, unde mentem ejus colligeret, sicut nos facere debemus, antequam vituperemus: nunc, quod significat hic opportunitatem præsentis reprehensionis: quasi dic. Nunc opportunum est, ut vos præposteræ vestræ religionis admoneam. Quod de foris est calicis, & catini, seu disci, quibus continetur potus, ac cibus, mundatis. Quo parabolice significat, eos externam manuum & corporis munditiem affectare, internam vero animi, qui in corpore velut calice, aut catino continetur, negligere. Vide dicta Matth. 23. v. 24.*

40. *Stulti, quia hac in parte ab omni ratione alieni. Utitur illa increpatione tam acerba non convitiandi, sed repre-*

hendendi causa, ut animus se dissimulans acrimonia ista stimuletur, ad considerandam fœditatem suam, & præposteram munditiei curam. *Nonne qui fecit, quod deforis est, id est, corpus humanum, calice & catino significatum, etiam id, quod intus est, fecit?* scilicet animum, mentem, & conscientiam: quasi dic. Si vos movet cultus Dei ad fervendam illam exactam corporis munditiam, quasi creaturæ Dei, quomodo non sapitis, etiam conscientiam, seu animam multo magis mundam esse fervendam? Itaque post hanc increpationem suggerit Dominus modum legitimum obtinendæ dictæ munditiei, rejecta superstitione Pharisaica.

41. *Verumtamen*, id est, non obstante, quod vos rapina & iniquitate plenos dixerim, non tamen est desperandum; sed quod *supereſt*, id est, Quod unicum remedium restat, ut quodam loco Beda; seu Si summam rei scire vultis; in quem sensum Syrus hoc exponit. Alii explicant, quod *supereſt*, id est, id quod cultui & virtui necessario superfluum est. Ita S. Thomas & Beda alio in loco: sed Græcæ phrasi magis congruit, ut subintelligatur (*kata*) id est, *secundum*: quasi dic. Secundum quod adest, aut licet vobis, seu pro facultatibus vestris, ut quisque potest, *date eleemosynam*, facta scilicet prius rapinarum restitutione. Qui sensus Græcis placet, Euthimio, Theophyl. & inter

Latinos, Tertull. 4. contra Marcionem, cap. 27. qui legit: *Date, quæ habetis, eleemosynam*; hoc enim avaris hominibus optimum remedium est, ut curentur. *Et ecce omnia*, non solum scilicet quod de foris est, seu corpus, sed etiam quod intus est, seu anima, *munda sunt vobis*, id est, munda erunt a rapinis & omni iniquitate. Facit autem hoc eleemosyna, non quasi fides in Christum, & poenitentia, & restitutio raptorum non requirantur, sed quia fidem in Christum & poenitentiam impetrat a Deo, facile misereunte ejus, qui miseretur aliorum: poenitentia autem non est vera, nisi male parta restituantur. Itaque Angelus Tobie juxta hunc sensum, cap. 12. v. 9. dicit: *Ipsa purgat a peccato, & facit invenire misericordiam*. Augustin. tamen Serm. 30. De verbis Domini & in Enchiridio c. 75. per *eleemosynam* intelligit opus misericordie generaliter, etiam erga seipsum. Illa quippe ordinate facienda est, ut a seipso quisque incipiat, juxta illud Eccles. 3. *Miserere animæ tuæ placens Deo*. Itaque vult monere Christus, ut eleemosynam darent, a seipsis, recto misericordie & dilectionis ordine, incipiendo: quod fit per fidem, dilectionem, poenitentiam, restitutionem, superflui erogationem, cujusmodi eleemosynas facere non curabant. Itaque hac consideratione August. Dominum subjecisse:

42. *Sed vae vobis Phariseis, quia decimatis mentham & rutam, id est, decimam partem minutissimorum olerum scrupulose in eleemosynas erogatis. Et præteritis iudicium, id est, id, quod æquum & justum est, aliena rapiendo, & charitatem Dei, & proximi; quæ tamen est eleemosyna & beneficentia, quam præcipue erogare debebatis: nam hæc oportuit facere, iudicium scilicet, charitatem & fidem, ut addit Matth. Et illa non omittere, quæ in corporales eleemosynas, decimas illas minutas dando, erogatis.*

45. *Respondens quidam ex Legis-peritis, id est, Legis Interpretibus, qui Scribæ dicebantur, ait illi: Magister, hæc dicens, adversus Phariseos, etiam contumeliam nobis facis, ordini scilicet Scribarum, quem simul verbis istis contumeliosis lædis. Scribarum enim proprie erat docere & explicare Legem: Phariseorum observare, doctrinæque traditæ insistere; rigidi enim observatores videri volebant Legis doctores. Quamvis idem esse posset Scriba & Phariseus: unde Theophyl. Pharisei, inquit, videbantur ut Monachi, quia ab aliis se segregabant, quasi majoris sanctitatis professione: Legis-periti vero doctores erant, qui solvebant questionem legis. Hæc ille. Itaque Christus persequens, Vae, redarguit etiam Scribas, quod gravissima docendo, onerarent homines, & nihil eorum facerent;*
præ-

præcedentia vero magis praxim Legis & vitam spectant. Hæc ergo cum diceret tanta cum severitate,

53. *Cæperunt Pharisei, & Legis-periti*, offensi tanta reprehendendi libertate, quia æstimatio sanctitatis Phariseorum, & auctoritas doctrinæ Scribarum elevabatur, *graviter insistere*, id est, vehementer insistendo eum urgere, *Et os ejus opprimere*, id est, loquentem reprimere, *de multis*, quæ dixerat: multa scilicet ex eis, quasi consequentia captiose interrogando, ut perplexus fieret, nec ad tot hinc inde interrogata respondere posset: vel etiam multa simul objiciendo; ut tot argumentis pullatus aliquid minus considerate responderet, nimirum ut sequitur;

54. *Insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore ejus*: quem tot interrogationibus & objectionibus vellicatum, minus putabant fore oculatum & cautum ad respondendum; sicut hominibus contingere solet, discursu & collatione, ideoque & tempore indigentibus, quorum non indiget scientia beatorum. Notat autem Augustin. quamvis Matth. & Lucas eadem Christi verba narrare videantur, diversis tamen temporibus esse dicta, quia Lucas ea narrare videtur dicta in domo Pharisei, antequam venisset Jerosolymam; Matthæus vero Jerosolymis.

CAPUT XII.

13. **A**it ei quidam, terrenis magis quam spiritualibus capiendis intentus: *Dic, pro tua auctoritate, fratri meo, ut dividat mecum hereditatem, quia videtur ille solus occupasse totam.* Itaque magnum quid de Domino sentiebat, a quo fratri suo hoc præcipi voluit; forte ex opinione, quod Messiam crederet, qui pauperum causas esset defensurus. Reprehendit petitionem Christus, quia, ut Ambrosius, majoribus intento non est minoribus obstrependum.

14. *Et ille dixit illi:* Homo, qui per terrena interrumpis, aut abrumpis divina: nam *Homo* in Scripturis subinde dicitur non ex natura, sed ex vitio, juxta illud Apostoli: *Nonne homines estis, & secundum carnem ambulatis?* Unde Augustinus. Qui enim pro magno habes istam hereditatem, quid nisi homo es? Volebat enim avaritiam tollere, quod plus quam hominis est. Quamquam sæpe etiam sit idiotissimus linguæ de aliquo, cujus ignotum nomen est, ut patet ex phrasi Petri infra, cap. 22. vers. 58. & 60.... *Quis me constituit judicem, controversiarum de rebus terrenis, aut divisorem, hereditatis?* quasi dic. Nullus, non quasi non posset defectu potestatis, sed quod non deceret

ceret eum, qui propter divina descenderat, terrenis occupari, quæ docebat esse spernenda, ut Ambr. latius. Sed difficultas est, quomodo hæc responsio sit ad rem, cum non esset a Christi officio alienum, homines moneri officii sui de dividenda hereditate, quod alter petiverat. Videtur itaque plus vel verbo, vel animo petivisse, quam hic exprimitur, ut videlicet, si frater recusaret, Christus ipse divideret, vel orta difficultate se judicem, aut arbitrum interpone-
ret. De his duobus redarguit importunum interpellatorem; primum vero indirecte præstitit, hoc ipso, quo dixit ad illos:

15. *Videte & cavete*, id est, attente cavete, seu videte, ut caveatis, *ab omni avaritia*, id est, immodica habendi cupiditate: nam, ut Basil. Hom. 6. Avarus est, qui eo, quod satis esse debet, non est contentus: Addit autem, *ab omni*, scilicet tam occulta quam manifesta, tam retinendi cupide sua, quam appetendi aliena, ut Augustin. exponit Serm. 28. de Diversis, cap. 3. Utrumque ergo fratrem simul his verbis sanare voluit Christus: nam si illis obtemperarent, nihil inter se de dividenda hereditate contenderent. *Quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his, quæ possidet*, seu ex opibus ejus. Sensus est, Vita hominis non constat ex opibus, quas possidet, cum ille

illæ abundaverint : quasi dic. Non consistit vita hominis in opum abundantia, quasi quisque quo ditior fuerit, eo diutius vivat, prout exponunt Theophyl. Euthym. & Bonavent. Itaque evertit fundamentum avaritiæ, quæ solet vitæ producendæ præsidia in opum obundantia collocare, cum illa pendeat non ex divitiis, sed ex solo nutu Dei, quod mox declarat sequenti parabola : non enim historia, sed parabola videtur, ut vox Græca sonat; sed talis parabola, quæ facile reipsa potest contingere.

16. *Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit*: Græce (*hē chōra*) id est, regio, seu latifundium, quo significatur latissima possessio hominis agrum agro copulantis.

17. *Et cogitabat intra se, &c. quid faciam.* Verba sunt anxii de divitiis : quarum magnitudine indicat propriam etiam expectationem superatam. Unde Basil. Hom. 6. Non ei fructus, sed gemitus terra producit. Similes sunt voces ejus, qui cum paupertate luctatur. Ex istis ergo verbis recte notat, tum maxime anxios fieri divites, cum maxime abundant bonis.

18. *Et dixit, adhibita in consilium non charitate, sed avaritia: Destruam horrea mea, vetera, & majora faciam, &c. cum, ut monet Ambr. Homil. 6. de Naboth, dicere debuisset, Aperiam horrea, ingrediantur, qui famem tolerare non possunt, reple-*

repleant sinus suos: ut quid ego abscondam, cui Deus facit abundare, quod largiar? *Et illuc congregabo omnia*, &c. ut solus meis divitiis incubem, non tam ad usum, quam ad oblectamentum, sicut avaris proprium.

19. *Et dicam animæ meæ*; cujus vitam in corpore, nunc quasi securus per opes jam in tuto collocatas, prorogandam putabat: *Habes multa bona posita*, seu recondita, *in annos plurimos*; quasi fruendi diuturnitas opum abundantiam sequeretur. Sed illa est cœcitas mentis, qua Deus avaros percutit. Itaque *requiesce*, a laboribus, quibus te fatigasti: *epulare*, quasi dicat: Hactenus necessitati fecisti satis, nunc indulge genio & voluptatibus. Unde Basilus, O dementiam, inquit, singularem! si porcinam animam habuisses, quid ei aliud enuntiare potuisses?

20. *Dixit autem illi Deus*, eo, quo solet, modo, sive per occultos instinctus in conscientia, quæ morbo urgente sibi mortem præagit, sive per Angelos loquentes. Unde August. quæst. 47. in Numeros, hoc exemplo docet, non esse gloriandum homini, si ei loquatur Deus; nam & impiis loquitur, quomodo novit talibus esse loquendum, ut in Balaam patuit. *Stulte*, in hoc ipso, ubi prudentissimum consilium tibi invenisse videris, inquit August. Serm. 19. De verbis Apostoli; vel *stulte*, quia futurorum improvi-

de; *hæc nocte*, quia, ut est apud Job. cap. 33. quando sopor irruit super homines, & dormiunt in lectulo, tunc instruit hominem disciplina, ut avertat eum ab his, quæ fecit. Per *noctem* autem allegorice designari tenebras mentis, in quibus erat, notat Greg. 18. Moral. cap. 11. alias 12. *Animam tuam repetunt a te*, id est, anima seu vita tua repetitur a te: est enim idiotismus linguæ, sicut dicimus, *ferunt*, pro, *fertur*. Deus interim est, qui reposcit animas per Angelos, sive bonos sive subinde malos, tamquam executores iudicii sui. Itaque significatur, animam esse non proprii, sed alieni juris, a Deo, non parentibus, datam, & manere post mortem; quod enim repetitur, manet, inquit Ambr. lib. De bono mortis cap. 10. itemque ei ad tempus tantum esse commendatam, quam sibi in longum promittebat. *Quæ autem parasti, cuius erunt?* Certe non tibi, pro quo solo sollicitus videbaris, quia, ut Ambr. hic, sola virtus comes est defunctorum. Adde, *cuius erunt*, quia ignoras, ut Ecclesiastes ait, qualem sis habiturus hæredem. Porro Deum dicere alicui, *stulte*, est eum tamquam stultum, & regni exclusionem dignum damnare; ideoque gravissima hæc pœna fuit, ut notat August. Serm. illo 19. cit.

21. *Sic est*, id est, similem fortitur eventum ille, qui sibi thesaurizat, id est, suis

suis solius usibus, & luxui accumulatur, & re-
 condit opes, & non est in Deum dives :
 Græce (*me eis theon pluton*) non ditiescit in
 Deum, id est, non ditiescit rebus ad De-
 um spectantibus, virtutibus scilicet, & in-
 primis misericordia in pauperes, qua di-
 vitias suas non recondat, sed dispergat,
 juxta consilium Apostoli, 1. ad Timoth.
 6. vers. 17. & seqq. talis enim scenerat
 Deo. Hac ergo conclusione effecit Chri-
 stus id, quod postulatum ab eo fuerat,
 tacite monendo fratrem, ut hereditatem
 divideret. Si enim talis manet exitus
 eos, qui tenaciter servant sua, quid ex-
 spectent, qui rapaciter detinent aliena?
 ut notat Augustin. Quæ sequuntur usque
 ad versum 32. de deponenda sollicitudi-
 ne temporalium, apud Matth. explicata
 sunt; quibus apposite hic subjungit:

32. *Nolite timere pusillus grex, ne scili-*
cet vobis vitæ desint necessaria, si solli-
citudinem eorum deponatis. Pusillum gre-
gem vocat discipulorum, in quorum per-
sona instruit omnes vere fideles, ac ta-
cite pastorem eorum se esse indicat: quasi
dic. Nolite timere de temporalibus,
quamvis sitis pusillus, mundoque con-
temptus grex, Quia complacuit Patri vestro
dare, id est, quia gratuita voluntate &
benignitate prædestinavit vobis Pater ve-
ster, qui non potest filiis non bene vel-
le: regnum cælorum, in quo omnium bo-
norum thesaurus comprehenditur. Ar-

gumentum est a majori ad minus, ut non dubitent se curæ futuros Patri suo, ad habendum victum & vestitum in hoc sæculo, a quo in hereditatem regni cœlorum tam liberaliter gratis adoptati sunt. Itaque cum scīatis, tantam ei esse curam vestri, non solum non sitis anxii de adipiscendis temporalibus, sed etiam

33. *Vendite, quæ possidetis, & date eleemosynam*: partim ut ab eorum sollicitudine liberi discatis pendere a tam benefici Patris providentia, & in illo solo, non divitiis, fidere; partim ut ita vos bonis operibus adaptetis, ad illud regnum comparandum. Quamvis enim sine meritis regnum illud præparetur, non tamen sine meritis datur. *Facite vobis sacculos, seu marsupia, qui non veterascunt*, id est, qui nec tempore, nec usu deteruntur, ut fieri solet, & pecuniæ pereunt. Quid autem hoc sit, statim explicat, hoc est, per erogationem pecuniarum in pauperes facite seu reponite vobis *thesaurum non deficientem in cælis*, quo pervenire & in æternum permanere cupitis. Sic ergo timorem eis tollit, ne pecunias perituras putent, si pauperibus erogaverint, quando quidem illæ futuræ sunt thesauri inexhausti loco apud Deum. Ex quo & alia utilitas sequitur, quod, si totus thesaurus noster eo modo collocetur apud Deum, etiam cor & amor noster eodem sequatur; quia, ut addit:

34. *Ubi est thesaurus vester, ibi & cor vestrum erit*, id est, cura, occupatio, & amor cordis, quia naturaliter quisque studet servando, augendo, fruendoque, quod instar thesauri diligit. Ex qua cordis in cœlum translatione sequitur mox cœlestium rerum perpetua meditatio, & consequenter liberatio a multis vanitatibus & peccatis, quibus corda in sæculum effunduntur, & ibi cum thesauro sepeliuntur. Ut autem ostenderet, quomodo habitus & vigilantia ad regnum cœlorum erecti esse debeamus, addit:

35. *Sint lumbi vestri præcincti*: per carnis continentiam, inquit Gregor. Homil. 13. in Evangel. & libr. 28. Moral. cap. 7. alias 4. & August. libr. De continentia c. 7. Rectius Serm. 39. De verbis Domini, intelligit continentiam generalem ab omnibus illicitis concupiscentiis. *Et lucernæ ardentes in manibus vestris*, id est, Bonis operibus fulgeatis. Itaque lumbos habere præcinctos, Augustino est declinare a malo; lucernas tenere, facere bonum. Sensus videtur magis moralis, quam literalis: nam si vim phraseos istius ex Scripturis attendamus, præcinctio lumborum est habitus hominis expediti ad iter, seu ad opus ministerii, ut patet infra vers. 37. & clarius cap. 17. vers. 8. *Præcingite, & ministra*, aliisque multis locis. Orientales enim olim, sicut & nunc, talariibus utebantur vestibus, quas elevatas,

& collectas ad lumbos cingebant, ne operantibus essent impedimento. Itaque *sint lumbi vestri præcincli*, id est, Sitis expediti, & semper parati ad implendam voluntatem Domini vestri, & ita parati, ut etiam *sint lucernæ ardentes in manibus vestris*, ita scilicet, ut nequidem accensione opus sit, cum Dominus vester venerit. Nam simili de causa fatuæ virgines exclusæ sunt. Parabolica igitur locutio est, ab officio bonorum famulorum sumpta, Dominum scilicet suum noctu expectantium, ut sequitur, qui cum facibus præcedere solent. Itaque qui per *faces ardentes* intelligunt fidem, vel intentionem bonam, ut August. lib. Quæst. Evang. q. 25. bonum, sed moralem sensum explicant, per quem declaratur modus, quo quis debeat se præcingere, & lucernas tenere. Sensum ergo genuinum esse, quem diximus, patet ex sequentibus.

36. *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum*; qui omnia parata tenent, & attente auscultant, utrum Dominus pulset fores. Quando revertatur a nuptiis, seu convivio nuptiali, quod noctu celebrabatur, ut ex eadem parabola virginum patet, ideoque tunc homines minime parati esse solent. Per hanc igitur similitudinem indicat Christus adventum suum redeuntis a nuptiis, quæ etiam nunc cum animabus justis in cælo celebrantur, ad judicium. Hunc semper erectos animo,

mo, & fide, & operibus expectare nos jubet. *Ut cum venerit & pulsaverit*, id est, indicia adventus sui dederit, *confestim aperiant ei*, id est, prompte & cum gaudio ipsum excipiamus, nulla mortis tergiversatione, nulla interposita sui præparandi mora. Nam quamvis Christus de suo adventu ad generale iudicium loquatur, ut plerumque loqui solet, hoc ipsum tamen contingit unicuique tempore mortis suæ, sicut latius in Matthæum diximus. Unde Gregor. Hom. cit. ait: Pulsat, cum per ægritudinis molestias mortem esse vicinam designat: cui confestim aperimus, si hunc cum amore suscipimus; de quo ipse latius. Itaque pulchre S. Cyprian. lib. De mortalitate: Quam præposterum est, quamque perversum, ut, cum Dei voluntatem fieri postulemus, quando evocat nos, & accersit de hoc mundo, non statim voluntatis ejus imperio pareamus. Obnitimur & reluctamur, & pervicacium more servorum, ad conspectum domini cum tristitia & mœrore perducimur, exeuntes istinc necessitatis vinculo, non obsequio voluntatis. Et volumus ab eo præmiis cœlestibus honorari, ad quem venimus inviti? Hæc ille.

37. *Beati servi illi*. Persistit adhuc in eadem metaphora seu parabola, quos, cum venerit Dominus, videlicet Christus, eo, quo dictum est, modo, invenerit vigilantes, seu paratos. Amen dico vobis, quod præ-

cinget est, in morem ministri, *Et faciet illos discumbere*, tamquam dominos: *Et transiens*, id est, ultro citroque obambulans, ut dispiciat, num quid desit, *ministrabit illis*, id est, quidquid ad refectiorem, recreationem, æternamque felicitàtem fecerit, suppeditabit, instar perhumani patrisfamilias, qui bene cœnatus ex nuptiis rediens famulos officiosos, & dilata propter dominum cœna incoenatos, vicissim copiosa cœna velut minister exciperet. Quod quamvis carnalibus dominis non sit usitatum, ideo tamen Christus libentius dixit, ut efficacius significaret, inusitatum futurum honorem, quem eis exhibebit, quasi dominis, & coheredibus, secum in gloria confidentibus.

38. *Et si venerit in secunda vigilia*, quæ post mediam noctem incipit, & singulæ per tres horas durant, ut alibi dictum est. Quartæ vigiliæ, quæ terminatur ortu Solis, & primæ, quæ ab occasu incipit, non meminit, tum quia tantum importunissimum inopinatissimumque tempus adventus seu reditus sui significari voluit; tum quia metaphoriæ redeundi a nuptiis non ita congruunt illæ vigiliæ: nec enim tam cito, nec tam sero rediit, sed circa noctis medium nuptiæ solvi solent. Scopus tamen est docere, quod omni ætate, quamdiu hæc vita durat, sit vigilandum. Reliqua usque ad versum 47. vide Matth. 24.

47. *Ille autem servus, qui cognovit voluntatem Domini sui, qualis ille, qui constitutus fuerit super familiam: ille enim tamquam habens concredita sibi omnia patrisfamilias secreta, scit aut scire debet voluntatem ejus. De Episcopis enim futuris sermo est, ut Euthymius notat. Et non præparavit, id est, nequidem animum suum composuit, ut voluntatem domini faceret, Et proinde etiam non fecit: Vapulabit multis; gravior est enim cognitæ veritatis & præcepti prævaricatio.*

48. *Qui autem non cognovit, voluntatem Domini, quales plerumque magis esse solent servi inferiores, & tamen fecit digna plagis, a Domino scilicet prohibita, quæ ipsius erat noscere, & culpabiliter nescit, vapulabit paucis, id est, paucioribus, quam ille, qui novit, vapulabit tamen. Unde Basil. quæst. 267. inter breviores, notat significari discrimen pœnæ non in æternitate, sed in acerbitate tantum, hoc est, utramque æternam fore, unam tamen altera mitiorem. Ne vero res suas in tuto positas existimarent, si neque scienter, neque ignoranter prævaricarentur officium, mox addit, etiam de bonis operibus reddendam esse rationem: quod omni, cui multum datum est, id est, qui multis Dei donis ornatus fuerit, sive illa sit scientia voluntatis Domini, sive aliud quidpiam, multum quæretur ab eo, id est, multum reposcetur in iudicio, cum Dominus*

a nuptiis redierit, videlicet rectus usus singulorum, & lucrum ex eis. Unde Greg. Hom. 9. in Evang. ait: Cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum. Nam inter homines quoque pluribus affectus beneficiis plus debet gratitudinis, *Et cui commendaverunt multum*, id est, cuius fidei magna functio fuerit concredita, scilicet salutis aliorum procurandæ. Videtur enim hic distingui datum a commendato, ut datum referatur ad donum, quod propriam salutem spectat, commendatum ad alienam. *Plus petent ab eo*, quia reddenda erit ei ratio etiam de animabus alienis. Itaque clare indicat doctorum pastorumque iudicium, cæterorum iudicio non parum gravius & periculosius futurum.

49. *Ignem veni mittere in terram.* Persecutionem quidam recentiores intelligunt; sed certe non recte dicitur, Christum velle, ut illa accendatur, cum eam tantum permittat. Nec quisquam sanctius eam optat in se accendi; nam, ut August. 10. Confess. nemo quod tolerat, amat, tamen si tolerare amat. Rectius ergo dicitur, *ignem esse charitatem*, prout exponitur apud Ambros. Serm. 13. in Psalm. 118. & apud August. Serm. 108. De Tempore. Cum quo in idem redit, quod plerique veteres intelligunt Spiritum Sanctum, ut Gregor. Homil. 30. in Evangel. & alii, quatenus scilicet non in se, sed
in

in hominum cordibus ardet, & omnes immunditias consumit. *Et quid volo*, id est, quid aliud volo, seu quantopere, quam unice desidero, *nisi ut accendatur*; ad magis magisque bene orandum, & bene utendum donis Dei. Nam per hanc sententiam Christus declarat suæ voluntatis esse, ne dona & commendata. de quibus versu præced. sint otiosa. Et quia ignis ille incensæ charitatis per Domini passionem in hominum cordibus maxime accendendus erat, hinc adjicit de sua passione:

50. *Baptismo*, sanguinis mei, *habeo baptizari*, id est, baptizandus sum seu perfundendus. Ex quibus verbis baptismus sanguinis in Scholis nomen accepit. *Et quomodo coarctor*, id est, angor, seu quantopere pavore, ac mœrore contrahor, ad quas angustias redigor? Qui sensus videtur esse ex mente Ambrosii. Alii tamen coarctationem illam intelligunt esse tristitiæ de dilata passione, seu vehementis desiderii ad patiendum: ut sint quasi impatientis amoris verba, cui omnis mora longa est. Sed primus sensus videtur congruentior, nam & verba hoc magis sonant, & similem affectum expressit passioni proximus: *Tristis est anima mea usque ad mortem. ... Usque dum*, id est, donec, *perficiatur*, quo indicat se non tantum passioni imminente, sed toto prædicationis, vel vitæ tempore ad passionis mentionem aut recordationem, pavore (licet volun-

tario) contractum esse & contremuisse. Unde Joan. 12. facta passionis mentione per similitudinem grani cadentis in terram, mox exclamavit: *Nunc anima mea turbata est, Pater salvifica me ex hac hora.*

§4. Dicebat autem E^{us} ad turbas; nam superiora ad discipulos videntur dicta. Cum videritis nubem orientem ab occasu: statim dicitis: *nimbus venit*, &c. quia cum ab occasu Judææ sit mare mediterraneum, si vapores aquei inde surgunt, & in Judæam vento propelluntur, verisimile est, & experientia compertum, in aquas brevi resolvendos.

§6. *Hypocritæ, faciem cæli & terræ nostis probare*, id est, dispositionem eorum explorare, & discernere nostis, ita ut ex hac, vel illa cæli constitutione sciatis, quid in terra futurum portendat: facies enim terræ secundum cæli constitutionem modo jam dicto juvari solet. *Hoc autem tempus*, hujus præsentis adventus mei, & regni cælorum propinqui, *quomodo non probatis?* id est, non dijudicatis & agnoscitis esse præsens, cum ejus indicia extent plurima, longe certiora istis, quas dixi, aeris constitutionibus. Sententia fere similis est Matth. 16. initio, & Sapientiæ 13. vers. 9. Sed quia turbæ causari possent, se mysteriorum occultorum ignaros non posse tempora illa discernere, prævenit eas Christus:

57. *Quid autem & a vobis ipsis*, id est, ex iis, quæ inter vos juxta Prophetias adimplentur, & oculis vestris videtis, non judicatis, quod justum est? id est, quod æquum est vos judicare, tempus scilicet expectati Messiae jam esse præsens. Ita fere Tertullian. 4. contra Marcionem cap. 29. Perperam ergo verba illa, *ex vobis ipsis*, eo torquentur a Cassiano, Collat. 13. & aliis, quasi Christus significatum vellet, eos id posse agnoscere viribus naturalibus. Tantum enim vult Christus ea, quæ contingebant inter illos, esse sufficientia argumenta externa, ut Judæi jam antea fide imbuti agnoscerent Christum esse aliquid supra hominem, & eum quem expectabant. Argumenta autem externa in credentibus non excludunt gratiam Dei, qua juvante Judæi in notitiam & fidem Christi devenire potuissent, nisi mala sua voluntate hoc Dei adjutorium repulissent.

CAPUT XIII.

1. **A**derant autem quidam ipso in tempore, quo Christus ista prædicabat, nuntiantes ei, tamquam novum aliquid, & recenter gestum. Talia enim nuntiari solent, & res olim gestæ commemorari: ut satis hinc pateat, falli eos, qui histo-

riam istam triginta circiter annis ante contigisse putant. *De Galilæis*, non tam natione, quam secta, ut videtur: nam alioqui natio Galilæa non suberat Pilato. *Quorum sanguinem Pilatus miscuit*, &c. quia eos offerendis sacrificiis occupatos occidit. De nulla hujusmodi Galilæorum clade extat usquam mentio. Unde aliqui putant, per Galilæos hic intelligi Samaritanos, tamquam Galilæis vicinos: nam eorum aliquos Pilatus prope montem Garizin occidit, de quo Joseph. 18. Antiq. c. 5. & Hegeſippus lib. 2. De excidio Jerosolymæ. Multo verosimilius est, quod narrat Chrys. in Catena, & sequuntur, Theophyl. Euthym. Titus Bostrensis in hunc locum, fuisse sectatores Judæ Galilæi, qui, teste Hieron. in Cap. 3. ad Titum, & Josepho, duraverunt usque ad tempora Christi, & ultra. Docebant isti, non esse tributum dandum Cæsari, nec agnoscendum dominum, nisi Deum; proinde pro Imperatore, Romanoque imperio non esse sacrificandum. Propter istos vult Hieron. Apostolum scripsisse ad Romanos: *Cui tributum, tributum: & ad Titum, Admone illos Principibus & potestatibus obedire: & ad Timoth.* *Obsecro fieri orationes, &c. pro Regibus.* Horum igitur aliquos in sacrificando deprehensos jussit Pilatus velut seditiosos opprimi. An autem hoc contigerit in Galilæa, an potius Jerosolymis, ubi erat sacrificandi locus, ex Scriptura, vel aliunde, non liquet.

2. *Et respondens dixit: occasionem captans ex quolibet eventu corrigendi homine: putatis, quod hi Galilæi, &c. more scilicet hominum, qui ex calamitate unius præ alio, statim augurari solent, majorem unius quam alterius esse culpam. Hanc itaque vulgi opinionem corrigit Christus:*

3. *Non, dico vobis, id est, non propterea Galilæi illi sceleratiores cæteris Galilæis, fuisse existimandi sunt; sed, hoc dico vobis, nisi penitentiam habueritis, omnes, sive Judæi, sive Galilæi (intelligit autem multo maximam eorum partem) similiter peribitis: nempe gladio Cæsaris, morte violenta in ipsis sacrificiis vestris, propter rebellionem adversus Cæsarem. Nam eo modo multos periisse, & illam fuisse excidii Jerosolymitani originem, narrat Josephus. Sed quia tali modo pauci eorum, qui præsentés aderant, perierunt, rectius dixeris, illud, similiter, non aliud significare, quam perinde seu æque, non minus, quam alii peribitis, sive in hoc sæculo, sive in futuro, quod maxime patet ex v. 5. Neque enim omnes, neque multi similiter lapsu turris perierunt: nam pauci a Deo in exemplum terroremque multorum pœnis illis extraordinariis puniri solent.*

4. *Sicuti illi decem & octo, Jerosolymitani, supra quos cecidit turris in Siloe, id est, ad Siloe, ædificata. Est autem fons*
ad

ad radices montis Sion, ut tradit Hieron. in vers. 6. cap. 8. Isaïæ, itemque aquæductus ex eo fonte manans qui efficit in Jerusalem piscinam, seu natatoriam Siloe, de qua mentio est Joan. 9. vers. 7. & 2. Esdræ cap. 3. vers. 5. Hic ergo turris ædificata oppresserat lapsu octodecim viros. *Putatis ergo, quia & ipsi debitores fuerint*, hujusmodi violentæ & intemperativæ mortis propter peccata scilicet sua, præter omnes homines, id est, præ omnibus, (*para pantas*) sicut eadem phrasis Græca vertitur, v. 2.... *Habitanter in Jerusalem?* Per quod insinuat ibidem, scilicet juxta natatoriam Siloe ruinam illam contigisse.

6. *Dicebat autem hanc similitudinem*, Græce, parabolam: *Arborem fici habebat quidam, paterfamilias, qui Deum hoc loco videtur significare, plantatam in vinea sua*, id est, agro vitibus confito; quia ficus sunt vitibus familiares. August. Serm. 31. de verbis Domini & Greg. in hoc Evang. per *Ficum* intelligunt genus humanum. Sed genus humanum propter amaritudinem rectius comparatur Sicomoro & Oleastro: nec facile ostendi doteft, quænam sit vinea, in qua plantata erit ficus, si ficus est genus humanum. Itaque aptius per *Ficum* intelligas populum Jerololymitanum, seu Jerusalem, de qua proxime præcesserat; ut ita vinea Domini Sabaoth sit tota Domus Israel, juxta prophetiam Isaïæ cap. 5. v. 7. in cujus medio Jeru-
salem

falem plantata, & ad dulcedinem spiritualium fructuum proferendam per Prophetas & Sacerdotes exculta fuerat. *Et venit*, frequenter scilicet; nam Græce præteritum est, (*kæ elthe*) *quærens fructum in illa*, pietatem, iustitiam, bona opera; *Et non invenit*, sed folia tantum, solam scilicet externarum cæremoniarum pompam. Quæsiuit autem non quasi nesciret ficum fructibus carere, sed ut sic ostenderet in figura, quod fructus jam habere deberet, inquit Ambrosius.

7. *Dixit autem*, Deus scilicet, tamquam paterfamilias, *ad cultorem vineæ*, quem August. intelligit esse omnem Sanctum, quia intercedunt pro peccatoribus: Ambr. Apostolos, Hieron. in c. 3. Abacuc satis commode Michaellem & Gabrielem, quibus Synagogæ fuerat commissa cura: sed opportunius videtur Titus, Euthymius & Theophyl. intelligere Christum Dominum, utpote quem Pater in mundum miserit, ut Judæos, velut vineam suam, & in primis Jerusalem tamquam ficum, doctrina & miraculis excoleret. *Ecce anni tres sunt*, quia tertius jam agebatur annus prædicationis Christi, quo toto tempore sterilis ficus permanerat. Recte itaque tres annos exprimit, quod illi sunt justum tempus expectationis fructuum, respectu ficus, post quos, si non ferat, numquam latura & sterilis judicatur. Itaque *Succide illam*; utquid etiam terram occupa-

pat?

pat? quasi dic. ne quidem digna est loco suo, quo plantata est, quia ille, si alia arbore esset confitus, fructus uberes proferre posset: unde Græce (*katargei*) *terram inertem facit.* Colonus vero respondit:

8. *Dimitte illam & hoc anno*, id est, uno adhuc anno, quod Hieron. dictum putat tempore passionis Christi jam instantis, quo Jerusalem excidenda fuerat, nisi Christus ei adhuc tempus poenitentiae impetrasset. *Usque dum fodiam circa illam, & mittam stercora*, id est, donec extremam culturam fecundandis arboribus utilem tentavero, quod solet fieri effodiendo humum, ut radix aeri pateat, & humorem colligat, & rursus injecto fimo contegatur. Ista cultura quarto prædicationis anno & sequentibus per Apostolos adhibita fuit, sicut Acta Apostolorum testantur.

9. *Et siquidem fecerit fructum.* Oratio suspensa est, ut Hieronym. notat, qua significare voluit, se iudicium de ficu Domino relinquere. Suppleri autem potest hoc vel simili modo: Bene se res habebit, seu non erit opus eam succidere: *sin autem*, supple nullum fecerit fructum, cum tanta culturæ diligentia, *in futurum succides eam*, cum scilicet placuerit. Non enim determinat tempus, quasi urgens Dominum, ut statim a quarto anno succidatur, sed relinquit hoc prudentiæ & lon-

longanimitati Domini sui. Unde nonnisi post annos circiter quadraginta ficus illa Jerusalem a Deo per Romanos excisa est, cum audita esset vox Angelorum, in templo dicentium, *Migremus hinc*, prout testatur Iosephus in libris De bello Judaico.

11. *Et ecce Mulier*, supple aderat, quæ habebat spiritum infirmitatis, id est, dæmonem, qui efficiebat in ea infirmitatem corporis. Dæmones enim ordinibus sibi congruis distributi sunt, ad inferenda mala, tum corporis, ut patuit in Job; tum animi, unde dicitur *Spiritus fornicationis*, *superbiæ*, &c. sicut Angeli boni ad præstanda bona. Porro genus infirmitatis erat, quod esset *inclinata nec omnino poterat sursum respicere*, hoc est, erat toto corpore & vultu in terram curvata, ita ut non posset dorsum & cervicem, & consequenter faciem atque oculos in cælum erigere, idque *annis decem & octo*. Quo insinuat, inveteratam fuisse & a medicis desperatam infirmitatem. Non recte autem putant quidam hic magicam intervenisse incantationem: nam ut Tertullian. docet in Apologetico cap. 23. potestas dæmoniaca totis viribus etiam per se studet operari, quod per magos operatur.

12. *Quam cum videret Jesus*, vocavit ad se, ut voluntatem ejus beneficio præveniret, cum plerumque non nisi rogatus sanaret; *Et ait: Mulier, dimissa es ab in-*
fir-

firmitate tua. Græce (*apoleljusæ*) *soluta es:* eadem metaphora, qua vers. 19. dicitur *fatanas* eam infirmitate quasi vinculis quibusdam deorsum ligasse. Porro *dimissa es*, idem est, quod *dimitteris*, seu liberaris, per hunc ipsum scilicet sermonem, qui operatorius fuit, utpote faciens cœlesti potestate id, quod significabat.

13. *Et imposuit illi manus*, hoc scilicet dicendo; simul enim fieri poterant, quæ non simul narrari. *Et confestim erecta est*, id est, naturalem corporis habitum recepit, contactu simul & verbis absolutis: quæ operabantur quidem, cum essent, sed tamen effectum suum exprimunt in facto esse, non in fieri, eo quod eis absolutis simul extaret. Allegorice explicat istam erectionem August. Epistol. 156. & Ambros. Serm. 8. in Psalm. 118. quod Christus vinculis peccatorum in terrena curvatos erigat ad cœlestia. Itaque

14. *Archisynagogus*, seu synagogæ præfectus, indignans, quia sabbato curasset. Vera indignationis causa erat invidia gloriæ Christi, ut observat Cyrill. in Catena, sed ei prætexit sollicitudinem religionis. Quare veritus Christum ipsum reprehendere, quasi fungens officio suo, dicebatur: *sex dies sunt*, &c. quasi dic. Non vobis invideo beneficium sanitatis, sed sabbato dari non potest, ideoque nec peti, quia consentitis legis transgressioni. Christus autem larvam tali doctori de-

trahens, dixit ad illum, etiam reliquis consentientibus:

15. *Hypocrite*, quia invidiam vestram religione palliantes, aliud corde premittis, aliud verbo præfertis: *unusquisque vestrum sabbato non solvit*, pro usitato scilicet & vulgato inter vos more, *bovem aut asinum*, animal ignavum, nec homini comparandum; & *ducit adaquare*? Quod longe majoris operæ est, quam verbo aut manus contactu sanare. Ex quo patet; Synagogam tunc tenuisse, quod operibus, quæ spectarent ad vitam sanitatemque tuendam, non solum hominum, sed & brutorum, non violaretur sabbatum.

16. *Hanc autem filiam Abrahamæ*; quo dignitatis epitheto magis luculente eam opponit vilibus illis, & stupidissimis animalibus; *quam alligavit satanas*, tam miserabilis infirmitatis vinculo, idque tot annos; *non oportuit solvi*, &c.? cum opus, quod Lex permittit fieri omni animæ, non deneget animæ humanæ, inquit Tertull. 4: contra Marcionem cap. 30. Spiciant singula Christi verba rei indignitatem, quod sanationem hominis, pecoris curæ postpouerent, argumento quasi a minore ad majus: propter cujus evidentiam,

17. *Cum hæc diceret, erubescabant omnes adversarii ejus*, tamquam derisione digni, quorum improbitas simul, & imperitia patebant populo; *qui gaudebat in universis*,

quæ gloriose fiebant ab eo: non cum ostentatione scilicet & jactantia, sed publica approbatione & prædicatione. Nam eo magis diligebant gloriam Christi, atque operum ejus, ut fieri solet, quo luculentius constabat eam non affectari.

23. *Ait quidam: si pauci sunt, id est, num pauci sunt, qui salvantur? quemadmodum scilicet ex doctrina observatu satis difficili videtur sequi. Ad quam questionem ita respondet Dominus, ut & causam aperiat, cur pauci salventur, & simul hortetur, ut salventur multi, dum dicit:*

24. *Contendite intrare, in regnum scilicet cælorum, per angustam portam, viam virtutis: quæ de re plura diximus Matth. 7. v. 13. & 14.... quia multi quærent intrare, id est, summo desiderio nitentur intrare, ut salvi sint, via videlicet jam absoluta: Et non poterunt, quia tota via aberraverunt. Putaverunt enim, se non per angustam portam, sed per spatiosas vias, quæ perditionis erant, deliciando eo posse pertingere.*

25. *Cum autem intraverit paterfamilias, in regni sui possessionem, una cum prudentibus virginibus, quæ per angustam portam intrando, eum secutæ fuerant: nam ad illam parabolam alludere videtur: Et clauserit ostium, ita ut nemini amplius pateat ingressus, vel ingrediendi spes, incipietis foris stare, vos videlicet Israelitæ, seu vestrum plurimi, Et pulsa-*

re ostium, hoc est, ut Beda, a beatorum forte secreti incipietis misericordiam, quam neglexeratis, frustra flagitare, dicentes: *Domine aperi nobis*; non quod illa ad litteram sic dicenda sint, vel agenda, sed magnitudo desiderii salutis exprimitur, simulque præsumptio de pristina familiaritate, quam cum patrefamilias habuerant in hac vita, cum eo scilicet conversando, vel etiam fidem, religionem, cultum ejus inaniter profitando. Unde ille *respondens dicet vobis*: *Nescio, unde sitis*; quia non estis ex Deo, nec ea, quam straveram, via ad me venistis. Vide dicta Matth. 7. vers. 23.

26. *Tunc incipietis dicere*, id est, cum admiratione apud vos cogitabitis, quomodo ego non agnoscam vos, cum fuerim inter vos, tam familiariter conversatus? signa enim notitiæ meæ profertis: *manducavimus coram te & bibimus*, cum scilicet multa simul millia panibus tuis miraculose resecti fuimus, tecum vel te præsentem in eadem urbe, in eadem subinde domo, conversati sumus, simul edendo, bibendo, & ad prandium invitando: nam ad Judæos proprie hæc videntur dici. *Et in plateis nostris docuisti*, nobis proinde præsentibus tamquam discipulis tuis notissimis, cujus doctrinam memoria retentam etiam recitare possumus: quasi dicerent: Quomodo dicis, te non novisse nos, unde sumus, cum tecum fue-

runt omnia, tam profana quam sacra communia? Reliqua usque ad vers. 31. vide dicta diversis locis in Matthæum.

31. *In ipsa die*, qua hæc postrema jam dicta concio contigit, dixerunt ei, *quidam Phariseorum: Exi & vade hinc*, Ex Jerosolymis, inquit August. 6. contra Julianum, cap. 19. putans, hæc Jerosolymis esse dicta; sed quia pro ratione subjungunt, *quia Herodes vult te occidere*; qui nullam habebat jurisdictionem in Jerusalem, rectius videtur idem August. tradere lib. 2. De consensu, c. 75. hæc alibi quam Jerusalem contigisse, scilicet in ditioe Herodis, sive Galilæa, sive potius Peræa, quæ ultra Jordanem erat. Putant autem non pauci, Phariseos specie benevolentia erga Christum hoc mendacium ei obtrusisse, sed revera, ut terrore Herodis a se discederet, & in Judæam transiens ibi occideretur. Probabile hoc fit, quia Herodes numquam legitur Christum persecutus, ne quidem in passione. Sed quia Christus alibi quoque, cum audisset, quod Joannes esset traditus, secessisse legitur ex Herodis ditioe; & quia Phariseis istis ita respondet, quasi veritatem, non calumniam ei dixerint, verisimile est, Herodem saltem tunc temporis mortem ejus quæsisse, & Phariseos invidia gloriæ Christi eum a se amicum voluisse. Respondet igitur:

32. *Ite & dicite vulpi illi.* Vulpes animal dolosum, ac timidum est, ut Augustin. in Psalm. 62. ubi propterea hoc nomine Reges impios in Scripturis subinde vocari notat. Unde in Psalm. 88. exponit hoc de Herode, quia vaser, ac timidus erat, instar vulpis, quem terrebat virtus aliena. Addit Beda de natura vulpis, odore esse tetro, putidum animal, semper tortuosis anfractibus ambulans; quod in Herodem & similes Reges optime quadrat. Jesus ergo velut Leo de tribu Juda intrepidus in argumentum auctoritatis suæ ei renuntiari jubet: *Ecce, quidquid vos, vel Herodes moliamini, aut cogitetis, ego neminem timens, vitamque & mortem meam habens in mea potestate, ejicio dæmonia, & sanitates perficio*, id est, pergam in opere beneficiæ, quod suscepi: præsentia enim ponuntur pro futuris. *Hodie & cras*, id est, exiguo adhuc tempore, *Et tertia die consummor*, id est, brevi autem postea per mortem consummandus sum. Mors enim Christi consummatio etiam a S. Paulo vocatur, ad Hebr. 5. vers. 9. sive quod in illa omnia consummaverit, omnibusque sui officii partibus perfunctus fuerit, juxta quod ipse dixit, *Consummatum est*, sive quod per eam ipse perfecte in gloria consummatus fuerit. Sensum istum tradit Theophyl. & Euthymius velut genuinum. Augustin. vero lib. 2. De consensu, c.

75. & lib. 6. contra Julianum, c. 19. & aliis locis hæc vult intelligenda esse de Christi corpore, id est, de Ecclesia, ut significet, neminem impedire posse, quin in Ecclesia *dæmonia ejiciantur*, id est, peccata remittantur, & *perficiantur sanitates*, id est, quotidiana spiritus renovatione perficiantur, donec *tertia die fiat consummatio*, id est, donec ad plenitudinem Angelicam per corporis etiam immortalitatem perducatur. Sed figurata & mystica videtur hæc expositio, sicut & August. eam vocat loco cit. De consensu: quamvis ipse eam putet primo intentam, & maxime litteralem. Sed sic nihil hæc verba spectarent ad id, quod de Herode Pharisei dixerant, neque cohærerent cum sequentibus.

33. *Verumtamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare*; quasi diceret: Quamvis mihi supersit tam breve tempus, tamen non obstantibus cujusvis hominis insidiis, aut minis, oportet me, juxta divinæ providentiæ dispositionem, toto illo tempore non hic hære, multo minus mori, sed adhuc per diversa loca proficisci, & in Jerusalem pertingere. Itaque idem omnino tempus hoc versu significat, quod præcedenti; hoc tamen discrimine, quod in priore versu significet se tertia die moriturum, hic vero se usque ad tempus consummationis mortis functurum esse officio prædicandi, sa-

nandi, &c. Nam, ut diximus, illud tempus tertiæ, seu sequentis diei non consistit in invisibili, seu uno solum die. *Quia non capit*, Græce (*uk endechetæ*) non contingit, seu fieri non potest, inspectato scilicet modo agendi hujus populi, itemque divinæ providentiæ, *Prophetam*, id est, quemcumque Prophetarum; nam generalem esse sermonem ex sequente versu patet: *perire extra Jerusalem*. Non quod nulli extra Jerusalem interfecti fuerint, sed hyperbolica & usitata locutione significatum voluit, civitatem istam, in qua residerent Principes, Sacerdotes, Scribæ, Pharisei, monitionum impatientes, quia sapientes in oculis suis, eo malitiæ pervenisse, ut neces Prophetarum aliis urbibus præriperet, solaque capax esset tanti sceleris, quantum in nece Sancti Sanctorum perpetrandum erat.

CAPUT XIV.

Cum intraret Jesus, invitatus scilicet ad prandium, ut patet ex versu 7. & 12. ... *Sabbato manducare panem*, id est, ut cibum sumeret, Hebraica phrasi. Judæis autem usitatum erat, in sabbatis, ac festis convivium celebrare, propter lætitiā, ac celebritatem diei, ut colligitur Tobie 2. vers. 9. Quod primos Christia-

nos ad se traxisse, exclusæ excessu, indicare videtur Tertull. lib. De idololatria cap. 14. *Et ipsi observabant eum*, legisperiti scilicet & Pharisei, de quibus sequitur, utpote attenti in omnia, quæ agebat. Itaque occasione præsentis hydro-pici

3. *Respondens Jesus*, id est, loqui exorsus, Hebraico loquendi modo, quem alibi notavimus, *dixit*, per pleonasmum in Scriptura frequentem: *Si licet*, id est, an licet, *sabbato curare?* ut, quod ipse noverat licere, bona eorum pace faceret, vel certe errorem corrigeret.

4. *At illi tacuerunt*, quasi ad quæstionem perplexam: invidia enim secuturæ gloriæ Christi non sinebat eos verum dicere, neque pudor & reprehensionis timor, falsum. *Ipsæ vero apprehensum*, id est, cum eum apprehendisset manu, quasi ipsa manus impositione curaturus, *sanavit eum*, aqua subito exhausta, & tumore depresso, *ac dimisit*, in testimonium restitutæ sanitatis, ac declinatæ ostentationis.

5. *Et respondens*, id est, cum illo loqui pergens, siquidem nihil adhuc dixerat: vide versum 3. . . . *dixit*, *Cujus vestrum asinus*, &c. & non continuo absque mora, absque conscientie scrupulo, absque publica reprehensione, vel ejus metu, *extrahet illum*, magno scilicet labore & molestiis? Argumentum est a minori ad majus, a liberatione scilicet bovis & asini
ad

ad liberationem hominis; ab opere tam molesto cupiditatis ad opus facillimum charitatis. Relinquit autem ipsis conclusionem inferendam, tamquam perspicuam. Nam propter argumenti evidentiam

6. *Non poterant ad hæc respondere*: atque ita tacuerunt, non tam approbatione veritatis, quam pudore tuendæ falsitatis. Sanato itaque morbo corporali, antequam accumberent mentæ, mox pergit ad sanandum spirituales, scilicet ambitionem, qua maxime Pharisei laborabant. Hoc igitur scopo,

7. *Dicebat ad invitatos parabolam*: ut sub similitudine, a ritu convivali sumpta, doceret, humilitatem ubique esse servandam, ut patet ex conclusione v. 11. nam hoc præcipue spectabat in hac parabola Christus. *Intendens, quomodo, &c.* id est, attendens, seu considerans; designabat enim non finem, sed occasionem hujus doctrinæ, qua concertationes de primatu sanare volebat.

8. 9. 10. *Cum invitatus fueris ad nuptias*, id est, convivium nuptiale, ut eo quasi de alio convivii genere loquente minus offenderentur, & sine animi molestia ipsimet doctrinam ejus ad præsens convivium extenderent. *Non discumbas in primo loco*, id est, non te ingeras in locum honoratiorem, siue primus ille sit, siue medius; sed *recumbe in novissimo loco*, id

est, quam potes humillimum eligas, quantum in te est, licet tibi primo dignus videaris. *Ut, cum venerit*, id est, ex quo fiet, ut cum venerit (non enim significat finem, qui sub fraudulenta humilitate vitium ambitionis tegeret, sed eventum:) *Qui te invitavit*, cujus est loca hospitibus assignare ex honestate & consuetudine. Recte autem monet D. Basil. in Catena citatus non minus vitium esse, pertinaciter contendere de ultimo loco, quam de primo, sed per se appetendum esse id, quod Christus hic monet, nobisque decorum est, ordinis tamen constitutionem alterius arbitrio reliquendam. *Dicat tibi, Amice, ascende superius*, cui plane similis parabola narratur Proverb. 25. v. 6. & 7.... *Tunc erit tibi gloria*, vera scilicet, quæ ab aliis datur, non ambitur.

11. *Quia omnis*, in quocumque genere actionum, etiam civilium, *qui se exultat*, supra quam meretur, imo etiam juxta quod meretur, si exaltationem illam impatienter per se arripere, non ab aliis sibi deferri velit: *humiliabitur*, propter ambitionis suæ impatientiam, non ferentem exaltationis moras: *Et qui se humiliat, exaltabitur*. Talis enim retributio non solum divino, sed & humano judicio conveniens videtur, & iusta, ut propterea in omni genere hominum & actionum hæc sententia Domini habere locum debeat. Unde Bernardus Serm. 27. in Cant.

applicat rebus spiritualibus, rectissime-
que monet, quod, si liquide cognosce-
remus, in quonam statu unumquemque
nostrum haberet Deus, nec supra, nec
infra secedere deberemus, sed in omni-
bus acquiescere veritati. Nunc autem
quia hoc occultum est, iustius, ac tutius
fuerit, juxta ipsius veritatis consilium,
minorem se reputare, quam habeat oc-
cultata veritas: nam grande periculum, si
quis vel modice se amplius extollat.
Hæc Dominus, instruens invitatos: nunc
ad invitantem:

12. *Cum facis prandium, &c. noli vocare
amicos, &c. divites.* Referendum hoc est
ad omnes præcedentes, quasi dic. Noli
vocare divites, qui tibi sint, vel amici,
vel fratres, vel cognati, vel vicini. Nec
tamen etiam simpliciter tales divites vo-
care prohibet, sed tantum sub conditio-
ne, si quis velit convivium suum quam
fructuosissime collocare: dissuadet enim
potius quam prohibeat. Causa est, *ne
forte te & ipsi reinvitent*, id est, Ne forte
hoc spectes, aut eo contentus sis; affe-
ctus enim talis magis quam effectus ex-
cluditur. Nam hospitem esse remune-
raturis, affectus avaritiæ est, inquit Am-
brosius, quo sensu etiam præceptum esse
potest.

13. *Sed voca pauperes.* Refer & hoc ad
omnia tria sequentia: nam alioqui pos-
sent esse debiles, claudi, & cæci divites,
qui

qui præcedenti versu exclusi sunt. Et ne quis vereretur, perituras sibi impenſas, quia non possunt par retribuere, ex hoc ipso docet crescere hominis felicitatem.

14. *Retribuetur enim tibi in resurrectione justorum*, id est, loco pauperum habebis Deum, numquam obliviscentem debitorem, ut Chrysoſt. qui longe excellentius rependet epulum, de quo supra, cap. 12. vers. 37. & infra, cap. 22. vers. 30. Hanc Domini exhortationem aliqua ex parte implent, qui sumptus convivii reliquos in pauperes distribuunt, si opportunum non fuerit adhibere mensæ: quamquam sine dubio plenior ipsa esset hospitalitas, & admonitioni Christi conformior. Porro quia & pauperes male, vel indifferenti sine invitari possunt, & divites bono, ut concordie fovendæ causa & similibus, Dominus censendus est doctrinam de invitatione tradere, quemadmodum ut plurimum fieri solet, affectu scilicet vel retributionis, vel amicitie carnalis, vel aliis indifferentibus causis.

15. *Hæc cum audisset quidam*, præcipue quod dixerat de retributione exhibiti convivii, erupit in hanc vocem: *Beatus qui manducabit panem*, id est, cibum sumet, seu fruetur convivio, *in regno Dei*, quod mox a resurrectione justorum futurum indicabat. Christus autem confirmat quidem, beatos fore, quos ille dixerat, sed simul assignat causam, cur plerique Ju-

dæorum secus quam putabant; extra numerum & fortem illorum futuri sint. Itaque dixit ei per parabolam, seu similitudinem:

16. *Homo quidam fecit cœnam magnam.* Homo iste Deum hominum amatorem significat; *cœna* ineffabilem æternæ beatitudinis fruitionem, quia mentes hominum suavissima Dei contemplatione satiabit: quæ *cœna*, potius quam *prandium* dicitur, quia in fine vitæ mortalis tamquam diei ita exhibenda est, ut eam nulla alia refectio sit secutura, & ei quies æterna velut nocturna conjungenda sit, ut Gregor. Hom. 36. in Evang. & Tertull. 4. contra Marcionem, c. 21. Alia igitur est cœna ista, aliud prandium, de quo Matth. 22. ut ibi dictum est. *Et vocavit multos,* universum videlicet Judæorum populum, cui coelestem beatitudinem in figuris per Prophetas proposuerat, eumque a longe per legis prædicationem & observationem præparaverat talem qualem.

17. *Et misit servum suum.* Greg. intelligit totum ordinem prædicantium regnum coelorum; quamquam aptius intelligi posset ipse Christus Dominus, quia singulariter servus vocatur, prout sentit Cyril, in Catena & Theophyl. vel certe Christus cum Apostolis suis, per quos prædicatio Judæis facta est. *Hora cœnæ,* qua jam mox accumbere licebat mensæ, quia jam in Ascensione Christi propalata San-

etorum via aperiendum erat regnum cœlorum. *Dicere invitatis, ut venirent, id est, per fidem & Evangelii receptionem, ad regni cœlestis gaudia post mortem adenda præpararent. Quia parata sunt omnia. Pretium scilicet sanguinis persolutum, ipse introitus referatus, ita ut nihil restet ad participationem ejus accipiendam, nisi tantummodo, ut fide vitæque bonitate venire velint.*

18. *Et ceperunt simul omnes, quasi ex condicto & communi pacto, excusare, persuasi, se justis occupationibus detineri: sed excusatio est partim frivola, quia nihil ponderis habet ad rem tantam recusandam; partim nihil ad rem, quia vocatio spectabat bonum vocatorum, non vocantis. In quo errore olim fuerunt Judæi, putantes, oblationes suas prodesse Deo, quod refutatur Psalm. 19. vers. 9. & seqq. Primus dixit ei: Villam emi, Græce agrum, sed intellige cum domo conjuncta, rogo te, habe me excusatum. Humilitas scilicet sonat in voce sed superbia in actione, dum dicit, Rogo te, & tamen venire contemnit, ut notat Gregor. Hom. 39. in Evangelia.*

19. *Alter dixit: Juga, seu paria, boum emi quinque, & eo probare illa, utrum idonea sint ad labores trahendi currus & aratra. Porro triplex illa classis se excusantium triplex hominum genus designat, virorum scilicet proborum judicio hujus*
mun-

mundi (nam de aperte sceleratis nullus hic sermo est) qui humanis negotiis, ac per se licitis immerfi, a cœlesti convivio revocantur. Et quamvis plerique recentiores non male per duo prima genera intelligant eos, qui divitiis rerum, five immobilium, quales agri & villæ sunt, five mobilium, ut boum. &c. implicati sunt, per tertium vero carnalibus voluptatibus deditos: antiquiores tamen, August. 33. De verbis Domini, Prosper 3. parte Promiss. cap. 39. Greg. Hom. cit. intelligunt illa tria, quæ testatur Apostolus Joannes esse in mundo, concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, & superbiam vitæ. Docent enim, per *villam* significari terrenarum rerum amplas possessiones, five secundum se, ut significetur juxta Gregor. sola avaritia, five quatenus per illas homines hominibus præcellere, ac dominari volunt, hoc est, superbiam vitæ; nam, ut Aug. sæpe repetit, proprius vermis divitiarum est superbia: per *juga boum quinque*, corporis sensus, hoc est, concupiscentiam oculorum seu curiositatem, inquietissimum malum, quia relictis internis exteriora scrutantur & explorant; unde recte in parabola dicitur, *eo probare*, id est, explorare illa: per *uxorem* concupiscentiam carnis, quæ cum impotentissime in homine dominetur, & animum prorsus obruat, iste tertius per istam animi im-

po.

potentiam expers omnis civilitatis, qua dixerant, *rogo te, &c.* absolute dicit, 20, *non possum venire.* Quod etiam propter maximas conjugii distractiones, seu (ut Apostolus loquitur) carnis tribulationes significandas dictum esse potuit.

21. *Et reversus servus nuntiavit hæc Domino.* Quod additur propter parabolæ consequentiam, non quasi Deus hæc ignoraret. *Tunc iratus paterfamilias,* quod & cœna luculenta, & humanitas invitantis tam abjectis occupationibus postponeretur, *dixit servo suo,* eidem Christo Domino: *Exi cito,* quasi diceret, *Tempus tuæ prædicationis breve est: priusquam igitur te occupet mors, festina, egredere in plateas,* spatiosas scilicet vias, & *vicos,* vias angustiores, ædibus utrinque septas, *civitatis,* nempe ejusdem Jerusalem, seu Judææ. Nam, ut notat Tertull. 4. contra Marcionem, cap. 31. & August. lib. 2. Quæst. Evang. qu. 30. & Gregor. per hæc verba significatur, adhuc gentem Judaicam adduci debere, quia Christus non fuit per prædicationem suam minister nisi folius circumcisionis. Sed hoc discrimen est inter hos vocatos, & præcedentes, quod primi erant ditiores, & primores Judæorum, Scribæ, & Pharisei, &c. quibus recusantibus, in locum eorum introduci jubet idiotas, dum dicit: *Pauperes ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc,* id est, plebem imperitam, & per pecca-

ta manifesta humiliorem : quasi dic. Quoscumque miseros in plateis & vicis obvios habueris, etiam publicanos & peccatores, introduc. Ubi respectus habetur ad humanum morem, quo honoratiores primi invitantur : nam alioqui a Christo simul vocati fuerant, sic tamen, ut Scribas & Phariseos, tamquam divinis functionibus propinquiores & instructiores, præ cæteris venire debuisse insinuetur.

22. *Et ait servus : Factum est, ut imperasti, id est, pauperes ex Israel introducti sunt.* Nam quamvis non omnes venerint, longe tamen plures quam ex primoribus. *Et adhuc locus est, hoc est, numerus electorum nondum ex solo Israel impletus, dicente Baruch : O Israel quam magna est domus Dei, & quam ingens locus possessionis ejus !* Itaque cum Deo Patri exiguum videretur, tot Christi laboribus non nisi facies Judæorum, hoc est, pauperes, debiles, &c. retribuere, juxta illam præclaram prophetiam Isaïæ 49. vers. 6. *Parum est, ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, & facies Israel convertendas ;* hinc ait Dominus servo :

23. *Exi in vias, &c. scilicet extra civitatem ad Gentiles.* Isaïa verbis ante civitatis subjungente : *Ecce dedi te lumen Gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.* Non addit hic, *Exi cito,* quia Gentilium adductio non erat Christo adhuc vivente implenda, & proinde non opus tan-

ta festinatione. Itaque per Apostolos, ac discipulos tuos, *exi in vias*, id est, ad eos, qui certis limitibus quasi muris civitatis, sicut Judæi terminis terræ Chanaan, non sunt conclusi, & præcipue eos, qui accessu faciles sunt; unde alibi, *In viam gentium ne abieritis: ... & sepes*, id est, loca sepibus cincta, illos scilicet Gentilium, qui se aculeis quibusdam obfirmant adversus Evangelium. Nam utraque voce significantur Gentiles, tamquam populus agrestis, animo efferatus, quasi extra urbem patrisfamilias, seu Judæam belluinis moribus sine civilitate educatus. Nam Judæi propter civiliorem vitam, divina lege gubernatam, quasi intra civitatem erant, ut notant Titus & Theophyl. itemque Greg. Hom. cit. Itaque quod August. per eos, qui sunt in viis, intelligit Epist. 204. hæreticos quiete viventes; in sepibus vero eos, qui infestant Catholicos, vel rursus alibi per vias hæreses, per sepes schismata, accommodatum est; quia non agitur de hæreticis, vel schismaticis revocandis, sed de Gentilibus vocandis. *Et compelle intrare*: quo significatur primo ardens desiderium patrisfamilias, deinde servi invitantis, id est, prædicationis aut prædicantium quædam constantia, & quasi violentia quædam divina ad edomandam barbariem Gentium virtute spiritus & miraculorum. Nam quod August. hinc probare solet, Prin-

cipes

cipes Christianos recte uti ad reducendos errantes pœnis corporalibus, hoc facit consequenter ad sensum illum, ex ipso jam traditum de hæreticis & schismaticis. *Ut impleatur domus mea*, quæ tantæ multitudinis electorum capax est, ut eam dinumerare nemo possit. Non addit hic servus, *Factum est, ut imperasti*, quia durat adhuc illa vocatio usque ad finem sæculi.

24. *Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, id est, illo honore affecti, ut primi ipsa hora cœnæ vocarentur, gustabit cœnam meam, seu manducabit panem in regno Dei.* Nam quamvis hæc verba adhuc pronuntiari videantur ex persona patrisfamilias, loquentis servo suo & adstantibus, tamen alluditur ad verba versus 15. quæ parabolæ occasionem dederant, cujus hic scopum Christus explicat, tacite insinuans convivis, primates Judæorum, Scribas scilicet & Phariseos, quales hic aderant, plures a cœna excludendos. Et quia omnium similiter se excusantium eadem ratio est, recte monet Gregor. Nemo contemnat, ne, dum vocatus excusat, cum voluerit intrare, non valeat. Quæ sequuntur versu 26. & 27. explicata sunt Matth. 10. versu 37. Solum illa differentia est, quod hic dicat, *qui non odit patrem, &c.* apud Matth. vero *qui amat plus quam me*: ubi Matth. hætenus explicat Lucam, quatenus significat, odisse nos patrem & matrem, &c.

quando in negotio salutis, parentum voluntatem Christo postponimus. Sed tamen Lucas aliquid amplius postulat, ita scilicet eorum malam voluntatem Christo postponendam esse, ut illam etiam detestemur, indigne feramus, & extinguere conemur, Augustino dicente Epistola 38. quod carnalem affectum eorum, quo & seipsos, & eos, quos genuerunt, irrimementis hujus sæculi obligare conantur, pie fidenterque percutere & occidere debeamus. Rursus illa differentia est, quod hic dicat Matth. *Non est me dignus*, supple præceptore: nam sic explicat hæc verba Lucas, dum dicit hic, *Non potest meus esse discipulus*: quasi dic. Discipulatus meus postulat, ut ego & patri & matri, & omnibus hujus mundi rebus, etiam propriæ vitæ præponar, & omnia quantumvis molesta, etiam crux & tormenta, pro disciplina mea conservanda perferantur, & qui eam amplecti voluerit, animo ad omnia ista paratus sit. Itaque duabus similitudinibus familiaribus declarat, quo modo quisque vires suas explorare debeat, ad rem tam arduam suscipiendam & perficiendam. Prima sumitur ab homine ædificante

27. *Turrim*: qui si prudenter agere velit, antequam inchoet, *sedens computat*, id est, per otium apud se subductis calculis, ut Græcum (*pséphizei*) sonat, computat facultates suas, utrum sint ferendis sumpti-

sumptibus ad opus perficiendum: ne alioqui, si res ei angustior fuerit, præter damnum impense perditæ, adhuc rideatur ab hominibus dicentibus: *quia hic homo cepit edificare, &c.* id est, imprudenter ac temere incœnit rem supra vires. Altera similitudo a Rege prælium committuro ducitur, qui priusquam quidquam moliatur, *sedens, & ex otio prius cogitat.* Græce (*buleveta*) *consultat*, adhibitis scilicet etiam aliis in consilium, utrum vires regni ferant, ut saltem *decem millia* producat in aciem contra *viginti millia*, hoc est, simplum adversus duplum. Minus enim sine aperto sui status discrimine producere non potest.

32. *Alioqui illo adhuc longe agente, id est, si inveniat vires suas non sufficere ad conflictum, satius ei fuerit tractare de conditionibus pacis, illo longe agente, id est, ante prælium, dum adhuc procul abest.* Utramque similitudinem applicat Christus ad propositum concise & obscure.

33. *Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Quæ conclusio concordat cum prima propositione, quæ habetur vers. 26. Nam renuntiare omnibus, quæ quis possidet, continet in se, odisse patrem & matrem, & animam, &c. prout notat August. Epist. 38. Ex quo colligitur jam ulterius, quod turrim ædificare, & bellum committere, significant disci-

pulum esse Christi, seu Christianam militiam, aut vitam suscipere: nam & perfectio ejus iustarum turris ædificanda est, ut in cœlum usque pertingat, & varia bella cum carne, mundo, ac diabolo gerenda. Sumptus autem ad ædificandum, & copiarum ad bellandum, sunt vires ad discipulatum Christi perficiendum, hoc est, ad renuntiandum omnibus, quæ quis possidet, cum hoc articulus necessitatis postulaverit, prout exponit August. lib. 2. Quæst. Evang. q. 31. & Epist. 89. in fine. Proinde, ut monet Basil. in Catena, similitudinum istarum scopus non est relinquere in uniuscujusque arbitrio, ut discipulus fiat Christi, vel non: sed sollicite expendendam, esse necessariam Christianismi conditionem, quod videlicet unusquisque paratus animo esse debeat universo mundo & propriæ etiam vitæ valedicere, si cum præceptis Christi servari nequeant: ne videlicet lusum vel delicias esse putet Christi disciplinam, eamque inconsultis viribus suis amplexus, facile quoque relinquat, majori cum salutis jactura ac dæmonum ludibrio, ac si ei numquam se subdidisset. Quod ergo hæc similitudines a nonnullis applicantur ad statum Religionis suscipiendum, vel ad solam vitam Apostolicam, ne quis videlicet temere illam suscipiat, qui se imparem tantæ moli senserit, accommodatio est, & non scopus earum litteralis, si.

sicut perspicuum est ex versu 26. & 27. qui aperte de omnibus Christi sectatoribus, id est, Christianis intelligitur; quemadmodum etiam apud Matth. c. 10. in fine. Proinde etiam illa comparatio salis, quæ sequitur.

34. *Bonum est sal*, quamvis Matth. 5. vers. 13. hoc solum Apostolis & Apostolicis viris tribuatur, hic tamen a Christo ad omnes ejus discipulos extenditur, hoc sensu: Sicut res bona & utilis est sal, sed si evanuerit, id est, si fatuum, evanidum & inefficax factum fuerit, non potest alio sale condiri, ut vires ejus restituantur: ita res præclara est, esse discipulum meum, ut vita, verbo, totaque conversatione alios condiat, sed si amore rerum, quibus renuntiandum erat, infatuatur, & divinæ sapientiæ vigorem & acrimoniam amittat, non facile pristino statui restituetur.

35. *Neque in terram utile est*, quia sal terram reddit sterilem. Unde legimus in Scripturis urbes quasdam ita victorum sale seminatas, ut nullum in ipsis germen oriretur, inquit Hieronymus in versu 13. c. 15. Matthæi... *neque in sterquilinum*, ut saltem instar fimi habeatur, quia utrumque vitiat & terram & finum. Sed foras mittetur, id est, foras projici solet in plateas, ut conculcetur ab hominibus. Quo significat discipulum Christi infatuatum, neque sibi, neque aliis esse

utilem, sed utrisque noxium, ideoque foras tandem in gehennam projiciendum. Et quia locutio erat allegorica. & res significata gravissima, a captu & affectibus vulgi aliena, maximeque necessaria, omnium aures & mentes pungit hoc familiari suo epiphonemate: *Qui habet aures audiendi*, seu intelligendi, *audiat*, id est, si cui inest sapientia, conetur intelligere, quæ dico. Est enim exhortatio ad conatum intelligendi, & consequenter etiam obediendi: nam ut Aug. lib. De dono perseverantiæ cap. 14. aures audiendi ipsum est donum obediendi.

CAPUT XV.

Erant autem appropinquantibus ei, sponte scilicet ad ipsum veniebant, publicani, Græce additur (*pantes*) omnes, id est, quivis sine discrimine, & peccatores, publicis peccatis infames, tamquam ægroti ad medicum, allecti videlicet promissione regni cœlorum & spe sanitatis, ut audirent illum, ad concipiendam pœnitentiam.

2. *Et murmurabant Pharisei, &c. quia hic peccatores recipit, ad colloquium, & familiaritatem, imo, quod indignius manducat cum illis, passim scilicet occasione data. Significatum volunt, si vir sanctus es.*

esset, malorum consuetudinem ei vitandam fuisse, quod cum non faciat, eis esse similem, quorum utitur consuetudine. Ipsi enim præ fastu ad sanctimoniam ostentationem diligenter vitabant peccatorum confortia, ne scilicet contaminarentur. Dominus vero se recte facere declarat tribus parabolis seu similitudinibus ex communi usu sumptis, de ove & drachma perditis, ac de filio prodigo. Primæ vero parabolæ, quæ Matth. 18. magna ex parte explicata est, & secundæ, quæ eis similis est, scopus non est alius, nisi ut ostendat, quemadmodum pastor pecorum, qui ex multis ovibus unam amissam diligenter quærit, de inventa gaudet, eamque reportat in humeris, & alios ad congaudendum excitat, non reprehenditur, sed laudatur, multo minus se reprehendi debere, qui velut pastor animarum ultro ad se venientes erraticas oves suscipit, & humaniter tractat. Idem iudicium de parabola drachmæ. Quamvis ergo ille sit utriusque scopus, & ex eo utramque facile liceret intelligere, sine scrupulosa inquisitione, quid per singulas earum partes significetur: quia tamen omnes veteres tam Latini, quam Græci per earum singulas aliquid significatum esse voluerunt, & ipse delectus exemplorum atque accurata descriptio hoc videtur postulare, merito quoque de hoc satagendum est, *Ho-*

mo igitur ille Christum, verum pastorem designat: *centum oves* plerique antiqui, ut Cyril. in Catena, Gregor. in hoc Evangel. Theophyl. & alii intelligunt totam naturam rationalem ex hominibus & Angelis constantem, & ita *nonaginta novem in deserto relictas*, esse Angelos in coelis, *unam vero perditam* sive errantem humanum genus. Sed quia ovis perdita cum relictis reliquis ejusdem gregis ante fuit, Angeli vero velut aliud armentum sub eodem pastore constituunt, hinc insinuat August. lib. 2. Quæst. Evangel. qu. 32. & ut videtur, aptius ad propositum, gregem centum ovium esse humanum genus: quamvis quod nonaginta novem in deserto putet esse Phariseos, solitudinem in animo, id est, superbiam gerentes, quod soli justi videri vellent, proposito minus quadret, quia certum est, illas nonaginta novem oves fuisse salvas. Itaque ovis perdita est singularis quisque peccator, per fidei aut morum dissonantiam aberrans a societate bonorum. Hunc docet Christus non esse negligendum, quasi jactura esset parvi pretii, sed reliquorum cura ad tempus postposita, esse sollicite reducendum.

5. *Talem itaque cum Christus invenerit, imponit in humeros*, id est, per summam humanitatem supportat infirmitatem ejus, donec paulatim robur accipiat, ad subeundos labores poenitentiae, de qua Christi

sti humanitate vide Matth. II. v. 23. & in primis Isaiam cap. 40. v. 11. *In brachio suo congregabit agnos, &c.* Facit etiam hoc gaudens, præ humanitatis magnitudine, quasi sibi adhuc magnum obtigisset beneficium. Quod exemplar humanissimæ pietatis tanti fecerunt veteres, ut hanc imaginem pastoris, ovem in humeris reportantis, sacris calicibus insculperent, teste Tertull. De pudicitia c. 7. & 10. Quæ vero v. 6. pastor pecorum ad amicos & vicinos narratur dicere, exponit ipse Christus, applicans parabolam ad propositum; ex aliqua parte relinquendo reliqua;

7. *Dico vobis*, serio & graviter, licet rem vobis incognitam & vestro iudicio paradoxam, *quod ita*, ad similitudinem scilicet pastoris gaudentis, & amicos ad congratulandum invitantis, *gaudium erit in cælo*, tum ipsi pastori Christo ut homini, tum Angelis, & animabus iustis, tamquam vicinis in cælo commorantibus. Hæc enim omnia comprehendit illud, *erit*, tametsi tunc neque Christus ut homo, neque animæ in cælo essent: quamquam illud, *erit*, etiam pro Est, vel Esse solet, exponi posset. *Super uno peccatore pœnitentiam agente*, & ita scilicet revertente ad pastorem & gregem, *quam super*, subaudi, majus quam, *nonaginta novem iustis*, id est, super multis; numerus enim certus pro incerto ponitur: sed

habetur respectus ad parabolam, ubi expressus erat ille numerus: *qui non indigent penitentia*, qua revertantur ad Deum ab errore, quo carent. Ex quibus duabus particulis, *uno peccatore*, & *nonaginta novem iustis*, patet, quam recte supra dixerimus ovem errantem esse unumquemque peccatorem, & nonaginta novem in deserto esse, non superbos, sed bonorum societatem.

8. *Aut quæ mulier habens drachmas decem.* Idem & hic scopus est: ubi similiter *mulier* typum gerit Christi, seu sapientiæ incarnatæ, *drachma*, id est, nummus argenteus vel aureus, pondere unius drachmæ cufus, significabat hominem, cujus menti imago Dei impressa est, sicut nummo imago Regis. Miratur autem lateque tractat August. lib. 8. Confess. unde fiat, quod majus sit gaudium de uno pœnitente, quam de multis iustis, cum majus bonum videatur postulare majus gaudium: & allatis pluribus exemplis, concludit, illum esse modum omnium rerum, ut majus gaudium majore molestia aut periculo præcedatur. Quo significat hoc per accidens fieri ratione periculi, seu mali conjuncti, quo animus magis extimulatur in affectum novum, quia ab assueto non fit passio.

II. *Ait autem.* Hæc tertia parabola idem spectat, quod præcedentes, sed cum ali-

aliqua differentia; quod illæ significant quidem, quanta cura Deus requirat reversionem peccatoris, hæc vero, quanta benignitate & lætitia suscipiat revertentem; ita ut sit quasi appendix præcedentium, & explicatio illius lætitiæ, quam dixerat esse in inventione perditionis peccatoris, ut sic amplius confunderet Phariseos, qui murmurabant, quod cum peccatoribus versaretur. *Homo quidam habuit duos filios.* Quod *Homo* hic significet Deum Patrem, vel simpliciter Deum, vel, quæ fere in idem redeunt, Christum Dominum, non est dubium: de *duobus filiis* est auctorum dissensio. August. lib. 1. Quæst. Evang. qu. 33. sentit per seniores significari populum Judaicum, per juniorem Gentes. Ita & Cyrill. hic in Catena, & alii. Ambr. vero libr. 2. de pœnitentia cap. 3. Pacianus Epist. 1. idem August. Tract. de tempore barbarico cap. 7. & alii intelligunt justos & pœnitentes, & quidem multo aptius & ad litteram: quandoquidem hoc spectaret maxime ad scopum Christi cum Phariseis disputantis. Hoc & Hieron. amplectitur Epist. 146. ad Damasum, sed hac ratione, ut sensu mystico etiam de Judæis & Gentibus intelligi posse doceat; quod nobis verissimum videtur. Itaque *Homo quidam habebat duos filios*, ambos sibi dilectos & morigeros:

12. *Et dixit adolescentior ex illis*, ut folet ætas illa minus sapere, esse inconstans, avidaque libertatis. Nam, ut Ambrosius libr. de interpellat. cap. 7. habet pueritia innocentiam, senectus prudentiam, juvenus verecundiam delinquendi: adolescentia sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis. *Pater da mihi portionem substantiæ*, hoc est, bonorum, quæ me contingit, jure filiationis in emancipatione dari solita: volebat enim per emancipationem sui juris fieri, suæque suo administrare arbitratu. *Et divisit illis substantiam*, seu bona sua, unicuique in potestate partem tradens. Quo significatur, Deum unicuique homini distribuisse dona sua, tam naturæ quam gratiæ, quæ per liberum arbitrium acceperint in sua potestate, ut Aug. & Hier. locis citatis.

13. *Et non post multos dies, congregatis omnibus*, id est, corrogatis omnibus bonis, quæ acceperat, ædibus scilicet atque agris in pecuniam reductis, tamquam festinans sua frui libertate, *adolescentior filius*, quia senior tamquam prudentior apud patrem remanserat, *profectus est in regionem longinquam*, ut ex oculis patris, atque amicorum liberius viveret: *Et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose*, scilicet cum meretricibus, ut exponit infra frater senior. Hæc regio longinqua,

ut

ut August. est oblivio Dei & honestatis: non enim locorum spatiis, sed affectibus cum Deo sumus, aut ab eo discedimus. Unde Ambr. Quid longinquius, quam a se recedere, nec regionibus, sed moribus discrepare? Dissipamus substantiam, quando male utimur naturalibus bonis.

14. *Et postquam omnia consummasset, seu consumpsisset, facta est fames valida, quia luxuries est mater famis, Et capit egere, in typum status miserabilis, in quem incidunt peccatores, dum mens peccatis obscuratur, voluntas infirmatur, & ad summam inopiam redigitur.*

15. *Et abiit, & adhæsit, non conductus, sed ultro & supplex sese ingerens ad serviendum pro solo victu necessario ad quodlibet obeundum paratus, uni civium regionis illius, scilicet primum obvio: qui importunitate supplicis victus, & quasi nesciens, qua in re ejus ministerio uti posset, misit illum in villam suam, tamquam indignum, qui in oculis heri sui versaretur, ut pasceret porcos, hoc est, ad vilissimum ministerium. Quibus omnibus indicatur status ærumnosus peccatoris, dum arctius sese subdit diabolo, vitiaque brutalissima sectatur, vel etiam tandem eo delabitur, ut alicujus dæmonis, cui serviat, imploret auxilium.*

16. *Et cupiebat, non edere aut saturari, sed qualibet re, ut summe famelici solent, vorando vacuum implere ventrem suum,*

suum, ut ravidam sedaret famem, de *siliquis*, id est, folliculis, quibus fabæ, pisa, & similia legumina inclusa sunt, quamvis Græcum (*keration*) signi cet certum fructum, quo porci certis locis vescuntur, ut apud nos glandibus. *Et nemo illi dabat*: quo significatur, peccantes voluptatibus peccatorum, velut dæmonum immundorum cibo, satiari velle, nec posse, ut Hier. Epist. cit. Solet enim spiritus malignus cultoribus suis opes ostentare ac promittere, & nihil dare. Quamquam idem Hier. & Aug. per *siliquas* dicant intelligi posse carmina Poëtarum, sæcularem sapientiam, verborum pompam, quæ multum strepitus habent, cum sint veritatis inania, nec animum eorum, qui dereliquerunt Deum, satiant.

17. *In se autem reversus*, vexatione dante intellectum tamquam expurgiscens ab ebrietate, aut gravi somno, & intelligens jam per experientiam discrimen pristinæ abundantiae, & suavitatis gratiæ Dei ab hac extrema miseria, *dixit*: *Quantum*, Græce (*hoposoi*) *quam multi*, seu quot, *mercenarii*, id est, ministri mercede conducti, qui distinguuntur a servis, seu mancipiis. Nam, ut in familia temporali sunt mancipia, mercenarii & filii, ita Deus in familia sua habet mancipia, qui solo timore pœnæ vitant mala; mercenarios, qui spe mercedis temporalis, & sæpe

sæpe multis Dei donis fruuntur; & filios, qui ex amore ingenuo, & filiali Deo serviunt. Comparat hic se mercenariis, quia & ipse pro mercede serviebat, quamvis mercenariis longe miserior, eo quod illi *abundarent panibus*, id est, omni victu ad satietatem, ipse vero *fame periret*. Hæc fames inopiam spiritualis alimonix significat, quam animus peccatorum patitur: nam humana mens ad imaginem Dei condita nulla voluptate terrena, sed sola Dei immensitate impleri, & quietem adipisci potest, juxta illud Augustini 6. Confess. cap. 16. Væ animæ audaci, quæ speravit, si a te recessisset, se aliquid melius habituram. Versa & reversa in tergum, & in latera & in ventrem, & dura sunt omnia, & tu solus requies. Hæc Aug. Ex hoc autem versu patet, initium respiscendi a consideratione miseriarum suarum proficisci, & parere sequens propositum:

18. *Surgam*, quia in peccato jacebat, & *ibo*, quia longe aberat, *ad patrem meum*, quia sub principe porcorum erat, & *dicam*, cum scilicet venero. Nam hæc & sequentia sunt verba pœnitentiam meditantis, in confessione peccati, nondum tamen agentis: non enim jam dicit patri, sed dicturum se esse promittit, prout hæc notat August. *Pater*: ex quo patet, eum post malorum suorum considerationem paternæ clementiæ intuitu erectum

fuisse in spem veniæ, juxta ordinem, quo Tridentinum Sess. 6. peccatores ad justificationem disponi docet: *peccavi in cælum*, id est, adversus Deum, qui in cœlo habitat: *Et coram te*, id est, contra te hominem. Quo sensu hæc verba optime conveniunt filio typum gerenti peccatoris, ut prius in Deum, deinde in hominem se peccasse dicat. De peccatore vero sic exponi possunt: *Peccavi in cælum*, id est, adversus eos, qui cœlum incolunt, in quibus est sedes Dei, qui offenditur: & *coram te*, id est, contra te Deum: quo modo loquitur & Daniel c. 6. *Coram te rex*, id est, contra te, *delictum non feci*; quasi dic. filius, Non habeo, quod prætexam stultitiæ meæ, vel quo me purgem. Hæc est prima confessio, inquit Ambr. apud auctorem naturæ, prælulem misericordiæ, arbitrum culpæ. Nam etsi Deus novit omnia, vocem tamen nostræ confessionis expectat, quia elevat pondus erroris, quisquis ipse onerat.

19. *Jam non sum dignus*, non modo recipi in honorem, & gradum pristinum filii, sed nec *vocari filius tuus*, quia tot tantæque paterna tua dignitate indigna commisi. *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*, quasi dic. Excidi primo gradu, dignare me misericorditer vel secundo tantum, nec penitus abjicias.

20. *Et surgens venit ad patrem, quia bono voluntatis proposito opus adjungi debet. Cum autem adhuc longe esset, in ipsis videlicet initiis pœnitentiæ suæ constitutus, vidit illum pater ipsius: quia Deus sicut prima initia conversionis inspirat, ita illam tamquam sibi placentem respicere, & ejus intuitu placari incipit. Itaque misericordia motus est, quemadmodum optime Psal. 9. Desiderium pauperum exaudivit Dominus, præparationem cordis eorum audivit auris tua; & Isaias c. 65. vers. 24. Antequam clamet, ego exaudiam.* Quo significatur admiranda Dei clementia & benignitas in eos, qui vel parant se ad ineundam pœnitentiam. Quamobrem accurrens obviam, præ amoris & gaudii vehementia, quasi impatiens moræ, *Cecidit super collum ejus, & osculatus est eum: ad significandum, quod pœnitentibus, & ad se revertentibus blanditur Deus, spem veniæ & reconciliationis liberalissime offerens. Proinde tanta benignitate animatus, ausus est loqui:*

21. *Pater peccavi, &c. non omittens videlicet, quod sui erat officii, quantumvis benevolentiam patris erga se animadverteret. Omittit autem id, quod proposuerat, se dicturum, Fac me sicut unum de mercenariis tuis, quod patris benignitate obrutus, videret, hoc minus necessarium. Quamquam Augustinus ex generositate hoc omitti a pœnitente velit,*

utpote qui osculum expertus dedignatur Deo animum servilem, aut mercenarium exhibere, qui pace carens, vel mercenarius esse desiderabat.

22. *Dixit autem pater ad servos suos*, immemor videlicet omnium injuriarum: *cito*, Græce deest, significare tamen potest remissionis peccati celeritatem, quam in momento Deus homini vere poenitenti tribuit: *proferte stolam primam*. *Stola* Latinis est vestis muliebris: Græcis autem sumitur generalius pro veste maxime oblonga. Itaque proferte ei togam pristinam, pretiosam scilicet, filiis pecuniarum: quo significatur restitutio amissæ justitiæ, seu charitatis, quæ filiis propria est. Unde Hieron. & Ambr. eandem esse dicunt cum veste illa nuptiali, Matth. 22. ... *Et date annulum in manus ejus*, qui est ornatus hominis liberi & locupletis, hoc est, iisdem auctoribus, pignus Spiritus sancti, ut hominem jam justitia imbutum Spiritus Sanctus, tamquam templum suum inhabitet. *Et calceamenta in pedes ejus*; nam & iste habitus erat filii tenere educati, quo pedes muniuntur. Significat autem divinæ gratiæ custodiam, qua hominis affectus muniuntur, ne rursus offendat ad lapidem pedem suum, & scandalizatus corruat. Pulchre igitur hic indicantur quatuor ad perfectam hominis reconciliationem necessaria, quæ eodem ordine exprimuntur in Psalm. 50. nam
&

& ibi pœnitens petit remissionem peccati, cum dicit, *Averte faciem tuam a peccatis meis*, sicut hic, *Pater peccavi*; justitiæ infusionem, seu stolam, cum dicit, *Cor mundum crea in me Deus*; Spiritu sancti pignus & incolatum, hoc est, annulum, cum dicit, *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me*; gratiæ custodiam, id est, calceamenta, cum dicit, *Spiritu principali confirma me*. Et quia reconciliatis congruit, ut justificationes Dei, quas experti sunt, alios etiam exemplo bonorum operum, vel verbo doceant, hinc Hier. & Aug. per calceamenta etiam volunt prædicationem Evangelii significari, juxta illud Apostoli, *Calceati pedes in preparationem Evangelii pacis*; quod etiam sequitur in Psalm. 50. *Docebo iniquos vias tuas*.

23. *Et adducite vitulum saginatum*, Græce, (*ton sitevton*) illum saginatum, quem scilicet ad lætum aliquod epulum celebrandum jussi saginari: & occidite, &c. Quo significatur antiquorum consensu Christus Dominus, omni scilicet spiritus pinguedine delibutus, qui non solum in cruce, sed quotidie in Ecclesia pro salute omnium immolatur, cum lætitia omnium comeditur, maxime in gratiarum actionem pœnitentium, seu reconciliatorum, ut Hieron. & Augustinus. Quamquam etiam apte significari posset illa consolatio interni gaudii, quæ peccatoribus initio conversionis tribui solet, ut

sibi contigisse narrat August. 9. Confess. cap. 1. & maxime in fine 6. *Et manducemus & epulemur*, tanti sacramenti participatione, idque in azymis sinceritatis & veritatis.

24. *Quia hic filius meus mortuus erat, & revixit*, id est, quia cum pro mortuo esset habitus propter longam absentiam, quasi ad vitam revocatus est: nam, ut sensum illum explicet, addit, *perierat*, miser videlicet, ignotis & vagis errans sedibus, & *inventus est*. Quæ in re figurata longe veriora sunt. Peccator enim revera erat mortuus, & pœnitendo reviviscit: perierat a salute, æternæ damnationi proximus, & *inventus est*, seu recuperatus ad salutem. Porro in eo, quod dicit, *inventus*, eum quæsum fuisse insinuat, sicut ovem & drachmam perditam, quia nemo pœnitet, nisi occulta Dei quærentis inspiratione tangatur, ut homo in se revertatur. *Et cæperunt epulari*, Græce (*euphrænesthæ*) *latari*, scilicet inter epulas, pater nempe ac tota familia ejus, ex Angelis & Sanctis constans. Nam sic etiam tacite insinuatum vult id, quod dixerat, gaudium esse in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente, magis quam, &c.

25. *Erat autem filius senior in agro*. Ea quæ sequuntur, in figura difficultatem non habent, nec ad aliud adferuntur, nisi ut tacite reddatur causa querimonix, &

& invidiæ fratris : quædam etiam ad decorem parabolæ spectant. In re figurata aliquid negotii facessit illa invidia fratris senioris , quæ non videtur justis posse convenire , & ista ratio fuit , cur multi totam parabolam ad Judæos & Gentes declinaverint. Sed pergendo in suscepta a nobis explicatione omnia salvari possunt. Quod igitur filius senior erat in agro , significat justos in Ecclesia non otiosi , non bacchari , sed semper versari in operibus patris sui. Itaque cum veniret & appropinquaret domui (pertinent hæc ad consequentiam & ornatum parabolæ) *audivit symphoniam* , id est , concordem concentum canentium , & *chorum* , qui est tripudiantium & canentium cœtus. Quo nihil aliud significatur , quam insignis lætitia de peccatoris conversione. Quam ob rem

28. *Indignatus* , non de reconciliatione , vel inventione fratris , neque enim hoc in tota parabola significatur , sed de tanta solemnitate ; *nolebat introire* , ut & ipse gauderet cum gaudentibus. Quo Hieron. Epist. cit. absolute significari putat invidiam , eo quod nullum sit inconveniens peccata etiam in justos cadere , sicut Apostoli de primatu contenderunt. Alii volunt ea , quæ in parabola de fratre seniore tamquam de justis dicuntur , dirigi a Christo contra Scribas & Phariseos , qui se justos haberi volebant , quasi taci-

te in hoc versu eos moneret per concessionem: Esto, sitis vos iusti, quemadmodum filius senior, nolite propterea indignari de resipiscencia & salute publicanorum & peccatorum. Aptius videtur dici, quod solum significetur, esse tantam Dei in eos, qui resipiscunt, gratiam, indulgentiam, consolationum magnitudinem in initio, ut non solum perfectis admirationem moveat (quale quid significat quoque parabola de operantibus in vinea, Matthæi 20. vers. 11.) sed etiam imperfectis quandam indignationem & querimoniam, non quidem de salute peccatorum, sed de tam immodica Dei, quasi congratulatione, erga se vero austeritate: cuiusmodi imperfectorum affectus peccati venialis rationem non excedit. Ita fere Theophyl. Titus, & Euthym. *Pater ergo illius egressus*, ut præ humanitatis magnitudine etiam filio seniori, id est, talibus infirmis satisfaceret, ad sedandas eorum querimonias, ostendendo videlicet per internas inspirationes, vel aliter, quod ita fieri debeat, sicut revera congruit, *cæpit rogare illum*, ut introiret, hoc est, ut lætitiæ Patris, & totius domus vellet esse particeps.

29. *At ille dixit: Ecce tot annis servio tibi, obsequium tibi bene agendo deferens, Et numquam mandatum tuum præterivi, ut per peccatum mortale a iustitia exci-*
de-

derem; nam talium justorum frater senior figuram gerit: *Et numquam dedisti mihi hœdum*, id est, numquam inferioris præstantiæ epulum mihi parasti, ut cum amicis meis epularer, publico videlicet gaudio, in perseverantiæ & laborum congratulationem instituto,

30. *Sed postquam filius tuus hic*, egregius scilicet, tam perditæ a te amatus: sunt enim verba indignabundi, nec dignantis quidem fratrem appellare, prout indignatio subinde affectum bonum non extinguit, sed reprimat: *qui devoravit*, instar helluonis, *substantiam cum meretricibus*. Et hoc addit exaggerandi causa, prout solet indignatio. Addit & improprium in patrem, *occidisti illi*, &c. Ubi patet, eum nihil conqueri de receptione vel reconciliatione fratris, sed solummodo de tam extraordinaria lætitiæ solemnitate.

31. *At ipse dixit*, admittens, verum esse de non exhibito ei epulo peculiari. Causam addit, quia *tu semper mecum es*, perseverans scilicet in familiaritate mea, quod tibi instar jugis convivii esse debet: quasi dic. Nihil in te novi accidit, nullam dedisti occasionem alicujus novæ & inusitatæ lætitiæ excitandæ: *Et omnia mea tua sunt*, ut non fuerit necesse, me tibi quidquam de novo dare ad magnificum epulum, novamque gaudii testimoniam, quia omnibus in familia uti poteras;

32. *Epulari autem & gaudere oportebat,* me scilicet, totamque familiam, & consequenter etiam te, *quia hic frater tuus mortuus est.* Nam sicut natura docet, in temporalibus peculiare gaudium institueri de rebus recuperatis, & non de conservatis, quemadmodum in parabola de ove & drachma inventis vidimus, ita etiam fieri convenit in spiritualibus. Hæc sententia Christi tangit scopum totius parabolæ, qua docet Phariseos, sive iusti sint, sive haberi velint, non indignari, vel murmurare debere, quod peccatores susciperet ad salutem, sed potius collatari. Ex his, quæ diximus, non est difficile parabolam allegorico sensu ad duos populos, Judaicum & Gentilem, extendere, sicut Ambrosius hic, Hieronym. & August. locis. cit. faciunt. Filius enim major est Israel, qui Exodi 4. vocatur primogenitus: junior Gentilis, qui in illa prima discessione, quæ in primo parente facta est, perseveravit, ac deinde fide, religione, & moribus longius recessit a Deo: tandem fame veritatis stimulante, Deoque illustrante, revertitur in se, & amplectitur poenitentiam. Deus illum suscipit, indulta ei fide, & iustitia, & Sacramento corporis Christi tamquam vituli saginati, celebrato insuper publico gaudio cum symphonia & choris, per totum terrarum orbem jam resonantibus, super populi tam longe dis-

fiti,

fiti, ac fere desperati conversione. Interim filius senior est in agro, id est, in terrenis operibus, & pro terrena hereditate servit Deo: & audiens illam lætitiā Ecclesiæ gentium, vocat unum de servis, id est, legit aliquem Prophetarum, & intelligens fieri hoc propter resipiscentiam populi perditioni, indignatur, quia torquetur invidia, videns Ecclesiam, ac tam opima ejus Sacramenta, & non vult adhuc in eam intrare. Stomachatur adversus patrem, quod nihil simile sibi contigerit, qui patris mandatum nunquam præteriverit, opinione scilicet sua, quia hoc arrogantius quam verius dicit: quamquam posset de perseverantia in cultu Dei intelligi. Vide cætera latius apud August. lib. 2. Quæst. Evang. q. 53.

CAPUT XVI.

Cum præcedentes tres parabolas ad Scribas & Pharisæos, tamquam contra se murmurantes, direxisset, nunc aliam addit *ad discipulos suos*, generaliter dictos, hoc est, ad sectatores suos, qui se disciplinæ ejus subicere volebant, etiamsi nondum reliquissent omnia. Agitur enim de divitiarum dispensatione.

Homo quidam erat dives, parabola narratur, non historia, qui habebat villicum,
Græ-

Græce (*oikonomon*) id est, *dispensatorem*, seu *administratorem familiæ*, qui scilicet omnes proventus reciperet & expenderet, sub onere reddendæ rationis. Unde *Villicatio* in sequentibus est domus administratio, seu officium administrandi familiam: nam alioqui *Villicus* proprie est gubernator villæ, ut notat Hieronym. Epist. 151. ad Algasiam Quæst. 6. . . . *Et hic diffamatus est*, seu delatus, quasi dissipasset bona ipsius, in alios usus ea convertendo, quam ratio officii postulare. Et quia res non constabat, cum eum vocasset, ait illi:

2. *Quid hoc audio de te?* Hæc est infamia, quæ viam aperire solet inquisitioni: *redde rationem villicationis*, id est, totius administrationis tuæ: *jam enim*, Græce (*eti*) *adhuc*, seu *amplius*, *non poteris villicare*, id est, ut Hieronym. mea dispensare, supple, si defeceris in reddenda ratione: non enim ante cognitionem causæ, propter solam delationem officium abstulit, ut patet ex vers. 4. Itaque villicus sciens, se crimen dissipationis amoliri non posse,

3. *Ait intra se*, secum deliberans: *quid faciam?* ut mihi victum conquiram, quia *Dominus meus aufert*; id est auferet; nam male sibi conscius hoc eventurum prævidebat: *fodere non valeo*, id est, manibus operari, species pro genere: nempe ex desuetudine, aut corporis imbecillitate,

& quia honoratus vixi, *mendicare erubesco*. Deliberanti incidit opportuna ratio vitæ sustentandæ, quam statim amplectitur per hoc, quod dicit:

4. Scio, *quid faciam*; nihil enim homines hujus mundi curant, jure an injuria victum comparent, dummodo sine infamia vivant: *ut, cum amotus fuero, &c. recipiant me*, supple, debitores domini mei: quasi dic. Talibus beneficiis eos mihi devinciam, ut cum depositus fuero nunc unus, nunc alius non gravate me suscipiant, ac tractent in domo sua.

5. 6. 7. *Convocatis itaque singulis debitoribus*, ut & fraus minus pateretur, dum singulis partem remittit, & uni soli postea esset minus onerosus aut injurius. Primus itaque debebat *centum cados olei*: Græce est (*Batus*) sed noster accepit *Batum & Cadum*, pro eadem mensura, sicut & aliquando Hieron. Porro *Batus & Ephimenfuræ* æquales erant; sed *Batus* in liquidis, & *Ephi* in aridis, & utraque continebat decimam partem *Cori*, sicut hoc patet Ezech. 45. v. 11. ita ut unus *Corus* comprehenderet decem *Batos*, seu *Cados* in rebus liquidis: itemque decem *Ephi* in rebus aridis. *Dixitque illi: Accipe cautionem tuam*, Græce (*to gramma*) *Scriptum*, id est, chirographum tuum, seu litteras, quibus obligaris hero meo ad centum *Cados olei*, accipe a me tibi porrectas, ut eas comburas, aut laceres,
ne

ne quisquam invitum te cogere possit ad solvendum centum. *Et sede cito*, quia verebatur, ne ad singula momenta vocaretur ad reddendam rationem: *scribe quinquaginta*, id est, scribe aliud chirographum, quo fatearis, te debere quinquaginta. Itaque dimidium remittit primo, quintam vero partem secundo, dum pro *centum coris tritici*, scribi jubet *octoginta*. Quæ remissio quamvis proportionem ad præcedentem esset minor, in se tamen erat major, quia cum unus Corus contineat decem Batos, viginti Cori, quos remittebat, conficiebant ducentos Batos, cum tamen primo non remisisset nisi quinquaginta. Reliquit autem intelligendum, similiter actum esse cum reliquis debitoribus, singulosque monitos, ut essent memores beneficii.

8. *Et laudavit Dominus.* Hieron. Epist. 16. pro, *Dominus*, legit, *Salvator*, quasi essent verba Evangelistæ: sed rectius acceperis cum eodem Epist. 151. & Aug. lib. 2. Quæst. Evang. qu. 34. ut sint verba Christi de domino illius villici, qui intellecta fraude laudaverit *villicum iniquitatis*, id est, iniquum, quia & olim administrando, & jam remittendo inique læserat dominum suum. Laudavit autem non injustitiam, aut fraudem, sed quia *prudenter fecisset*, id est, quia solerter & in.

industrie in commodum suum, & opportune ad scopum suum. Non enim erat vera prudentia, sed astutia cum fraude juncta. Astutia quippe est degener quædam & vitiosa prudentia. Quamvis igitur læsus, laudavit tamen, sicuti cum audivimus improbum aliquod facinus, laudamus tamen, quia ingeniosum: *Quia filii hujus sæculi*, id est, homines, qui hæc sæculo & ejus moribus ac legibus serviunt, *prudentiores sunt*, id est, sagaciores & magis industrii, scilicet ad consulendum sibi in posterum, quamvis fraude, non jure, prout supplet August. 11. De Genesi ad lit. cap. 2. ... *Filiis lucis*, id est, hominibus, lucem divinam diligentibus & sequentibus, hoc est, qui Deum, justitiam, & virtutem diligunt, velut lucem, quam in agendo sequantur. Quæ antithesis, *lucis* ac *sæculi*, tacite insinuat, filios hujus sæculi esse filios tenebrarum, quia sæculum diligunt, per quod a vera luce aversi, in tenebris peccatorum detinentur. *In generatione sua*, id est, in genere suo, seu in iis, quæ pertinent ad genus suum, ad commoda scilicet vitæ præsentis dextre procuranda. Additum est hoc, tum corrigendi, tum restringendi causa, ne putarentur vel vere esse prudentes, vel in omnibus superare filios lucis. Suppleri autem debet altera pars comparisonis, hoc modo, Quam sint filii lucis in generatione sua,

sua, seu in rebus ad virtutem, vitamque æternam pertinentibus. Non enim est sensus, quod homines mundani sint magis industrii in commodis sæcularibus, quam in iisdem procurandis sint filii lucis; quia hoc nec ad scopum Christi spectabat, nec opus erat dicere, quia per se patet; amor enim rerum, quas multum diligunt, acuit & excitat in eis omnes prudentiæ vires, & suggerit quo libet assequendi modos, cum filii lucis ea negligant: sed sensus est, quod filii huius sæculi sint prudentiores in rebus sæcularibus, quam filii lucis in rebus divinis; illi magis in malum, quam hi in bonum, nempe ut plurimum; nam hoc scopo, ut simus prudentes in rebus divinis, concludit Christus parabolam:

9. *Et ego dico vobis: Facite vobis amicos, erogando eleemosynas justis & sanctis, qui apud Deum abundant meritis, de mammona iniquitatis, seu iniquo, id est, de divitiis injustis. Mammona enim Syriaca vox est, divitias significans, quæ vocantur iniquæ multis modis; vel quia sola iniquitas eas divitias reputat, dum veras, id est, spirituales ignorat, ut August. cit. quæst. 34. & 21. de Civit. c. ult. Unde Christus hic versu 11. opponit eis id, quod verum est; vel quia mendaces & fallaces sunt; vel quia inique eas habemus pro nostris, cum sint alienæ, solo dispensationis titulo nobis commissæ;*
 Qui

Qui sensus maxime congruunt parabolæ, in qua tacite Deus comparatur homini diviti, nos omnes villico; bona temporalia, quæ possidere videmur, bonis alienis, quæ villicus iste per fraudem sibi vindicavit. Nam quod Hieronym. addit quæst. i. ad Hedibiam, *Mammona iniquum* dici, quia omnes divitiæ de iniquitate descendant, eo quod omnis dives, aut iniquus sit, aut iniqui heres, non videtur huic loco convenire. Non enim ex injuste partis divitiis eleemosynæ fieri debent, sicut villicus ille de bonis domini sui fecerat; quia non in omnibus similitudo parabolarum quærenda est, sed in iis, quæ ad propositum spectant. Ludit itaque Christus in verbo, *iniquitatis*, dum de villico & mammona dicitur, sicut alibi in voce, *Mortuus: Sinite mortuos sepelire mortuos suos.* Ut cum defeceritis, a justitia in hac vita, inquit Maldonatus: sed non videtur ita congruere scopo parabolæ, quæ proponit, quid nobis in reddenda ratione continget, in die scilicet judicii. Itaque cum defeceritis, in reddenda ratione, vel, ut fere Græci, cum defeceritis a vita & officio dispensandi, quod sit in morte uniuscujusque, quando reddenda est ratio villicationis, recipiant vos, illi amici, pauperes scilicet, quibus benefecerimus, in æterna tabernacula, seu cœlestes mansiones in cælo. Fit autem hoc, vel quia Sancti in cœlo memores

beneficiorum pro suis benefactoribus intercedunt, vel quia propter eleemosynas, quibuslibet pauperibus datas, hoc facit Christus, dum sibi datum imputat, quidquid in egenos, etiam malos, contulerimus: ut proinde hoc locum etiam habeat, etiam si illi, quibus datum fuerit, a tabernaculis illis exclusi sint, ut August. libr. 2. Quæst. Evang. q. 38.

10. *Qui fidelis est in minimo*, id est, in rebus parvi pretii dispensandis, & in *majori*, rebus scilicet magni momenti, *fidelis est*. Præbet enim argumentum, quod fidelitatem per se diligit, & non tantum ratione materiæ. E contrario vero *qui in modico iniquus est*, multo magis *in majori iniquus erit*, dispensando. Sententiæ sunt proverbiantes, a communi usu sumptæ, ubi plerumque sic accidit, & merito sic præsumitur. Has autem sententias mox applicat proposito suo:

11. *Si ergo in iniquo Mammona*, id est, in falsis & fallacibus divitiis dispensandis, quæ scilicet verarum divitiarum rationem non habent, ut ante diximus, & merito in rebus minimis deputantur, *fideles non fuistis*, eas non erogando secundum voluntatem Domini, qui vobis eas commisit, *quod verum est*, id est, verum mammona, seu veras divitias spirituales, quæ videlicet hoc præstant, quod pollicentur, bonos beatosque reddendo possessores suos, *quis credet*, seu commit-

tet,

tet, *vobis?* Nemo sane, si sapiat, ne quidem ipse Deus.

12. *Et si in alieno*, dispensando. *fideles non fuistis*, quemadmodum ille villicus, de quo audistis, quod *vestrum est*, quis dabit vobis? *Alienum* vocat id, quod ante *iniquum mammona* vocaverat, terrenas scilicet divitias, quia nec pleno jure eas possidemus, nec in nostra sunt potestate, ut eas vel habeamus vel servemus, nec a morientibus auferri possunt, ut August. quæst. 35. Quod *vestrum* vero nominat bona spiritualia, ad quæ proprie conditi sumus, & intra in ipso animo, non extra nos sunt, & in nostra sunt potestate, ut a nemine amittantur invito; quis dabit vobis? quia præcedentis dispensationis infidelitas reddit indignos, & merito præsumere facit, ne hic similiter faciamus. Difficilius est enim spiritualia, quam temporalia recte administrare. Simili modo colligit Apostolus: Si quis domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? 1. ad Timoth. 3. vers. 5. Cum ergo hæc, & alia, quæ in Matth. explicata sunt, adversus avaritiam dicta, *Pharisei avari deriderent*, Græce efficacius (*exemjukterizon*) naso suspenderent, externis scilicet gestibus contemptum significantes, respondit illis:

15. *Vos estis*, qui *justificatis vos*, id est, qui justos videri, & haberi, & vocari vultis, justos vos venditatis, coram hominibus.

bus, qui externa intuentur: *Deus autem* novit *corda vestra*, quam sint scilicet procul a iustitia, hoc est, plena avaritia & hypocrisi & omni iniquitate; plus enim insinuat, quam dicit, quod probat subjuncta ratio: Quia quod hominibus, id est, hominum æstimationi, qui non nisi de externis judicant, *altum est*, id est, suspiciendum, & in magno pretio, cuiusmodi sunt, esse divitem, esse ab hominibus honoratum, præ se ferre sanctitatem: *abominatio*, seu abominabile, *est ante Deum*, quia plerumque tales sunt pleni avaritia, fastu, & hypocrisi. Sententia magni ponderis, juxta quam plerumque fit, ut quod homines admirantur, horroni sit apud Deum, & contra, ut discamus humana judicia parvi facere. Et quia Pharisei prætexere potuissent legem, quæ promittit abundantiam temporalium observatoribus suis, præoccupat Christus:

16. *Lex & Prophetæ*, id est, scripta Prophetarum, usque ad Joannem, tamquam legis terminum, inter veteres desinentes & incipientes novos, constitutum, inquit Tertull. 5. contra Marcionem c. 2. supple, munere suo functi sunt, prophetando scilicet Christum venturum, & regnum ejus, promittendo temporalia: at ex eo, tempore, non amplius terrena promittuntur, sed *regnum Dei Evangelizatur*, seu annuntiatur, tamquam præmium bene operantibus expolitum; ut

pro-

proinde non mirum vobis videri debeat, si nova hæc prædicatio, nova quoque præcepta de contemptu temporalium sanciat. Et quamvis vobis ridicula videatur, non est tamen inefficax, quia *omnis in illud vim facit*, id est, multi alii ad illud summo fervore confluunt: vide dicta Matth. 11. Nec tamen putetis me legem destruere, quia dixi, eam usque ad Joannem vigere:

17. *Facilius est cælum & terram præterire*, id est, corrumpi, *quam de lege unum apicem cadere*, qui scilicet non impleatur.

18. *Omnis, qui dimittit uxorem*, &c. Explicata est hæc sententiæ apud Matth. Cohæret autem præcedentibus, ut notavit Tertull. 4. contra Marcionem c. 34. nam quia mentionem Joannis fecerat, in Herodem eam jaculari voluit, qui & suam uxorem, Arethæ Regis filiam, dimiserat, & aliam fratris uxorem contra legem duxerat.

19. *Homo quidam erat dives*. Historia est, non parabola, ut sentit Iren. libro 4. cap. 4. Tertullian. libro De anima, Ambros. hic, Greg. Hom. 40. in Evang. August. in Psal. 45. & 47. Origen. & alii, qui ex nominis expressione hoc probant, quod in parabolis inusitatum. Respicit autem hæc historia versum 9. & seqq. de dispergendis in pauperes divitiis, & imprimis ad versum 15. maximeque percellit eos, qui retributionum vitæ fu-

auræ sunt increduli, dicentes, ut est Sapientię 2. v. 20. *Non est, qui agnitus sit, reversus ab inferis*: nam hæc historia reversioni ab inferis æquivalet. Itaque homo quidam (nomini parcit, tum propter famam ejus, tum præcipue, quia impios nescit Dominus; de quibus Psalm. *Nomen eorum delesti in æternum*)... *Erat dives, nempe de suo*, inquit August. Serm. 19. de verbis Apostoli, hoc est, de rebus iuste acquisitis; non enim arguitur fuisse vel raptor, vel pauperum oppressor, vel calumniator, &c. Noli amplius quærere, quam audis a veritate, inquit August. qui solam inhumanitatem in pauperem in eo reprehensam putat. Quamquam aliquibus vitio non carere videatur, quod *intuebatur purpura*, id est, vestibus purpureis, qui tunc temporis erat vestitus pretiosissimus, Regum & Principum virorum proprius, & *byssus*, id est, tela seu lino candidissimo & delicatissimo. Notat ergo splendorem cum molitie: *purpura*, quippe cultum externum, *byssus*, mollitiem significat. *Et epulabatur*, cum lætitia indulgens genio, non subinde vel genialibus diebus, sed *quotidie & splendide*, ita ut nihil deesset, quod ad ciborum apparatus, pretia, condimenta, splendorem vasorum spectaret.

20. *Et erat quidam mendicus nomine Lazarus*. Quid hic Lazari nomen, si non in veritate res est? inquit Tertullian. lib.

De anima cap. 7. probans, non esse parabolam, sed historiam, quo modo & Chrysoſt. Hom. hac de re & Ambroſius argumentantur. Qui jacebat, Græce (*ebebleto*) *projeſtus erat*, tamquam ægrotus, qui ſe movere non poſſet, *ad januam eius*, (*pros ton pjulona*) *ad veſtibus*, quod ſcilicet januam veſtit, hoc eſt, in via publica, ita tamen, ut eum non poſſet ignorare, *ulceribus plenus*, ut totum corpus ulcera videretur, inquit Chryſoſt. Similia ſpirant emphafiſim ſingularem, ad exprimendam Lazari miſeriam, augendamque divitis immiſericordiam.

21. *Cupiens ſaturari*: quo indicatur, potius miſeriæ oſtenſione quam clamore petiſſe. Notat enim Baſil. in Regulis fuſius diſputatis cap. ult. nuſquam eſſe ſcriptum, quod quidquam unquam a divite illo petierit, in argumentum, quod æquo animo rerum ſuarum ſtatum ferret: unde exemplum eſt ſapientiæ in tolerandis mollioribus doloribus, ſicut Job in gravioribus. *Cupiebat itaque ſatiari*, non ſumptuoſis ferculis, ſed *de micis*, *quæ cadunt de menſa divitis*, ut ita vel canis loco haberetur, quorum eſt de micis e menſa cadentibus vivere, ut eſt Matth. 15. verſu 27. Inſinuatur extrema paupertas, & fames ejus, ſicut contra, extrema durtia divitis & familiæ ejus, per hoc, quod *nemo illi dabat*. Sed qua culpa, inquires, ſi, ut diximus, non petierit?

rit? Respondetur, quia, ut Ambros. libro 2. Officior. cap. 16. non solas aures præbere debemus audiendis precantium vocibus, sed etiam oculos considerandis necessitatibus. Unde 1. Joan. 3. v. 17. non dicitur, qui audiverit fratrem mendicantem, sed, qui viderit fratrem suum necessitatem habere, & clausit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? *Sed & canes veniebant*, allecti pure & sanie, cujus linctu canes delectantur. Quod addi putat Chrysost. ad indicandum miserabilem statum corporis ejus, ad quod velut ad cadaver canes accurrerent, & ægri maximam debilitatem, eos abigere non valentis. Hieron. in c. 2. Malach. ad arguendum divitem, quod feritate bestias superaverit, utqui hominis non miseretur, cujus etiam canum lingua miserebatur.

22. *Factum est autem, ut moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis*, id est, Angelorum ministerio deduceretur anima mendici. Quo loco manifeste discimus animas justorum corporibus exutas in salutis locum ab Angelis duci. Unde orat Ecclesia: *Jubeas eam a sanctis Angelis suscipi, & ad Patriam paradisi perduc.* Et iterum, *Signifer S. Michael representet eas*: signifer tamquam bellum adhuc gerens, eo quod in illo etiam animarum transitu dæmones oblucentur Angelis, ut earum translationem in cælum impedian.

In

In sinum Abrahamæ, ut ibi quiesceret, foretetur, refocillaretur, tamquam Abrahamæ communis omnium justorum patris filius. Metaphora enim videtur ab humano sinu sumpta, in quem filii tenere dilecti recepti reconduntur. Significatur itaque per *sinum Abrahamæ* remota quædam & secreta sedes quietis in societate Abraham, ut Ambros. hic & Augustin. libro 4. De anima, capite 16. & Epist. 99. & aliis multis locis, ut ita simul quies & societas Abrahamæ insinuetur, qui tamquam communis pater omnium credentium filios suos ibi colligat. Hunc sinum satis aperte tradit idem August. in Psalm. 85. & Greg. lib. 4. Moral. capite 27. fuisse apud inferos limbum, quem dicimus Patrum: nam distinguunt ab eo quemdam infernum inferiorem, ubi sint animæ damnatorum. Porro ex hoc loco manserunt illæ phrases apud Christianos, ut animæ justorum dicantur a morte deferri in sinum Abrahamæ, quamvis a Christi ascensione status rerum mutatus sit: nam, ut Cyril. libro 12. in Joan. capite 36. ex quo Christus moriens dixit, *Pater in manus tuas commendo spiritum meum*, certam spem & fidem habemus, quod a morte ad Deum Patrem transitori simus. *Mortuus autem est & dives, & sepultus in inferno*, id est, ita corpus terræ mandatum, ut anima per angelos malos in infernum demersa fuerit in pœnas: nam

sepultura ista inferni pœnarum profunditatem significat, ut August. lib. 2. Quæst. Evang. quæst. 88.

23. *Elevans autem oculos suos.* Isti oculi, & lingua divitis, & Lazari conspectus, totaque rei velut corporalis descriptio multos in errorem duxit. Gregor. Nyssenus omnia spiritualiter intelligenda putavit: Tertullianus, animam etiam esse corpoream. Sed observandum, Christum, quia de divite, & Lazaro tamquam hominibus loqui cœperat, de iisdem post mortem similiter loqui pergere, synecdochice personis tribuens velut corporea membra adhuc habentibus, id, quod in sola anima agebatur. Atque ita futuræ vitæ statum repræsentat corporaliter, accommodate ad captum nostrum, quemadmodum subinde etiam Deo corporea membra tribui solent. Quis enim rudiorum facile intelligeret, eos sine oculis vidisse, sine lingua locutos, sine corpore cruciatos? Itaque elevasse oculos dicitur, quia considerationem in ea, quæ supra se erant, coniecit. *Cum esset in tormentis*, diversa enim tormentorum genera sunt, *vidit Abraham a longe*, in loco alte supra se posito, ut v. 26. Quibus verbis Tertull. colligit 4. contra Martionem c. 24. finem Abrahamæ ab inferis discerni. Nam nec elevasset dives oculos, & quidem de longinquo, nisi in superiora per immensam distantiam sublimi-

limitatis & profunditatis. Ut enim in domo Patris, ita & in inferno mansiones multæ sunt, sublimitate & profunditate distinctæ. *Et Lazarum in sinu eius*, ejusdem cum eo participem quietis atque felicitatis.

24. *Et ipse clamans*, per quod vehementia desiderii exprimitur & loci longinquitas: *Pater Abraham*, quia ex ipso secundum carnem natus erat, quod jure naturæ ad commiserationem movendam vallet. Quamvis autem damnati non invocent Sanctos ex pietate, nihil tamen vetat, eos invocare impulsu naturæ, summis viribus afflictionem fugitantis. *Miserere mei*: prius enim vult excitare in patre commiserationis motum, ut inde ulterius sequatur sui subventio. *Itaque mitte* (quia videbat, Abraham istius loci, qui sinus ejus dicitur, esse dominum, quem venire non deceret) *Lazarum*, eo quod illum in eo loco videret, Deo, quos vult, damnatis manifestante: *ut intingat extremum digiti sui in aquam*, id est, ut vel guttulam aquæ tribuat. Opponitur enim gutta micæ, ut notatur apud Augustin. Serm. 227. De tempore: *Et refrigeret linguam meam*: in qua plus cruciabatur: quia plus lingua & ore peccaverat, ut Cyprian. Epist. 53. Per quæ enim quis peccat, per hæc & torquetur. Porro cum hic de anima sermo sit, a corpore per mortem separata, quæ lingua corporea

rea caret, intelligendum superest, linguam sumi metaphorice, talique pœna affectam fuisse animam, qualem sensisset, si corpore igni tradito sitim passa fuisset. Quandoquidem enim anima igne materiali affligi sensibilibus potest, verisimile est, pœnis quoque similibus, quibus affliguntur hic sensus, affligi posse. Ut propterea non sit necesse, etiam flammam intelligere metaphorice, cum dicit, *quia crucior in hac flamma*: ignis enim tamquam instrumentum divinæ justitiæ, in spiritum potest agere, ut late S. Gregor. 4. Dialogorum c. 28. & 29.

25. *Et dixit illi Abraham*, quia animo suo tale responsum divinitus reddi sensit: *Fili*, sedate scilicet & cum tranquillitate etiam damnato respondet, instar illius, qui cum tranquillitate judicat, nec humanitatis vocabulum, quod ei ratione originis compete-
bat, ulla negat inclementia, ut observant Græci. *Recordare*: ex quo patet contra obliviam, quæ animabus transmigrantibus quidam tribuebant, animas posse recordari & actorum & personarum, nempe ad pœnam suam, ut Gregor. Homil. 40. *Quia recepisti bona in vita tua*, sanitatem, divitias, honores, epulas; *Et Lazarus similiter mala*, morbos, & paupertatem. Ex quo colligas cum Irenæo, Abraham scire, quid hic agatur, sive hoc noverit, Lazaro narrante, ut August. libr.

libr. De cura pro mortis cap. 14. five Deo potius revelante, sicut jam Sanctis, ad conspectum Dei perductis contigit. Unde Greg. Quid non vident, ubi omnia videntem vident? Cui consentanea docent Bernardus Serm. 77. in Cantica, Basil. De Virginit. & Ambr. De Viduis, qui Martyres speculatores vitæ actuumque nostrorum nominat. *Nunc autem mutatis rerum vicibus, sicut æquitas postulat, hic consolatur, id est, solatio afficitur, tu vero cruciaris.* His ergo verbis justitiæ, & rectissimi ordinis intuitu monet eum æquaminis, quamvis ea non esset usus.

26. *Et in his omnibus, id est, super hæc omnia, ut Græce.* Accedit etiam hoc, quod scilicet præter æquitatem istius jam dictæ vicissitudinis, rem petis impossibilem, quia *inter nos & vos chaos magnum, Græce (chasma) id est, hiatus magnus, seu ingens inane spatium (nam Chaos proprie significat rerum confusionem) firmatum est, seu constitutum divino decreto.* Quo significatur, partim vera loci distantia, quæ est inter locum damnatorum & salvatorum, partim & maxime impervium esse ab utrisque transitum, & impermutabilem statum, propter incommutabilitatem divinæ sententiæ, prout notant August. quæst. 38. Titus & Euthymius: & hoc explicat, id, quod sequitur, *Ut hi, qui volunt, id est, qui quam*
ma-

maxime vellent, *hinc transire ad vos, non possint*, maxime ad adferendum solatium. Hoc itaque desperato, ait:

27. *Rogo ergo te, pater, quandoquidem tale chasma non sit firmatum inter vos & eos, qui in mundo degunt,*

28 *Ut mittas eum in domum Patris, &c. ut testetur illis, tamquam testis oculatus eorum, quæ hic geruntur.* Hanc divitis precationem S. Gregor. 4. Dialog. cap. 23. amore sui extortam esse docet, ne videlicet sibi tormenta ex iis augerentur, quos exemplo suo ad eandem vitæ dissolutionem & immisericordiam provocaverat: Augustin. vero Epist. 125. fraterno amoris eam adscribit: nam sicut non exuunt amorem sui, ita neque forte consanguineorum. Alii minus probabiliter ex invidia profectam docent: ex qua quamvis mallent neminem liberari, si tamen aliqui liberandi sunt, suos mallent, quam alienos liberari. Respondet Abraham:

29. *Habent Moysen & prophetas, id est, scripta Moysis & Prophetarum, quæ in eorum synagogis per omne sabbatum leguntur, ac de tormentis inferorum, & vita recte instituenda, & agenda pœnitentia accurate docent; audiant illos, id est, credant & obediant eis: & non erit opus ex mortuis audire, quid hic geratur.*

30. *At ille dixit, Non. Quod referri potest vel ad primam partem sententiæ super-*

superioris, vel ad secundum: si ad primam, supplendum est, Non est satis, quod habeant Moysem & Prophetas: si ad secundam, tunc, supple, Non audient eos; quod ipse partim ex perspicuis eorum moribus, partim ex seipso conjiciebat, qui prædicationi Moyfis & Prophetarum non crediderat. Sed si quis ex mortuis ierit ad eos, Lazarus videlicet, quem ante noverant, tunc rei novitate, vel timore, vel horrore stimulati, poenitentiam agent.

31. *Ait autem illi: Si Moysem & Prophetas, quorum est sacrosancta auctoritas, & fides divinitus confirmata, non audiunt, monitis eorum credendo & obediendo, neque si quis ex mortuis resurrexerit, qui narret, quid apud inferos agatur, credent; tantum abest, ut acturi sint poenitentiam: dicent enim, esse phantasma, esse illusionem diabolicam, & ita reditus Lazari offensionipotius erit, quam fructui.* Quod duplici exemplo verissimum esse patuit, videlicet Lazari, fratris Magdalene, quem redivivum Judæi iterum interficere voluerunt; & ipsiusmet Christi, cujus resurrectionem Moyse & Prophetæ prædicaverant, nec tamen ei crediderunt, ut notat August. libr. 2. Quæst. Evang. quæst. 38. apud quem vide totius historię sensum mysticum.

CAPUT XVII.

7. **Q**uis autem vestrum habens servum, præsertim conditione, qui mancipium vocatur, arantem, aut pascentem, id est, qui colendis agris, aut pascendis gregibus, toto die occupatus fuerit, Qui regresso de agro, vesperi scilicet, dicat ei: Statim transi, id est, perge in domum, & recumbe, id est, accumbe mensæ.

8. Et non dicat ei: Para, quod cœnem, præcinge te, ministra, Græce (perizôsamenos diakoneimoi) præcinctus ministra mihi: nam cum apud Orientales longis uterentur & adhuc utantur vestibus, extremas lascinias in cingulum retrahebant, ut essent expeditiores.

9. Numquid gratiam habet servo illi? id est, numquid ei aget gratias, rebus aut verbis, quasi obligatus servo, propter acceptum ab eo aliquod beneficium? Non, puto, quia non est hoc heris in more positum, utqui persuasi sint, serviendi necessitatem servis incumbere.

10. Sic. Non infert Christus, Sic & vobis, cum omnia feceritis, &c. Pater meus cœlestis faciet, quemadmodum applicatio parabolæ videbatur postulare; sed de industria mutat sermonem: Sic & vos cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus, ut videlicet
ma-

magis intelligeremus, quam humiliter de nobis sentire debeamus, quales nos reputet Deus, aut quomodo nobiscum acturus sit. Non enim *servos inutiles* vocaturus est, sed, ut in alia dicit parabola, *Euge serve bone & fidelis*: & alibi: *Jam non dicam vos servos, sed amicos*. Nam bonitas ejus eos, qui natura sunt servi, & ita ista consideratione nihil mereri possent, dato spiritu adoptionis elevavit ad dignitatem amicorum, imo filiorum Dei, qua ratione a Deo mereri possunt. Porro vult, ut servos inutiles nos dicamus; primo, quia spectata conditione naturæ nostræ servilis, omnia debemus Deo, & nihil commodi ei adferimus: secundo & maxime, quia nihil ultra, quam debuimus facere, fecimus, ejus præcepta sola adimplendo. Sic enim & in rebus humanis servum inutilem vocamus, qui nihil ex se facit, sed ea tantum, quæ imperantur: nam hanc rationem explicat ipse Dominus, cum subjungit: *Quod debuimus facere, fecimus*. Græce expresse ponitur particula causalis (*hoi ho*) quia quod, &c. id est, quia nihil aliud fecimus, quam quod facere debebamus. Ex quibus patet, nihil hunc locum facere contra meritum bonorum operum, ut Calvinistæ volunt: tantum enim præscribit, quam humiliter de nobis sentire debeamus, si summo jure Deus nobiscum, spectata nostra conditione, agere voluisset, non quid

ipse servis in filios adoptatis promiserit, aut responsurus sit.

11. *Dum iret in Jerusalem, transibat per mediam Samariam & Galilæam*; quia rectum iter in Jerusalem ex Paneade, seu Cesaræa Philippi, unde veniebat, est per Galilæam, ac deinde per Samariam. Cum ergo *ingredretur quoddam castellum*, id est, jam proxime ingressurus esset vicum quemdam seu pagum; nam intra ipsum castellum, seu pagum leprosi cum hominibus conversari non poterant, vetante Lege, Num. 5. vers. 2. ... *Occurrerunt ei decem leprosi*, quos partim morbi communicatio, partim studium impetrandæ sanitatis conjunxerat. Nam alioqui Judæi non contuebantur Samaritanis, qualis unus eorum erat. *Qui steterunt a longe*, propter immunditiam suam, quia vetabantur versari cum sanis.

13. *Et elevaverunt vocem*, propter distantiam scilicet alta voce clamaverunt, *dicentes*, unanimi scilicet clamore, omnes pro singulis, & singuli pro omnibus, ut hujusmodi concordia, mutuæque dilectionis significatione, quasi facta conspiratione, Christi misericordiam expugnarent: *Jesu præceptor*, Græce (*epistata*) quod proprie significat præfectum, seu præsidem, qui suo imperio res moderatur: unde & Latinum Præceptor a præcipiendo, id est, imperando dictum est. Plus itaque hic significat

ficat quam doctorem, ut etiam Theophyl. observavit. *Miserere nostri*, impertita sanitate.

14. *Quos ut vidit*, nam clamor eorum videtur Christi oculos ad se convertisse, *Dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus*, utpote quorum est lepram dubiam explorare, vel ea curata immunes declarare, denique præscriptis legis ritibus purificare.

Cur ergo, inquires, mittuntur ad Sacerdotes isti, quorum notoria erat lepra: idque antequam ab ea sanati essent? Respondetur, quia sufficiebat eos mundatos esse, non antequam pergerent, sed antequam pervenirent ad Sacerdotes. Ac proinde Christi verba tacitam continent promissionem, eos mundos fore, si præcepto suo obedirent, quia eos in itinere mundare decreverat. Fecit hoc ad probandam & exercendam eorum fidem, dum immundi mittuntur ad Sacerdotes, quos jam mundi accedere debebant, ut sic colligerent, interea se mundandos, sicut etiam factum est. Nam *dum irent*, seu inter eundem, *mundati sunt*, potius quam sanati. Nam quamvis lepra his temporibus nota sit gravis, ac deploratus morbus, multoque gravior olim post reditum ex terra sancta fuit, Judaica tamen coloris potius vitium erat, quam valetudinis, aut integritatis sensuum & membrorum, ut Augustin. libr. 2. Quæst. 40. & leprosoꝝ consortium magis ve-

titum erat, propter significationem aliquam, quam propter periculum. Vide Levitici 13.

15. *Unus autem ut vidit, quia mundatus est, mundatione non tantum reali, sed etiam jam declarata per Sacerdotem. Credibile est enim, eos animadversa sua mundatione explevisse præceptum Christi & Legis: quod ex eo probabiliter colligitur, quia unus eorum statim familiariter cum Christo conversatur vers. 16. Itaque mundatus, & a Sacerdote purificatus, & sic hominum societati restitutus, regressus est ad Christum, ubi eum tunc versari continebat, sive eodem, sive alio loco, cum magna voce, magnæ gratitudinis & affectus teste, magnificans Deum, Græce (doxazôn) glorificans, seu gloriosum, & magnum prædicans, atque laudans Christum, tamquam Deum. Nam ex hoc ipso facto videtur divinam ejus potentiam agnovisse: cujus indicium est, tum profunda illa humilitas & reverentia, qua*

16. *Cecidit in faciem ante pedes ejus, scilicet pronus in terram: tum ipsum relativum, ejus: nam cujus, nisi Dei, cujus mentio præcesserat? Gratias agens; ita ut magnificando exhibuerit Christo, tamquam Deo, debitam laudem; procidendo majestati ejus, venerationem; gratias agendo beneficentiæ ejus, gratitudinem. Et hic erat Samaritanus: proinde ex alia*

alia gente, forte & religione, quam Israelitæ. Erant enim Samaritani plerique genere Babylonii, Chutæi, vel ex aliis gentibus oriundi, quas Salmanassar pro Israelitis in Samaria collocaverat, & ideo mox vocatur *alienigena*: quamvis interim Samaritani etiam de genere Israel gloriarentur, ut patet Joan. 4. v. 12. Jesus itaque dixit:

17. *Nonne decem mundati sunt? quasi dic. maxime; & novem ubi sunt?* Ut similiter agnoscant beneficium: verba enim sunt non ignorantis, sed arguentis eorum ingritudinem. Cum autem taceret præ modestia Samaritanus, ut qui non alios accusaturus, sed pro se gratias acturus venisset, adjicit Christus ad circumstantes;

18. *Non est inventus, qui rediret.* Quo insinuat, ad gratitudinem Deo debitam non esse satis affectum internum, sed congrua quoque gratitudinis officia esse adjungenda. *Et daret gloriam Deo*, aperiendo, confitendoque veritatem, qua Christus tamquam Deus, vel Deus per Christum glorificandus erat. Qua phrasi dicitur 1. Reg. 6. v. 5. *Dabitis Deo Israel gloriam*, id est, confitendo agnoscetis, plagas istas a Deo Israel vobis inflictas esse, & ita eum glorificabitis. Peccaverunt igitur novem leprosi, non, ut aliqui putant, infidelitate & superbia, quasi suo merito sanitatem obtinuissent; nam contrarium vi-

detur patere ex versu 13. sed sola ingratitudine, quæ ex mera fœcordia & beneficiorum Dei oblivione nascitur. Vult enim Deus sua in se refundi dona, quodammodo amissum reputans, quod ingratulus acceperit: qua de re vide latius Bernard. Serm. contra vitium ingratitudinis. *Nisi hic alienigena*: a quo proinde minus gratitudinis expectandum fuerat, quia minus de Deo instructus erat. Quod plerumque contingere solet, quia considerant magis indignis conferri beneficium. Unde Bernardus ibidem: Felix, qui se alienigenam reputans; etiam pro quibusque minimis beneficiis non minimas refert gratias, gratuitum esse non dubitans, quidquid alieno impenditur & ignoto.

19. *Et ait illi: Surge.* Nam venerationis explendæ causa huc usque prostratus in faciem jacuerat. *Vade*, utpote officio gratitudinis, & omnibus, quæ ad sanitatem fides poposcerat, rite perfunctus: quia fides tua, qua cum cæteris credidisti verbis meis, *Ite, ostendite vos Sacerdotibus...* Te saluum fecit, a lepra. Nam quamvis iste Samaritanus etiam animo fortassis per justificationem sanatus fuerat, non videtur tamen eo Christus respicere. Fidem ergo commendat, quia illo tempore fides potissimum fundanda, & quid posset, declarandum erat. Allegorice exponit hanc historiam August. libr. 2. Quæst. Evang. qu. 40. & Greg. 5. Moral. cap.

11. alias 10. qui per *leprosos* significari volunt hæreticos, & per *lepram* hæresim. Nam ut lepra cutis colores variat, atque maculat, ita hæresis veris falsa permiscet. Unde & Christum præceptorem vocaverunt, & ad Sacerdotes missi sunt, quorum est curare hæreticos doctrinæ sanitate. Vide latius præcipue Augustinum.

20. *Interrogatus autem a Phariseis*, qui sæpe audiverant eum prædicantem, appropinquare regnum Dei, cujus tamen nullum apparebat indicium. *Quando venit*, id est, venturum esset, seu venire oporteret, *regnum Dei?* quo gloriosus & palam omnibus dominabitur. Somniabant enim tunc Judæi mundanum quoddam regnum, sicut & nunc, in quo Deus per Christum, & ipsi cum eo cæteris imperarent nationibus. Moribus itaque Phariseorum satis congruum videtur, ut hoc potius irridendi quam discendi causa interrogaverint. Quibus respondit: *Non venit*, seu *veniet*, *regnum Dei cum observatione*; ita scilicet, ut antequam veniat, observandis signis sciri possit, quando venturum sit, quia ex improvviso unicuique & omnibus suo tempore aderit. Nam illa signa adventus sui, quæ Christus c.

21. tradit, non sunt signa, quibus adventus diu ante præsciatur, sed quibus præsens agnoscat.

21. *Neque dicent*, de illo regno aut Rege ejus: *Ecce hic*, aut *ecce illic*, scilicet

in determinato aliquo loco aut civitate regnum illud quærendum est. Nam quamvis hæretici possint primum Christi adventum, & regnum ejus in hoc mundo fallaci quadam similitudine effingere, quam ob causam prædixit Dominus, Matth. 24. vers. 23. eos dicturos, *Ecce hic est Christus, ecce illic*; secundus tamen adventus Regis, & regni ejus tam erit manifestus, dicente Psalmo 49. *Deus manifeste veniet*, ut circa illum fallacia aut fictio habere non possit locum. Porro ne nihil ad quæstionem Christus attulisse videretur, transilit a futuro regno ad præsens, quod futuri typus & inchoatio est; quemadmodum Matth. 37. de vero Elia interrogatus, transilit ad Joannem, ejus figuram. Dicit igitur, *Ecce regnum Dei intra vos est*: quasi dic. Quid opus est observare tempus, ac locum regni Dei, cum sit intra vos? Cur quæritur foris, quod intus quæri debet, & inveniri potest? Cur expectatis venturum, quod jam adest? quia ubicumque est animus diligens justitiam, superior opibus, voluptatibus, honoribus mundi, &c. ibi est regnum Dei. Quo sensu cum dicit, *intra vos est*, non necessario procedit de reali inexistencia, quasi revera in Phariseis regnum illud fuisset, sed de natura regni illius, quod de se spirituale & invisibile est. In hunc fere sensum Theophyl. & Beda, dum Deum per fidem bonam-

namque conversationem intra nos regnare docent. Neglectis itaque Phariseis contemptoribus,

22. *Ait ad discipulos suos*, ut eos doceret, ea, quam habebant, salutis occasione frui, dum cum ipsis in corpore verlaretur, tamquam Rex regni illius, quod intra ipsos esse dixerat, sed fide credendus. *Veniet dies*, quando desideretis videre unum diem filii hominis, id est, vel uno die præsentia mea frui, quemadmodum jam fruimini, ut a me instructionem, consolationem & animi robur accipiat: & non videbitis, me per assumptionem a vobis ablato. Quibus verbis eos armat non solum ad patientiam, sed etiam ad vivendum ex fide, postquam ab eis ablatu fuerit. Quæ sequuntur in hoc. Cap. explicata sunt diversis locis apud Matth. præter illud vers. 32.

32. *Memores estote uxoris Lot*, quid videlicet illi acciderit, dum amicorum, & rerum pereuntium amore contra Angeli vetitum retro respexit. Nempe quia consequente mox ultione divina una cum Sodomis periit, in statuam salis commutata: ut ita hominibus condimentum ac documentum præberet, quo sapiant aliquid, unde illud caveatur exemplum, inquit August. 16. de Civit. cap. 30. Illud autem est juxta mentem Christi hoc loco, ut memores illius exempli caveamus, ne capti amore rerum, quas cum

mundo perire necesse est, cum eas salvas esse volumus, & ad eas animo respicimus, una cum illis Dei iudicio opprimamur & pereamus.

CAPUT XVIII.

Dicebat autem & parabolam, id est, similitudinem: ex qua intelligeremus, a minori ad majus; Quoniam oportet, id est, quod oporteat, *semper orare*, juxta illud Apost. I. ad Thessal. 5. vers. 17. *Sine intermissione orate.* Per quæ quidam tantum significari putant, non debere nos desperare, etsi non statim obtineamus: nam, inquiunt, saltem somno oratio interrumpi debet. Sed præterquam quod illa perseverantia magis sequentibus verbis indicatur, major certe orandi assiduitas hoc verbo, *semper*, juxta antiquos significata est, ut videlicet quantum fieri potest, numquam oratio interrumpatur. Unde Anna dicitur orationibus & obsecrationibus servivisse Domino die ac nocte: & de vidua Apost. *Instet orationibus die ac nocte*: et Cæcilia non diebus, neque noctibus ab oratione cessabat: & Martinus invictum ab oratione spiritum non relaxabat. Itaque August. Epist. 121. cap. 9. & aliis locis, docet, continuam orationem esse continuum de-

desiderium, continue enim orat, qui continue desiderat: etsi non moveat labia, nec flectat genua. Basilii vero in Regula 37. fusius disputata, ad semper orandum plus requirit, ut videlicet in medio occupationum & fori desiderium illud mente Deo exponatur: quomodo hoc Sanctos intellexisse, eorum vita probat, quæ non aliud esse solet, quantum infirmitas humana permittit, nisi perpetua quædam oratio. *Et non deficere*, Græcum (*me ekkakein*) alii vertunt, non animo concidere, vel succumbere, subjiciendo præ tædio & successus desperatione orandi studium, si non statim sequatur effectus.

2. *Dicens: Judex quidam erat, &c. qui Deum non timebat*, id est, qui nec Dei timore, nec hominum verecundia movebatur, ut jus ex officio diceret, sive cui neque conscientiae cura erat, neque famæ.

3. *Vidua autem quedam erat*. Vidua & hic & alibi in Scripturis proponi solet velut exhortationis exemplum ad suscipiendum orandi studium, ut notat August. Epist. 121. cit. cap. 26. & patet in Anna Samuelis matre, & illa filia Phaniel, Lucæ 2. & 1. ad Timoth. 5. vers. 5. Quid autem, inquit August. in hoc operis genere in viduis electum est, nisi destitutio & desolatio? Quapropter si se omnis anima intelligat in hoc sæculo destitutam, ac desolatam, quamdiu pere-

grinatur a Domino, profecto quamdam viduitatem suam Deo defensori assidua & intensissima precatione commendat. Hac ergo de causa viduæ personam Christus inducit dicentem: *Vindica me*, id est, defende me (non enim videtur hic sumi in significatione ulciscendi) *de adversario meo*, qui mecum litigat, & opprimit iustitiam causæ meæ, opibus, gratia, & violentia. Petit itaque, ut sibi jus ex officio dicat, & ita liberetur.

4. *Et nolebat per multum tempus*, defectu non potestatis, sed bonæ voluntatis, idque contra officium judicis, utpote cujus est, etiam non rogati subvenire oppresso, judicare pupillo, defendere viduam, ut est Isaia 1. vers. 17. Postea autem dicebat:

5. *Quia molesta est mihi hæc vidua*, vindicabo illam, id est, jus illi dicendo, liberabo eam ab invidia, *ne in novissimo*, Græce (*eis telos*) *in finem*, id est, assidue, semper; Syrus *omni tempore*, quo modo sumitur Psam. 78. vers. 5. & Psalm. 12. vers. 1... *veniens*, id est, pergens mihi esse molesta, *sugillet me*, quod proprie, sicut & Græcum (*hupopiazein*) significat, plagis lividum reddere; hic autem per metaphoram significat maledictis obloqui, & famam lædere: quod ultimum refugium esse solet mulierum, quæ passæ sunt injuriam, vel certe tædio aures obtundere, quomodo intellexit Beda & Augustinus
libr.

libr. 2. Quæst. Evang. quæst. 45. & Epist. cit. cap. 8.

6. *Ait autem Dominus*, similitudinem hanc accommodaturus ad propositum: *Audite, quid iudex iniquitatis*, id est, iniquus; quia scilicet impius erga Deum, impudens in homines, nec justitiam administrans intuitu justitiæ, sed pro commodo, vel incommodo suo, *dicit*, nempe quod vindicabit illam, precandi scilicet assiduitate, ac tædio victus: nam hoc solum in verbis ejus attendi vult.

7. *Deus autem*, qui clemens est, qui propensus in oppressos, qui fons justitiæ, ac misericordiæ, qui precum assiduitate non obtunditur, sed delectatur, ut occasionem habeat cito subveniendi, *non faciet vindictam electorum suorum*, id est, non vindicabit, seu liberabit a violentia, qua premuntur fideles & electi, quos ille non averfatur, ut ille iudex, sed ab æterno eligendo dilexit, *Clamantium ad se*, id est, non simpliciter rogantium, sed ex totis animæ visceribus clamantium pro liberatione; neque tantum singulis diebus, sed *die ac nocte*: quo vehementissimæ & perseverantissimæ preces significantur; nam singula verba spirant emphasin, & argumentum a minori ad majus peti indicant. *Et patientiam habebit in illis*? Græce (*ep autois*) *super illis*, id est, Semperne longanimis erit, ac patienter feret injurias eorum, differendo liberationem, quam

quam petunt? Quo sensu dicitur Eccles. 35. v. 22. *Dominus non elongabit, sed iudicabit justos, & faciet iudicium: & fortissimus non habebit in illis patientiam.* Respondet autem Christus interrogationi suæ:

8. *Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum, eos a malis omnibus liberando.* Non quod statim eis precantibus subveniat; sic enim periret precum perseverantia, ad quam hortatur: sed quia ne momento quidem tardat ultra articulum temporis, quo recta ratio, id est, iustitia & veritas Dei dictaverit esse subveniendum. Sed quia, ut August. notat Serm. 36. De verbis Dom. c. 1. si fides deficit, perit etiam oratio, & maxime orationis perseverantia, hinc Christus adjicit: *Verumtamen filius hominis veniens, ad faciendam vindictam, seu ad liberandum simul & semel electos suos ab acerbissimis, quæ tunc erunt, tribulationibus, & quæ maxime poscunt, ut assiduæ orationi vacent, putas, Græce, (αἰνέω) num, five utrum, quomodo sæpe sumitur illud, putas, in Scripturis, ut supra, cap. 12. vers. 42. & Matth. 24. vers. 25. ... Inveniet fidem in terra, seu in hominibus? qua interrogationis figura fidei raritatem significat, ut Theophyl. notat? non tamen omnimodum interitum, quasi tunc Ecclesia fidelium peritura sit: quem perversissimum esse sensum, docet August. libr. 2. contra Gaudentium, cap. 6. Nam Do-*

natistæ ex hoc loco probare conabantur, apostasiam totius orbis factam esse. Itaque idem Augustin. duplici sensu hoc exponere solet; vel de fide formata per charitatem, ut hoc dictum sit propter iniquorum abundantiam, bonorumque paucitatem, juxta illud Domini, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum*: vel de fide perfecta, qua montes transferuntur, atque ita difficilis est in hominibus, inquit, ut in ipsis quoque admirabilibus Sanctis, sicut in ipso Moyse, inveniatur aliquid, ubi trepidaverint, vel trepidare voluerint; talis enim fides efficacissima est ad orandum, & impetrandum. Utrumque sensum tradit libr. de unit. Ecclesiæ, c. 15. postremum loco cit. contra Gaudentium, & latius Serm. 36. de verbis Dom. cap. 1. Cum ergo docuisset Dominus, orationem esse debere perseverantem; nunc ut doceret, esse debere humilem,

9. *Dixit ad quosdam*, Phariseos videlicet, de superbia maxime notabiles, qui in se confidebant, tamquam justi, supple, essent, ut Græce additur, id est, qui confidebant, seu confidenter sibi persuadebant, se esse justos: nam Græce est, (*pepæsthontes eph autois*) *persuasi in seipsis*, id est, qui sibi persuaserant, &c. *Et aspernabantur cæteros*, tamquam injustos, arbitrati videlicet, se solos esse justos. Superbia enim vult esse singularis, per-
verse

verse appetens id, quod Deo maxime proprium est, ut scilicet unus omnibus excellat, de quo August. libr. De vera religione, cap. 45. Et hæc est causa, cur superbos Augustin. communiter per unicornes intelligat: Hanc superbiam etiam ipso nomine Pharisei præferebant, tamquam separati a reliquis. Ad hos ergo dixit *parabolam istam*: quæ fortassis res vere gesta fuit, sed ad hoc proposita, ut inde tamquam ex parabola aliquid simile pro omnibus orantibus eliciatur.

10. *Duo homines ascenderunt in templum*, tamquam in monte situm, ut isto corporali ascensu monerentur oraturi, mentem simul ad Deum elevandam esse, cum orationis non postrema pars sit mentis in Deum elevatio. *Unus Phariseus*, opinione sanctitatis suæ tumens, & *alter Publicanus*, peccator publicus, & agnoscens, se esse talem.

11. *Phariseus stans*, superbe & arroganter, quasi jure suo de propria justitia cum Deo disserturus; nam sublimitas animi etiam in corpore suam similitudinem operabatur & operari solet: *hæc apud se orabat*, id est, hæc loquebatur in corpore suo cum Deo, nihil enim orabat a Deo, prout oratio postulationem significat, ut notat August. Serm. 36. cit. *Deus gratias ago tibi, quia non sum*, per tuam scilicet gratiam præservatas (nemo enim veraciter agit gratias alicui, nisi agnoscat
ejus

eius beneficium) *sicut cæteri hominum*. Diceret saltem, *sicut multi homines*. Quid est, *Sicut cæteri hominum*, nisi, *Sicut omnes præter me*? Ego justus sum, cæteri peccatores, prout hoc extendit Augustin. ibid. quibus in verbis multipliciter peccabat. Primo, quia verbo tenus agens Deo gratias, reipsa sibimet placebat in donis Dei, quod in viris etiam bonis superbiæ germen esse solet. Secundo, quia non solum sibi placebat, sed etiam cæteris omnibus se cum quodam contemptu præferebat, adeoque sub specie gratiarum actionis laudabat: omnis autem, qui se exaltat, etiamsi vera dicat, offendit, ut Ambros. Serm. 3. in Psal. 118. vers. 5. Tertio, quia falso se peccatorum numero eximebat: nam illa verba, *Raptores, injusti, &c.* vim habent enumerationis omnium vitiorum, etiam superbiæ, (paucæ enim tangens, relinquit reliquæ) cum tamen illa destrueret, quidquid reliqua ejus justitia ædificaverat, ut ait S. Paulinus Epist. 58. apud Augustin. ideoque falla fuit hæc oratio. Quarto addit, *Velut etiam*, seu qualis est etiam, *hic Publicanus*, unus videlicet ex illis cæteris raptor & injustus. Nam eum tamquam digito ostendens, jubet Deum animadvertere, quantum inter se & illum interfit. Qua in re continetur intolerabilis superbia cum temerario judicio conjuncta: superbiæ est enim, insultare pec-

catori, ut notat August. in Psalm. 93. & insignis temeritatis, hominem condemnare, externo gestu poenitentem. Cum ergo se laudasset, quod declinasset a malo, nunc ulterius enumerat, quæ fecerit bona, ut utrimque se justum ostenderet.

12. *Jejuno bis in sabbato*, id est, quaque septimana, de quo dictum Matth. 28. vers. 1. Phariseos autem secundam & quintam hebdomadæ diem jejunio dedicasse tradit Epiphan. Heresi 16. *Decimas de omnium, quæ possideo*, in eleemosynas videlicet erogando, ut August. in Psalm. 146. Neque enim omnium omnino rerum decimas proprie dictas Sacerdotibus dare tenebantur. Observat autem idem August. tum illo Serm. 36. tum lib. De spiritu & littera, c. 13. Phariseum se tantum laudasse, nihil vero omnino a Deo petiisse, tamquam scilicet nihil Deo indigeret amplius, sive ad peccati cujuscunque remissionem, sive ad conservandam, augendam, perficiendamque justitiam. Unde recte loco quodam Ambros. Phariseus arrogans in prece, jactans innocentiae, praesumptor gloriae, exprobrator misericordiae (forte miseriae) praedicator sui, criminatores alieni, qui magis conveniret, (id est, debitum suis meritis posceret) quam rogaret Deum.

13. *Et Publicanus a longe stans*, id est, longe ab altari & sanctis locis, conscientia id operante, qua agnoscebat, se
per

per dissimilitudinem morum longe esse a Deo, & salute, *nolebat*, quia non audebat, *nec oculos* quidem ad cælum levare; multo minus aliud quidpiam audacius cum Deo facere, quod Cyprian. De Orat. Dominica in initio adscribit verecundiæ; attollere vero oculos impudentiæ: *sed percutiebat pectus suum*, ut peccata intus inclusa testaretur, juxta Cyprian. ibid. ut ea contereret, juxta Augustin. in Psalm. 31. *tunſio enim pectoris*, inquit, obtritio cordis est: denique ut evidenti pulſu occultum caſtigaret peccatum, & a ſe pœnas exigeret, juxta eundem, Serm. 8. & 36. de verbis Domini. Hæc enim omnia importat pectoris tunſio, quam natura pœnitentes docuit, tum Judæos olim, tum deinde Chriſtianos, ut patet infra, cap. 23. verſ. 48. Qui ritus olim tam familiaris erat Chriſtianis, ut ſimul atque audirent verbum, *Confiteor*, etiam pro laude uſurpatum, pectus tunderent, teſte Auguſt. Serm. illo 8. ... *Dicens: Deus propitiuſ eſto mihi peccatori.* Quibus paucis verbis & peccati confeſſio, & veniæ petitio exprimitur, & Spirituſ ſancti inſuſio poſtulat; nam, ut Auguſt. Epiſt. 57. Spirituſ ſanctuſ inhabitat propitiuſ. Itaque quidquid ad juſtificationem eſt neceſſarium, iſto compendio comprehenſum eſt. Unde quia cor contritum & humiliatum Deuſ non deſpicit, merito pronuntiat Chriſtuſ:

14. *Descendit hic, e templo, justificatus ab illo, id est, præ illo, phrasi Hebræis usitata, seu magis quam ille, prout August. legit multis locis, nempe quia Phariseus opinione dumtaxat sua, externaque specie, Publicanus revera coram Deo justificatus descendit. Ratio est, quia omnis, qui se exultat, sicut fecerat Phariseus orando, humiliabitur, quia ipsa ejus oratio talis facta ei fuerat in magnum peccatum, & qui se humiliat, sicut Publicanus, exaltabitur: nam ipsa ejus justificatio magna exaltatio fuit.*

CAPUT XIX.

Et ingressus perambulat Jericho, id est, plateas obibat civitatis, animas, ut videtur, quærens perditas, sicut medici ægrotorum domos obire solent.

2. *Et ecce vir nomine Zachæus; nomen est Siriace a munditie deductum: Et hic princeps erat Publicanorum. Græce (Architelones) quasi dicas Archipublicanus, seu Publicanorum plurium præfectus, ad quem tamquam ad quæstorem primarium, vectigalia publica inferiores Publicani deferrent, ut indicat August. Serm. 36. De verbis Dom. Et ipse dives, quia, ut idem ait, multos presserat, multis abstulerat, multa congelerat; & inde habebat di-*

vitias; quamquam versus 8. indicet, eum etiam iustis facultatibus divitem fuisse.

3. *Et querebat videre Jesum, quis esset, secundum faciem, quem jam dudum ex rumore, & secundum virtutem & sapientiam noverat: & non poterat præ turba, quæ Jesu ambulanti circumfunde- batur, quia statura pusillus erat.*

4. *Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum.* Si per ómega, scribatur, ut est in textu Lucæ (*Sykomórea*) sonat ficum fatuam; si per omicron, ut plerumque fit, ficum moro similem: quam describit Dioscorides libr. 1. cap. 182. esse gustus inefficacis, hoc est, ignavi & fatui; unde Syrus *ficum inspidam* transfert: Plinius libr. 13. cap. 7. arborem moro similem foliis, magnitudine, aspectu, & *Ægyptiam ficum* vocat. August. Serm. 8. de verbis Apostoli, cap. 3. testatur, eam in Africa, aut omnino nusquam, aut raro inveniri, in Judæa esse frequentem. Moralem sensum pusillæ staturæ Zachæi, & ascensus ejus in lignum, vide ibidem apud August. & Ambros. in hunc locum. & Gregor. 27. Moral. cap. ult. Jesus igitur ei dixit:

5. *Zachæe festinans descende, omni scilicet cunctatione, ac tergiversatione postposita; quod ideo dicit, ne conscientia forsan territus trepidaret præ verecundia status publicani talem virum hospitio recipere. Quia hodie in domo tua oportet*

me manere, id est, hospitari decrevi: non quod alia non essent hospitia sed quia, quamvis vocem invitantis Zachæi Dominus non audiverat, viderat tamen affectum ejus, inquit Ambros. quem etiam verbis deprompsisset, nisi conscientia peccatorum & infamia publica obstitisset. Ita igitur humanitate præventus, & anxietate sua liberatus.

6. *Festinus descendit, & excepit illum gaudens*, id est, magna animi alacritate, libentissime, tamquam magno affectus honore & beneficio præter omnem opinionem. Ubi Maldonatus aperte confirmari putat, facienti, quod in se est, Deum gratiam non denegare, posseque hominem sese aliquo modo ad gratiam disponere. Sed multum fallitur: hoc enim ipsum, quod Zachæus Dominum videre voluit, nempe cujusmodi esset, severus an placidus, ad quem peccator fidenter posset accedere, gratiæ tribui debet, sicut Augustin. tribuit Serm. 8. de verbis Apostoli, cap. 3. & 4. Vidit Dominus, inquit, ipsum Zachæum: visus est (Zachæus) & vidit. Sed nisi visus esset, non videret; quos enim prædestinavit, illos & vocavit. Et hinc est, quod Concilium Arausicanum, cum definivisset cap. ult. in omni opere bono non nos incipere, & postea per Dei misericordiam adjuvari, subjicit: Unde manifestissime credendum est, quod & illius latronis, & Corne-

ne-

nelii Centurionis, & Zachæi, qui ipsum Dominum suscipere meruit, illa tam admirabilis fides non fuit de natura, tamquam scilicet incipiente illud opus bonum: verissimum est enim illud Scripturæ, & generalissimum Jerem. 30. v. 21. *Applicabo eum, & accedet ad me. Quis enim iste est, qui applicet cor suum, ut appropinquet mihi?* Itaque quod Maldonat. quosdam juvari judicat, sequentes Christum, alios eum præcurrentes, non potest cum doctrina Augustini, ex Scripturis hausta, consistere: cui conformiter & Prosper contra Collatorem, cap. 7. de Christo: *Præparavit, inquit, sibi ejus animum, cujus elegit hospitium.* Vide ibi latius.

7. *Et cum audirent omnes, turba scilicet tota præsens, murmurabant, quod, cum tota urbe oberrasset, & quasi quæsisset hospitium, tandem tamen ad hominem peccatorem divertisset, publicum scilicet, quales habebantur Publicani.* Quamquam Tertullian. libr. 4. contra Marcionem, cap. 37. Zachæum putat fuisse gentilem, quod & Cyprianus Epist. 63. & Ambros. libr. 1. Offic. cap. 30. sentire videtur, ut proinde causa murmurationis etiam fuisset accessus ad gentilem hominem, & quidem talem.

8. *Stans autem Zachæus, tamquam refutaturus murmur turbæ ægre ferentis ingressum Jesu, Dixit ad Dominum: Ecce*

&c. quasi dic. Fateor, peccator fui, sed ecce emendationem meam, quia *dimidium bonorum meorum do pauperibus*, id est, dare paratus sum, & jam quasi assignans do. Nam quod quidam exponunt, *do*, id est, dare soleo, videtur repugnare versui 9. Unde & plerique auctores tunc illam mutationem factam esse censent, Theophyl. August. & alii. *Et si quid aliquem defraudavi*, id est, per injustitiam & calumniam, ut Græcum indicat, extor- si, *reddo quadruplum*: quasi dic. Alterum dimidium mihi servo, non ut eo fru- ar, sed ut debita mea solvam, reddens qua- druplum. ut Augustin. Serm. cit. & Tract. 5. in Epist. Joan. Non enim habet gra- tiam liberalitas, si injuria perseverat, quia non spolia, sed dona quærentur, in- quit Ambros. nec dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, ut Augustin. E- pistola 54. Quadruplum autem reddit, propter plenissimum studium justitiæ, sua cuique tribuentis, cui non sufficit red- dere æquivalens, ut notat Bernardus Serm. 1. De omnibus Sanctis. Quod enim Lex Exodi 22. vers. 1. de solis ovibus ablati constituerat, ipse in formulam ge- neralem faciendæ restitutionis traxit, ut abunde damnum omne resarciret, quod quantum esse posset, ei incertum erat. Quod autem aliqui hinc consequens esse putant, eum nihil sibi reservasse, non firmiter videtur colligi: cum enim esset

di.

dives, potuit etiam post quadrupli restitutionem aliquid superesse.

9. *Et ait Jesus ad eum*, ut aliquam ipsi Zachæo securitatem & consolationem daret, ac turbæ causam redderet, cur ad peccatorem divertisset, ut notat August. citat. Serm. cap. 5. ... *Quia hodie salus domui huic facta est*, videlicet patrifamilias & consequenter domui, in quam salus primum intravit, eum Christus intravit: tunc enim avaritiæ & fraudibus renuntiavit Zachæus: unde de illo solo subjicit Christus, *eo quod & ipse*, id est, etiam ipse Zachæus, cujus est hæc domus, quantumvis eum vos despiciatis, *Filius sit Abraham*, nimirum verus filius Abraham, non solum genere, sed maxime fidei & justitiæ imitatione: quo sensu Christus negat, Judæos esse filios Abraham, Joan. 8. v. 39. & 44.

10. *Venit enim filius hominis*. Causam assignat salutis ejus, unde videlicet peccator publicus & infamis possit esse factus filius Abraham, ut notat Prosper, loco supra citato contra Collatorem, nimirum eo quod ipse Filius hominis in mundum venisset, ut eum cum cæteris tamquam ovem errantem, *quæreret*, & *salvum faceret*, quod *perierat*, id est, ut ad justiciam & salutem reduceret eos, qui peccatis suis perierant, ut ita videlicet, quem agnosceremus a Christo quærentes salvum esse factum, sciremus a quæ-

rente prævientum, inquit Prosper. Sen-
sum allegoricum hujus hystoriæ vide
apud August. Serm. 8. citat. & Theophyl.
in Luc.

II. *Hæc illis audientibus, tam plebe vi-
delicet quam discipulis. Unde videntur
hæc præ foribus esse dicta, ubi populus
egressum Domini exspectabat: adjiciens
dixit parabolam, qua sanare volebat quo-
rundam carnalem existimationem, quam
tangit sequentibus verbis, eo quod esset
prope Jerusalem, utpote quæ a Jericho non
nisi septem circiter horis distabat: & quia
existimarent, quod confestim, simul atque Je-
rosolymam, urbem Regiam, pervenisset,
regnum Dei, gloriosum, quod Deus Chri-
sto suo per Prophetas promiserat, & de
quo toties ipsemet, etiam tamquam jam
appropinquante, mentionem fecerat,
manifestaretur. Christo scilicet mox occu-
paturus solium regium, in urbe Regia,
ad quam tendebat. Carnale namque reg-
num terreno simile somniabant, ut pa-
tuit in filiis Zebedæi, Matth. 20. versu
21. Hanc opinionem tollit hac parabo-
la, docens eos, regnum illud in longin-
qua regione, in cælo videlicet, inchoan-
dum, nec nisi in reditu suo manifestan-
dum in terris: interim vero iis, qui par-
ticipes ejus esse vellent, hic negotian-
dum esse. Est autem parabola hæc ei,
quæ narratur Matth. 25. de talentis, val-
de similis, & eundem scopum habens;*
alio

alio tamen tempore, & loco, & occasione dicta, & in quibusdam circumstantiis diversa.

12. *Homo quidam nobilis*, Christus Dominus, juxta Augustin. lib. 2. Quæst. Evangel. qu. 46. quia secundum divinam naturam ex Deo Patre natus; secundum humanam, ex regia progenie David, rebusque a se mirabiliter gestis nobilitatus: *abiit in regionem longinquam*, per ascensionem in cœlum; quæ regio & loco, & rerum conditione a terris remotissima est: quamquam & longitudo absentiae usque ad judicii diem nomine longinquitatis insinuetur. *Accipere sibi regnum*, cujus possessio ei post ascensionem data est, prout luculenter describitur Danielis 7. versu 13. & 14.... *Et reverti*, tempore opportuno, quod erit in novissimo die. Sed antequam discederet,

13. *Vocatis decem servis suis*: quo numero denario tota multitudo ministrorum Ecclesiæ significatur; ponitur enim certus numerus pro incerto: *dedit eis decem mnas*, ut ex iis singuli acciperent unam, sicut patet infra ex verbis servorum rationem domino reddentium. Significantur autem diversa dona, quæ ministris suis tradidit. Porro *Mna* Græce, Latiniis dicitur, *Mina*, & significat libram pecuniariam Atticam, constantem duodecim uncis & semis, id est, centum drachmis; nam uncia continet octo drachmas.

mas. Mina vero Hebraica continebat duas libras & dimidiam, ut testatur Josephus libr. 14. Antiquitat. cap. 13. alias 12. in initio, & indicatur Ezech. 45. v. 12. ubi dicitur, quod viginti fici, & viginti quinque fici, & quindecim fici (hoc est, in universum sexaginta fici) unam faciant. Nam duo fici faciunt unciam, & viginti quatuor fici unam libram. Itaque Mina valde diversa est a talento, sed ad idem significandum in parabola assumitur. *Et ait ad illos: Negociamini, laborando in usu pecuniæ, & lucrum adferendo, dum venio, id est, donec reversus fuero.* Destruit ergo opinionem non solum de instante jamjam regno, sed etiam de regno suaviter ac molliter sine laboribus sibi deferendo.

14. *Cives autem ejus, inter quos natus, & educatus, & conversatus fuerat, nempe Judæi, maximeque Jerosolymitani, oderant eum, dum cum illis viveret: ita ut etiam tum palam dicerent, Non habemus Regem nisi Cæsarem; eaque de causa eum interficerent, dicentes Pilato, Noli scribere: Rex Judæorum: Itaque idem odium obstinata voluntate prosequentes, eo jam in cœlum profecto, miserunt legationem, seu Legatos, post illum, dicentes, non illi, sed aliis, id est, dantes eis in mandatis, ut toti nationi Judaicæ denuntiarent istud: nolumus hunc, quem præ contemptu nec nominare dignantur, regnare super*

super nos, quem vidistis velut indignum a nobis exturbatum & crucifixum. Factum est hoc, quando Apostolos persecuti sunt, & cæsis denuntiaverunt, ne in nomine Jesu cuiquam loquerentur, quando Paulo datæ sunt Epistolæ a Pontificibus in Damascum, ut Christianos vinctos perduceret in Jerusalem.

15. *Et factum est, ut rediret*, in patriam scilicet suam, *accepto regno*, id est, postquam regnum suum in cœlis inchoasset & accepisset: quia in manifestissima & eminentissima claritate rediturus est ad iudicium ille, qui eis humilis apparuit, ut August. quæst. 36. Quæ vero de ratione cum servis posita hic sequuntur, vide in Cap. 25. Matth. Aliqua tamen est differentia: nam sicut hic in servis inæqualitas laboris & industriæ fuit, ita & inæquale datur eis præmium. Primus enim dicit:

16. *Mna tua decem Mnas acquisivit*, seu lucrificavit: quasi dic. Non ego per industriam meam, sed per gratiam tuam decem mnas acquisivi: quo numero maximum lucrum significatur, sicut per *quinque* duplo minus. Qua de causa gratulando dicit Dominus:

17. *Euge serve bone*. Quæ vox est laudantis & applaudentis, perinde ac si diceret, *recte*, *præclare se res habet*; componitur enim ex, *Eu*, id est, bene, & *Ge*, enclitico; quia in modico, Græce
(en

(*en elachisto*) in minimo, in una scilicet mna, fuisti fidelis eris. Græce (*ithi, esto, feu, sis*) potestatem habens super decem civitates, super plurimas videlicet animas, eas maxime, quibus causa salutis fuisti. Hinc Psalm. *Jerusalem edificatur ut civitas*: & Ambr. Civitates illæ sunt animæ, quibus jure præponitur, qui pecuniam Domini, hoc est, eloquia Dei mentibus hominum sceneraverit. Nam sicut Angeli, inquit, præsumt, ita & hi, qui vitam meruerint Angelorum: quasi dic. Christus, *Esto ex primis proceribus & præfectis regni mei*. Alteri vero, qui minus prior laboraverat, insignem tamen & ipse fructum fecerat, dicit:

19. *Et tu esto super quinque civitates, parem videlicet studio ejus honorem præfecturæ tribuens: quo præmium exprimitur accidentale: in Matthæo vero fit mentio præmii essentialis, quando dicitur, Intra in gaudium Domini tui.*

20. Quod vero tertius dicit, se habuisse mnam repositam in sudario, idem est quantum ad sensum intentum cum eo, quod dicitur apud Matthæum: *Abfcondi talentum tuum in terra*. Vide dicta de ex-culatione servi illius, & increpatione Domini loco Matth. citato.

27. *Verumtamen*, id est, verum: quasi dic. Ignavum quidem servum sic ple-tendum esse judico, verum inimicos meos illos, genere scilicet cives meos, animo
vero

vero hostes infensissimos longe gravius tractari volo. Nimirum *adducite eos huc & interficite ante me*, Græce (*kataphraxate emprosthen mu*) *jugulate coram me*. Quo significatur æterna & irreparabilis poena Judæorum infidelium; quodque ipsi, adeoque omnes reprobi, inspectante cum Sanctis Christo, in infernum lata damnationis sententia demergendi sunt.

41. *Et ut appropinquavit*, Jerosolymæ, civitate scilicet jam in conspectu posita, cum descenderet ex monte Oliveti, *flevit super illam*, id est, propter illam, cum perpenderet, hinc ejus ingratitude, obduratamque cæcitatem, illinc vero impendentium calamitatum magnitudinem. Flevit ergo intimo compassionis affectu, in mediis festivis acclamationibus & gaudiis, ut ostenderet, non sibi honorem illum, sed salutem civitatis esse cordi. Hoc contigit eodem loco ac tempore anni, quo postea Romani castra posuerunt, ut patet ex Josepho lib. 6. De bello Jud. c. 3. & 4.

42. *Dicens: quia; illud, quia*, Latine redundat ex phrasi Græca, ut alibi sapius: *si cognovisses & tu*. Gregor. Homil. 39. vult esse sermonem conditionalem; sicut sonat, ideoque supplendum, *fieres & tu*; nihil enim respondet illi conditioni. Sed facilius videtur esse posse sensus optativus, nulla indigens suppletionem: quasi diceretur, O si cognovisses etiam tu,

tu, videlicet sicut ego, & hæc turba discipulorum meorum. Græcum enim (*ei*) pro *utinam*, sæpe sumitur, sicut in translatione Græca LXX. apertissimum est, Josue 7. versu 7. & Job. 16. versu 4. prout notavit Olimpiodorus. Utinam igitur cognovisses; sed quid? nempe, *Quæ ad pacem tibi*, supple, pertinent: nam illud, *quæ*, Græce pluralis numeri est, & ita intelligunt ferre Græci, Origen. Homil. 38. in Luc. Euthym. ac Theophyl. *Pacis* autem nomine, Hebraico more intelligitur salus ac prosperitas: quasi dic. Utinam intelligeres ea, ex quibus salus tua ac prosperitas dependet, nempe me Salvatorem tuum præsentem, fidem ac prædicationem meam; & quidem in hac die tua, qua te Deus adhuc benignis oculis aspicit, dum te per meipsum, tamquam humilem & mansuetum Regem, ad salutem tuam visitat. Abruptus est sermo, sicut silentium, & ex intimo pectore gementium esse solet, quibus affectus vehementia interrumpit orationem. *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis*, id est, ignota tibi sunt, supple, ea, quæ faciunt ad pacem & salutem tuam. Nimirum quia mentis oculos claudis, ne agnoscat. Non enim hoc dicitur ad levandam culpam ejus, sed ad arguendum stuporem.

43. *Quia venient dies in te, & circumdabunt*, id est, in quibus circumdabunt,

te inimici tui vallo. De Romanis loquitur, qui ducibus Tito & Vespasiano totam civitatem uno continuo vallo circumcinxerunt, triginta novem stadiorum longitudine, tridui labore, ita ut nemini pateret introitus vel exitus. Hinc orta fames intolerabilis, qua de re vide Joseph. lib. 6. De bello Judaico c. 13. Et hoc est, quod adjicit, exponendo, *Et circumdabunt te.* Græce aliud verbum est a præcedente (*καὶ περικυλώσουσι σε*) id est, & in circuitu te cingent: ex quo sequitur, quod *coangustabunt te undique*, id est, ad illas angustias te redigent, ut fame & meris pereas. Nam hinc præcipue factum est, ut toto obsidionis tempore undecies centena millia perierint.

44. *Et ad terram prosterneant te*, id est, solo te æquabunt ac destruent, *Te & filios tuos*, id est, cum civibus, seu incolis tuis: *Et non relinquent lapidem super lapidem*, id est, lapidem lapidi coherentem. Phrasis hyperbolica est, nihil aliud significans, nisi extremam ejus everfionem ac desolationem, quasi dic. Funditus destrueris. Quod completum esse, testis est Josephus lib. 7. cap. 18. ubi dicit, Cæsarem jussisse totam funditus erui civitatem ac templum. Itaque civitatis ambitum ita complanavere diruentes, ut qui ad eam accessissent, inquit, habitata aliquando esse vix crederent. Relictæ tamen fuerunt tres turres, & muri pars

occidentalis, ut esset indicium posteris, qualem civitatem expugnasset. Postea tamen & illa destructa sunt, civitate in alium locum translata, ut perfectius Christi prophetia impleretur. *Eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ*, quo scilicet te Deus per filium suum visitavit, doctrinaque & miraculis ad pacem & salutem provocavit. Quo significat, causam perditionis ejus fuisse ingratitude, & impietatem in Filium Dei.

Caput vigesimum explicatum est partim apud Matthæum, partim apud Marcum.

Caput vigesimum primum similiter explicatum est partim apud Matth. partim apud Marcum.

CAPUT XXII.

19. **H**oc facite: quod scilicet in hac actione a me fieri videtis, & vos ipsi facitis. Nam antiqui Patres referunt illud, *hoc*, non ad solam actionem Christi, sed etiam nonnumquam ad actionem discipulorum, ut ex Cyrillo patet lib. 12. in Joan. cap. 58. *Hoc* igitur *facite*, id est, actis Deo gratiis frangite corpus meum, consecrate, & in sacrificium offerre, ipsi comedite, aliis distribuite. Per quod ex consequenti etiam
alii

aliis præceptum sumendi posuit; sicut constituendo Apostolos iudices, per illa verba, *Quorum remiseritis peccata, &c.* imposuit aliis obligationem constituendi: quasi dic. Mens mea non est, ut hoc semel a me, & vobis dumtaxat fiat, sed ut perpetuo in Ecclesia mea frequentetur. Nam his verbis Apostolos ordinavit Sacerdotes, eisque potestatem sacerdotalem dedit, quæ ad istas omnes actiones se extendit. Quid autem inter ista sit semper necessarium, quid mutationem aut dispensationem admittat, Ecclesiæ Spiritu suo imbutæ, judicandum relinquit. *In meam commemorationem*, id est, in mei memoriam seu recordationem, ut Græcum (*eis emen anamnēsin*) sonat. Quid vero hoc sit, exponit Apostolus 1. ad Corinth. 11. v. 26. explicans eadem verba: *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat.* Ut sensus verborum Christi juxta Apostolum sit: Hoc facite in gratam memoriam mortis meæ, quam pro vobis redimendis passus sum, non nudam & sterilem memoriam, ut per eam in amorem & gratitudinem erga me concitemini.

20. *Hic est calix novum testamentum in sanguine meo.* Græce deest verbum, *Est*, quod Latinus causa claritatis expressit. Sed commodius positum fuisset post vocem, *Calix*, hoc modo, *Hic calix est novum*

vum testamentum, &c. quomodo Paulus posuit I. ad Corinth. II. Nam calix est subiectum propositionis. Quæ verba quia paulo obscuriora sunt, Calvinus & Beza velut regulam proponi volunt, per quam verba clarissima Matthæi & Marci explicantur, hoc est, obscurentur, contra verissimam & æquissimam regulam S. Augustini, lib. 2. de doct. Christiana, qui vult, obscura ex clarioribus esse explicanda. Cum igitur alii Evangelistæ clarissime dicant, sine ullo tropo, *Hic est sanguis meus novi testamenti* (quæ in nullo differunt a forma corporis apertissima: *Hoc est corpus meum*, nisi quod sanguinem ad novum testamentum pertinere dicant:) verba Lucæ in eundem sensum exponenda sunt. Et sane vix ab illis differunt, nisi quod verba Lucæ postponant vocem, *sanguine*, post, *novum testamentum*; Matthæus vero & Marcus præponant. Sensus igitur genuinus, & simplex esse videtur: Hic calix, quem manibus tenes, est instrumentum authenticum, quo sancitur & obsignatur novum testamentum in sanguine meo, id est, per sanguinem, seu ratione sanguinis mei, quem calix iste continet: nam per illum proprie testamentum novum confirmatum est. Nullus igitur hic tropus est, neque in voce, *calix*, quasi continens ponatur pro contento (nam ipse calix in sanguine, id est, per sanguinem, seu ratione san-

sanguinis, quem continet, phrasi Hebraica est proprie testamentum:) neque rursus in voce, *testamentum*. Nam illa dupliciter accipitur: primo, pro voluntate seu dispositione ultima testatoris, quomodo sumitur in Matth. & Marco: secundo, pro instrumento, in quo continetur, vel quo probatur, vel sancitur ista voluntas; & ita sumitur hic, & apud Paulum. Quo sensu Genes. 17. vers. 13. dicitur circumcisio esse pactum, hoc est, ut explicatur vers. 11. signum pacti seu foederis; & de eadem Eccles. 44. vers. 21. dicitur: *In carne ejus stare fecit testamentum*. Ex quo patet, in eundem prorsus redire sensum verba Lucæ & Pauli cum verbis Matthæi & Marci. Nam sive dicas, sumpto in manu calice: Hic est sanguis meus, quo sancitur & confirmatur testamentum novum; sive dicas: Hic calix ratione sanguinis mei, quem continet, est signaculum seu instrumentum, quo sancitur & confirmatur testamentum novum; idem plane significatur. Vide latius dicta Matth. 26. ... *Qui pro vobis fundetur*, Græce (*To hjuper hjumon ekchjunomenon*) quæ præcedentibus juncta sic verbo tenus sonant: Hic calix in sanguine meo pro vobis effusus; nisi quod pro, *effusus*, est participium præsentis temporis, quo Latini hic carent, quasi dic. qui calix funditur, scilicet jam in cœna. Itaque clarissime indicatur, Latinum, *qui*, non pos-

se referri ad *sanguinem*, sed ad *calicem*, seu *poculum*. Unde Euthymius expresse dicit: Quod pro vobis effunditur, ad *poculum*, inquit, referendum est. Quod si ipse calix pro Apostolis, & ut Matth. ait, pro multis, seu pro multorum salute, in remissionem peccatorum, in ipsa cœna effundebatur, perspicuum est, verum Christi sanguinem in illo calice fuisse, cum vinum non fuerit pro hominum salute in remissionem peccatorum fustum, & verum sacrificium tunc fuisse oblatum: non enim ait, *fundetur vobis*, scilicet, ad bibendum, sed, *pro vobis*, nempe Deo. Male habet hoc Beza, qui solœcismum maluit adscribere Evangelistæ, quam veritatem fateri. Unde contra omnium librorum fidem vertit: *Hoc poculum est novum istud testamentum, per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur*: doletque non reperiri codices, qui isti corruptelæ faverant. Quæ sequuntur usque ad vers. 28. exposita sunt partim Matth. 26. partim 20.

29. *Et ego dispono vobis*, id est, idcirco, quia constanter mihi in tribulationibus adhæstis, aliis me deserentibus, ego vicissim decerno vobis in præmium, *regnum* illud beatissimum cœlorum, tamquam hæreditate possidendum, quod vobis a constitutione mundi paratum erat, *sicut disposuit mihi Pater meus*, id est, quemadmodum illud idem regnum gloriosum mihi Pater in præmium tribulationum decrevit,

vit, ut ego ibi caput, vos membra sitis.

30. *Ut edatis & bibatis*, non separatim a me, ut servi solent, sed *super mensam meam*, id est, ut tamquam primi proceres regni mei veris omnis generis deliciis ac voluptatibus mecum perfruamini, videlicet ut laborum, ita & honoris, quietisque socii, juxta Apostolum 2. ad Corinth. 1. vers. 7. ... *Et sedeatis super thronos*, &c. de quo vide Matth. 19. vers. 28. Spectant tamen hæc eo, ut desinant de primatu in hoc mundo, aliisque rebus frivolis contendere, qui tantum sibi in futuro præmium repositum esse scirent.

31. *Ait autem Dominus*, ut scirent, ante regni illius adeptionem multas tribulationes esse adhuc sufferendas, & ita læticiam eorum temperaret, nec securitatem sibi sponderent ex ista permanfione cum Christo. *Simon, Simon*. Qua subita conversione ad solum Simonem, tacite dirimit contentionem discipulorum de primatu, ipsum indicans futurum caput, utpote qui confirmare deberet reliquos. Repetitio autem nominis attentioni ejus excitandæ, & affectui suo tamquam serio loquentis indicando servit. *Ecce Sathanas*, tamquam adversarius vestræ omnium salutis, *expetivit vos*, id est, depoposcit vos a Deo ad tentandum & vexandum, sicut olim expetivit Job, nimirum *ut cribraret*, id est, concuteret atque agiteret:

unde Cyprianus Epist. 8. legit, *ut vexaret*; ut ita videlicet fidem vobis excuteret, *sicut triticum*, scilicet cribratur. & agitur in vanno aut cribro, quod etiam Satanas paulo post magna ex parte affecutus est.

32. *Ego autem rogavi pro te*, peculiari-
ter tamquam pro capite cæterorum, per
quem reliquos ad salutem adducere de-
crevi: *ut non deficiat*, id est, non peni-
tus eradicetur & extinguatur, *fides tua*.
Nam quamvis cribrandus & concutiendus
esset usque ad negationem Christi, quam
ore fecit, fidem tamen internam, qua
ad justitiam corde creditur, non amisit;
sicut arbor folia vi tempestatis abjicit,
non tamen vitam in radice permanen-
tem, ut sentit Ambros. in vers. 12. Psal.
43. & explicat Theophyl. Et hoc qui-
dem personale fuit Petri privilegium,
de quo August. libr. de corrept. & gra-
tia cap. 8. Quando, inquit, rogavit, ne
fides ejus deficeret, quid aliud rogavit,
nisi ut haberet in fide liberrimam, for-
tissimam, invictissimam, perseverantis-
simam voluntatem? Sed quia confirmare
fratres, quod sequitur, ad officium pasto-
ris pertinet, & proinde perpetuum esse
debet: hinc juxta sensum antiquorum
impetravit ei & aliud privilegium, ad
successores propagandum, ut videlicet
tamquam caput Ecclesiæ numquam nec
iple, nec successores ejus in docenda
vera

vera fide deficerent, juxta illud Leonis Serm. 3. de assumptione sua ad Pontificatum. In Petro omnium fortitudo munitur: & illud Bernardi Epist. 19. ad Innocent. Dignum arbitror, ibi potissimum refarciri damna fidei, ubi non possit fides sentire defectam. Cui enim alteri sedi dictum est aliquando, *Ego rogavi pro te, &c. & tu aliquando conversus*, a peccato negationis tuæ, inquit Theophyl. Quamquam alius percommodus possit esse sensus, ut illud, *aliquando*, jungatur cum, *confirma fratres tuos*, & illud, *conversus*, non significet conversionem ad pœnitentiam, sed ad eos, quos confirmaturus erat, hoc sensu: Et tu aliquando, cum opus fuerit, & aliquos in fide nutantes videris, ad eos conversus confirma illos: quomodo dicitur Psalm. 84. v. 7. *Deus tu conversus*, scilicet ad nos, *vivificabis nos*. Cum autem Petrus audiens, se cribrandum, & in fide periclitaturum, animosius de se multa promitteret, negationem sui Christus ei prædixit, & mox conditiones instantis temporis clarius explicans dixit omnibus discipulis:

35. *Quando misi vos*, prædicaturos in Judæa regnum cœlorum, *sine sacculo & pera*, id est, sine pecunia & cibo, seu viatico; continens enim utrobique pro contento ponitur: nam pro sacculo Græce est (*balantion*) *marsupium*, seu loculi: numquid aliquid defuit vobis, scilicet ad vi-

vendum necessarium? quasi dic. Nihil omnino, eo quod in mei favorem & amorem omnia vobis liberaliter ab auditoribus suppeditarentur.

36. *Sed nunc*, talia instant tempora, ut in odium mei etiam vobis nocituri sint: ut merito, qui habet sacculum pecunia refertum, *tollat*, id est, sumat illum secum, quo abire voluerit: *similiter & peram*, supple, qui habuerit, tollat illam, seu ferat secum. Sic enim distinguendum esse textus etiam Græcus clare indicat. *Et qui non habet*, gladium scilicet, quod ex sequentibus repetendum est, *vendat tunicam suam, & emat gladium*. Quibus verbis non revocat doctrinam olim datam, neque præcipit sumere sacculum, aut peram, aut uti gladio, utpote quod paulo post etiam prohibuit, sed solummodo describit, ut Euthymius observat, temporis jamjam instantis & persecutionis acerbitem, in qua, si humana providentia nitendum esset, merito sacculo, & pera, & gladiis cum jactura vestium comparatis, ad vitæ tuendæ præsidium uti deberent. Causam reddit:

37. *Dico enim vobis*, quantumvis vobis videatur incredibile, *quoniam adhuc*, id est, præter omnia mala, in me impleta & implenda, etiam illud, quod cæterorum caput est, oportet impleri in me; nam illud, *adhuc*, magnam emphasim spirat, & *cum iniquis*, id est, inter iniquos

& sceleratos, *deputatus est*, quia more iniquorum tractatus, dum instar latronis captus, flagellatus, damnatus, & in medio latronum velut coryphæus eorum crucifixus est. *Etenim ea, quæ sunt de me, prædicta scilicet per Legem & Prophetas, finem habent*, id est, jamjam perficienda & consummanda sunt. Unde sequenti die ex cruce proclamavit: *Consummatum est.*

38. *At illi dixerunt: Domine ecce duo gladii hic.* Multi satagunt invenire, unde gladii in familia Christi. Sed nihil mirum, si in domo hospitis, & strata cænacula habentis, consequenter locupletis, essent duo gladii. Vide alias cautas in versum 51. cap. 26. Matth. Satis autem patet, Apostolos non intellexisse verba Christi. Unde Christus etiam respondet: *Satis est*, non ad confirmandam eorum opinionem, quasi dicere vellet, duos gladios sufficere ad sui defensionem, sed *satis est*, videlicet verborum hac de re. Est enim modus abrumpendi sermonem, ut cum dicimus, *Bene habet, Satis est*; quo significamus, nos amplius de re nolle loqui. Quem sensum tradit Theophylactus. Applicat hunc locum allegorice Bernard. libr. 4. de considerat. cap. 4. ad duos gladios, quos habet Ecclesia: spiritalem, manu Sacerdotis; materiale manu Imperatoris, & militis exerendum.

43. *Apparuit autem illi Angelus de cælo confortans eum*, id est, addens ei animum in ista extrema angustia instantis passionis, quando humanam naturam, solatium tam divinum quam humanum destituerat. Verisimile est autem, confortationem istam ab Angelo factam, suggerendo ei fructum, qui ex passione ad gloriam Patris illustrandam, & ipsi Christo, & toti humano generi sequeretur. Demonstrari vero voluit hac Angeli confortatione fructum orationis perseverantis ne frustra orasse videretur, quando passionis translationem impetrare non potuit. *Et factus in agonia*, id est, anxietate, timore & luctu animi secum. Nam *Agonia* proprie est ille angor animi, quo quis trepidat & æstuat, qui in certamen descensurus est. Itaque Lucas uno verbo exprimit id, quod alii dixerunt pluribus, *contristari, pavere, tristem esse usque ad mortem*, ex horrore scilicet instantis passionis. *Prolixius orabat*, quia tertio ad orationem rediit: nam omnes tres orationes Lucas tamquam unam perstringit.

44. *Et factus est sudor ejus sicut guttæ sanguinis*, id est, sanguineæ, quia guttæ quidem veræ erant, sed aqueæ, mixtæ tamen sanguine, non purus sanguis; quod significatur illa particula similitudinis, *decurrentis in terram*; quo indicat, sudorem illum copiosissime fluxisse. Græce est (*thromboi æmatos*) grumi sanguinis, quo signi-

significantur guttæ crassiores. Ideoque putant quidam, istum sudorem miraculo tribuendum. Sed quia Græcum semper usurpatur simpliciter pro guttis, non est improbabile, naturaliter hoc contigisse, siue hoc fecerit anxietas ac metus in delicatissima complexionem corporis rari & sanguinis subtilis; metus enim & æstus animi vehemens sudorem exprimere solet: siue potius animi fortitudo eum expresserit, luctando contra timorem. Animus enim fortis, dum vehementer adversus anxietates ac timores insurgit, etiam sudorem exprimit.

CAPUT XXIII.

2. **C**æperunt autem illum accusare: cum scilicet Pilatus eum condemnare nolisset, nisi audita causa, ut constat ex Joan. 18. vers. 30. & 31. Itaque tria crimina ei obijciunt, omnia politica, magni momenti eorum iudicio futura apud iudicem ethnicum, qui quæstiones de sabbato, de ceremoniis, de traditionibus non multum curaturus videbatur. Primum est: *Hanc invenimus*, id est, non finximus nos, non audivimus ex aliis, sed re ipsa per nos ipsos deprehendimus, *subvertentem gentem nostram*: Græce (*diastrephonta*) *pervertentem*, id est, novæ doctrinæ præ-

di-

dicatione seducentem populum Judaicum. Secundum est: *Et prohibentem tributa dare*, seu dari, *Cæsari Romanorum*. Tertium: *Et dicentem se Christum*. Quo nomine satis intelligebatur conditio Principis Judæorum; sed invidiæ creandæ causa, quo clarius pateret, eum læsæ majestatis esse reum, addunt, *Regem esse*, quasi videlicet utrumque molitus esset, Principatum Judææ Cæsari ereptum, cum regni gloria in se transferre, ut loquitur Cyrill. 12. in Joan. c. 7. Omnia tria erant falsa in ipsorum sensu. Primum neglexit Pilatus, quia videbatur spectare Judaicam superstitionem: secundum dependebat a tertio, tamquam a causa sua. Unde inter illos duos articulos Græce nulla est, conjunctio: hoc modo, *Prohibentem dare tributa Cæsari, dicentem se Christum, &c.* id est, eo quod dicat, se esse Christum Regem. Hoc ergo postremum nonnihil inquirendum censuit in ipso prætorio, sed mox egressus dixit ad *Principes Sacerdotum*, foris expectantes responsum:

4. *Nihil invenio causæ*, propter quam scilicet morte plectendus sit: Græce expressius (*uden antien*) nullum crimen, scilicet mortis, seu morte dignum: sicut v. 22. dicitur, *Nullam causam mortis invenio*.

5. *At illi invalescebant*, scilicet clamoribus, quemadmodum solent ii, quos veritas destituit, ut importunitate extorque-

queant, quod ratione non possunt, dicentes: *Commovet populum*, ad seditionem, doctrinæ novitate, utpote *docens per universam Judæam*, prout totam terram promissionis comprehendit, *incipiens a Galilæa*, sicut patet hoc Matth. 4. v. 13. & Lucæ 4. v. 14. *Galilææ* meminerunt, ut Pilato suspicionem affectati regni injicerent recordando seditionis Judæ Galilæi, & nuper sectatorum ejus, quorum sanguinem Pilatus cum sacrificiis miscuerat Lucæ 13. vers. 1. ...*usque huc*, Judææ & regni metropolim, tamquam illam crescente multitudine invasurus. Verum nec istam accusationem magni fecit Pilatus, ut qui sciret, non ad seditionem, sed ad virtutem commovisse populum. Unde ab illo molesto & invidioso judicio se liberare volens, audita mentione Galilææ,

7. *Ut cognovit, quod de Herodis potestate esset*, id est, tamquam Galilæus educatione, Herodi subditus, qui Tetrarcha erat Galilææ, Pilatus vero Præses Galilææ proprie dictæ tantum; nativitas enim Christi in Bethleem non videtur multum innotuisse. *Remisit eum ad Herodem*, quamvis non teneretur. Agebatur enim de reo in Judæa capto, & accusato de delicto, tamquam ibidem commisso, de quo non erat Herodis extra ditionem suam judicare. Fecit hoc ergo specie honorandi Herodem, sed revera sui ipsius causa,

sa. Porro Herodes iste Antipas dictus est, qui & Joannem Baptistam occidit, filius Herodis Magni infanticidæ, sub quo Christus natus fuit. Qui & ipse Jerosolymis erat illis diebus, Paschatis celebrandi causa, sicut omnibus Judæis præceptum erat. Nam Herodes iste patre profelyto natus, religione Judæus erat.

8. Herodes autem viso Jesu, gavisus est, &c. & sperabat signum aliquod videre, id est, miraculum aliquod quo curiositatem suam pasceret: quod sibi, pro dignitate personæ suæ, & officio Judicis, quod sustinebat, non dubitabat, sibi concedendum esse, ut facilius liberaretur. Qua in re peccato tentationis Dei peccavit: nam ut August. libr. 10. Confess. c. 35. in ipsa religione tentatur Deus, cum signa & prodigia flagitantur, non ad aliquam salutem, sed ad solam experientiam desiderata.

9. Interrogabat autem eum multis sermonibus, ad ejusmodi curiositatem & vanitatem spectantibus. At ipse nihil illi respondebat, quia ad constantiam Christi pertinebat, non respondere, ubi res non postulabat, imo ubi curiositas & ineptia interrogantis responso indigna erat: Quam constantiam commendat Cyprianus de carnalibus Christi operibus. Non potuit, inquit, vel altitudo potestatum ad interrogata extorquere responsum. Multo minus decebat, ut cœlestia signa coram illo

lo ederet, qui præstigiis spectandis additior erat, quam divinæ virtutis miraculis venerandis.

10. *Stabant autem Principes Sacerdotum, &c. constanter*, id est, pertinaciter, accusantes eum: verentes videlicet, ne, si interrogatis Herodis nihil ad suum scopum facientibus sapienter responderet, vel signa faceret, dimissus elaberetur. Unde mirabile fuit hoc silentium, quod nec principis benevoli auctoritate, nec talium acculatorum improbitate, neque contemptu & irrisione aulicorum, mox inde secutura, rumpi potuit.

11. *Sprevit autem illum Herodes*, tamquam hominem agrestem vel potius semisatum, qui, cum maxime opus esset, nihil in propriam causam ad propositum vel facere, vel dicere nosset. *Cum exercitu suo*, id est, satellitio, quo cingebatur, seu cum comitatu, satellitibus, nobilibus, pedissequis: *Et illusit indutum veste alba*; quo loquendi modo significatur, illusionem istam sitam fuisse in eo, quod albam vestem ferret. Sed Græca sic legunt (*kæ empæxas, peribalón avton estheza lampran*) & cum illusisset, induissetque ipsum veste alba, remisit eum Pilato: quibus verbis, sicut & Syriaca translatione, significatur, aliis modis ante illusum fuisse, risu videlicet, sannis, scommatibus. Vox quoque Græca non significat proprie albam, sed splendidam & elegantem, qualis est

Jacobi 2. quæ vers. 2. vertitur *candida*, & vers. 3. *præclara*, & opponitur vesti *sordidæ*: unde Syrus vertit *occineam*; sed qualiscumque coloris fuerit, adhibita videtur fuisse, illudendi Jesu causa, tamquam fatui, non facinorosi, in quo regni affectatio potius ridenda esset, quam timenda, vel plectenda.

12. *Et facti sunt amici Herodes & Pilatus*, eo quod unusquisque alterius jurisdictioni detulisset, & se mutuo honorassent. Nam Christus, ut significaret, se reconciliaturum esse per crucem duos populos, Judaicum & Gentilem, interficiens inimicitias in semetipso, ex abundanti duos istos principes inter se diffidentes ejusdem suæ passionis occasione conciliare voluit, ut notat Ambrosius in Lucam. Itaque Pilatus dixit Judæis:

14. *Obtulistis mihi hunc hominem, quasi avertentem populum, a religione vestra, a tributis Cæsari dandis, a Cæsare; & ecce ego nullam causam invenie in homine isto ex his, in quibus eum accusatis*, quia videlicet doctrina ejus populum compositum & morigerum esse facit, Principum jura confirmat, Cæsari, quod Cæsaris est, reddi jubens, nec regnum ejus contentiosum, aut seditiosum est, sed ad testimonium perhibendum veritati.

15. *Sed neque Herodes*, supple, ullam invenit in eo mortis causam, seu crimen, quia nihil dignum morte actum est ei, id est,
ni-

nihil ab Herode factum est contra eum, quo significaverit re, vel verbis, esse morte dignum, sed solum illusione.

16. *Emendatum ergo illum dimittam*: Græce castigatum, (*pædevsas*) quod vers. 22. vertit *corripiam eum*, id est, virgis, aut flagellis tamquam pœna mitiori eum castigabo: quam pœnam Romani criminibus non capitalibus adhibebant. Fecit hoc Pilatus injuste quidem, sed tamen, ut Judæorum furori aliquo modo satisfaceret, quorum animos Jesus offenderat.

27. *Sequebatur autem illum turba mulierum, quæ plangebant*, manibus videlicet pectus, vel femora tundendo, crines vellendo, & similibus signis dolorem præferendo; hoc enim proprie est plangere: *Et lamentabantur eum*, id est, fletu & lugubri sermone vicem ejus deplorabant. Soler enim sexus infirmior pro illis etiam, qui morte digni sunt, in lachrymas commoveri, & damnatorum exitus pro naturæ communis consideratione miserrari, inquit Leo Serm. 10. de Passione. Quamquam hæc doloris testimonia ex innocentiae & beneficentiæ ejus recordatione profluxisse, verisimile est.

28. *Conversus autem ad illas, corporaliter, dixit: Filia Jerusalem*, id est, mulieres Jerosolymitanæ, usitata Hebræis phrasi, *nolite flere super me*, tamquam impotente & miserabili, sicut desolebant. Unde idem Leo: Planctum, qui dam-

natis promiscue impenditur, dedignabatur Dominus sibi impendi, quia non decebat luctus triumphum, nec lamenta victoriam. Adde, quod calicem passionis usque ad fæces bibere voluit, dum & illud solatii genus rejicit, quod ex aliorum commiseratione & compassione obvenire solet. Est autem prohibitio, verbis quidem absoluta, sed sensu comparativa: quasi dic. Nolite tam flere super me, quam super vos ipsas, &c. cujusmodi & illa, *Misericordiam volo, non sacrificium*; ut alibi dictum est: *Et super filios vestros*, hujus peccati auctores & heredes: unde Scriptura, *Super fatuum plora, deficit enim sensu*. Quamquam præcipue fletum imperare videatur, propter supplicii magnitudinem, quod eis impendebat. Nam rationem fletus reddit:

29. *Quoniam ecce venient dies, obsidionis futuræ per Romanos, in quibus dicent, homines, & maxime mulieres: Beatae steriles, & ventres, &c. & ubera, quæ non lactaverunt.* Per hæc tria idem quidem significatur, sed cum magna exaggeratione, videlicet perquam beatas esse mulieres, quæ liberis careant, quorum scilicet calamitatibus non torqueantur. Nam intolerabilior solet matribus esse dolor de afflictione filiorum, quam de propria.

30. *Tunc incipient dicere montibus, præ malorum tunc præsentium magnitudine, & impendentium expectatione ac metu:*

Cadite super nos; & collibus: Operite nos. Eadem & ista sunt familiari Hebræis repetitione: quasi dic. Utinam vel montium ruinis opprimeremur, vel hiatu terre absorberemur, ut, quamvis horrendo, celeri tamen mortis genere eripermur malis. Significat enim Christus, homines tunc mortem desideraturos, quæ fugit ab eis; nam, ut prædixit Matth. 24. vers. 21. erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi, ulque modo, neque fiet. Juste autem hæc passuros Judæos, declarat subjecta pulchra similitudine.

31. Quia si in viridi ligno hæc faciunt, id est, si tam dira Deo permittente & judicante perpetrantur in me, qui velut arbor virens, & foecunda, gratia, justitia, & bonorum operum fructibus plenus, excisione, & combustione minime dignus sum, in arido quid fiet? id est, quid æquum est fieri in gentem istam Judæicam, quæ propter impietatem, & omnis boni sterilitatem, velut arbor arida, non nisi ignis pabulum esse debet? Est enim similis locutio, qualis 1. Petri 4. vers. 18. Si iustus vix salvabitur, id est, non sine magnis tribulationibus, impius & peccator ubi parebunt? Porro quamvis nonnulli hæc supra dicta extendant ad pœnas æternas, in quibus sine dubio hæc verba etiam maxime vera sunt, directe tamen vide-

tur Christus ad Jerosolymitani excidii calamitatem respicere.

34. *Pater dimitte illis*, non solum poenam tantæ injuriæ, tam meæ quam tuæ, sed etiam culpam. Nam his verbis impetravit Judæis non tantum veniam, si poenituerint, sed etiam fidem & agnitionem tanti peccati, & conversionem, ut poeniterent. Ut enim Cyprian. Serm. de Passione: Christo orante, malignantium perfidia demum credidit & intellexit: nam effectus illius orationis fuit, quod tot millia statim crediderunt, & quod usque ad quadraginta duos annos tempus poenitentiae reliquis dilatum fuit, ut Hieronym. quæst. 8. ad Hedibiam. Ita factò munivit præceptum, quod Matth. 5. dederat. *Orate pro persequentibus vos; sicut Isaiæ 53. prædictum erat. Et pro transgressoribus rogabit. ... Non enim sciunt, quid faciunt*, quantum scelus perpetrent, se scilicet Dominum gloriæ, Filium Dei crucifigere. Eandem ignorantiam allegat Petrus, Actor. 3. vers. 17. *Scio quia per ignorantiam fecistis, sicut & Principes vestri*. Quæ quidem in plurimis erat supina & crassissima; in multis, maxime Principibus, affectata: quarum illa nonnihil culpam minuit, hæc eatenus saltem veniæ locum facit, quia hominem reddit magis miserabilem, utpote pœne desperatum, ideoque magis divinæ opis indigum, qui rebus desperatis succurre-

re

re solet. Quæ consideratio maxime in illis locum habet, si qui scientes & prudentes Filium Dei occiderunt, juxta illud, quod in parabola dixerunt: *Hic est heres, venite, occidamus eum.* Hi enim maxime nesciebant, quid facerent, quia maxime ignorabant suam in suo scelere miseriam, ac cæcitatem: nam, ut August. Serm. 61. De tempore, nesciebant a diabolo, horum facinorum incentore, graviolem persecutionem pati, quam Christo inferebant. Valet ergo talis ignorantia in eorum, si non excusationem, saltem commiserationem.

39. *Unus autem de his, qui pendebant, latronibus.* An unus tantum, an uterque initio blasphemaverit, diximus in Cap. Matth. 27. vers. 44.

40. *Respondens autem alter, Jesu scilicet ad convitia obmutescente, increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, hostem convitiantium, & miseris insultantium, vel, ut aliqui, Deum, hunc ipsum scilicet Christum pendentem in cruce, quem in loci, & temporis, & omnium circumstantiarum summa iniquitate Deum esse, non solum admirabili fide credidit, sed etiam constantissime confessus est. Multo enim magnificentius fuit, quod hominem inter extrema supplicia deficientem, Deum credidit, quam si inter virtutum opera, inquit August. credidisset. Porro emphaticum est illud, *Neque tu:**

quasi diceret, Ut non timeant Deum, qui nos circumstant, Principes & Judæi, an non saltem tu times Deum, *quod*, seu quia, *in eadem damnatione es?* id est, cum in eodem, quo ipse, sis supplicio, morti scilicet, ac iudicio Dei proximus? Nam mors & iudicium Dei impendens per se urget ad coercendam linguæ petulantiam, amplectendamque pœnitentiam: consortium vero pœnæ cum ipso Deo invitat ad veniam. Itaque verba ista causam continent, cur Deum præ cæteris timere debeat. Ne autem, sicut eandem Christo damnationem, ita & eandem damnationis causam ei tribuisse putaretur, discernendo adjicit:

41. *Et nos quidem juste*, supple, *in eadem damnatione crucis sumus: nam digna factis recipimus*, dignam latrociniiis nostris mercedem. Hæc post fidem est peccati agnitio & confessio, & justæ pœnæ approbatio: unde nihil vetat esse quamdam satisfactionem pro peccatis, quæ includat præeuntem cordis pœnitentiam. *Hic vero nihil mali gessit*, id est, innocentissimus est, & consequenter injusto supplicio damnatus. Itaque verba ista continent aliam rationem temperandi a blasphemiis (bis enim inhumanum est, & moribundo & innocenti maledicere) & mirabilem constantiam spirant in defensione Jesu, dum non veretur & Pilatum, & Scribas, & Sacerdotes, & omnes Ju-

dæos

dæos supplicii auctores, coram adstantes, iniustitiæ damnare. Ut merito dixeris, simul fuisse præstantissimum actum charitatis, sive erga Christum, sive erga fratrem, quem de peccato tanta libertate corripuit, ut Gregor. 18. Moral. cap. 23. alias 25. Per tales ergo actus jam strata via ad reconciliationem, magna spe & fiducia obtinendi orans

42. *Dicebat ad Jesum: Domine*, rerum omnium (quem enim ante Deum crediderat, nunc tamquam Dominum summa domini significatione invocat) *memento mei*. Maxima in isto verbulo pœnitentis elucet verecundia: non enim liberationem a cruce, non regni participationem, sed solam sui memoriam aliquam postulat. *Cum veneris in regnum tuum*. Ergo Regem credit, & Salvatorem, a quo salutem petit, & regnum ejus a turpissima crucis morte incipere, ac proinde non esse de hoc mundo, sicut coram Pilato Christus dixerat. Quæ omnia tam magna sunt, ut & Apostolos ipsos fide & notitia superaverit, ut notat Ambros. Sermone 50. Hinc non mirum, si etiam fuerit uberior gratia quam precatio, Domino plus tribuente, quam alter rogaverat, ut idem notat. Itaque

43. *Dixit ei Jesus*, ad convicia furdus, ad preces attentissimus: *Amen dico tibi*, id est, asseverantissime tibi tamquam verum ac certum affirmo: *nimirum*, ut

tam constanti affirmatione latronem ad perseverationem adversus diffidentiam moribundis infestam roboraret: *Hodie*, id est, non aliquando, ut tu petis, tantum, sed hac ipsa die, non solum tui memor ero, sed *mecum eris*, tamquam socius consolationis, qui nunc es socius patientiæ & passionis, *in paradiso*, id est, in loco voluptatis & amœnitatis, ubi sunt animæ justorum post hanc vitam. Nam Græcis & Latinis *Paradisus*, Hebræis *Pardes*, proprie significat hortum fructiferis arboribus confitum, id est, pomarium, ut vertitur Eccles. 2. versu 5. Unde locus ille voluptatis, in quo Deus Adamum collocaverat, *Paradisus* a LXX. vocatus fuit, ubi alia Hebraica vox generalius hortum significat. Hinc itaque extenso per metaphoram vocabulo, sicut locus animarum impiarum post hanc vitam vocatus est *Gehenna*, a valle filiorum Ennom Jerosolymis proxima, ita locus beatorum, ubi quiete & firmiter vivunt, vocatus est *Paradisus*, non solum a Judæis, sed & a Christianis; sive ille esset limbus Patrum ante resurrectionem Christi, sive nunc regnum cœlorum post resurrectionem. Unde Augustin. libr. 12. De Genesi ad litt. cap. 34. *Paradisum* exponit, vel finem Abrahamæ, vel generaliter locum, ubi sunt animæ justorum. Is autem locus tunc erat limbus Patrum, qui propter præsentiam Christi, & mani-
fe-

festationem divinitatis ejus, non solum locus quietis, sicut & antea fuerat, sed etiam voluptatis & deliciarum, ac proinde regnum Christi fuit. Notat autem Augustin. Tractat. 31. in Joann. Christum jam in cruce significasse id, quod facturus est cum vivis & mortuis, alios positurus ad dexteram, alios ad sinistram. Nam ipsa crux tribunal fuit, quia in medio judex; hinc latro, qui credidit, liberatus, illinc alter, qui insultavit, damnatus est. Porro ex hoc Christi facto merito docet Ecclesia, quod in ipso mortis articulo pœnitentiam Dei benignitas non aspernatur. Nec enim serum est, quod verum est; nec irremissibile, quod voluntarium, de quo apud Cyprianum Sermone De Coena Domini. Unde Dominus toti Ecclesiæ hic publicum, ut notat Ambrosius, condidit testamentum, tacite scilicet simul omnibus, qui in extremis convertuntur, cum latrone promittens indulgentiam & salutem.

46. *Et clamans voce magna*, in argumentum magni roboris, vehementis affectus, denique summæ fiduciæ in Patrem, ne vel propter insultationes aliorum, dicentium, *Confidit in Deo*, &c. vel propter orationem, quam præmiserat, *Deus meus ut quid dereliquisti me?* in desperationem actus putaretur, sicut impie putavit Calvinus, confidentissime ait: *Pater*, quæ vox est intimi amoris, & conjunctionis,
&

& fiducia, *in manus tuas*, id est, tibi, seu in manus providentiæ, potentiæ, & bonitatis tuæ, *commendo spiritum meum*, id est, animam meam, jamjam separandam a corpore, depono, ut eam excipias, custodias, & veluti depositum suo tempore reddas. Unde Theophyl. in Matth. Ambros. hic, & alii notant significationem depositi in verbo tam Græco quam Latino, quod proprie etiam voce Hebraica Psalm. 30. vers. 6. significatur, unde hæc verba Christi sumpta sunt. Porro tam Hebraice quam Græce est futurum, *commendabo*, id est, jamjam spiritum meum deponam; & sic verba continent prædictionem rei statim futuræ; sic tamen, ut simul præsentem supplicationem involvant. Hoc autem pie moriendi exemplum Christus præbere voluit, ut credentes, spiritum nostrum esse immortalem, eum quasi depositum quoddam resurrectionis beneficio resumendum, ejus manibus, id est, curæ, custodiæ, defensionis contra malignos spiritus cum fiducia deponamus, de quo Cyril. lib. 12. in Joan. cap. 36. & libr. 2. ad Reginas.

47. *Videns autem Centurio, quod factum fuerat*, id est, quæ fiebant, ut est versu seq. Unde Matth. 27. versu 54. habetur: *Viso terræ motu, & his, quæ fiebant*: inter quæ præcipue erat id, quod Marcus expressè notat, Quia sic clamans expirasset, id

id est, quod post tantum clamorem, statim expirasset. Hoc enim signum erat, eum non necessitate, sed propria voluntate animam deponere, sicut hoc prædixerat Joann. 10. versu 18. Unde etiam Pilato res ista Marci 15. miraculo fuit, ut observat August. 4. de Trin. c. 13. ... *Glorificavit Deum*, confitendo id, quod res erat (Deus enim veritas est, & ideo confessio veritatis, maxime si fiat amore veritatis, quædam Dei glorificatio est) *dicens: Vere hic homo justus erat*, id est, innocens a calumniis ei impactis. Impositum autem ei fuerat quam maxime, quod blasphemasset, asserendo se Filium Dei. Justum ergo fatendo, & consequenter veracem, tacite confitetur, eum esse vere Filium Dei, sicut Matth. clare dixit. Quamquam dici possit, hanc esse confessionem distinctam ab illa altera:

48. *Et omnis turba percutientes pectora revertebantur*, in signum pœnitentiæ, de indignitate tanti facinoris conceptæ. Quid enim tundere pectus, inquit August. nisi arguere, quod latet in pectore, & evidenti pulsu occultum castigare peccatum?

CAPUT XXIV.

13. **E**t ecce duo ex illis, quos scilicet versu 9. commemoraverat, ibant

ibant ipsa die, qua scilicet mulieres ad monumentum venerant & rediverant, hoc est, ipsa una sabbati seu Dominica, (respicit enim ad vers. 1. unde dependent omnia hucusque narrata:) in castellum, id est, pagum: hoc quippe Græcum (komē) significare solet, quamquam & villam subinde significet, quomodo vertitur Marci 16. vers. 12. ut fortassis hæc villa fuerit per modum castelli munita in pago: quod erat in spatio stadiorum, Græce (eis kōmen = apechusan) quod distabat stadiis sexaginta ab Ierusalem, id est, septem miliaribus cum dimidio, prout milliare significat mille passus. Nam Stadium est octava pars miliaris, hoc est, continet centum & viginti quinque passus; nam sexaginta stadia continent septem millia passuum & quadringentos, hoc est, septem miliaria cum dimidio, seu iter horarum circiter duarum cum media. Nomine Emmaus. Hæc postea Nicopolis dicta fuit, civitas Palæstinæ, ut Hier. De locis Hebraicis, ubi dicit, Cleopham ex hoc loco fuisse.

15. *Et factum est, dum fabularentur, Græce est idem verbum, quod versu præcedente, (en to hjumilein) dum colloquerentur, & secum quærerent, id est, se mutuo rogarent de rebus illis, quæ acciderant circa Jesum, & quorum alter altero melius meminerat. Et ipse Jesus, de quo scilicet loquebantur, appropinquans*
ibat

ibat cum illis, comes viæ, qui tamquam viator paulo celerius incedens, eos affectus erat.

16. *Oculi autem eorum tenebantur*, per aliquod impedimentum, *ne eum agnoscerent*. Hoc enim impedimento prohibebantur, ne dignoscerent propriam Christi speciem ab aliena; sive hoc contingeret offusa oculis caligine, sive humore, sive per aërem interjectum, sive quod aliqua pars Corporis Christi species non emitteret. Unde August. lib. 3. De consensu cap. 25. sentit, effigiem Christi non fuisse mutatam. Vide dicta Marci 16. v. 12. Porro ut oculi, ita & aures tenebantur, ne familiarem ejus vocem agnoscerent. Apparuit autem in specie hominis peregrini, apposite scilicet ad eorum animi statum, quia resurrectio ejus erat ipsis peregrina, juxta Gregor. in Evangel. Quod fecit non fallendi causa, sed sese occultandi, ut ulcere eorum inter colloquendum detecto, eos sanaret, ac dulcius innotesceret. Cum ergo rogasset, qua de re loquerentur, & cur tristes essent, Græce (*Skjuthropoi*) vultu tristi & inamæno, quasi tactus eorum malo & consolaturus eos,

18. *Respondens unus, cui nomen Cleophas*, qui maritus fuit Mariæ, quæ dicitur Cleophæ, Joan. 19. versu 25. quamquam alii alium hunc Cleopham fuisse volunt: socium ejus vocatum esse Simonem, docet

cet Basil. in Cap. 6. Isaïæ... *Tu solus peregrinus es in Jerusalem*; id est, tu solus es inter omnes peregrinos Judæos, qui hoc Paschali festo Jerusalem appulerunt. *Et non cognovisti*, id est, qui ignoret ea, quæ his diebus contigerunt? Itaque illud, *solus*, quamvis verbotenus jungatur cum, *peregrinus*, quantum ad sensum tamen magis conjungitur cum, *non cognovisti*. Supponunt autem eum conjicere debuisse, qua de re loquerentur, ex eo, quod res illa tam stupenda, & recens, & vulgata esset, ut in omnium ore versaretur: vel certe eum audivisse partem sermonis ipsorum, & tamen non intellexisse, de quo homine sermo esset.

19. *Quibus ille dixit: Quæ?* ut ita totam animi sui infirmitatem proderent, quam curare posset. *Et dixerunt: De Jesu Nazareno*: Græce clarius (*Ta peri Jesu Nazaroiu*) ea quæ spectant ad Jesum Nazarenum, *Qui fuit potens in opere*, id est, miraculis & sanctitatis operibus, *Et sermone*, doctrinæ scilicet auctoritate, & eloquentiæ efficacia, ad docendum & persuadendum, *Coram Deo*, qui aliquoties ei testimonium perhibuerat, *Et omni populo*. Nam populus, quidquid frenderent Pharisei, semper magni fecit Jesum, dum passim clamaret: *Numquam sic apparuit in Israel*; *Propheta magnus surrexit in nobis*; *Bene omnia fecit*, &c. Itaque narrant hic publicam de Jesu exstimationem,

ut eo mirabilior & miserabilior appareat historia de indigna tanti viri morte. De divinitate mortui nihil dicunt, vel quod ipsimet fluctuarent, vel non crederent, juxta v. 21. vel ne peregrino essent risui.

20. *Et quomodo tradiderunt eum Pilato præfidi*, tamquam executori sævitiae suæ, non arbitro causæ, ut loquitur S. Leo; *In damnationem mortis*, id est, ad mortem, ad quam eum lata sententia damnaverant. Unde in initio nihil a Pilato inquiri voluerunt, sed statim velut aperte reum, & convictum, & damnatum morte plecti.

21. *Nos autem sperabamus, quod redempturus esset Israel*, a jugo Gentium, quæ spes erat vulgi Judæorum: quamquam quia hi a Christo jam instructiores erant, intelligi posset, a servitute diaboli, peccati, & legis. Bene autem urget August. Serm. 140. De tempore, cap. 2. verbum, *sperabamus*: O discipuli, inquit, sperabatis? ergo jam non speratis. Unde tum ibi, tum Præfat. in Psalm. 96. docet, eos spe sua excidisse; adeoque arguisse quodammodo seipsos, quod ex illo redemptionem sperassent; sed tamen, quia tristes erant, doluisse eum sine culpa occisum, quia noverant innocentem, prout loquitur Tractat. 9. in Joan. Tract. vero 103. sicut & Serm. citat. docet, eos non tantum spem illam, sed etiam ipsam fidem abjecisse, qua in eum ante credi-

derant; nam spes illa redemptionis Israel amitti sine fidei jactura non poterat. *Et nunc super hæc omnia*, id est, præter hæc omnia, quod scilicet damnatus, crucifixus, & mortuus est, *tertia dies est hodie*, quod hæc facta sunt, id est, ex quo hæc facta sunt, & facta perseverant, ipso mortuo remanente. Nam hæc verba videntur continere rationem, cur dixissent, *Sperabamus*, quasi tacite innuerent, se non sine ratione spem abjecisse.

22. *Sed & mulieres quædam ex nostris*, condiscipulis Jesu, scilicet Maria Magdalena & Maria Cleophæ, *terruerunt nos*, Græce (*exestēsan hēmas*) obstupescerunt, & quasi extra nos constituerunt. Pertinet enim magis ad magnitudinem admirationis, quam timoris, eo quod referrent mulieres, quod Angeli dixissent, *eum vivere*. Nam nec ipsæ quidem mulieres prima vice credebant, eum resurrexisse, sed ex monumento sublatum esse, ut patet Joan. 20. v. 22. quod & Apostoli verum esse putaverunt, ibid. v. 8. Et istud significant etiam hoc loco, dum dicitur:

24. *Abierunt quidam ex nostris ad monumentum*, Petrus & Joannes, periculum facturi, utrum mulieres vera nuntiarent: *Et ita invenerunt*, sicut mulieres dixerunt, scil. de monumento, quod apertum esset, & vacuum. *Ipsam vero non invenerunt*, ut proinde argumentum aliquod esse

se posset, eum revera vivere, & resurrexisse: sunt enim verba hæsitantium, & nescientium, quid sentire deberent, inter exiguam spem aliquam, metumque vacillantes.

25. *Et ipse dixit ad eos*, cum jam totum animi sui statum simpliciter declarassent: *O stulti*, qui dictis magis mulierum quam Angelorum movemini, magisque mortis horrore, quam tot resurrectionis prædictionibus ducimini; nam hoc non est sapientiæ: *Et tardi corde*, id est, difficiles ac segnes, quia duri corde, ut est apud Marc. cap. 16. v. 14. ... *ad credendum in omnibus*, id est, omnibus, Hebraica phrasi, quæ locuti sunt Prophetæ, nempe de ignominia, passione, morte, resurrectione. Nam quæ de regno Christi prædicta erant, facile credebant, ut patet Lucæ 9. versu 11. & maxime Matth. 20. versu 21. Ideo autem dicit, *Quæ locuti sunt Prophetæ*, quia quæ Christus ipse de morte & resurrectione sua prædixerat, & Angeli mulieribus nuntiaverant, ea ipsa Prophetæ vaticinati sunt. Pungit Judæos itaque acerbis illis verbis, ut eos attentiores redderet ad ea, quæ tamquam doctor aliquis ex Prophetis dicturus erat; nec tamen adhuc se agnoscere finit, ut eorum fidem de se magis ex Scripturis firmaret, nec inter docendum mens eorum ab attentione vel fide avocaretur.

26. *Nonne hæc, quæ vos ipsi narraſtis paſſum eſſe Jeſum, oportuit pati Chriſtum, ſcilicet ſecundum vaticinia Prophetarum, quomodo explicat illud, oportet, ipſe Dominus, Matth. 26. verſ. 54. ... & ita, mediante morte, & conſequenter reſurrectione, intrare in gloriam ſuam, ei tamquam Deo propriam, a Prophetis prædictam, & paſſione promeritam? quaſi dic. Tantum abeſt, ut propter mortis ignominiam de illo diſſidere ac deſperare debeatis, ut potius e contratio hoc vobis firmiſſimum argumentum eſſe debeat, eum eſſe vere Chriſtum, & redemptorem Iſrael, cum hæc omnia Prophetæ de vero Chriſto vaticinati ſint.*

27. *Et incipiens a Moyſe, libris Moyſis, & deinceps omnibus Prophetis; omnes enim de ipſo patenter aut latenter prophetant: interpretabatur illis, quæ de ipſo erant in omnibus Scripturis; nam iſto modo videtur oratio eſſe ordinanda.*

28. *Et appropinquaverunt caſtello, quo ibant, nempe Emaunti, ut expreſſum erat verſu 13. Quo reſelluntur ii, qui ſignificari hic putant caſtellum multo propinquius Jeruſolymis: Et ipſe finxit ſe longius ire, id eſt, compoſuit ſe & præ ſe tulit, tamquam longius iturus. Excusat hoc Auguſt. a mendacio ſaltem facti libr. 2. Quæſtion. Evangel. quæſt. ult. & lib. contra mendacium cap. 13. quia aliquid Chriſtus per hoc factum ſignificavit: nam quæ ad ali-*

aliquid figurandum dicuntur, aut fiunt, non sunt mendacia, ut patet in fabulis, & parabolis, & comœdiis. Significavit autem quod longius postea per ascensionem super omnes cœlos iturus esset, nec tamen discipulos deserturus. Ita Augustinus: sed res facilius expediri potest. Nam cum facta pleraque de se indifferentia sint, nec ex natura sua certam veritatem asserant, sicut verba, ad multos fines referri possunt. Composuit ergo se ita Christus, quasi ulterius perrecturus, partim, ut provocaret alios ad sese retinendum & hospitalitatem exercendum; partim, ut revera pergeret, si eum non retinerent. Utrumque fieri potest sine ullo mendacio.

29. *Et coëgerunt illum*, instantissime scilicet rogando. Nam eodem modo componebat se quasi longius iturus, ut ab iis invitaretur, & difficilem se invitantibus præbuit, ut magis urgeretur. Itaque exemplo suo docuerunt, peregrinos non solum invitandos ad hospitium, sed etiam trahendos, ut Gregor. Homil. 23. in Evang. dicentes: *Mane nobiscum Domine*, &c. Unde verisimile fit, coactionem illam instantia precum factam esse, & allata opportuna ratione diei jam inclinatæ ad occasum: quomodo 2. Reg. 13. dicitur Absalon coëgisse Regem, ut dimitteret filios suos. Civiliter itaque acquiescens precibus eorum, *intravit cum illis*, Græ-

ce (*eifselthe tu meinæ siun avtois*) intravit, ut maneret cum illis, videlicet ea nocte hospitaretur. Ex quibus verbis & invitandi modo non incongrue colligunt quidam, veram esse sententiam Hieronymi, qui tum lib. De locis Hebr. tum Epistol. 27. dicit, hanc domum fuisse Cleophae, & a Christo Domino in Ecclesiam consecratam, nempe ipsa celebratione sacrae Eucharistiae. Nam

30. *Dum recumberet cum eis, ad mensam, accepit panem, & benedixit, ea benedictione, de qua sermo est apud Evangelistas in institutione Eucharistiae.* Hoc enim probant tum omnes similes circumstantiae, acceptio panis, benedictio, fractio, distributio, effectus consecutus; tum etiam consensus antiquorum; Theophyl. hic, Hieron. Epist. cit. August. Serm. 140. De tempore cap. 3. & lib. 3. de consensu cap. 35. Bedæ, & aliorum.

31. *Et aperti sunt oculi eorum, remoto scilicet impedimento, quo tenebantur, ne eum agnoscerent, ut ibidem August. Unde etiam lib. 1. De nuptiis cap. 5. & aliis diversis locis docet, primorum parentum oculos post peccatum apertos dici, Genes. 3. non quod ante nihil viderent, sed quia aliquid tunc animadvertere cœperint, quod ante non advertebant. Et cognoverunt eum, scilicet in fractione panis, ut est versu 35. hoc est, cum panem de manibus ipsius porrigentis sum-*
me-

merent, & manducarent: hoc enim significat panis fractio, juxta illud Apostoli I. ad Corinth. 10. vers. 16. *Panis, quem frangimus, nonne participatio Corporis Domini est?* *Fractio* enim nomine Lucas reliqua intelligere solet, maximeque usum sacrosanctæ Eucharistiæ, quæ juncta est fractioni, ut patet Act. 2. v. 42. & 46. Quod autem cognoverunt Dominum tunc potius, quam antea, contingit quidem Domini voluntate, sed tamen certi mysterii causa, ad commendandum scilicet sanctissimum illud Sacramentum, ut notat utroque loco August. v. 30. citatus, quia per illud, nos Dominum in agnitionem sui congregare, nullus debet ambigere, inquit Epist. 59. quæst. 8. ... *Et ipse evanuit ex oculis eorum*, non quidem quod umbra esset, aut phantasma, sed per potestatem animæ suæ gloriosæ in corpus suum, non amplius apparuit. Unde Hier. Epist. 61. & Epiphan. Hæresi 42. tribuunt hanc disparitionem potestati Dei, nimirum, ut, quemadmodum discipuli in colloquio, & factis ejus cognoverant veram resurrectionem, ita & ex disparitione agnoscerent redivivi corporis aliquas qualitates, quod substantia quidem esset verum corpus, agilitate tamen & subtilitate spiritale.

32. *Et dixerunt ad invicem*, confirman-
tes sibi alio argumento, vere sibi Christum apparuisse: *Nonne cor nostrum ardens*

erat in nobis? id est, ardebat affectu? Nam omnis quidem sermo Dei ignitus est, qua de causa per Jeremiam dicit cap. 32. vers. 20. *Numquid non verba mea sunt quasi ignis?* & Psalm. 118. *Ignitum eloquium tuum vehementer:* præcipue tamen sermo, quem Christus proprio ore profert. Pungit enim, rapit, urit, inflammat, relinquit scintillas & aculeos in animis auditorum. *Dum loqueretur in via,* &c. quasi dic. Nonne jam facile est conjicere, unde iste ardor nobis afflatus fuerit, quem in ejus colloquio sentiebamus?

33. *Et surgentes, a mensa, eadem hora,* id est, sine mora, eodem momento, *regressi sunt in Jerusalem,* ut quantocius discipulorum animos sua testificatione erigerent: desperationem ac tristitiam abstergerent: *Et invenerunt congregatos undecim, Apostolos, Et eos, qui cum illis erant,* id est, & cæteros discipulos, qui cum Apostolis tunc Jerosolymis morabantur;

34. *Dicentes, istis duobus intrantibus,* tamquam gestientes præ gaudio: nam illud, *dicentes,* est Græce quarti casus, (*legontas*) & refertur ad eos, qui cum undecim erant, non ad illos duos redeuntes ex Emaunte. Proinde se frustra fatigant hic aliqui disputando, unde isti duo scire potuerint, Christum apparuisse Simoni, & ideo fingentes, alium istum Simonem esse quam Petrum. *Quod sur-*
re-

vexit Dominus vere, id est, realiter, in proprio corpore, sine ulla dubitatione, ita ut in posterum controversiæ causa ablata sit: *Et apparuit Simoni*, seu Petro. Unde Aug. lib. de consensu cap. 25. probabiliter, inquit, creditur, posteaquam Petro apparuit, deinde apparuisse istis duobus. Ipsi ergo vicissim *narrabant, quæ gesta erant in via*, &c.

36. *Dum autem hæc loquuntur*, antequam scilicet narrationem suam finivissent, *stetit Iesus in medio eorum*, adhuc recumbentium, ut Marcus: nam eadem est hæc apparitio cum ea, quam narrat Joan. c. 20. vers. 19. & Marcus cap. 16. vers. 14. ut ibidem latius diximus, & causam dedimus, cur apud Marcum tantum undecim Apostoli nominentur, cum deesset Thomas, & adessent alii multi. Ergo in medio stetit, tamquam pastor in medio ovium dissipatarum, ut ab omnibus facilius videretur & audiretur, idque subito sine ullo indicio prævio adventus, ostiorum, fenestræ, aut pedum strepitu; nam hoc insinuatur verbo, *stetit. Et dicit eis: Pax vobis*, consueta salutationis humanissimæ formula, tamquam largitor veræ pacis hominum cum Deo, & inter se. Quid autem *Pax* significet, illaque salutationis formula, explicuimus ad v. 12. cap. 10. Matth. ... *Ego sum*, qui scilicet ex forma corporis, & sono vocis vobis notus sum. Ex quo recte colligitur,

Christum eadem corporis forma apparuisse, vel certe eadem voce locutum esse, qua prius: sic enim loquimur familiaribus, qui nos aut non vident, aut dubitant, quisnam adsit. Unde simili modo Magdalena cognovit Jesum, simul atque voce solita dixisset, *Maria!* statimque respondit, *Rabboni*, id est, Magister mi! *Nolite timere*, ex hoc repentino & inusitato aspectu mei, utpote a quo nihil vobis timendum scitis. Voleit ergo Dominus pro sua benignitate timorem ab eis avertere: sed infirmitate, suavitati salutationis prævalente

37. *Conturbati & conterriti, existimabant, se spiritum videre*, incorporale scilicet dæmonium, inquit Hieronymus Præfat. libri 18. in Isaiam, idque ex Evangelio Nazaræorum. Solent enim dæmones etiam amicorum simulare effigiem, vel potius spiritum bonum ipsius Jesu, ut qui vel corpore in spiritum conversus fuisset, vel secundum animam phantastice appareret. Unde infra Dominus responsione sua non tam probat, se revera esse illum, quam se non esse spiritum. In illam opinionem lapsi videntur fuisse, eo quod se intra clausa parietum improvisus infunderet, ut putat Ambros. Quamobrem

38. *Dixit eis: Quid turbati estis*, velut ex apparitione spiritus improvise se ingerentis? & *cogitationes*, variæ, dubiæ, anxie, a re præsentis & veritate alienæ,
ascen-

SECUND. LUCAM Cap. XXIV. 426

ascendunt in corda vestra? Ascendunt, inquit mystice August. Serm. 145. De tempore, quia cogitationes istæ terrenæ sunt: si enim cœlestes essent, descenderent in cor, non ascenderent.

39. *Videte manus meas & pedes*, servantes videlicet adhuc clavorum vestigia: nec enim alia ratio est, cur potius manus & pedes, quam alias corporis partes ostenderet. Unde Joan. 20. versu 20. addit, etiam ostendisse latus, quod adhuc magis patet ibidem vers. 27. Hinc constans antiquorum sententia est, Christum post resurrectionem in manibus, pedibus, & latere ipsa vulnera servasse, seu passionis notas, non ulcerosas & sanguinolentas, sed sanas, ut patet ex Augustin. Tract. 121. in Joan. Cyrillo lib. 12. in Joan. cap. 58. Leone Sermon. 1. de Ascensione, & aliis. Quæ vulnera etiam cœlo inferre maluit, ut Deo Patri pretium nostræ libertatis ostenderet, juxta Ambros. æternumque suæ victoriæ trophæum circumferret. Nam, ut optime August. lib. 22. de Civit. Dei, cap. 20. non sunt deputanda vel appellanda vitia, virtutis indicia. Non enim deformitas in eis, sed dignitas erit, & quædam quamvis in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit. *Quia ego ipse sum*, id est, ipsissimus ego totus, non solum secundum spiritum, sed & secundum corpus. Unde Tertull. cap. ult. lib.

lib. 4. contra Marcionem: Ego sum, quem scilicet corporeum retro noveratis. Nam eo tendit tota hæc Christi demonstratio, ut eum verum corpus habere intelligerent. Itaque adjecit: *Palpate*, quasi dic. Si vidisse non sufficiat, etiam manibus contrectate me, ut probent sibi manus vestræ, si mentiantur oculi vestri, inquit Augustin. *Et videte*, id est, diligenter attendite oculis, ut veritas corporis mei visu simul & tactu vobis explorata sit. Nam illis, quibus in posterum tamquam testibus credere debebant cæteri, voluit suæ carnis veritatem evidentissima veritate demonstrari, ut idem August. Epist. 120. c. 9. Unde Joan. Epist. 1. c. 1. *Quod vidimus oculis nostris, & manus nostræ contrectaverunt, &c. Palpate ergo & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, non quomodolibet; nam verisimile est, quod & illa assumere possit: sed sicut me videtis habere, hoc est, habet carnem & ossa vitaliter, & eo modo quo ego. Quod ut argumentum præbeat veræ resurrectionis in vero humano corpore, videtur discrimen corporis redivivi, & a spiritibus assumpti visu, tactuque posse discerni, si non evidentia Mathematica, saltem humana & morali, qualis ab humanis sensibus expectari potest.*

40. *Et cum hoc dixisset, ostendit eis, id est, contrectandas præbuit, manus & pedes, habentes adhuc vera foramina cla-*

vorum, ut Euthym. Cyril. in Catena, & Beda. Unde Joann. 20. Thomas jubetur etiam digitum inferre. Discipulos enim revera contrectasse, expresse dicit August. in Psalm. 147. & lib. de unit. Ecclesiæ cap. 10. quod ex verbis 1. Joan. 1. versu 1. jam citatis fit valde verisimile.

41. *Adhuc illis non credentibus*, nempe præ gaudio, ut sequitur: nam istud cum verbo, *non credentibus*, jungendum esse ex Græco & Syriaco perspicuum est, & ita legit Augustin. in Psalm. cit. Non credebant autem, quod vera resurrectione a mortuis in vero suo corpore redivisset, quamvis spiritum Jesu sibi loqui jam crederent. Causa incredulitatis erat non obstinata voluntatis durtia, sed gaudii, & rei magnitudo; ne videlicet temere rem tantam credendo, gaudio postea amisso miseres fierent. Nam, ut August. ibidem optime dicit, quæ multum læta sunt, vix creduntur. Dubitatio quædam veluti tardius credentis, condit voluntatem tenentis. Necessè est, ut homo plus gaudeat, cum venerit, quod desperatum est. Hinc ad ipsum gaudium quoque condiendum & augendum, noluit etiam se statim cognosci a discipulis euntibus in Emmaus. Ita August. Simile quid habemus Genes. 45. v. 26. de Jacobo non credente, Josephum vivere, quod maxime optabat. *Et mirantibus*, præ rei

novitate & magnitudine. Pulcherrime autem docet S. Leo Serm. 1. de Ascens. Deum ideo hæc credendi hæitationes, cunctationes ac dubitationes in Apostolis permisisse, ne dubitaretur a nobis, ut tot videlicet ostensionibus roboraremur ad fidem. Discipulis igitur dixit: *Habetis hic aliquid, quod manducetur?* in quo scilicet experimentum veri & vivi hominis præbeam? Et hæc humana & moralis, non metaphysica probatio est. Nam quo pacto homo inter homines se verum humanum corpus probet habere, nisi colore, figura, cicatricibus, carniū & ossium ostensione, tactu, sermone, esu & potu?

42. *At illi obtulerunt ei partem piscis assi,* ut qui piscatoribus familiaris esset, & ex cœna reliquus, & ideo partem, non integrum, & *favum mellis.* Mysticas utriusque cibi causas vide apud Greg. Hom. 24. in Evangelia:

43. *Et cum manducasset coram eis,* circumstantibus, attentissimeque spectantibus. Vera fuit ista manducatio, quia vi corporis viventis, vivis instrumentis cibi comminutio, & in verum stomachum trajectio, non tamen vera nutritio, vel in corpus ejus conversio, nec ex egestate, seu esurie, sed potestate facta. Nam ut August. Epist. 49. quæst. 1. futura resurrectionis corpus, imperfectæ potestatis erit, si cibos sumere non potuerit,

rit, imperfectæ felicitatis, si cibis eguerit. Sed aliter absorbet aquam terra fitiens, aliter Solis radius cadens. Quibus verbis cibum ab immortali corpore manducatum statim consumi indicat, non in corpus verti. Porro nulla in hac manducatione mentio benedictionis, ut intelligeremus, fuisse manducationem communem. Benedictio autem comestioni numquam a Christo adhibita legitur, nisi ad miraculum. Vide dicta v. 30. ... *Et sumens reliquias, dedit eis:* tum ut certius de comestionis veritate constaret, cujus reliquias habuissent; tum ut testes essent, se cum redivivo comedisse. Nam hic impletum videtur id, quod Petrus ait, Act. 10. vers. 41. *Jesum manifestatum, non omni populo, sed testibus præordinatis a Deo, nobis, qui manducavimus, & bibimus cum illo, postquam resurrexit a mortuis.*

44. *Et dixit ad eos.* Hic duo gravissima adjungit suæ resurrectionis testimonia, prædicationem scilicet suam, quam eis ad memoriam revocat, & vaticinia Prophetarum: *Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, id est, hæc, quæ contigerunt, & ipsi vos experti estis, de mea passione, morte, sepultura, resurrectione, sunt ipsissima illa, quæ diu prædixi vobis, si recordamini, Cum adhuc essem vobiscum, in carne scilicet mortali, consortio infirmitatis humanæ, in qua estis & vos, inquit Aug. Tract. 64. in Joan.*
&

& Greg. Hom. 24. in Evang. Unde nihil est hoc contra præsentiam Christi in sanctissima Eucharistia. *Quoniam necesse est impleri omnia, &c.* Deus enim, qui illa prædixit, non potest falli. *Quæ sunt scripta in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.* Ubi Christus sequitur usum Hebræorum veterum, qui libros sacros dividebant, teste Hieron. in Prologo galeato, in Legem, Prophetas & Hagiographa, sub quibus in primis continentur Psalmi: alioqui Psalmi subinde comprehenduntur sub Prophetis, ut supra v. 27.

45. *Tunc aperuit illis sensum, id est, mentem, (ton nun) ut est Græce, cor scilicet intus illuminando, ut nunc tandem eventum cum Scripturis, quas sæpe audiverant, consonantiam animadverterent, & intelligerent, & gustarent.* Quo datur intelligi, Scripturarum intelligentiam esse Spiritus sancti donum. Apertis igitur sensibus discipulorum

46. *Dixit eis: Quoniam sic scriptum est.* Qua loquendi formula indicatur, eum protulisse diversa Scripturæ loca; quasi dixisset: Sic scriptum est per Isaïam, sic per Jeremiam, sic in Psalmis: *Et sic oportebat Christum pati*, prout scilicet hæc & ista loca vaticinantur. Nimirum Christus, ne quid fallaciter cum carnalibus discipulorum sensibus egisse putaretur, majore documento Scripturarum eos de

veterum librorum testificatione firmavit, ut August. notat 4. contra Faustum, cap. 2. & libr. De unit. Ecclesie cap. 10. Nam, ut idem ait Tractat. 2. in Epist. Joan. firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ evenerunt in Christo, prædicta sunt.

47. *Et prædicari in nomine ejus, id est, vice, jussu, & auctoritate ejus, penitentiam.* Nam & ipse penitentiam prædicare cœpit, & Apostolis eam loco suo prædicare præcepit, & in hoc ipso ejus auctoritate usi sunt, juxta illud Apost. 2. ad Corinth. 5. *Pro Christo legatione fungimur: obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.... Et Remissionem peccatorum; veluti fructum penitentiae; vi passionis Christi & resurrectionis accipiendum.* Nemo enim potest bene agere penitentiam, nisi qui speraverit indulgentiam, inquit Ambr. libr. 1. de penit. cap. 1. ... *In omnes gentes, id est, per omnes nationes, prout tam Judæos quam Gentiles comprehendit.* Nam hoc explicat addendo, *Incipientibus, prædicatoribus, ab Ierosolyma, juxta vaticinium Isaie cap. 2. De Sion exibit Lex, & verbum Domini de Jerusalem.* Porro sæpe observat August. ut videre licet libr. De unit. Ecclesie, Tract. 2. in Epist. Joan. & in Psalm. 147. hic Christi verbis totum Christum esse expressum. Nam cum dixit, *Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt de me; & sic oportebat Christum pati, &c.* designavit semetipsum, tamquam Ecclesie suæ. sed

corporis sui caput & sponsum, per quem acciperetur remissio peccatorum: illis vero, *In omnes gentes incipientibus ab Ierosolyma*, designavit, ubi corpus capiti illius, hoc est, ubi sponsa sua, seu Ecclesia sua Catholica quærenda sit, in qua illa remissio peccatorum acciperetur, nempe non in parte aliqua, ut de illa dicatur, ut heretici dicunt, *Ecce hic*, & *ecce illic*, sed in omnibus gentibus diffusa: cujus fides ab Ierosalem exordium sumplit, & paulatim totum orbem occupavit. Nam & hoc ad veram Ecclesiam discernendam certissimum signum est.

48. *Vos autem testes estis horum*. Ubi designat, quod sit officium Apostolorum futurum, nempe testificari ea, quæ oculis suis viderant, mortem, & resurrectionem Christi, idque in Ierosalem, & in omni Judæa, Samaria, & usque ad ultimum terræ, ut dicitur Act. 1. vers. 8. Unde videntur hæc verba, licet a Luca hic subjuncta, spectare ad diem Ascensionis. Ut autem tanto muneri sitis idonei,

49. *Ego mitto*, id est, brevi in Pentecoste missurus sum, *promissum*, Græce (*epangelian*) *promissionem*, *Patris mei in vos*, id est, Spiritum sanctum, quem & olim Pater meus per Prophetas, & nuper per os meum promisi me missurum, ad vos docendos, & roborandos. *Vos autem sedete in civitate*, id est, deinceps manete in Ierosalem, quod Græce additur; nam inde

inde lex, seu prædicatio Evangelica mis-
so Spiritu sancto incipere debebat: Quo-
ad usque induamini virtute ex alto, id est,
donec fortitudine animi cælitus per Spi-
ritum sanctum afflata roboremur, abla-
ta pristina illa infirmitate, ac timiditate
testificandi nomen & fidem meam. Ex-
plicantur ista verba clarius Act. 1. vers.
4. & 8.

50. *Eduxit autem eos, saltem Apostolos,*
illis quidem conspicuus, cæteris vero Ju-
dæis invisibilis, *foras, nempe extra Je-*
rusalem, idque in ipso, ut videtur, die
Ascensionis, in Bethaniam: ubi erat domi-
cilium Magdalene & Marthæ. Proinde
videtur ex Bethania postea in montem
Oliveri, unde ascendit, reversus esse:
nam iste mons erat medio circiter itine-
re inter Jerusalem & Bethaniam. *Et ele-*
vatis manibus, non in cælum, per mo-
dum precantis, sed super eos, quibus be-
nedictionis gratia erat impertienda: nam
ille erat antiquus benedicendi ritus, ut
patet Levit. 9. vers. 22. sicut & nunc fit
adhibito signo crucis, tamquam fonte om-
nis nostræ benedictionis. Quæ cæremoni-
a ab Apostolica manavit traditione,
& fortassis ab hoc ipso facto Christi, ut
non solum recentiores aliqui sentiunt,
sed etiam S. Hieronym. in vers. 19. cap.
66. Isaïæ, ubi dicit, quod hoc signum,
Tau, nobis ad Patrem ascendens Do-
minus dereliquit, sive in frontibus no-

stris posuit. *Benedixit eis*, tamquam Sacerdos ab illis abiturus. Quæ benedictio non inanis fuit, sed vim dedit, quæ eos usque ad adventum Spiritus sancti custodiret.

51. Inter benedicendum autem *recessit ab eis*, & *ferebatur in cælum*, non disparando, seu evanescendo, ut in cæteris apparitionibus, sed paulatim sursum se attollendo, illis videntibus, donec tandem nubes eum secluderet ab oculis eorum, ut narratur Act. 1. vers. 9. Faciem habebat versus occidentem, sicut ex ultimis vestigiis pedum ejus patet, quæ ascensus petrae veluti ceræ impressit, & adhuc ibi cerni dicuntur.

52. *Et ipsi adorantes*, Christum jam nubibus susceptum in cælum; juxta mandatum Domini, *regressi sunt in Jerusalem*; idque cum gaudio magno, de glorificatione scilicet Domini sui, juxta illud Christi, *Si diligeretis me, gauderetis utique, quia ad Patrem vado*; itemque de imminente adventu Spiritus sancti, cujus effectus jam prægustaverant.

53. *Et erant semper in templo*, omni scilicet die, temporibus opportunis, *laudantes & benedicentes Deum*, quia Christum suum glorificasset, & ejusdem gloriæ spem sibi dedisset. Quæ verba nonnulli referunt ad tempus, quo jam acceperant Spiritum sanctum; nam Lucas similiter Act. 2. vers. 46. & Actor. 3. vers.

SECUND. LUCAM Cap. XXIV. 436

vers. 1. narrat Apostolos perdurasse unanimiter in templo. Quibus favet, quod ante adventum Spiritus sancti insinuetur, Apostolos domi in cœnaculo mansisse. Theophyl. tamen, Beda, & alii, valde verisimiliter putant, hæc contigisse statim post Ascensionem, etiam ante Pentecosten, quod series narrationis videtur postulare. Nec enim cogit illa Scriptura Act. 1. ut semper domi in cœnaculo delituisse credantur.

FINIS

